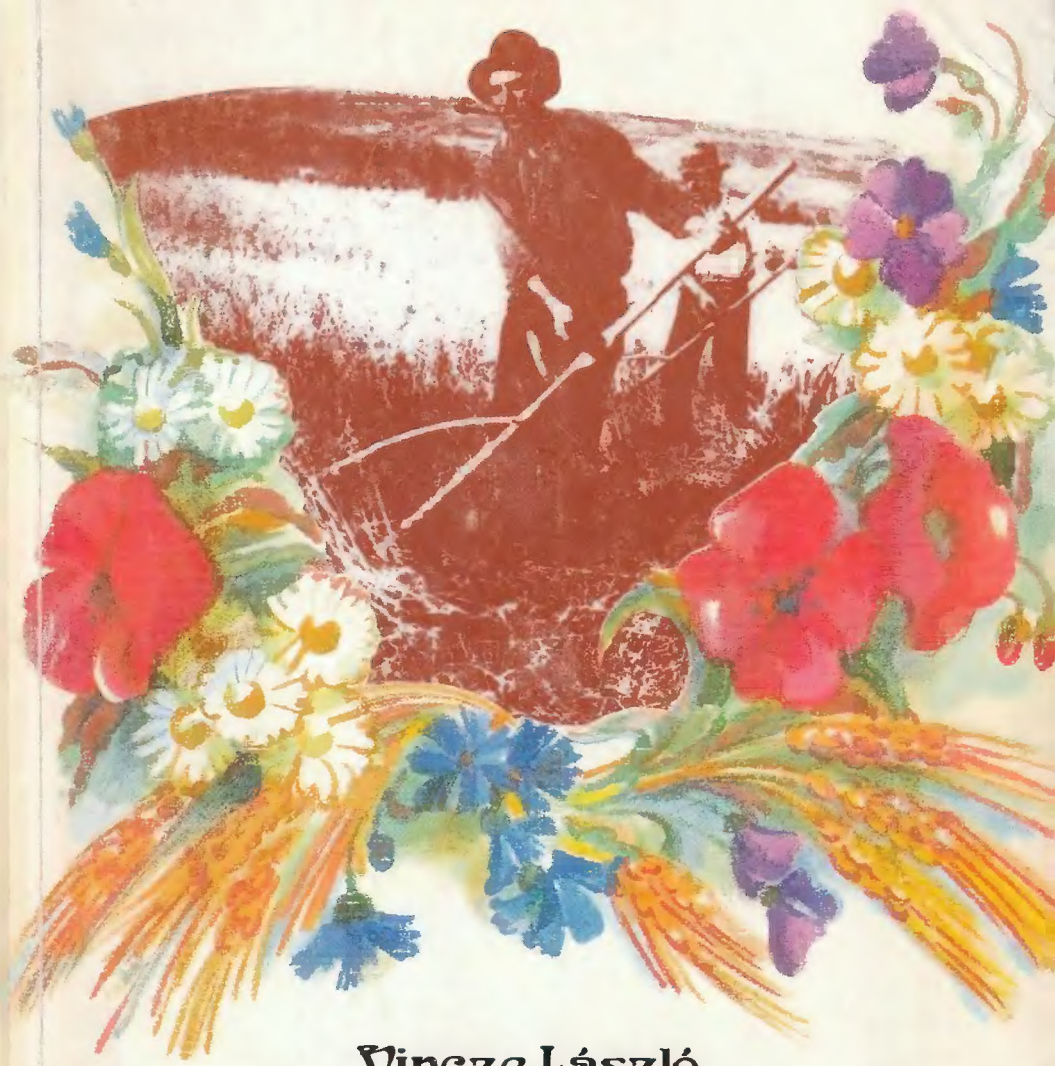

Vincze László

Mezei csokor fél évszázad agrárgyakorlatából

Szüleim és tanítómestereim emlékének ajánlom

Vincze László

Mezei csokor fél évszázad agrárgyakorlatából

Mezőgazdasági Kiadó · Budapest, 1987

Lektorálta

dr. Gunst Péter
dr. Soós Gábor

Szerkesztette

Varga Domokos

© *dr. Vincze László, 1987*

ETO 894.511—32[63]
ISBN 963 232 418 8

Szemben a széllel

Az a hit éltet, abban reménykedem, abból a bizakodásból merítem az erőt az életem — és ennek keretén belül a praxisom — során velem történt, látott vagy hallott egyes események megírásához, hogy még csak a nyugdíjas kor elején tartok, így lesz erőm a befejezéshez is.

Ezeknek az eseményeknek, történéseknek, a magyar paraszt talpraesettségének, találékonyságának, elmésségének, ösztönös humorérzékének a megnyilvánulásai úgy rögzítődtek mindig az emlékezetemben, úgy tapadtak hozzám, mint csigához a háza. Olyan „kenguruerszény"-félét szereltem fel a memóriatáramban, amibe a féltett kincseket évtizedek óta elraktároztam.

Szatmárból származom, a Nyírség túlsó szélén kezdtem a pályafutásomat. Vannak, akik ma az ország legelmaradottabb részének tartják, abban az időben talán csak a legszegényebb jelzővel illették. Ez a szegénység azonban nemcsak visszahúzó tényező volt, hanem hatalmas szelekciós erő is. Csak ez az erő tudta „kitermelni" a Bessenyeieket, a Benczúrokat, Józsa Andrásokat, a Krúdykról nem is beszélve.

Nem volt ez másképpen az egyszerű nép körében sem. A nagy szegénység nemcsak elesettséget, legalább olyan mértékben leleményességet is szült annak leküzdésére. A tanulékonyság, a minden hasznos iránti fokozott érdeklődés, a kitűnő humorérzék is sajátja volt annak a legszegényebb néprétegnek, a gazdasági cselédségnek, aratóknak, summásoknak, akiknek az életét közelebbről megismerhettem. Talán azért fejlődtek ki bennük ezek az általam oly nagyra értékelt tulajdonságok, mert elviselhetőbbé tették nehéz sorsukat.

Ott születtem, köztük nőttem fel, a gyerekekkel együtt játszottam, szedtük a madárfészket, másztuk az eperfákat, vagy fürödtünk a Káli-lapos és a nyírvízlevezető kanálisok kristálytiszta vizében. Ott nőttem fel gondolkodni kezdő ifjúvá, sőt diplomám megszerzése után ott váltam kenyérkereső felnőtté. Érdekes embereket, embertípusokat ismertem meg. Például Bukovenszki Béla uradalmi kőművesünket, az egyik leg-

szellemesebb ugratómestert a pusztai világban, vagy Fedics Mihályt, az éjjeliőrből híres népmesélővé avanzsált, Isonzót megjárt öreg honvédet. Most fájlalom, hogy a hajnali három órai felkelések hatására mindig elaludtam már a harmadik doberdói csatánál, pedig volt vagy tizennyolc.

Az ő színes egyéniségüknek — és még sokakénak — szeretnék emléket állítani ezekben az írásokban. Kár lenne, ha nyom se maradna róluk az utókor számára, legalább azokban a vonatkozásokban, amelyekről én is számot adhatok.

A nép élete ezerszínű. Ezek az én történeteim is sokszínűek, akár másokkal estek meg, akár velem. Egyik ehhez, másik ahhoz a „műfajhoz" tartozik.

E tekintetben hiába is kérdezné valaki, hogy melyiket hová sorolnám, aligha tudnék rá válaszolni. Nem is szépítem, nem is cifrázom azokat az apró-cseprő emlékeket, amelyek nekem olyan kedvesek vagy fájók. Igyekszem inkább törés nélküli fénybe állítani az ifjúkoromról, majd — ahogyan nevezem — a „praxisom és vidékéről" szóló feljegyzéseimet, visszaemlékezéseimet.

Azt is megkérdezhetnék, mi ad ösztönzést, erőt most a „naplemente" táján ezeknek az élményeknek a megírásához. Érdemes-e a papírkosárnak, az íróasztalfioknak írni? Vagy hiszek-e abban, hogy ezek az írások napvilágot láthatnak? S épp most, amikor annyit hallunk nyomdai kapacitás- és papírhiányról? Tudom-e, milyen nehézségekkel jár még a „kiváltságosoknak" is megjelentetni valamit? Igen, tudatában vagyok — akár szakirodalmi, akár agrártörténeti munkám területéről — ezeknek a nehézségeknek. Mégis bizakodom, hogy ezek a mai divattól eltérő, vagy azzal inkább nem egyező írások valakiknél, valahol nemcsak megértésre, de tetszésre is fognak találni, és nem vesznek el az érdeklődő utókor számára.

Hogy honnan veszem ezt a bizakodást, miért hiszek a kétségkívül várható nehézségek leküzdésében, arra talán egy történetet mondok el. Egy életre szóló atyai tanítást, még tizenhárom esztendős koromból.

E sorok írása előtt épp hatvan esztendővel, 1921 februárját mutatták a vesztes első világháborút sínylő, szegényes külsejű naptárak. A háborút követő nyomorúság, az ország feldarabolásával járó kedélyállapot az új határok mentén különösen nyomasztó volt. Édesatyám a véglegesen meghúzott, most is érvényben lévő magyar—román határ mentén élt. Egy ottani községhez tartozó, mintegy kétezer holdas gazdaságot vezetett intézői beosztásban, nagyon sok nehézséggel, gonddal.

A község szélén fekvő majorban nálunk a magyar határőrség, a bir-

tok és egyben az országhatár túlsó oldalán, alig öt kilométerre tőlünk, a román határőrség tanyázott. Akkor még nem csitultak el a kezdeti feszültségek. Sőt csak fokozta, újra és újra fellobbantotta őket, hogy a román oldalról naponta szökdöstek át — katonai behívójukkal a zsebükben — a székely legények. Szökésüket az odaáti magyar lakosság is segítette. Gyakori volt, hogy az olasz berzaglirit — tollas kalapot —, angol bakancsot viselő román granicsárok utánuk lövöldöztek különböző antantfegyvereikkel.

Nagyon enyhe, esős telünk volt. A mostani általános iskolának megfelelő hetedik osztályos koromban, harmadikos gimnazistaként iskolai szénszüneten voltam otthon, amikor a belső majortól két, két és fél kilométerre fekvő, a határhoz közeli mellékmajorból — ahogy ott nevezték, Supáról — a hajnali órákban árvízveszélyt jelentettek. A kis külső major, a Supa a román oldalról itt belépő úgynevezett Vájás-csatorna mellett feküdt, annak átkelő fahídjánál, a határtól mintegy két kilométerre, felezővonalán a község és a határok közötti távolságnak. A mesterséges csatorna évtizedekkel azelőtt az Ecsedi-láp délkeleti részéről vezette le a mocsárvilág felesleges vizét. Később az időnként magas talajvíz elvezetését szolgálta, bővizű, halban gazdag csatornaként. Ezen a Krasznába torkolló csatornán fellépő árvízveszélyről jött a hír. Érkeztekor már világosodni kezdett, derengett a ködös téli reggel.

Édesapám a víz- és sártenger miatt az egyetlen lehetséges járművel, lóréval ment ki a külső majorba. A lóvasút alacsony töltése még mindenütt kiemelkedett a vízzel sok helyen már elborított sík terepből. Magával vitte segédtisztjét, azonfelül gazdákkal, mesteremberekkel, gyalogbéresekkel teltek meg a lórék, és mint minden lében kanál gyerek, én is velük mehettem.

A kis külső majorban három-négy család lakott. Vagy százötven magyar tinó, egy süldőfalka és emlékezetem szerint egy ellés előtt álló ötszázas anyajuhfalka volt beteleltetve.

Mire kiértünk, a csatorna fahídján már nem mertek a magas vízállás miatt a lórékkal átmenni, jelentették viszont, hogy a víz egy jó órája már nem emelkedett. Édesapám visszaküldte a segédtisztjét néhány mesteremberrel, hogy a megbeszélt átcsoportosítások után helyet készítsenek az innen felhajtandó állatoknak, szükségelhelyezést az itteni családoknak.

Az első intézkedéseket követően innen már gyalog mentünk tovább a két kilométerre húzódó határhoz, a csatorna töltésének védelme alatt, erős hátszéllel. A víz járását jól ismerő öregebb gazdák előtt érthetetlen

volt, mi az oka, hogy az áradás nem terjed tovább, hogy a víz emelkedése ilyen hirtelen megszűnt. Gyanakvásuk alaposnak bizonyult. A határ túlsó oldalán — jóval feljebb — a birtokszomszédok átvágták a töltést. Látni lehetett, hogy zúdul a víz előbb az odaáti mélyebben fekvő erekbe, laposokba, majd ezek feltöltődése után várható volt a Supa elöntése hátulról, hála a szomszédok „önvédelmének". A látható kép mindent megmagyarázott. Gyors cselekvésre volt szükség.

Rettenetes sárban — most már szemben a metsző északi széllel —, tíz-tizenöt lépésenként lerugdalva a sarat csizmáinkról, teljesen átizzadva értünk vissza, már közel a délhez, a Supára. Az intézkedések gyorsan követték egymást. Sorrendben a vemhes anyajuhok, a süldők, majd a gyorsabban hajtható tinók útbaindítása történt meg, a délebbre fekvő műút hídja felé, hogy azon átérve biztonságba jussanak. A családok ingóságaikat ezalatt kézben hordták át a fahídon, s lórékra rakták a belső majorba való szállítás végett. A legvégén mi is lóréra szálltunk, hogy hazainduljunk. A nyitott lóvasúti kocsin, a lórén, mint afféle gyerek, hátat fordítottam a kegyetlen északi szélnek. Édesapám szelíden, de erélyesen megfogott. Egy katonás hátraarccal megpördített, és soha nem felejthető hangsúllyal azt mondta: „Mindig szembe fordulj a széllel, a viharral! Most azért, hogy meg ne fázz, mert ki vagy izzadva, máskor pedig, hogy szokd meg: az életben is mindig szembe kell fordulnod a széllel, viharral, a még oly sokszor eléd kerülő akadályokkal! Csak így tudod leküzdeni őket!"

Ezt — sok más tanításával együtt — sohasem tévesztettem szem elől, az élet akkor még elképzelhetetlen viharaiban sem. Ennek tulajdonítom azt is, hogy amikor e sorokat írom, jól döntöttem. A várható nehézségek, akadályok leküzdéséhez, a szükséges harcok sikeres megvívásához is meglesz az erőm a kiadói „mumussal" szemben — vagy éppen annak megnyeréséért.

Lósorozás

Egészen korai — kisgyerekkori — élményeim rangsorában a tavaszi „csikóasszentálás" áll az első helyen. Ez volt az első világháborút közvetlenül megelőző évek legnagyobb tavaszi eseménye a pusztán. Méltatlan volna erről meg nem emlékeznem, már csak azért is, hogy feledésbe ne merüljön: ilyen is volt valamikor Magyarországon.

A feledésbe merüléssel kapcsolatos aggályaim nem alaptalanok. Ennek bizonyítására felhozom, hogy a Pallas Nagylexikona II. kötetének 230. oldalán a latin eredetű *asszentálás* címszó alatt a következőket olvashatjuk: „beleegyezés, valamire, például katonai szolgálatra alkalmasnak találás, ezért hadi szolgálatra való besorozás is". Az akkori idők szóhasználatában, a nép nyelvében is, a regrutákat, a legényeket *sorozták*, a remondákat, a még idomítatlan, betöretlen csikókat *asszentálták*. A világ megváltozására a technika irányába mi sem jellemzőbb, hogy míg az említett lexikonban — 1893-ban — az asszentálás szó még megtalálható, addig a kereken nyolcvan évvel később kiadott „Idegen szavak és kifejezések szótára" c. kötetben már eredménytelenül keressük. Hiába, ebben a rohamosan változó világban még gyorsabban merülnek feledésbe a múlt emlékei.

A legényeket a vizitáló bizottságok tehát sorozták. A huszárok a négy évet betöltött ménesbeli, vagy kisgazdák által elővezetett csikókat „asszentálták". A különbség nemcsak a két eljárás elnevezésében volt számottevő. Más alapvető tényezők is élesen differenciálták a két katonai ténykedést.

A leglényegesebb az volt, hogy a regrutákat az édesanyák térítés nélkül engedték át az ukrajnai síkság vagy a doberdói haditemetők később oly sok magyart elnyelő sírjainak, a remondákért viszont jó pénzeket fizetett a kincstár. A regrutákat is megválogatták, de még nagyobb gonddal a remondákat. Sokan odavesztek, nyomorékok lettek a délceg regruták soraiból, és elpusztult a világhírű magyar félvér lóállomány is.

Egyelőre azonban még nem tartunk itt, ne ugorjunk ennyit előre. Ez

a világ még az „A tegnap világa" volt, amelyről Stefan Zweig ilyen című könyve bevezetőjében, „A biztonság világa" c. első fejezetben olyan megkapóan ír. Az utolsó békeévek — eszméletem első esztendei. A gyermekkor sok mindent megszépítő szárnyain szinte visszaálmodni érzem azokat az éveket. Az agg császár még a helyén ül, minden megingathatatlannak, jóformán örökkévalónak látszik. Ezt a mindennapok embere is így érzi. Benne van a levegőben. A gyereknek persze álmában sem jön ilyesmi elő. Eljátssza a napjait, később az iskolában hall ezekről a sejtelmes dolgokról valamit. Látja azonban annak a már Petőfi által megénekelt ménesnek a vad nyargalását, amelynek állománya évenként az uradalom nyolc gazdaságából, a leválasztott csikók egybehozásával jön össze. Édesapám nemcsak lószerető, de a lóhoz kitűnően értő vezetője a kerületének. Emellett nagyszerű lovas és lóhajtó. Elsőrendűen hajtott kettes és négyes fogatokat egyaránt. Az ő kerülete adott otthont a ménesnek, amely négy évjáratával a kétszázas létszámot is jóval meghaladta.

A gazdaságokból rendszerint minden év augusztusában hozzák meg a leválasztott kiscsikókat, ilyenkor általában félévesek. Összegyűjtésük után egy ideig nem lehet a majorban aludni. A kiscsikók napokig nyerítik az anyjukat, az édes anyatejet, amit olyan nehéz elfelejteni. A közelebbi-távolabbi kerületekben lévő anyák, a kiváló tenyészkancák ugyanezt teszik. Hiába fejik ki ápolóik a tejüket, elkerülendő a tőgygyulladásokat, még így is sokszor van szükség az ólomecetes agyagra: azzal kenik be a lobosodó tőgyeket. A kiscsikók fejére még az anyjuk alatt puha kenderből készített kötőfékfej kerül, hogy választás után könnyebben kezelhetők legyenek.

Néhány nap múlva megnyugodnak a választott csikók. Nemhiába mondják: „Ló elli a csikót, zab az anyja." A napi háromkilós zabfejadag fokozatosan feledteti a „csecsemőkor" emlékeit. Ez a szoktatás az ő óvodájuk. Lassan megszokják az új környezetet, ismerkednek új társaikkal. Napról napra játékosabbak lesznek, mind többet fogyasztanak a finom réti és lucernaszénából is. Kezdik megszokni az embert, az ápolószemélyzetet. Mindegyikük egy-egy „individuum". A szelídebbek, kezesebbek a karámban már odajönnek a látogatóhoz is, nagy érdeklődést fejtenek ki a kabátgombok iránt. Ügyesség kell hozzá úgy hárítani el ezt a figyelmet, hogy meg ne sértődjenek, el ne vaduljanak. Őszre már a közeli csikólegelőre is kihajthatók, kellő vigyázattal. Az első téli tartásuk, ápolásuk a bőséges takarmányozáson kívül nagy gondosságot is igényel. Másod-, harmadfüves idősebb társaik már sokkal „spártaibb" bánás-

módban részesülnek. Amit enni kapnak, az mind mennyiségben, mind összetételben tartalmazza ugyan a fejlődésükhöz elengedhetetlen táplálóanyagokat, ezek azonban már kevésbé ízletes takarmányféleségekből is állhatnak.

Ismét kivételt képeznek a negyedfüves, vagyis a negyedik életévükbe forduló csikók, amelyek utolsó ménesbeli telükön már az eladásra, bemutatkozásra előkészítő takarmányozásban, a ménesbeli ápolást meghaladó gondozásban részesülnek. Ez az út azonban még hosszú, amíg idáig juthatnak. (Az a kormeghatározás, hogy másod-, harmad- vagy negyedfüves, azt fejezi ki, hányadik tavaszon hajtják ki őket a fűre.)

Az első tavasz sok kínlódást tartogat az éves csikók számára. Az egészen kivételes származású, „hét nyelven beszélő", hibátlanul nemes küllemet mutató, különlegesen szép mozgású méncsikók a szerencsésebbek. Igaz, nem mindig, de itt is a végén csattan az ostor. Ezeket kiválasztják leendő tenyészméneknek. Hároméves korukban dől el a sorsuk, átveszi-e az állam valamennyiüket a méntelepek számára, vagy sem. Hihetetlenül szigorú mércével bírálják el az alkalmasságot, és a be nem válók rosszabbul járnak, mint azok a hímivarú társaik, amelyeket már éves korukban ivartalanítottak. A „férfikor" küszöbén már nehezebb elviselni azt a drasztikus műveletet, ami rájuk vár, és amit amazok már rég elfelejtettek. Ez a társaság egészen kis számú. Évjáratonként öt-hat csikó. Közülük egy-kettő később rendszerint kiesik. Hároméves korukig külön tartva, különleges gondozásban részesülnek.

Valamennyi csikó átmegy még egy másik tortúrán is éves korában, a bélyegzésen. Tüzes vassal a bal nyereghelyre ütik a ménesbélyegzőt, a nyak jobb oldalára a születési év két utolsó számjegyét. Nem nyomják rá mélyen a sütővasat a csikókra, csak a szőrt égetik le, és bőrsebet ejtenek. Ezt azonnal bekenik olajjal, de így is elég fájdalmas lehet. Az égetett seben úgynevezett hegszőr nő, amely pigmentmentes lesz, és élete végéig megmarad az állaton. Az állat életkorát egyébként a csikó — és később a ló — fogairól tizenegy éves koráig különösebb szakértelem nélkül is meg lehet mondani. Utóbb ugyanez már csak nagyobb szakértelemmel állapítható meg.

Az éves csikók napok alatt kiheverik kora tavaszi szenvedéseiket, bármily kegyetlenek is azok. Ezen át kell esniük. A feles számú méncsikók kasztrálása elkerülhetetlen. Másfél-két éves koruktól már nem lehetne a ménessel együtt tartani őket és későbbi használatukat is hátráltatná. Hiába zengtek a szépírók a harci ménekről dicsőítő verssorokat. Más a költészet, és más a gazdasági élet gyakorlata.

A tavasz nyílásától függően, április végén, május elején felhajtották a ménest és a gulyákat a Szernye-mocsár kitűnő legelőire. A gazdaság a Coburg-uradalomtól bérelte a Beregszászhoz közeli Makkos-Jánosi határában elterülő legelőt a növendék állatok számára. Nagy fűhozamot adtak ezek a Szernye-mocsár lecsapolása után létesített mesterséges rétek és legelők.

Az éves csikók az első legelőn töltött nyarukon abrakot is kaptak kiegészítésül, az idősebbek már kizárólag „önellátók" voltak a legelőn az őszi behajtásig. Ez október elején következett be, amikor az első derek véget vetettek a legeltetési idénynek. A nemes füvekből álló legelőn pompásan kifejlődtek három nyáron át az első évben ide kisiskolásként felkerült csikók. Kedvező időjárás esetén a legelő jobb részeit meg is kaszálták, és a kitűnő szénát télire bebálázva, vasúton szállították a gazdaságokba, majdnem nyolcvan kilométerről.

A legelés maga is kitűnő sport volt a csikók számára. Ehhez jött a „tornáztatás" a felhajtópályán, ami kisebb-nagyobb akadályok beiktatásával az ügyesség kifejlesztését is szolgálta. Otthon szűkösebbek voltak a legelők, és csak jártatási lehetőséget nyújtottak a nagy ménesnek. A szükséges táplálóanyag túlnyomó részét már az istállóban kapták meg. Télen természetesen minden a jászolból és a rácsokból került a csikók elé.

Télen át a kiscsikók külön takarmányozásban és gondozásban részesültek. A tél második felétől külön elbánásban részesültek azok a negyedik évükbe lépő kancacsikók is, amelyek a gazdaságok igáslóállományát pótolták. Még nagyobb gondosság vette körül azt az évenként huszonötharminc csikót számláló csoportot, amelyet a gazdaság „egyezményes ménesként" a hadseregnek nevelt „asszentálásra". Ezek túlnyomórészt herélt csikók voltak, de néhány — a gazdaság típusába nem illő — kancacsikó is közéjük került. Gondozásukban nagy szerep jutott a kefének, a vakarónak, és vezeték-, vagyis lonzsszáron naponta „járni" is tanították valamennyit. Gyakorolták az elővezetést is velük.

A négyéves csikók befogásával és a remondák kiválásával megváltozott a ménes szerkezete. Új „vezérek" foglalták el helyüket. A ménesben mindig vannak „elöljárók", kezdeményezők. Többször előfordult, hogy amíg a csikósok istállótakarítást, ló- és pataápolást végeztek, azalatt a tágas karám farúdjait az odahajtott csikók egyike-másika meglazította. A csikósok megfigyelték: mindig ugyanaz a csikó volt a rendbontó. Ha aztán kilazult a rúd — mert egy ilyen kezdeményező csikó a nyakára véve, a rögzítő vaspántokból kirázogatta —, már „ragadt" is a ménes. Volt ám ilyenkor kapkodás! Ugráltak a csikósok a nyerges lovak hátára, és kez-

dődött a versenyfutás a visszaterelésért. Ezek a „vezérré" előlépett csikók voltak a leggyorsabbak, a legvállalkozóbbak. Később rendszerint közülük kerültek ki a legjobb nyerges, ugró- vagy kocsilovak.

Érdekes volt megismerni egy ilyen két és fél százas létszámú „intelligens" állatközösség életformáját, jóllehet ezt akkor nem az etológiai tudomány művelői gyakorolták, hanem a ménes irányítói, pásztorai, a csikósok. Részt vettünk ebben a megfigyelésben, a tapasztalatok értékelésében mi, pusztai gyerekek is. Nemcsak a kiscsikók születését kísértük élénk figyelemmel, hanem rendszerint jelen voltunk az ezt megelőző eseményeknél is. Nem is volt szükségük az itt felcseperedett gyerekeknek életük későbbi szakaszában sem pszichológusra, sem más effélére.

A kívülálló vagy városi ember számára unalmasnak tűnő pusztai életforma valójában nagyon is színes, mozgalmas volt. Ebben mi, gyerekek is megtaláltuk a magunk szórakozását. A nagy műsorszámokból kétségkívül évről évre visszatérően kiemelkedett az asszentálás, a csikósorozás. Az „egyezményes ménes" fogalma azt jelentette: a gazdaság szerződésben állt a honvédkincstárral a remondának alkalmas csikók tavaszi elővezetésére. A honvédkincstár viszont kötelezte magát a minőségileg megfelelők átvételére. Ugyanilyen megállapodás szabályozta a méncsikók átadását, átvételét a méneskarral is. A méneket három-, a remondákat négyéves korban értékesítették. Az évenként három-négy méncsikó elővezetése, minősítése, a méneskarnak való átadása szinte észrevétlenül zajlott le, még ha ez volt is az igazi mércéje a ménes tenyésztői munkájának. A nagy parádét az évjáratonként elővezetett huszonöt-harminc remonda bemutatása jelentette.

Az előző években sok gondot okozott a csikók idegenkedése a huszárok piros sapkájától. Ágaskodtak, megbokrosodtak. A huszárok nem tudták elvezetni az átvett csikókat. A hadsereg és a gazdaság jó kapcsolata később úgy hidalta át ezt a nehézséget, hogy az asszentálás kitűzött határideje előtt egy héttel kivezényeltek egy szakaszvezetővel hat huszárt a méneshez. Ezeket a gazdaság szállásolta és látta el. A huszárok mindennap reggel és délután megvezetgették és futószáron lejártatták a bizottság elé állítandó csikókat. Szép szóval, simogatással, kockacukorral hozzáédesgették a remondajelölteket a piros sapkához. Jutott a kockacukorból az asszentálás iránt már ekkor sem közömbös majori lányoknak is.

Amire egy szép, rendszerint április végi napon a déli vonattal megjött a bizottság, a csikók már úgy mentek a piros sapkás huszárok vezetékszárán, mint a parancsolat. Mintha tudták volna, hogy életük további

sorsa ezzel a piros sapkával fog egybeforrni. A majorudvarnak az istállók előtti jártatóhelyére kitettek egy fehérre súrolt dohánysimító-asztalt, székeket, itt foglalt helyet a sorozóbizottság. Ide vezették fel, most már a huszárok, a bizottság elé, a gazdaság által előre összeállított sorrendben a jelölteket.

Egyenként vezették fel a csikókat. Bemondták az „elővezetett" személyi adatait. A négy lábra állított csikót először álltában vették alaposan szemügyre. Az asszentáló tiszt és a katona-állatorvos szinte minden porcikáját külön-külön bírálta el, az összbenyomást mégis az adta meg, mennyire van „együtt" a csikó. Legritkább esetben találtak kifogásolnivalót, a gazdaság a ménes presztízse miatt sem állított elő olyan lovat, amely mindenestül ne lett volna remonda. Ezután következett a csikó megvezetése, először lépésben, rövid száron, aztán ügetésben, hosszú futószáron. Így szabadabban tudott mozogni a csikó.

Lóhoz értő szakembereknek, mint amilyenek a bizottság tagjai is voltak, külön élvezetet nyújtott egy-egy ilyen megfuttatott csikó mozgása, nem kevésbé az azt követő viselkedése. Az igazán jól mozgó csikó kecses fejtartással szinte a levegőben járt. Lábait a szárazon feszülő inak, a kristálytiszta ízületek láthatatlan acélrugóként emelték a magasba a talajtól. Játszi könnyedség jellemezte minden mozdulatát, nemes testtartását. Külön élményt jelentett a futtatás után az újra „négy lábra" állított, szoborszerűen pompás remonda látványa. A táguló orrcimpák, a játékosan élénk, minden iránt érdeklődő szemek, az élesen hegyezett fülek, a nyakon és sokszor a test nagyobb felületein is kiduzzadó erek, a plasztikusan megfeszülő izmok mind, mind az állat nemességének adták tanúbizonyságát. Sokszor elhangzott: a Csinos fia, Bársony fia vagy Sármány fia bemutatásakor — mindig hozzátéve az apát is, Ozorától, Gáspár-Telektől, Sárvártól, Fenéktől —, hogy ilyet csak a természet, és az is csak jókedvében tud alkotni. A kifogástalan küllemhez járuló kitűnő mozgás nagyban hozzájárult a remondák magasabb osztályba sorolásához. A tiszti hátasokért egyedenként 750, a tüzér- és szekerészlovakért 600, a könnyűlovassági huszárlóért 550 koronát fizettek. Ezek az első világháború előtt igen nagy összegnek számítottak. A bűvös „alkalmas" szó kimondása után elvezették a csikót, és bemondták a soron következő remonda adatait. Így ment ez, amíg az utolsóra is sor nem került. Általában a sor végére maradtak a legjobb csikók, nehogy ezek állítsák be a minőségi mércét a többiekhez. Valahogy úgy volt, mint mostanában a műkorcsolyázó világbajnokságokon. Az első szereplőket mindig szigorúan bírálják el, mert milyen pontokat adnának a legjobbaknak, ha az elejét túlértékelnék.

Édesapámnak, aki kijelölte, adjusztáltatta a bemutatott remondajelölteket, mindig sikeres napja volt az asszentálás, mert legtöbbször százszázalékos eredményt értek el, vagyis valamennyi előállított csikó bevált.

A sorozás befejeztével következett az egészségügyi vizsgálat, a szemtükrözés, és csak azután vezették a csikókat egyenként a kovácsműhelyhez, ahol az első patafalakra besütötték a csikó — most már honvédkincstári — törzsszámát. Ezzel ért véget a pusztai népünnepélynek beillő asszentálás. Ezt követően még egy búcsúabrakot kaptak az „újoncok". Közben összekészültek a huszárok, majd négyesével összekötötték a csikókat, és hol vezetve, hol egy szélre kötött szelídebbnek a hátára felülve, nekiindultak a 36 kilométeres útnak helyőrségük kaszárnyájába.

Ezek az emlékeim az első világháborút közvetlenül megelőző egy-két évre nyúlnak vissza. Ez azt is jelenti, hogy ez a kiváló lóanyag szinte teljes egészében ott pusztult az orosz— lengyel síkságon. A lóról később leszállított emberanyagból viszonylag talán több maradt meg. Már az első világháború borzalmai is bebizonyították, hogy adott esetben az ember — furcsa módon — többet kibír, mint az ugyancsak kemény magyar félvér huszárló. Az értelmetlen háborúban elesetteket édesanyák, édesapák, hitvesek, gyermekek, pártában maradt lányok siratták, egy egész ország. És siratják — akik még megvannak — velem és mindazokkal együtt, akik még emlékeznek rájuk.

Annak a magyar félvér huszárlónak szándékozom e néhány szerény sorral is emléket állítani, amelynek oly sokszor ott voltam a szó szoros értelmében a születésénél. Láttam kiscsikó korában. Szemmel kísérhettem felnevelésének egyes szakaszait. Láthattam remondává serdülését, asszentálását. Szaladtam a megtüzesített pataszámokkal a tábori kohótól a „kurschmidt" őrmesterhez, aki bebélyegezte, végérvényesen a honvédkincstár tulajdonává avatva a remondát. Ezekből a csikókból lovagolták be azokat a híres huszárlovakat, amelyekről legendák keringtek. Tegyük hozzá, nem alaptalanul. A remondának, az újonc huszárlónak sok mindent meg kellett tanulnia, amíg a futószáron járni tanítástól kezdve a hátára került nyereggel, a nyeregben az ötvenöt kilós huszárral és teljes felszereléssel elsajátította a haditudományokat. Először meg kellett szoknia a kantárt, a zablát, a feszítőzablát, a nyerget. A nyereg alatti járás, majd a lovas megtűrése, megszokása következett. A mozgás különböző nemeinek elsajátítása: a lépés, ügetés, vágta, rohamvágta, akadályok vétele szinte a huszárló ábécéjéhez tartozott. Messze menne a to-

vábbi kiképzésnek csak egyes fázisait is leírni, nem is lehet célom. Milyen hozzáértés, türelem, erő és kitartás volt szükséges ahhoz, amíg a legelőn még a felröppenő madártól is megriadó csikó már a puskaropogást is természetesnek tartotta. Még azt is, ami a hátán ülő huszár fegyveréből idézte a csatazajt. Megtanulta a ló a gyakoribb vezényszavakat, gyakorlatok közben a kürtjeleket. Lázas izgalomba jött, ha rohamra szóltak a kürtök. Ennél nagyobb izgalomba csak az hozta, ha az istállóban a zaboláshoz hangzott el a vezényszó.

A huszárló „szellemi képességeinek" illusztrálása kedvelt tárgya volt a kor irodalmának, képzőművészetének. A századforduló első évtizedeinek híres rajzolója állított ennek kedves, maradandó emléket az *Új Idők* nevezetes fejlécrajzainak egyikében. A történet jobb megértéséhez szükséges tudni, hogy az évjáratonként asszentált remondák azonos betűvel kezdődő nevet kaptak. Ezzel indult a honvédkincstári szolgálatuk. Így a huszáralakulatnál mindig tudták az Aranyosról vagy Oféliáról, melyik évben osztották be az egység szolgálatába „pótló" minőségben.

Egy reggeli sorakozó alkalmával elhangzik a parancs: az ezred nem a szokásos századkötelékben sorakozik, hanem a szemle tartamára évjáratonként. Nagy nyüzsgés támad a „sorakozóplaccon". A huszárok igyekeznek lovaikat, ki-ki a megfelelő betű mögé irányítani. Nehezen boldogulnak, a lovaik által megszokottól eltérő sorakozón. Így történik meg — és ezt örökítette meg Mühlbeck Károly emlékezetes fejlécrajzában —, hogy egy regruta a maga Ofélia nevű lovát a P betűsök közé ugratja be. Amikor észreveszi a baklövést, már késő. Vigyázz vezényszó után már nem mozdulhat a helyéről. A lovak is keményen állnak, nyergükben a feszes vigyázzban ülő huszárokkal. Az A betűnél megindul az ezredes a törzsével. Ellovagol a vonalban felsorakozott „svadron" előtt, és minden lovas előtt megáll. A huszárnak parancs szerint be kell mondani a lova nevét. A ragyogó művészettel megrajzolt lovas-„svadron" P betűs szektorában kétségbeesett arccal ül az ide „illegálisan" beállt Ofélia lovasa. Arcára van írva a rémület. Hány nap fogda lesz ebből a ballépésből? Nincs sok idő a töprengésre. A rajz szerint odaér az ezredes Oféliához. A regrutának nem jön ki egy hang sem a torkán, mire a kép szerint a ló kivágja: „Pofélia", ezzel mentve meg a helyzetet.

A kedves történet csak azt a mondást igazolja, ami akkor járta: a jól belovagolt huszárló jobban tudja követni a vezényszót, mint a rajta ülő regruta.

A technika rohamos — és remélhetőleg nem végzetes — fejlődésével a ló elvesztette régi jelentőségét mind a mezőgazdaságban, mind a te-

herszállításban. Még inkább elvesztette régi szerepét a harcászatban. Ezeken a területeken már anakronizmus lenne rá is gondolni. A traktor, a teherautó, a gyors és páncélos harckocsik végleg kiszorították az ember szolgálatából sok évezredes segítőtársát. Megmaradt azonban a szerepe a mezőgazdaság egyes területein, és főképpen a lovassportban. Mondhatni, már a világot újabban elöntő nosztalgiahullámot megelőzően reneszánszát élte a luxuslótartás. Évekkel ezelőtt egy nagy keresetű nyugatnémet orvos járt például nálunk egy pár kocsilovat venni. Ezt még megtoldotta a gyerekeinek vásárolt hátaslóval is. Két autója volt otthon, az azonban már nem luxus.

Hiba lenne századokra visszanyúló lótenyésztési tapasztalatainkat kihasználatlanul hagyni. A töredékében megmaradt tenyészanyag megóvására, szükséges számszerű és minőségi fejlesztésére érdemes az eddigieknél is nagyobb gondot fordítani. Erre intenek az öttusa- és fogathajtósportban világversenyeken elért sikereink is. Úgy ne járjunk, hogy akkor kezdjük megbecsülni a még meglévő tenyészállományt, amikor már annyira összezsugorodik, hogy nem lesz elégséges a tenyésztéshez elengedhetetlen szigorú szelekcióhoz.

Más helyen és alkalommal az oly nagy értéket képviselő, s mostanában érdemtelenül annyira lebecsült magyar tarka szarvasmarhával kapcsolatban mondtam el figyelmeztetésül — talán még nem későn — a következőket:

A Hood nevű angol csatahajó a második világháború elején a flotta legnagyobb, negyvenhároméezer tonnás büszkesége volt. Alig vette kezdetét a világtörténelem eddig legborzalmasabb háborúja, a Hood elsüllyedt. A csatahajó nyitott lőszerkamrájába becsapódott egy német gránát. A katasztrófát senki sem élte túl. Az erről kiadott angol hadijelentés fájdalmas szavakkal közölte a veszteséget. A jelentéshez fűzött kommentár ecsetelte a flotta legyőzhetetlenségébe vetett hitét. Meggyőződéssel hangoztatta: a Hood-ot újra el fogják készíteni. Tervrajzai megvannak a trezorokban. Jobb lesz az előzőnél, mert az észlelt hibákat kijavítják. Ezután azonban szomorúan és tárgyilagosan állapította meg, hogy azt az ezerháromszáz tengerészt, akik a hajóval odavesztek, nem tudják visszaadni szüleiknek, feleségüknek, gyerekeiknek.

Erre a megállapodásra nagyon sokszor hivatkoztam, nemcsak baráti beszélgetésekben, hanem előadásaim során is. Minden alkalommal kiemeltem e gondolat kapcsán: csak az ember pótolhatatlan. Azóta azonban sok tekintetben módosítani voltam kénytelen ezt a felfogásomat. Ide sorolom most már az értelmetlen, pusztító háborúk során megsemmi-

sült műemlékeket is, az emberiség pótolhatatlan értékeit. De vannak más pótolhatatlan értékek is. Vigyázzunk, hogy a fejlődésünket szolgáló nagy átalakulás során ne jusson a pusztulás sorsára a kitűnő magyar félvér lovunk, s világhírű tokaji borunkat se váltsa fel a helyébe gyártott ipari szőlőlé. Ide számíthatjuk a hasonló hírnévre szert tett magyar téliszalámi alapanyagát adó mangalica sertést, és azt a magyar szarvasmarhát is, amelyről mostanában sokkal több elmarasztaló szó esik, mint amennyit tenyésztése érdekében tettek az utóbbi három-négy évtizedben az arra hivatottak.

Nem volt szándékom sem védőbeszédet mondani, sem nekrológot írni. Viszont csak azokra az értékeinkre lehet még vigyázni, amelyek megvannak. És ameddig megvannak.

Az impertinens

Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul — ismerjük a régi mondást. E történetből az is ki fog derülni: akkor se beszéljünk arabusul, ha akihez szólunk, az nem tud arabusul. Vagyis a tétel fordítva is igaz. Ennek a be nem tartásából kerekedett az a bonyodalom, amely gyerekkori emlékeim nyomán megelevenedve előttem, e sorok megírására ösztönöz.

Nagy izgalommal láttuk, hogy a gazdasági iroda két helyiségből álló épületét kívül-belül tatarozzák. Meszelik, pucolják. Festik az ajtókat, ablakokat, új függönyök kerülnek nemcsak a kis ablakokra, de a két helyiséget, az irodarészt és a lakószobát elválasztó üvegajtóra is. Még csak fokozta az események hőfokát, hogy új berendezési tárgyakat is hoztak a régiek helyébe, valahonnan a távolabb fekvő urasági kastélyból: ágyat, asztalt, szekrényt, székeket, sőt még egy ülőfürdőkádat is. Ez utóbbi akkor magas fokú luxusnak számított a pusztán, ahol a fürdőszoba fogalma még az ismeretlenség tárgykörébe soroltatott. Ősztől tavaszig, igaz, pótolta a mezőgazdasági szeszgyár keverőkamrája. Az ebben elhelyezett vörösfenyő kádakban a gőzzel fúvatott rézkígyókkal nagyszerű gőzfürdőt lehetett létrehozni. Ez amolyan pusztai szaunának felelt meg, anélkül persze, hogy ennek a szónak hírét is hallottuk volna abban az időben.

Ezt a kivételes fürdési lehetőséget csak nagyon kevesen vehették igénybe, köztük mi, a gazdaságvezető gyerekei. Mégis volt ennek valami népfürdő jellege is. A minden év márciusában sor alá menő majori legények kiváltsága volt a sorozást megelőző este itt megfürödni. Dicséretet is kaptak mindig a puszta regrutái a katonaorvosoktól, mert a másnapi csupaszra vetkőzés alkalmából megnyerték a „tisztasági" versenyt a mosóteknőre utalt falubeli vetélytársakkal szemben.

A nyári holtidényben csak karbantartási munkákat végeztek a gyárban. Árván álltak a szétszerelt gépek, a főzőberendezés, és üresen az erjesztőkádak. Mivel nyáron a gyár nem működött, ide telepítették át a

gazdasági iroda állandó lakóját, a segédtisztet is felújítás alá került otthonából. A gyári iroda volt a lakóhelyisége üzemidőben, a téli szezonban az alfőzőnek is, aki szeszgyárvezetői szakvizsgát tett fiatalember volt.

A gazdaság különböző majorjaiban működő négy szeszfőzdét egy nagy tapasztalatokkal rendelkező idősebb, „nős állásban" lévő gyárvezető irányította. A négy szeszfőzde mindegyikében egy-egy vizsgázott alfőző látta el a főzési szezonban — általában szeptembertől április végéig — a gyárvezetés helyi teendőit. Főnökük hetenként látogatta meg a gyárak mindegyikét. Ellenőrizte a gyártást. Számba vette a felhasznált burgonya mennyiségét, a malátának felhasznált árpatételt, a szénfogyasztást. Szembeállította a termelt szeszmennyiség abszolút alkoholfokával, és az eredménytől függően rámolta le embereit, vagy osztotta ki dicséreteit, adta meg további utasításait. Mindig ott volt a főgyárvezető a havonként esedékes szeszszállításkor is, amely a finánccok jelenlétében ment végbe, és ez ugyancsak a puszta eseményei közé számított.

Emlékezetem homályba vesző kezdetén a szeszt még fahordóban szállították. Ezt azonban egész vékony fúróval megfúrták a szállítás alatt a béresek, kiengedtek egy-egy kisüveg 96 fokos szeszt, és gyufaszállal betömték a nyílást. Egyszer üresen szétesett egy ilyen 8—9 hektós fahordó; dongáiból úgy álltak ki a gyufaszálak végei, mint a töviskesdisznó tüskéi. Később emiatt is rátértek a szállításhoz jobban leplombálható vashordók használatára.

A szeszgyártás jövedelmezőségén túlmenően más előnye is volt ennek a mezőgazdasági iparágnak. Ezeknek a mezőgazdasági szeszfőzdéknek a melléktermékén, a szeszmoslékon hizlaltak meg a gyári majorokban 60—60 sőrét is minden szezonban, ősztől tavaszig. Emellett kiteleltettek mégegyszer annyi növendék marhát, jármosökröt is. A moslékkal előkészített sok melléktakarmányból rengeteg istállótrágya lett, amit mintaszerűen kezeltek. Ez a trágyamennyiség tette lehetővé ezeknek a homoki birtokoknak a talajerő-utánpótlását, javítását. (Éppen ezért súlyos hiba volt a szesztermelés koncentrálása néhány ipari nagyfőzdébe. Emiatt is csökkent olyan nagy mértékben a burgonyahozam hazánkban. Messze vezetne erről e helyen szólni, inkább más helyen, máskor.)

A szeszgyárakban az első világháború előtt kizárólag Lemberg vidéki lengyel munkások dolgoztak. Csak az alfőző és a kazánfűtő volt helyi lakos, vagyis magyar. A velük dolgozó 5—6 munkás azonban ez időben lengyel volt. Minden ősszel megjöttek. Havibérben dolgoztak, kevés készpénzbérükön felül terményjárandóságot kaptak. Az élelmezésük kiegészítésére havonta 4 kiló szalonna is járt nekik.

A gyárak burgonyából főzték a szeszt. Naponta körülbelül 60 mázsát dolgoztak fel. Azt a lengyelek szabadon fogyaszthatták. Mindegyiknek volt egy-egy savanyúcukros bolti doboza, vagyis fémből készült 3—4 literes edénye. Ezt telepucolták burgonyával, nagyon kevés vizet öntöttek alá, sót tettek bele, lefedték a bádogedény tetejével, és feltették a fekvő kazán burkolatlan fémrészeire. A burgonya szinte a saját levében megfőtt. Külön serpenyőben kevés szalonnát pirítottak, azt ráöntötték a parázsra főtt, nagy keményítőtartalmú — Wohltmann, Imperator vagy Krüger fajtájú — ipari burgonyára, és kész volt a reggeli, az ebéd és vacsorára is ugyanaz. Meg nem unták naponta háromszor, ősztől tavaszig. Valósággal meghíztak rajta, pedig akkor még nem is tudtuk, hogy bár a burgonyának nagyon kicsi a fehérjetartalma, biológiailag különlegesen értékes, a dolog magyarázatát ez adta. A szezon végén kimért búza- és rozsjárandóságukat teljes egészében hazavitték a családnak.

Messze kanyarodtam a bevezetőmtől. Sokat ültem a ló hátán, és jól megültem a lovat. Igaz, ez most nemrégen, ahogy egykori principálisom mondta volna, valami negyven esztendeje volt. Azon veszem viszont most magam észre, hogy ha felülök az emlékezés pegazusának a hátára, mindig újra elvisz a csikó, amit méghozzá nehezebb is szárban tartani. Inkább visszatérek a segédtiszti lakás renoválásához.

Lassan mi, gyerekek is megtudtuk: az uraság unokaöccse jön ide magángyakornoknak Bécsből. Az uraságunk nővére Bécsbe ment férjhez, annak a Hochschule für Bodenkulturt (mezőgazdasági főiskolát) végzett fiáról van szó. Édesapám sokat beszélgetett ebben az időben édesanyánkkal németül az eseményről. Annyit kihámoztunk az elejtett szavakból: az ifjú belegabalyodott valami színésznőcskébe a császárvárosban, és a könnyebb felejtés céljából választották ezt a megoldást a szigorú szülők. Azt gondolták, a nagy távolság Bécs és Szatmár megye csücske között majd pontot tesz az ifjúi lángolásra.

A magángyakornoki státus egyébként azt jelentette: a fiatalember fizetést nem kapott, szülei vagy a nagybácsi fizettek a kosztjáért a kerületvezetőnek annyit, vagy rendszerint többet is, ami egy segédtiszt ellátásáért járt. Nőtt a kosztosaink száma. Eggyel többen ültünk az asztalhoz. Édesanyám nem kevés háztartási gondja is szaporodott. Változatosabb étlapokon törhette a fejét. Néha még előétel is került az asztalra.

Megjött a magángyakornok. Jóképű, csinos, barna fiatalember. Jól beszélt magyarul, szerény volt, mindenkivel udvarias. Láthatólag lehangolt, néha mélabús. Ritkán láttuk nevetni vagy mosolyogni. A gazdaság

dolgai nem túlságosan érdekelték, de érezhetően igyekezett beilleszkedni annak kereteibe, mindennapi életébe.

Kapott egy jól belovagolt, már nem fiatal szürke hátaslovat, a Bolygót. Azzal nagyon összebarátkozott. Az öt évemmel engem már akkor egy-egy otthonról elcsent galléros szivar ellenében a csikósok annál jobb lóra is rá mertek ültetni. Igaz, vigyáztak rám. A Bolygótól nem kellett tartani. Persze nem is volt jó lovas az új gyakornok. Édesanyjának mindennap írt, és tőle mindennap kapott is levelet. Az anyai szeretet igyekezett benne a lelket tartani a „száműzetésben". Az édesanyák megértőbbek voltak már akkor is, mint a szigorú apák. Betege volt, ha egy nap nem kapott levelet. Egy ilyen napon a déli posta megérkezése után, látom, nagy búsan tart a lóistálló felé. Afféle kíváncsi gyerek lévén, utánasettenkedtem. A Bolygó ott állt a standon társai között. Nem akartam hinni a szememnek és a fülemnek. A gyakornok úr ott állt a Bolygó mellett, ráborult a hátára, és egyre csak azt ismételgette: „Bolygó, Bolygó, ma megint nem kaptam az anyámtól levelet."

Ez a mondás, amit persze nagy titokban elmeséltem, olyan szállóigeféle lett a családban, ha valakitől sokáig nem jött posta.

Édesapám kerülete méneskerület volt. Itt kocsis, csikós, vagyis lóval bánó ember csak az lehetett, aki a huszároknál, tüzéreknél vagy csődörösöknél szolgálta ki katonaidejét. Ettől csak nagyon kivételesen tekintettek el. Ezzel szemben voltak emberek, akik féltek a lótól, s inkább a csendesebb béresbeosztáshoz vonzódtak. Ezek közé tartozott Makkai András is, aki az előző évben szerelt le az 5. K. u. K. közös gyalogezredtől.

Történetem gyakornoka nyár elején került hozzánk. Még alig pár hetet töltött ott. Az embereket még nem ismerhette. A növényápolási, takarmánybetakarítási munkák javában folytak. A pusztában alig lehetett egy pár lelket találni. Javában tartott a zöldtakarmányozási idény is. Éppen valami kettes ünnep következett, talán Péter— Pál napja esett szombatra. A gyakornok bement a lóistállóba, hogy felnyergeltesse a Bolygót. Ott nem talált senkit. Kiment az istálló elé. Ott állt egy négyökrös szekérrel Makkai András, akit a takarmányozó bivalyosok kisegítésére rendeltek a kettős ünnep előtt. A szekér hatalmasan megrakva frissen kaszált zabosbükkönnyel. András éppen lerakni készült a zöldtakarmánytároló állványára a rakományát. A gyakornok odaszólt neki: „Halló, nyergelje fel nekem a Bolygót!" Ő úgy tett, mintha nem hallaná a felszólítást. Vagy mintha nem is hozzá intézték volna. Erre hangosabban szólt a gyakornok. Megismételte a kívánságát. A hangra figyelmesek lettek a közelben

valami szelelőrostával bíbelődő magtári lányok. Az istállópadlásról lehozott csillagfürtmagot rostálták egy kiterített ponyván, s éppen ők okozták a bajt. Leállították a rostát, ne zörögjön, valamit piszkálgattak rajta, és füleltek a fejleményekre. Ezt észrevette a mi Andrásunk is, aki már a nősülendő legények sorába tartozott. Abban az időben ugyanis az volt a szokás: a három évet kiszolgált és októberben leszerelt legény még egy évet dolgozott a szülei kosztján. A másik újborig megkereste a lakodalomra valót, és a következő őszön megnősült. Ez a szituáció és a majori lányok jelenléte fokozta a helyzet feszültségét. Éppen úgy, mint a cirkuszban, amikor a szám nagyjelenetének bevezetőjeként a zenekar fortissimóba vág.

A gyakornok harmadik felszólítására már oda kellett figyelnie Andrásnak is, mivel más férfi nem volt a láthatáron. Visszaszólt: „Én pedig sohasem nyergeltem lovat, és most se fogok!"

A gyakornokban meghűlt a vér. Neki még ellent, úgy látszik, nem mondtak. Egy pillanatig tétován állt ott, tehetetlenül, majd a lovaglópálcájával dühösen a levegőbe csapott, és csak annyit kiáltott oda Makkai Andrásnak: „Impertinens!"

Ezt a kijelentést az eseményeket közelről figyelő rostálólányok hangos nevetése kísérte. Valószínűleg ez váltotta ki Andrásban azt a ma stressznek nevezhető hatást, amit akkor még úgy mondtak: „eldőlt benne a borjú". Felkapta a vasvilláját és magasra emelve rohant a dermedten álló gyakornok felé.

Szerencsére éppen előkerült a rostálólányok felé tartó magtáros. Az nem értve, de látva a helyzetet, András és a gyakornok közé vetette magát. Még mielőtt nagyobb baj történt volna, sikerült az egyébként a légynek sem ártó, békés természetű legényt lefegyvereznie, és jobb belátásra bírnia. A Bolygót felnyergelte egy előkerült lóápoló, a gyakornok kilovagolt, és töprenghetett a nyeregben, mitől lett egyszeriben ilyen dühös ez a hatalmas szál legény.

Édesapám már délután jót mulatott magában az eseten, de a rend az rend, a fegyelem az fegyelem. Este parancs utánra, a jelentések nyomán berendelte Andrást az irodára. András a gazdák távozása után — most már lehiggadva és kissé megszeppenve — állított be. Csak a magtáros maradt ott koronatanúnak. Édesapám feddőleg vonta kérdőre Andrást: „Veled soha sem volt semmi baj, mint kiszolgált katona tudod, mi a fegyelem, hogy tehetted ezt?" Előre tudta a választ. „Tekintetes úr, a szegény ember gyereke meg van szokva, hogy leteremtik, vagy elkerekítik az anyja keservit, de hogy nekem ilyent mondjanak!" „Hát milyent

mondtak neked?" „Hát, hogy impertinens." Álljunk meg egy szóra! Tudod te, mit jelent ez?" „Én nem tudom, tekintetes úr, csak azt tudom, nemcsak a fiamnak, de ha lesz, még az unokámnak is azt fogják mondani a népek, hogy impertinens. Hát azért lettem én olyan mérges, tekintetes úr! Csak a jauisten meg a magtáros úr mentett meg a börtöntől, mert ha nem jön, talán agyon is vágtam volna" — fejezte be az önvallomást András.

Kellő lelki eligazítás, kölcsönös kimagyarázkodások után András bocsánatkérésével került pont a nem mindennapi eset végére. De ami engem illet, egész életemre kiható tanulsága lett ennek a napnak. Mégpedig az, hogy a néppel közvetlenül érintkező embernek nemcsak ismernie kell annak lelkivilágát, de tudnia kell beszélni a nyelvén is.

Aprószentek

A történet idején édesapám a Bóni Gyártelep és Mezőgazdasági Rt. négy kerületből álló, körülbelül hatezer holdat kitevő gazdaságainak volt a vezető tisztje. A központi kerületet egy fiatal beosztottjával maga irányította, a másik két közel fekvő kerületet naponta, kétnaponta, az egyetlen távolabbit — a mintegy 50 kilométerre fekvőt, ahol pár éve még kerületi tiszt volt — hetente látogatta, inspiciálta.

A központi kerület belmajorja Nyírcsászári község szélén feküdt, sőt a gazdaságnak bent a faluban is voltak régi zsellérházai, ezeket cselédlakásként használták.

A község lakosai jórészt teljesen elmagyarosodott ruténok voltak. Ekkor már számos magyar családdal keveredtek, akik vagy benősültek ide, vagy a gazdaságba szegődött családokból maradtak itt. A rutén ősöket még Rákóczi Ferenc kezdte ezen a vidéken fekvő birtokaira telepíteni. Amikor az 1711-es szatmári béke után ezek a birtokok a Károlyi grófok kezére kerültek, egy ideig még ők is folytatták a munkáskéz hiányában szenvedő vidékre a telepítéseket. Ebben az időben kerültek ide a Kárpátaljáról Nyírcsászári lakóinak ősei is.

A község a Nyírvasvári körjegyzőséghez tartozott, és Szatmár vármegye szélső községe volt. Édesapámnak itt volt hosszú éveken keresztül nagyon megbecsült aratógazdája Ascsillán Miklós, akit később summásgazdaként én is megörököltem, és magam után vittem Dunántúlra.

Miklóst nemcsak a gazdaság becsülte meg, az emberei is nagyon tisztelték. Nem is lehetett volna másképpen munkásgazda vagy huszonöt éven át. Nemcsak a részes aratást végezték az Ascsillán-banda tagjai, hanem sok minden más munkát is. Télen favágást, ritkításokat részes alapon, tavasszal faültetést, erdősítést, burgonyaválogatást, rendszerint akkordbérben. Tavasztól a részes növényápolási, majd a takarmánykaszálási, betakarítási munkák következtek. Általában szintén akkordbérben, mert így, igaz, több munkával, de megkeresték a napszámbér másfélszeresét, sőt dupláját is. A munka dandárját persze az aratás-cséplési

munkák adták, takarodással és cséplésszel együtt tizenkét és fél százalékért. A legnagyobb nyári munkák befejezése és az őszi betakarítási munkák közötti időben, augusztus végétől szeptember derekáig végezték a vízlevezető árkok meg a határban lévő kutak tisztítását. Ilyenkor lévén a legalacsonyabb a talajvíz szintje, ezekre a munkákra ez volt a legalkalmasabb időszak. Ezt is mindig valamilyen akkordbérben számolták el, amire sohasem alkudtak meg édesapámmal, ha az eltért a sablontól. „Csak csináljátok meg, Miklós, majd meglátjuk, mire jösztök ki vele, aszerint számoljuk el." Esztendőkön át soha nem támadt vita az ilyen kölcsönös bizalmon alapuló munkák díjazása miatt.

Az 1925-ös év igen esős volt, s emiatt az aratás és cséplés igen nehéz. Augusztus első napjaiban megjavult az időjárás, meggyorsult a munka. Már alig volt kint néhány ezer kereszt gabona. A munkát azonban akadályozta, hogy ezek a rutén származású aratók görög katolikus vallásúak voltak. Náluk más volt az ünnepek rendje. Az első világháború végéig például még úgynevezett „orosz karácsonyt" tartották. Karácsonyuk a római katolikus vízkeresztre esett (január 6.). A karácsonyt is, a húsvétot is három napig ünnepelték. Szigorúan betartották a héthetes böjtöt húshagyótól húsvét vasárnapig. Húst a böjt alatt csak vasárnap ettek, kizárólag olajjal főztek. A gazdaságot azonban inkább az érintette, hogy a naptárban lévő piros betűs ünnepeken kívül számtalan kisebb ünnepet tartottak meg, Szent János fejevételétől kezdve hamvazószerdáig, vagy megfordítva. Ezeket nevezték „császári aprószenteknek".

Ezen az esős nyárvégen is valami ilyen ünnep volt soron, jóllehet a munkát eddig csak úgy „lopni" lehetett. A belső majorban működő beosztott kerületvezető talán a sok izgalomtól, vagy más okból megbetegedett, gyomorvérzéses tünetekkel kórházba került. Édesapám leutazott a távoli gazdaság ellenőrzésére. Az öreg gazdák végeztették a megkapott parancsok szerint a munkákat. Jómagam mint szükségkisegítő futkároztam a kis vércsederes hátaslovamon a gazdaságban, hogy ha valahol valami hiány, fennakadás támad, oda segítséget tudjak irányítani. Hol a szenest, a vizeslajtot, hol az üres zsákokat kellett sürgetnem a cséplőgéphez, hol a traktoros kért valami utánpótlást. Néha akadt csak komolyabb teendőm. Például a fogatokat kellett avizálnom, hány órára végez az egyik szérűn a cséplőgép, mikor húzassák át az újabb szérűhelyre. Ezt negyedórányi pontossággal illett elintéznem, a fogatosok se várakozzanak sokáig, de a részes cséplők se vesztegessék az idejüket. Két-két bivaly került mind a kazán, mind a cséplőszekrény rúdjára, a kazán elé még három, a cséplőszekrény elé még négy pár ökör, az elevátorra két

pár ökör, a szerszámosláda, lakóbódé elhúzatásához még egy-egy fogat. Valóságos kis mozgósítás volt annak idején egy géphúzatás, különösen, ha messzebbre történt. Arról már nem is beszélek, milyen fontos volt jól összepárolni a fogatokat, hogy egyszerre indítsanak. Mit tud már a mai gazda mindezekről a kombájnok világában!

Történt pedig a takarodás vége felé, hogy a vasút által valamikor kettészelt Csukás I.— Csukás II. dűlőnek a belső II-essel számozott részében, ahol aznapra tervezték az évi gabonatakarítás befejezését, estefelé kiderült, hogy vagy kétszáz kereszt rozs kint maradt. A sokat ázott és szárítgatott keresztek már nem állták úgy a nedvességet, jobban átnyirkultak, reggel későn lehetett csak kezdeni a munkát. Ez az egy-két korai forduló hiányzott a befejezéshez.

Másnap valamilyen görög katolikus ünnep következett. A gazdaság dolgozott, az aratók-cséplők nem. Félő volt, hogy másnap jöhet egy eső, jó lett volna végezni a takarodással.

Uzsonnaidőn arra nyargaltam a kis pejderes lovammal. A felügyelők tájékoztattak a szomorú valóságról: estig nem leszünk készen, így a befejezés holnaputánra marad.

Édesapámat csak a másnap délutáni félötös vonattal vártuk haza. Gondoltam, milyen jó lenne meglepni a takarodás befejezésével. Odanyargaltam a cséplőgéphez, ahol Ascsillán Miklós szorgosan jegyezgette füzetébe a cséplési ellenőr mázsálási adatait, s adogatta össze, az elszámolásokhoz a saját embereivel. Felnézett, abbahagyta az összeadást. Erre hozzákezdtem rábeszélő mondókámhoz. Kértem, szedje össze reggel az embereit, a géppel nem indulnánk meg, de én megbeszélem a gazdákkal: annyi fogat jön ide, amennyi egyszerre behozza a kint maradó kereszteket. Mire a misére mennének, már mindenki otthon lehet. Édesapámnak milyen kellemes meglepetést szerezhetnénk!

Miklós meghallgatta minden érvemet, azután szépen kioktatott: „Kár erőltetni, fiatalúr. Nem fog menni."

Kérdőleg néztem rá, mire ő szépen elsorolta kérésem akadályait. Nem a miséről van szó. Ezek az emberek nem járnak ilyen napokon templomba, legfeljebb csak a nagy ünnepeken. Talán a lányok ha elmennek az ünneplős szoknyát a nagymisén megszellőztetni. Más miatt nem megy a dolog. Már régen huzavona tárgya a gazdaság és a császári aratócsapat között ezeknek a nem piros betűs ünnepeknek a megtartása. A gazdaságnak ilyenkor meg kell szakítani a kívánatos munkamenetet, nincs gyalogszemélyzet, a fogatok egy napig tarlót hántanak, vagy valami mással foglalatoskodnak. Ez mindig visszaveti a soron lévő munkák mene-

tét. Édesapám elődje idején ezeknek a huzavonáknak az lett a vége: rá hagyták magukat beszélni, és a gazdaság néhány éven át belevehette a szerződésbe, hogy az aratók is csak a piros betűs ünnepeket tartják, s ha szerződéses kötelezettségeikből kifolyólag folyamatos munka van a gazdaságban, ők is dolgoznak.

„És mi baj lett ebből?" — kérdeztem Miklóst.

„Baj éppen nem lett, vagy két-három évig csináltuk is. De aztán láttuk, hogy év végére éppen olyan szegények maradtunk, mint amikor ünnepeltünk. Ezt télen a disznótorokon meg újborkóstolókon meg is beszélgettük, aztán úgy döntöttünk, hogy okosabb, ha újra ünnepelünk!"

Így maradt a kétszáz kereszt rozs harmadnapi behordásra.

Szegődtetések

„Beszegődtem Tarnócára bojtárnak, jó legelője van ott a birkának" — tudjuk a költői remekműből és a vers nyomán született fülbemászó dalocskából. A továbbiakban még arról is tájékoztatást kaptunk a bojtártól mint érdekelt féltől, hogy a gazdájával lesz majd egy kenyéren, és ezenkívül még tíz forint és húsz krajcárt is fog kapni fizetésként. Szerinte ebből meg is tud élni.

Fogadjuk el, hogy az akkori idők kollektív szerződése ennyit tett lehetővé. A nyáját furulyázva egyik dombról a másikra terelgető bojtár pedig jobb híján elégedett is volt ezzel. A nóta nem hagy kétséget afelől sem, hogy a munkába utazás költségei a munkaadót terhelték. Kiderül ez a munkavállaló további tájékoztatásából: Szent György-napkor jönnek érte szekéren, s arra felteszik a tulipános ládáját meg a subáját is. Ezek ugyanis fontos kellékei lehettek egy olyan valamirevaló bojtárnak, aki tíz forinton felüli készpénzbért is megérdemelt.

Két dolgot illik tudni még ehhez a kis bevezetőhöz. Az egyik: az a tíz forint húsz krajcár nem is volt olyan kis pénz, aminek ma látszik. Egy bárány egy-két, egy anyabirka három-négy forintnál alig ért többet. A gyapjú ára sem lehetett több 30—40 krajcárnál. A juhászok pedig ezekben a valutákban számoltak. A másik, amiről a vers csak részben tájékoztat: a szolgálat időtartama. A kezdetéről van csak szó, a Szent György-napról, amely a naptárban április 24-ére esik, s általában a legelőre hajtás klasszikus időpontja. A behajtásról nem esik szó, ez pedig Szent Mihály napja volt, vagyis szeptember 29-e. Feltehetően erre az időre járt a bojtárnak a tíz forint meg húsz krajcár, amit a kosztján felül kapott.

Szállásról alig lehetett szó, mert a két dátum közötti időszakban keveset hált a bojtár fedett helyen a szárnyékon kívül. A birkát legtöbbször nagy területen mozgatva legeltették, és ahol ráesteledett, ott volt a hálóhely. A csacsi hátáról lekerült a suba, és a földre leterítve ez szolgált hálófülkéül. A nyáj megpihent, elfeküdt kérődzni. A kóbor természetű csa-

csit kipányvázta a bojtár egy cövekhez, amely az úti felszereléséhez tartozott. A pulik éberen vigyázták a nyájat, minden neszre élénk ugatással reagáltak. A bojtár fél szemmel aludt is meg nem is, nehogy az éj leple alatt valaki vagy valami kárt tegyen a nyájban, és csúfság essen a becsületen.

Sok év eltelt, mire változott a világ. A legelőterületek összezsugorodásával a nyáj már minden este az akolhoz térhetett vissza, és a bojtár is fedél alatt alhatta ki magát. De az a régi tarnócai bojtár ezt már nem érte meg.

Érdemes még megemlékezni a birkaszámolásról. A nyájat pontos megszámlálás után adták át egy-egy bojtárnak. Juhásznyelven ugyan olvasásnak mondták ezt. Ehhez a művelethez lyukra fogták a birkákat. Miután a jószág mindig szívesebben ment ki az akolból a szabadba, mint fordítva, a számlálás rendszerint kifelé történt. Így volt ez akkor is, ha valahol a szabad ég alatt kellett a léckarámból a nyájat számba venni. A zárórekeszként egymás mellé csúsztatott két léckát annyira húzták csak el, hogy a nyíláson egyszerre csak egy juh férjen ki. Ha a hely lehetővé tette, a nyílás előtt két léckából már egy olyan keskeny folyosót képeztek, ahol egyesével megnyúlt a nyájnak a kijárat felé iparkodó töredéke. Csak a vezérkolompost kellett kivinni, a többi már tülekedve követte. Amint a Bibliában meg van írva: az Úr a pásztorbotjával minden egyes juhát megérintette. A számolásnál valóban ezt kellett tenni a rögzített ponton egyesével áthaladó juhokkal. Gyakorlat, hozzáértés, kellő ügyesség volt szükséges ehhez a művelethez. Amikor ugyanis meglódult a nyáj, és a birka hullámzott a „lyukon", könnyen megszédült tőle, aki nem szokta meg ezt a folyamatot. Valósággal tengeri betegséget kapott. Tévedni pedig nem volt szabad. Az újrakezdés a jószág felesleges törésével járt volna. Csak az átadás-átvétel rítusának megtörténte után felelt az új bojtár a nyájáért.

Nagyobb munkát jelentett ez számadóváltozáskor a nagy létszámú nyájaknál, amikor minden falkát át kellett adni-venni, mert a számadó mindenért felelős. Más volt a messzi legelőkre kihelyezett nyájak átadásának-átvételének a formája, és megint más a majorhoz közeli legelőkre kényszerült nyájaké. Hasonlóan eltérő volt az átadás-átvétel módja a nyájban tartott egyéb állatok esetében is tartási módjuktól függően.

Idáig értem a régi szegődtetési és bojtárkodási formák megidézésével, amikor bejön a konyhából a feleségem, ahol éppen valami kínai kelből készült étel készítésével bajlódott. Látja, hogy írok. Kérdezi, beszélhet-e? „Igen!" „Felmondok tizenötödikére!" Rettenetesen unom ezt a soha nem szűnő, hálátlan háztartási munkát!"

Tudom, valami nem stimmel az új recept körül, az idegesíti. Igyekszem megnyugtatni. Ilyenkor a humor a legjobb gyógyszer. „Mi baj van? Ülj le!" Megcselekszi. „Először is nem fogadom el a felmondást, mert ma se elseje, se tizenötödike nincsen." Hogy ugyanis a szegődtetésnél maradjunk, a háztartási alkalmazottnak a múltban két hét felmondás járt, és ő is így mondhatott fel. Ez azonban csak a hó első napján a hó közepére szólhatott, vagy a hó közepén gyakorolt felmondás a hó végére. Hónap közben ezzel a joggal vagy lehetőséggel nem lehetett élni. Úgy hiszem, ez valamiféle szokásjogon alapult, az azonban biztos, hogy ez volt a gyakorlat. Mondom tehát a feleségemnek: „Ma egyikünk sem mondhat fel. De nem is úgy vagy te szegődtetve, hogy így egyszerűen felmondhatnál." „Miért ne?" — kérdezte. „Van időd?" „Van!" „Akkor elmondom neked a következőket." S ezzel elkezdődött a történet.

Édesapám gyerekkoromtól kezdve el-elvitt magával hivatalos útjaira is, ahol nem zavartam, és ahol látni, hallani is lehetett valamit. Ez az én irigyelt privilégiumom volt a két lánytestvéremmel szemben, s meg is maradt mindvégig, míg csak önálló kenyérkereső emberként el nem kerültem hazulról. Már mint nagydiák voltam otthon nyári vakáción a szomorú emlékű „bolettás idők" kezdetén, amikor egy meleg augusztusi vasárnap elmentünk egy dohánytermesztési bemutatóra a Krúdy-főváros közelében fekvő orosi és nyírturai úgynevezett Burger-féle alapítványi birtokra. Ez az alapítványi birtok a magyar királyi igazságügyi kincstár bérlete volt. A köznyelven csak ügyészségi birtoknak nevezték, mert gyakorlatilag a megyei törvényszék ügyészségének a kezelésében állt. Rövidebb időre elítéltek, főként fiatalkorúak — férfiak és nők — töltötték itt büntetésüket. Az volt a cél, hogy az apróbb cselekményekért elítélt, főként falusi fiatalság ne a nagyobb bűntettek mesterfogásait sajátítsa el a zárt börtönfalak között, hanem a szabad levegőn dolgozzon, és megfelelő szakvezetés nyomán olyan homoki gazdálkodással ismerkedjen és begyakorolva tanuljon meg, aminek hazatérve hasznát veheti.

Az alapítvány létesítőjét is ez az elgondolás vezette. Ennek azonban külön története van. Az első világháborút követő román megszállás megszűntével előkerültek az elkobzás elől elrejtett fegyverek. Egy Krúdy Gyula baráti köréhez tartozó fiatal földbirtokos kúriáján is ezeknek a fegyvereknek a tisztításával, rozsdamentesítésével foglalkoztak egy téli estén, maga a birtokos és egy-két munkatársa. Az egyik pisztolyban bennmaradt egy beszorult töltény. Nem vették észre, elsült, és a golyó a tulajdonos hasába fúródott. Azonnal beszállították a nyíregyházi kórházba, ahol gyors telefonértesítés nyomán már a műtőben várták. Rög-

tön nekiláttak a műtétnek. A háború utáni körülmények között, valami áramzavar miatt kialudt a villany. Erre gyertyafény mellett folytatták az operációt. Ez a zavar azonban elégséges volt ahhoz, hogy kétségessé tegye a gyógyulást. A későbbi orvosi jelentések, amelyekre a helyi lap szenzációs beszámolói alapján emlékszem, arról szóltak, hogy az áramzavar miatt a belek megfáztak. A béltartalom miatt amúgy sem lehetett szó steril műtétről. Hashártyagyulladás lépett fel, és a szinte végig eszméleténél lévő fiatalember pár nap múlva meghalt. Addig azonban sok minden történt.

A gazdag örökségre éhes rokonság odagyűlt a kórház szanatóriumi szárnyának, a különszobás résznek a folyosójára. A beteg még eszméleténél volt, amikor az orvosok és ápolónők által gyakran nyitogatott ajtón beszűrődött a szobájába, hogy vitatkozott az atyafiság hol az ezüsttárgyakon, hol a birtokrészek megosztásán. A nők inkább a családi ékszereken, festményeken, berendezési tárgyakon kaptak hajba, a férfiak pedig az ingatlanokon és azok tartozékain. Odabent a beteg egyre rosszabbul lett, és egyre jobban bántották az ajtón át beszűrődő osztozkodási foszlányok. Magához kérette a város hírneves, idős közjegyzőjét, Krúdy atyai barátját, Somogyi Gyulát. Akkor már hetven felé járhatott a szálfa tartású ember. A súlyos sebében fekvő tulajdonos — ezt így írták meg akkor a krónikák — azt kérdezte tőle: „Mondja, Gyula bátyám, igaz, hogy a nagyapám egykor minden vagyonát jótékony célra akarta hagyni?" „Szent igaz!" — felelte a közjegyző, és röviden el is mondta a halálos sebében fekvő barátjának, miért nem lett abból semmi.

„Üljön le, Gyula bátyám, vegyen elő tollat, papírt, és írja, amit még ép ésszel, tudatom teljes birtokában diktálok.

A közel ezer holdas tehermentes birtokomat és minden ingóságomat fele részben megnevezett egyházi célokra, fele részben a városra hagyom. A birtok el nem idegeníthető. Telekkönyvileg megosztva, de egyben hagyva olyan gazdálkodást folytasson azon bérlet formájában az ügyészség, amivel a fiatal elítélteket visszasegíti a becsületes emberek soraiba."

Kikötése volt még, hogy a leendő társtulajdonosok — az egyház és a város — a birtok jövedelméből évente öt-öt arra érdemes szegény leányt házasítsanak ki, segítsék elő boldogulásukat. Talán harmadnap meghalt az örökhagyó. Az atyafiság sokáig perelte az örökséget. Hiába. Amit Gyula bácsi megszerkesztett, abba jogilag nem lehetett belekötni, arra pedig ő és az orvosok voltak a tanúk, hogy a végrendelkező szellemi képességeinek teljes birtokában mondta tollba végakaratát. Hosszú

évek teltek bele, amíg minden rokon belenyugodott a megváltoztathatatlanba.

Az új tulajdonosok eleget tettek az örökhagyó akaratának. Az ügyészség is élt a lehetőséggel, mintagazdaságot szervezett a birtokon. Így került sor a debreceni dohánykísérleti állomás neves vezetőjének, Juhász Árpád akadémiai tanárnak arra a bemutató előadására is, amelyre a már említett vasárnapon elmentünk. Itt állítottak be rezisztenciakísérleteket a dohányültetvényekben akkor fellépő, vírusos eredetű mozaikbetegség leküzdésére.

Abban az időben még inkább nyolcnapos volt a hét, a mostani ötnapossal szemben. Mégsem gondolt még álmában sem senki egy ilyen bemutatóval egybekötött előadás hétköznapi megtartására. Senki el nem ment volna. Csak vasárnap lehetett róla szó.

Nagy melegben indultunk, jó futólovakkal, könnyű kocsival. Kellemes reggeli kocsizás után értük el az ügyészi gazdaság akácokkal övezett legelőjét. A lombos fák árnyékában a kocsis egy kis lépést adott a melegben megizzadt lovaknak. Erre okot szolgáltatott a legelőn megterülő magyar gulya szép látványa is. Már kissé eltelve a jó legelőn, büszke tartással inkább vonultak, mintsem jöttek a hűvös felé ezek a szobrász vésőjére méltó képviselői fajtájuknak.

Jó megvilágításban tárult elénk a látvány. Lassan léptetve gyönyörködtünk a száznál is nagyobb létszámú gulyában. Azt is láttuk, hogy jól bent a legelőn, az úttól távolabb egy büntetőintézeti darócruhába öltözött legényke tereli a kút irányába a jószágot. Amíg arra figyeltünk, alig vettük észre, hogy a fák közül kilépett a civil számadó. Széles gulyáskalapját megemelve nagy „adjon Isten jónapot"-tal ránk köszönt. Megálltunk. Édesapám néhány szakmabeli kérdést tett fel neki, s ő nagyon értelmesen válaszolt a láthatólag jóleső érdeklődésre. Már-már indulni készültünk, amikor édesapám nem állta meg, megkérdezte. „Mondja, barátom, nem fél, hogy megszökik a bojtárja?" „Hm, uram, nem úgy van ez szegődtetve!" Ilyen szegődtetés is volt abban az időben.

Feleségem felmondására is azzal válaszoltam: ő sem úgy van „szegődtetve". Meg is nyugodott azalatt, amíg ezt elmondtam. Most vár a legközelebbi alkalomig, hogy újra elkeseredjen valamin, mert hiszen a háztartási munkának soha sincs vége, és nincs is látszatja.

Akkor jót derültünk a számadó rövid, de annál velősebb válaszán. Ezen töprengve értünk be a gazdaság központi majorjába, ahol példás vasárnapi rend fogadott bennünket. A házigazdák is szívélyesek voltak. Megérkezett a tanár úr is. A közel százfőnyi érdeklődőt frissítőként a

nagy meleg ellenére jó ó-szatmári szilvóriummal kínálták meg. Aztán vonult ki a társaság a közeli dohánykísérleti térre, ahol bemutatták a mozaikbetegséget és a védekezés lehetséges módszereit.

A kísérleti térre vezető úttól jobbra, elég sovány homokdomboldalon, egymást kiabálták az aprócska rozskeresztek a kisgazdák nadrágszíjparcelláin. Juhász tanár úr meg is jegyezte: „Milyen kevés a kereszt ezen a homokon!" Édesapám nem állta meg szó nélkül, és odaszólt a professzornak: „De annál több a gazda hátán, méltóságos uram!" Nagyot derült rajta a társaság, mert azokban a bolettás időkben leginkább a tréfaszó tartotta a lelket az emberekben a nyomasztó gazdasági viszonyok között.

Így ment akkor a világ sora (Elhelyezkedés, előmenetel)

A nyomdokainkba lépő agrárértelmiségi ifjúságnak ma már fogalma sem lehet arról, mit jelentett szerencsésebb esetben egy jobb, emberibb munkakörülmények közötti, vagy éppen csak egy akármilyen kezdő állást kapni. Nem volt könnyű a diplomát sem megszerezni, az igazi nehézségek azonban akkor kezdődtek, amikor az már a kezünkben volt. Kivételt képezett, ha a szerencsés véletlenek találkozása folytán valahol előjegyezték az embert, ígéretet kapott, vártak rá, amíg befejezi tanulmányait. A húszas évek utolján, a harmincas évek elején az országos gazdatalálkozón, a minden évben megrendezett március végi tenyészállatvásáron, ahová általában mindenki feljött, több állástalan kollégával lehetett találkozni, mint állásban levővel. Különösen kilátástalanná vált a helyzet 1929-ben, amikor nemcsak az évszázad legkeményebb tele fokozta a gazdaságok nehézségeit, hanem a vele együtt beütött gazdasági világválság bénító hatása is. A Tiszántúlon a hó nélküli mínusz 30 fokos tartós hidegek hetven-nyolcvan, helyenként száz százalékban kipusztították az őszi vetéseket. A termény- és állatárak felére-harmadára csökkentek. A lovakat a sertésekkel etették meg. Cigány lókupecek öt pengőért hoztak egy-egy vágólovat. Lebunkózták, megnyúzták, a bőrét elvitték, a tetemet otthagyták, ezt etették fel a gazdaságok a sertésekkel. Jó választási malacot adtak el nyolcvan fillérért, sőt sokszor a vásártéren hagyták szabad prédául. Az őszi vetések helyére burgonyát, kukoricát vetettek. Az eredmény: 1930 tavaszán nyolcvan fillérért adták a községből a mezőgazdasági szeszgyárhoz kihozott burgonya mázsáját.

Nem nehéz elképzelni, hogy ilyen körülmények között még a tőkeerős uradalmak is korlátozták kiadásaikat. Kezdték a szellemi dolgozókon, az intézőkön, segédtiszteken. Ahol két segédtiszt volt addig, egyet hagytak meg. Két kerületet összevontak, az egyik nős intézői állást megszüntették. Helyébe egy nőtlen segédtisztet rendeltek oda, azt irányította a másik kerületből az ottmaradt intéző. Több megtakarítást véltek így elérni, mint amennyit a csökkentett szellemi kapacitás hátránya ered-

ményezett. Édesapám az elsők között esett áldozatául ennek az áramlatnak. Jól fizető banki gazdaságnak volt a vezetőtisztje. A pénzügyi világ fejesei előbb megneszelték a gazdasági válságot, és még a teljes „krach" bekövetkezte előtt likvidálták gazdaságaikat. Átadták a bérleteket. Az pedig régi gazdatiszti regula volt: ha a birtokot eladják, vagy az bérlőt cserél, a gazdatiszt ne maradjon ott, mert régi helyen újat megszokni nem lehet. Ezt addig mondogatta atyám, amíg az élet őt is ez elé a helyzet elé állította. Viselte is a nem könnyű következményeket.

A birtokosok, a föld hozadékából élő nagybérlők kénytelenek voltak persze a megromlott gazdasági viszonyok között is tovább vinni az üzemet. Pontosan összeestek az események pályám indulásával. Elmondhattam: „No, ez is jól kezdődik!" De már benne voltam.

Az akadémia első évének elvégzése után már cséplési ellenőrséget vállaltam. Az uradalmak szívesen vettek fel a nyári részescséplési munkákhoz akadémiai hallgatókat. Az akadémia gyakorlati tanszéke pedig szívesen irányította szorgalmasabb hallgatóit ezekre a helyekre. Engem édesapám ajánlott be előző szolgálati helyén a jószágigazgatónak ilyen nyári alkalmazásra. Neki ugyanis az volt a véleménye: egy fiatal gazdának sok kemencéből kell kenyeret ennie, amíg önálló emberré válhat. Ez a cél vezette akkor is, amikor a szomszédba ajánlott.

Nem volt ez könnyű munka. Egy-egy uradalmi kerületben rendszerint két cséplőgarnitúra működött, néha több is. Az aratócsapatból összeállt cséplők részes gépet kaptak. Általában valami szalonna konvenció járt nekik és három százalék az elcsépelt terményből. Rendszerint a gépnél aludtak. Mire pitymallott, már zúgott a gép, és régen elültek már a verebek este, amikor még mindig dohogott a cséplőszekrény dobja. Nemcsak a mázsálást, a beírásokat, a szállítást, kísérőjegyzékek kiállítását kellett elvégezni. Tisztában kellett lenni azzal is: melyik táblárol milyen fajta búzát csépeltünk? Mi volt a tábla próbacséplési eredménye? Hogyan vág az eddigi eredmény a próbacséplés adataival? Mennyi van még kint a táblán, mikor fogy el? Mennyi eddig a napi eredmény, és mi várható? Állandóan naprakészen kellett lenni a számokkal, különösen ha jött a principális, vagy néha a jószágigazgató. Óránként meg kellett nézni a polyvalyukban a polyvát, nem megy-e benne ki a szem, az elevátornál a szalmát. Szűkebbre vetetni esetleg a dob nyílását, kisebbre a szelelő légáramlását. Rend, tisztaság legyen a cséplőgép faránál a zsákolás, mérlegelés helyén, a szalma-, polyvakazal szabályosan legyen rakva, ne dohányozzanak a kazlak közelében, csak a kazán faránál kijelölt helyen. Szén legyen, víz legyen, időben legyen mindig elegendő zsák a

tetthelyen. Ha végeztünk egy szérűn, tudni kellett, mikor lesz a géphúzatás, mikorra legyenek ott a fogatok, hogy ne legyen idővesztesége.

A por, a piszok, a ruhakopás mind hozzájárult ehhez az inasévekhez tartozó kellemetlen beosztáshoz, sokszor napi 4—5 óra alvással. Mire este beértem, el- és beszámoltam, megvacsoráztam, megmosakodtam, rendszerint tízre járt az idő. Hajnali kettőkor már jött az éjjeliőr: „Gyakornok úr, tessék felkelni, fütyül a gép!" Még ki is kellett jutnom a szérűre az odarendelt alkalmatossággal. Áldás volt egy-egy esős hajnal, amikor rá lehetett húzni egy-két órát az alvásra, majd valami irodai munkát végezni, amíg újra csépelni nem kezdhettünk.

Két nyáron még otthon, itt a leendő első állomásomban már három nyáron végeztem ezt a munkát a vakációk idején. Augusztus legvégére, szeptember elejére a cséplés rendszerint befejeződött, a cséplőszekrény, a dob búgása azonban a fülemben csengett még hat hét múlva is.

Úgy látszik, jól végeztem ezt a munkát. Az akadémiai utolsó évem előtti szezonmunkám befejeztével kellemes meglepetés ért. Ghimessy László jószágfelügyelő azzal fordult hozzám: „Szívesen ide venném magam mellé segédtisztnek, ha végez. Ezt már mondtam az igazgató úrnak is. Tóth urat valószínűleg áthelyezik egy másik kerületbe, esetleg önálló kerületet kap. Délután, amikor elszámol a központban, úgyis bemegy a direktor úrhoz elköszönni. Kérje meg, nem tudnának-e jövőre alkalmazni!"

Így is történt. Délután bementem a nagy hatalmú jószágigazgatóhoz, Góth László „őméltóságához" megköszönni az eddigi pártfogást, és a kapott tanácsnak megfelelően kértem a jövőbeni támogatását arra az időre, ha megszerzem a diplomám. Jó hangulatban találtam az egyébként félelmetes hírű direktort. Azt mondta: „Tartsa velem a kapcsolatot. Jelentkezzen olykor, és majd írja meg, mikor végez, mikor számíthatunk magára."

Megfogadtam az utasítást. Nemcsak karácsonyi, újévi üdvözlettel jelentkeztem, hanem húsvétival is. Ez közel sem volt olyan szokásos az idő tájt, mint manapság. Tovább mentem, a László-napi, június 27-ére eső gratulációmban már azt is jeleztem, hogy július 10-ére van kitűzve a záróvizsgám. Az ördög nem alszik alapon nagy szerényen azt is hozzátettem: remélem, aznap meg is szerzem a diplomámat. Jelesre terveztem zárni az évet, talán felesleges volt szerénykednem, de jobb félni, mint megijedni.

Erre a levelemre választ is kaptam. Megköszönte a gratulációt, és közölte velem: a dolgok jelenlegi állása szerint nagyon valószínűnek lát-

szik, hogy egy megfelelő kezdő állást tudnak adni számomra. Ez néhány napon belül eldől. Értesíteni fognak.

Amilyen hidegeket hozott magával a mögöttünk maradt 1928—29-es tél, olyan forrón köszöntött be a nyár. Emlékezetem szerint szerdai napra esett július 10-e. Bődületes meleg volt. Már reggel a guta környékezte a fekete ruhás, keménygalléros jelölt urat, akinek enélkül is melege lett volna. A hat kollokviumi tárgyam már jeles volt. Itt a négy záróvizsgatárgyból legalább három jelest kellett elvinnem, hogy jelesre zárjak. Minden tervszerűen ment, ez is sikerült. Mire a négy tárgy lement, megpuhult a keménygallér is. Megvártuk az eredményhirdetést, aztán még kilenc kilométert kellett a déli kánikulában villamosozni, bejutni a városban lévő hónapos szobába, amíg megszabadulhattunk a fekete ruhától.

A Bethlen utca 14-es számú házban laktam albérletben egy idős házaspárnál. Kellemes, tágas, hűvös szoba volt, de jó messze a villamostól. Ez tette olcsóbbá. Ez nyomósan esett a latba. Csendes, nyugodt lakás volt, lehetett benne a vizsgákra tanulni. Több debreceni lakásom közül erre emlékszem még ma is a legszívesebben.

Most alig vártam, hogy hazaérjek. A háziak azzal fogadtak, két levelem is van, az egyik ajánlott. A postás itt se akarta hagyni. Sajnáltam volna. Beléptem a szoba hűvösébe. Első tekintetem az asztalon fekvő levelekre esett. Egyik a szüleimtől jött, a másik — az ajánlott — a K. Mándy Uradalom Jószágigazgatóságától. Mindkettőre megdobbant a szívem. Nagy hirtelen mégis úgy határoztam, ezeket illik kényelmesebb szituációban elolvasni, mint amilyet az átizzadt ruha lehetővé tesz. Valósággal ledobáltam magamról mindent, a mosdás az áldott hideg vízzel felfrissített. Gyorsan magamra szedtem valami könnyű nyári holmit, amiben már ebédelni is mehetek. Ezek után jött el a levelek kibontásának ideje. Rangsorolásom szerint először a szüleimtől kapott levelet nyitottam ki. Nekik köszönhetek mindent, ezt a mai napot is. Mennyi küzdelme, lemondása van abban a családnak, hogy ezt nekem lehetővé tették. Ezt sem meghálálni, sem elfelejteni nem lehet. Mindenki írt a levélben. Édesapám kezdte, jóanyám folytatta, majd a húgaim írtak hozzá néhány kedves sort.

Utolsó éveim bizony nagyon megerőltetőek voltak családunk számára. A gazdasági válság minket sem került el. Hogy tudom én mindezt meghálálni? Ezek a gondolatok kergették egymást az aznap már nagyon igénybe vett agyamban, amikor a másik levél után nyúltam, és akkurátusan felnyitottam. Nem akartam hinni a szememnek. Benne volt az első

akceptáló levelem. Megelőlegezve az előző napi dátummal, az okleveles gazda titulussal.

Ennek ötvenhat esztendeje. Mai fiatal kollégák, akikre két-három állás vár, vagy akik ösztöndíjjal végezve készülnek munkahelyük elfoglalására, meg sem érthetik, mit jelentett ez akkor nekem. Az akkori sablonnak megfelelően: „Alkalmazzuk Önt segédtiszti minőségben, háromhavi próbaidővel — három nyári cséplőgyakornokság után! — havi utólagosan esedékes 60,— pengő fizetéssel és teljes ellátással stb. stb." Százhúszan kezdtük az első évet, hetvennégyen az utolsót, s alig negyvenen szereztünk az év végén oklevelet. Ezekből talán négyen-öten tudtunk azonnal elhelyezkedni, nem számítva azokat az évfolyamtársakat, akik hazamehettek saját gazdaságukba. A többiek — egy időre legalábbis — az állástalan diplomások népes táborát szaporították, amíg valahol el nem tudtak helyezkedni.

Annyit érdemes tanulságképpen hozzáfűzni ehhez: akceptálásom körülményei jellemzőek voltak a tőkés uradalmak személyzeti — mondhatnám, káder — politikájára. Az uradalom teljhatalmú jószágigazgatója várt tőlem valamit. Legalábbis odaadó jó munkát. Azzal a figyelmességgel, ami nem került egy fillérbe se, hogy diplomálásom jelzett napjára postáztatta hozzám az akceptálólevelemet, külön is le akart kötelezni. Olykor elmondtam ezt az Állattenyésztési Kutató Intézet egyik, az ügy szemszögéből nagyon rossz káderpolitikát folytató személyzeti vezetőjének. Sokszor félnapokig várakoztatott egy-egy felvételre váró neves szakembert a folyosón, ami bizony nagyon rossz hatással volt a leendő munkatársakra.

Ismereteim továbbfejlesztése, praxisom kiszélesítése céljából később a Dunántúlra szerettem volna kerülni. Ez nem ment rögtön. Azokban az években az volt a tapasztalat: állásból állásba kell menni.

Második állásom komiszabb volt még az elsőnél is. Másutt megírom, hogyan mondtam fel egy nehéz nyár után, 1933. december 1-jére, élve a három hónapi felmondás jogával.

A tulajdonos nem akart elengedni. Amikor látta, hogy szándékom nem változtatom meg, ő ajánlott a gazdaság ügyvédjének a birtokára. Az ügyvéd akkortájt vett át a birtoka szomszédságában egy újabb birtokrészt valamilyen családi osztozkodásból. Ezen az épületekkel, lakóházakkal is ellátott birtoktesten akart berendezni egy bonyhádi tájfajta tehenészetet. Ennek a vezetését bízta volna rám.

Nem volt tehenészeti gyakorlatom, ez gondolkodóvá tett. Más nehézség is befolyásolta elhatározásomat. Itt háztartást kellett volna vezet-

nem. Erre én nem voltam sem berendezkedve, sem felkészülve. Az idősebbik húgom talán odajött volna a háztartás vezetésére, de idegenkedtem tőle, hogy az én kedvemért itt remeteéletet éljen. Vonzó volt, hogy a nagy fővárosi irodát fenntartó ügyvéd jó fizetést ajánlott. A másik majorban működő kollégától viszont azt tudtam meg, hogy a tulajdonos minden víkendjét itt tölti a birtokon, s akkor rendelkezésére kell állnom. Ennek a gondolatától is idegenkedtem. Legényember voltam. Sohase legyen egy szombat estém vagy egy vasárnapom? Szabadnap, kimenő az ilyen kisebb helyeken — talán 600 holdas lehetett a birtok — még ismeretlen fogalom volt. De engem szorított a cipő, az, hogy állás kellett, és csábított a nagyobb fizetés is. Félig-meddig megegyeztünk.

Amiben nem tudtunk megállapodni, az a lakás volt. A faluhoz közeli majorban üresen állt egy kisebb, kúriaszerű épület. Előbb kilátásba helyezte, hogy ebben ad két szobát, megfelelő konyharésszel, mellékhelyiségekkel, kellőképpen átalakítva. Az épület nagyobb részét magának tartja fenn vendégszobák céljára. Hozzátette azonban, hogy ezt még meggondolja. Van olyan elképzelése is, hogy ezt az egész épületet magának tartja fenn, és ebben az esetben a cselédházakban üresen álló lakások összevonásával, megfelelő átalakításokkal készítene lakható helyet számomra.

Ragaszkodtam az első ajánlatához, de a kérdés nyitva maradt közöttünk. Visszakocsiztam a szolgálati helyemre, ahonnan az uraság utasítására kaptam kocsit egy vasárnapi napon erre a találkozóra, a jó kétóra járásnyira lévő birtokra.

Felmondásom november végén járt le. Ez a bemutatkozás három héttel korábban lehetett. Mindenképpen az volt az igyekezetem, hogy egy hónapot decemberben a szüleimnél tölthessek, s együtt is karácsonyozhassak a családdal, a húgaimmal. Négy éve elmúlt, hogy megszereztem a diplomámat, azóta állásban voltam, egy-két napnál többet még egy alkalommal sem tölthettem otthon. Ez volt a helyzet. Ilyen volt a világ. Ha élni akart az ember, ehhez kellett alkalmazkodnia.

Nem nagyon ambicionáltam ezt az említett állást. Nagyüzemi embernek indultam, otthon is azt láttam, hajlamaim afelé vonzottak. Ezért másfelé is orientálódtam. Nem írtam alá semmit. Bizakodtam, adódik valami, ami nekem jobban megfelel. Megpályáztam egy állást egy neves dunántúli béruradalomban, szívem szerint inkább azt választottam volna.

Eljött a hó vége. Leszámoltam. Összepakoltam a betyárbútort a nagy zöld utazóládába, hazautaztam a szüleimhez. Megírtam a fiskálisnak is:

ha döntött a lakáskérdésben, oda írjon, az otthoni címemre. Ugyanakkor Dunántúlra is írtam egy udvarias levelet. Kértem pályázatomra a válaszukat nemleges esetben is. Közöltem, válaszút előtt állok. Szívesebben mennék Dunántúlra. Közben esetleg döntenem kell a másik irányban. Nekik is megírtam a címváltozást.

Otthon gondjaimmal terhelten is nagy örömmel fogadtak, hogy annyi év múltán ismét együtt lehetünk. Végre jól kialhattam magam. Az alvással ugyanis egy uradalmi segédtiszt mindig hátralékban volt, azzal szolgálat közben sohasem lehetett azsúrba jönni. Tervezgettem a jövőt a félig-meddig már meglévő irányba, de reménykedtem a másikban is. Naponta vártam a postát.

„Jótett helyébe jót várj" — szokta mondogatni édesanyám. Ő tett jót, én kaptam helyette vissza. Évekkel azelőtt súlyos tragédia történt az édesapám vezetése alatt álló gazdaságban. Egy hirtelen jött nyári zivatarban a villám agyonsújtotta Rajtik gulyást, miközben a karámba igyekezett terelni a gulyát. Az özvegyen kívül, ha nem csal az emlékezetem, nyolc kis árvát is itthagyott. A család sorsán könnyítendő az egyik, tíz év körüli, Margit nevű kislányt édesanyám odavette libapásztornak. Amikor ennek lejárt az ideje, a kislány többet volt nálunk, mint otthon. A konyha körül mindig talált valami tennivalót. Jóformán ott nőtt fel nálunk. Húgaim tanították az írás-olvasás tudományára, kevés iskolája kiegészítésére. Amikor felszámolták a banki gazdaságokat, megszűnt édesapám vezető állása. Az összeszűkült háztartásban a közben felcseperedett kislány amolyan félig családtag, félig háztartási alkalmazott lett.

Ebben az időben, amikor a decembert otthon töltöttem, Margit már eladó lánnyá serdült. Kezdtek a legények legyeskedni körülötte. Édesanyám jobbnak látta, ha férjhez megy az egyik kérőjéhez. Az esküvő úgy karácsony előtt nyolc-tíz nappal zajlott le. A polgári esküvőn én voltam Margit tanúja, mert a falusi néphit szerint szerencsésebb lesz a házasság, ha a tanú férfi. Utána a görög katolikus templomban zajlott az egyházi esküvő, ahol édesapám jó barátja, Legeza Józsi bácsi már esperesi minőségben adta össze az ifjú párt. Kitűnő szánút volt, arra is emlékszem. Az új pár fényképezkedni ment. A húgaimat behívta Anna néni, az esperes úr felesége egy meleg teára a szigorú télben, miközben én átléptem a postáért a közeli hivatalba, azzal, hogy majd én is jövök egy teára.

Nagy postám volt a Pesti Hírlap mellett. Bocsánatot kértem, s ott bontottam ki az espereséknél, akiket régtől ismertünk, mert a véletlen úgy

hozta magával, hogy előzőleg szintén egy községben laktunk velük. Írt az ügyvéd! Átgondolta a dolgot. Nem tudja nekem adni az üresen álló kúriában kilátásba helyezett szobákat. Ez azonban ne nyugtalanítson, mert megfelelő lakást fog a rendelkezésemre bocsátani. Ott volt azonban a nagyon várt dunántúli levél is. Mégpedig kedvező válasszal. Pályázatom azokéi közé tartozik, akiket az állás betöltése céljából kiválasztottak. Távoli lakhelyem miatt azonban nem akarnak bemutatkozás végett Tolnába fárasztani. Amennyiben az időpont alkalmas, „kérjük, jelentkezzék Hartha Sándor urunknál bemutatkozása végett, Budapest I., Piroska u. 9. sz. alatti lakásán, szombaton du. 2 órakor".

Hangosan meditáltam. Most mit csináljak? Az esperesné, aki nagyon művelt, olvasott, intelligens és világi dolgokban is jártas, ötven év körüli, gyermektelen, de az ifjúságot kedvelő asszony volt, megkérdezte: „Mi a jobb magának?" Pár szóban tájékoztattam. Nagyon élénk észjárású asszony volt, gyermekkoromtól ismert. Nekem támadt. Ne érezzem magam lekötelezve az ügyvédnek azért, mert félig-meddig szóba maradtunk. Már nem tartja az ígéretét. „Válassza, amit jobbnak tart. Ha a tőkés felmondhat magának nemtetszése esetén, miért legyen maga, a gyengébb fél, lojális vele szembe?"

Határozottan része volt benne a háziasszonynak, hogy a pesti bemutatkozás mellett döntöttem. Péntek este indultam az éjszakai személyvonattal Budapestre. Vonatindulás előtt még sürgősre felhívtam a Gyönk 7-es telefonszámot. Szerencsére a bérlettulajdonos vette fel, este a lakásába kapcsolták át a telefont. Bejelentettem, hogy meghívásukra holnap délben jelentkezem a megadott budai címen. Megkérdeztem, kicsoda Hartha Sándor úr, jogosult-e velem a megállapodást megkötni, mert nekem más kilátásom is van, és sürgősen döntenem kell. „Kérem, csak utazzon, H. S. úr az unokabátyám és bérlőtársam, jogosult önnel megállapodni." Nem tudhattam ugyanis a levélből, ki az a H. S. budapesti lakos. Arra gondolhattam, hogy a béruradalomnak valamilyen képviselője, és csak meg akar tekinteni, nem vagyok-e púpos vagy sánta, vagy olyan külsejű ember, aki nem illik a gazdaság tisztikarába. Ez azt jelentette volna, hogy tovább húzódik az ügy, nekem pedig választ kellett adnom az ügyvéd-birtokosnak. Efelől tehát megnyugtatást kaptam.

Szombat délután két órakor jelentkeztem Hartha Sándor úr lakásán. Halk szavú, ötvenes, kellemes egyéniség volt. Ízlésesen berendezett villalakása meleg otthonra vallott. Nagyon röviden elmondtam neki életrajzomnak azt a részét, ami nem fért bele a pályázatomba. Ő még szűkszavúbban tájékoztatott leendő munkakörülményeimről. A tisztikar egy

számtartóból, három intézőből és négy segédtisztből áll. A legnagyobb kerületbe, egy idős, rigorózus intéző mellé kerülnék. Gondoltam, nekem mindig kijut a kellemetlen főnökökből, de csak annyit mondtam: „Ehhez már hozzáedződtem." Megkérdezte, mik az igényeim. Azt válaszoltam: mivel ott egy segédtiszti testületről van szó, természetesen nem kérhetek mást, mint amennyit a többiek kapnak. Legfeljebb annyit kérek, hiszen nekem már négy évet meghaladó gyakorlat van a hátam mögött: ha azt látják, hogy ezt hasznosítani tudom, honorálják. Végeztünk a formaságokkal, aztán elköszöntem, és a közeli tejivóba siettem, ott rám várakozó unokabátyámhoz. Röviden tájékoztattam. De hátra volt még a fekete leves. Telefonálni az ügyvédnek. Rögtön onnan felhívtam a pesti lakásán. Meglepődött. Közöltem vele: megkaptam a levelét és a lakásügyben való visszakozása miatt, megköszönve az előlegezett bizalmat, lemondom a dolgot. Okos, ravasz fiskális volt. Csak annyit mondott: „Maga kapott egy jobb állást", és letette a kagylót. Egy kissé kényelmetlen volt az ügy, de aztán a főtisztelendő asszony intelmeire gondolva, igyekeztem napirendre térni a dolog felett.

Újév másnapján elfoglaltam az oly kiváló praxist nyújtó martincapusztai segédtiszti állásomat. A főnök nem is volt olyan kellemetlen, inkább a feleségét viseltem el nehezen, ami nem volt közömbös, mert hiszen az asztaluknál étkeztem.

Már több mint három éve ettem ebben a gazdaságban a segédtiszti sor, ha itt már nem is keserű, de még mindig elég spártai életmóddal járó kenyerét, amikor számottevő esemény következett be pályámon. Ismét a központ lett a végzetem. Második martincai évem végén egy négyszemközti beszélgetés során a nagyfőnök a következőket közölte velem: „Terveim vannak önnel. Ezért szeretném, ha bejönne Maisára, a központba, és megismerné a belső verklit."

Ösztönszerűen idegenkedtem az irodai munkától. Rossz tapasztalataim, kellemetlen emlékeim elevenedtek meg a korábbi munkahelyem jószágigazgatóságán eltöltött egy év nyomán. Próbáltam elhárítani a megtiszteltetést. Leszerelt. „Kérem, ön már mindent tud, amit kint tudnia kell, és ez beletartozik a terveimbe." Lényegesen nagyobb fizetést ígért. Végül beadtam a derekam. Cseréltünk a központi kollégával.

A központi majorban villanyvilágítás, a kiskastélyban, az ott lévő vendégszobák egyikében fürdőszobás lakrész tette kényelmesebbé a munkakörülményeket. Messzemenően önálló munkakört kaptam, és építettem ki magamnak. Erre a cserére 1936. nyár elején került sor.

Harminchét tavaszán az országos tenyészállatvásárra és mezőgazda-

sági kiállításra szép kollekcióval készülődtünk, yorkshire-i és mangalica sertésekkel is. Főnökünk erre mindig megjött külföldi tartózkodásairól. Néhány nappal a kiállítás megnyitása előtt megbeszélte velem, hogy veszünk egy fehér hússertés tenyészkant a kiállításon. A két évvel azelőtt angol importból vásárolt Darling nevű tenyészkanunk kocasüldőihez kellett egy jó tulajdonságokkal rendelkező apaállatot beszerezni. Arra kért, mivel úgyis én megyek fel a kiállításra a gazdaság képviseletében, úgy osszam be az időmet, hogy ezt a kant együtt vehessük meg. Nekem viszont az volt a kérésem, hogy ha az időbeosztása lehetővé teszi, ezt a vásárlást még a bírálatot megelőző napon bonyolítsuk le. Pontosan megegyeztünk találkozásunk időpontjában és helyében, kint a Pongrác úti tenyészállatvásár-telepen.

Kellemetlen hideg március véget hozott a tavasz. Ez egyébként mindig gondot okozott, milyen ruhában, legfőképpen milyen kabátban jöjjön az ember ezekre a Gyümölcsoltó Boldogasszony táján rendezett kiállításokra. Ha télikabátban jött, sokszor úgy kimelegedett az idő, a vászonruha is elég lett volna. Fordítva is megesett: ha könnyebb kabátban jött fel az ember, hóvihart kapott. Későbbre nem lehetett tenni a vásárt, mert akkor még dominált a mangalica sertés, amit csak „téli szőrben" lehetett megbírálni. Ezt pedig meleg tavaszokon már ilyenkor is kezdte levedleni.

Ezen a tavaszon is, amikor Kelemen Gyula előállt a Táncossal meg a Lindával a kiskastély elé, hogy levigyen az állomáshoz, lementem szétnézni, milyen az idő, melyik kabátomat vigyem magammal. Kölcsönös köszönés után megkérdeztem: „Mit gondol, Gyula, milyen kabátot vigyek magammal, télit-e vagy tavaszit?" Gyula egykedvűen visszaszólt a bakról: „Milyen jó, ha az embernek egy van!"

Havas esőben rakodtunk ki a tenyészállatvásár-telepen. Sorban tolták be a vonatokat a rámpára, rakodott ki a konkurencia is. Fázósan jöttek ki a vagonokból a „nyári ruhát" hozott hússertések, amelyeket mi szemrevételeztünk. Felgyűrt gallérral várta a szállítmányt az öles termetű Zboray László is, az egri érseki uradalom jószágfelügyelője. Már vagy nyolc-tíz tenyészet anyagát megtekintettük a rámpán behajtás közben, amikor megjött az egri szállítmány is. Rövid szemlélődés után kinéztünk egy kant az egri kollekcióból. Azt mondtam: ha ez nem rokon a mi angol importkanunkkal, erre van szükségünk. A kan a vagonból sárosan kijövet is nagyon nemes, szép formát mutatott, az egész külső habitusa sokat ígérő tenyészértéket árult el. Elkértük a származási lapját. Kitűnő volt. Katalógusárát 450 pengőre szabták, mi első vásárlóként megvettük

420-ért. Az alku hozzátartozott a vásár pszichológiájához. Az egriek reklámként kitűzték az ELADVA piros cédulát.

Később odamentek a szomszédos bokszok tulajdonosai a gazdámhoz. Miért nem tőlük vettünk, az övék is van ilyen jó. Ő szólt nekem. Azt mondtam, vehetünk még egyet, a pénztárcánk kibírja, viszont kitartottam amellett, hogy nekünk ez a kan kell. Ez a legjobb, amit eddig láttunk. Másnap az egri tenyészet nyerte a nagydíjat, és azon belül a mi Káplár kanunk lett az egyéni NAGYDÍJ tulajdonosa, én meg azon a télen előléptem intézőnek. Gazdám azt mondta: nem is az imponált neki, hogy a kant kiválasztottam, mert az tényleg jó volt, hanem inkább az, ahogy kitartottam az álláspontom mellett.

Így ment akkor a világ sora.

Janó és a közgazdászok

Ha visszalapozgatok emlékeimben, az 1930-as év tavasza praxisom mozgalmasabb időszakaihoz sorolható. Már a negyedik nyárnak indultam Kerekhalomban. Véglegesítésem után ide helyeztek segédtisztnek. Közvetlen elődömet áthelyezték egy kisebb kerületbe, önállóbb munkakörbe. Harminc körül járó, az első világháborút végigszenvedett veterán volt. Gyerekfejjel vonult be katonának. Pécsi ezredhez került, a szerb frontra vitték. Hadapródőrmesteri rangban esett szerb fogságba. Részese lett annak a halálmarsnak, amely Görögországon keresztül Kréta szigetére vezetett. Oda a megmaradott töredék tagjaként már bakancs nélkül érkezett meg. A sziklás, köves utak és az erőltetett menet elkoptatták a kincstári lábbelit. Csodával határos körülmények között, invalidusként került haza a vöröskereszt hadifogolycsere-akciója nyomán számos vele egysorsú bajtársával együtt. Katonahallgatóként végezte el a gazdasági akadémiát, azt követően került ide állásba. Érthetően megkeseredett ember volt. Amikor nótaszóval vitték a frontra tizenkilenc évesen, biztosan nem így képzelte el a harminc körüli éveit. Évek óta udvarolt reménytelenül a pusztán lévő állami elemi iskola csinos tanítónőjének. Házasságról — legalábbis a közeljövőben — szó sem lehetett, megfelelő kinevezés hiányában. Egy-egy nősülési lehetőséggel járó állás ritkább volt akkor a fehér hollónál.

Három nyáron cséplőellenőrként már vele laktam egy szobában. Ő vezetett be a segédtiszti munkakör rejtelmeibe, a helyi szokásokba. Nem volt nehéz dolga egyikünknek se. Gazdatiszt gyereke voltam, ismertem hazulról ennek a munkának a sokoldalúságát. Amikor áthelyezték, megörököltem a hátaslovát is. Ehhez szintén kedves emlékem fűződik.

Az iskolánk tanítónője a szomszédos járási székhelyen lévő gazdasági iskola igazgatójának a lánya volt. A hétvégeket, az évközi szüneteket, a nyári vakációt otthon töltötte. Barátom sokat volt hivatalos hozzájuk. Rendszerint lóháton ment el. Már magamra maradva láttam el a munkakörömet, amikor principálisom egy nap utasított: „Segédtiszt úr, holnap

reggel kilenc órára legyen bent lóháton a központban. Az igazgató urat fogja elkísérni valami szakértői útjára!"

Másnap pontosan jelentkeztem az ugyancsak a járási székhelyen lévő központunkban. Ott tudtam meg: jószágigazgatónkat szakértőül kérték fel a községi gazdakörnek az adóhivatallal folytatott vitájában, valamilyen téli fagykár mértékének megállapításában. Ehhez kellett segédkeznem.

Felnyergelték a direktor Rézangyalát, az izabella-fakó színű hatalmas irlender hátaslovat, amely mellett szinte eltörpült az én szerény magyar félvér lovam. A direktor is nyeregbe szállt, ő vette át a vezetést. A városkából kivezető utunk a gazdasági iskola előtt vitt el, amely már külterületnek tekinthető helyen feküdt. Elmaradtak a házak, s jegenyék szegélyezték az útszakaszt, amelyen az iskola gazdasági udvarának bejárata előtt haladtunk el. A direktor megsarkantyúzta a Rézangyalt, én is szárat engedtem. Lovam felvette a gyorsabb tempót. Ügyet sem vetettem az iskolaudvarra, a lóval voltam elfoglalva. Igyekeztem kellő távolságban követni a direktort. Erősen felgyorsult tempóban értünk el a gazdasági udvar nyitott kapubejáratát. Éppen a követő távolságot akartam mérsékelni, amikor a kapubejáratnál lovam egy hirtelen mozdulattal jobbra vágta magát. Mire észrevettem, mi is történt, már méterekkel belül voltam a kapubejáraton. Határozottan szerencsém volt, hogy nem vágódtam ki a nyeregből, sőt újra úrrá tudtam lenni benne. Keményebb szárba kaptam a lovat, a nádpálca is működésbe lépett. Nem kis erőfeszítésembe került, hogy visszavigyem az útra. Közben a jószágigazgató is felfigyelt, észrevette elmaradásunkat. Visszafordította a Rézangyalt, és nevetve várt az úton, mint aki már meg is fejtette a rejtély okát. „Így válhat az ember legjobb barátja, a lova, árulóvá" — jegyezte meg, miközben folytattuk utunkat.

Ez a ló éveken át hordozta ide a barátomat. Itt lenyergelték, jó abrakokat kapott, még cukorral is megkínálgatták. Minden idegszála azt diktálta: ide be kell menni. Még örülhettem is a végén, hogy nem tett csúffá, s nem estem le róla. Ami, igaz, csak azzal történhet meg, aki ráül.

Megtartottuk a fagykárt szenvedett határrész szemléjét. Néhány helyen lóról szállva igyekeztünk megállapítani a kár mértékét. A jegyzetekből aztán megszerkesztettem a szakvéleményt, s azt a direktor apróbb kiegészítésekkel magáénak téve továbbküldte.

Ez az eset a nagyhétre esett. Az őszi vetésekben már jól meg lehetett állapítani a téli fagykárt, de szépen zöldelltek a jól kelt tavaszi vetések is. A következő héthez fűződő érdekes élményeim kiindulópontja éppen ilyen szépen kikelt tavasziárpa-tábla lett.

Húsvétra két nap szabadságot kaptam. Nem minden szemrehányás nélkül, mert a hónap tizedikéig esedékes havi anyag-, termény- és állatszámadást még nem küldtem be a központnak. Pedig a számtartóság ezen az alapon minősítette a munkánkat. Sok külső teendőm mellett nem volt könnyű ennek a feladatnak eleget tennem. A munkaidő napkeltétől napnyugtáig tartott. Ősszel az a mondás járta a béresek között: „Kezdődik a kedvezmény nekünk", tavasszal meg, amikor nyúlni kezdett a nap, ennek ellenkezőjeként: „Kezdődik a kedvezmény az uraságnak." A nyári leghosszabb napokon ezt a mondást a Dunántúlon még azzal is megtoldották: „Olyan hosszú a nap, hogy ha a göbe hajnalban begörög, estére megmalacozik." Pedig annak három hónap, három hét, három nap a vemhességi ideje.

Visszatérek a húsvét előtt el nem készült számadásokhoz. Ahogy kétnapos szabadságomról megjöttem, nekiültem gyorsan behozni a hátralékot. Összevágtam az anyagot. Beidegzett módszerekkel elvégeztem a csoportosításokat. Elkészítettem a piszkozatot, az itthon maradó házipéldányt. Már szerdán ebéd után hozzákezdtem a legunalmasabb részhez, a központnak küldendő tisztázati példány másolásához. A napra azért emlékszem, mert szerda volt az iskolában a hitoktatás napja. A pusztán működő hatosztályos, egy tanerős állami elemi iskolában három vallást követő gyerekekhez hozattuk ki a hitoktatókat a meghatározott tanrend szerint. Nyírgyulaj községbe a református és a görög katolikus lelkészért küldtünk kocsit a megadott időpontokban, Nyírbátorból pedig a római katolikus káplán járt ki a hitoktatásra.

A lakószobám ablaka a majorudvarra nyílt. Szemben volt a tiszti lak, a műhelyek, balra keresztirányban a lóistálló, kocsiszínek, daráló. Hosszirányban egy százas ököristállót takartak a hatalmas platánfák. A tágas udvar középső részét takaros lucfenyőliget díszítette, mellette stílszerű elrendezésben a hídmérleg mázsaháza húzódott meg. Jobb felé jó kilátás nyílt a tiszti lak gazdasági udvarára, az iparvasút hosszan húzódó vágányán át a cselédlakásokhoz és a közös-istállóhoz vezető utat lehetett szemmel tartani. A tiszti lak kerítése és a műhelyek között, ugyancsak szemközt, a kisvasúton át vezetett be a kocsiút a majorudvarra.

Ebéd után, az álmos csendben, látom ám, jön Dandár András, az én lovaimat is ápoló második számú tiszti kocsis a fogatával, hozza a hittanórára Gyulajból a görög katolikus lelkészt.

Feltűnt, hogy a szokástól eltérően alig lassít a kisvasúti átjárón, inkább még ott is biztatja a lovait, a Sármányt meg a Rigót. Az átjárón átjövet gyorsan jobbra fordítja a lovait az iskola felé, még azt is látom, az os-

tort sem kíméli. Átszalad az agyamon a gondolat: mi ütött ebbe az Andrásba a nagy sietséggel? Tudtam róla, annyira szereti a lovait, inkább a feleségét verné meg. Pedig azt is szereti, takaros asszony. Pár éves házasok.

Nem sok időm van a merengésre, máris hallom a keményre lejárt majorudvaron a gyors ügetéssel közeledő kocsi zörgését. Ez azzal ér véget: a kocsi hirtelen megáll a virágoskertem kiskapuja előtt. András leugrik a bakról, és szinte beugrik a szép időben nyitva álló szobám ajtaján. Látom az arcán, a szokatlan megjelenési formán: valami rendkívüli dologról van szó. Ez abból is kiderül, hogy bevezetés nélkül belevág a mondanivalójába. „Tessék hozni a puskát, de azonnal! Itt a kert mögött a tavasziárpa-táblán leszállt négy nagy madár, amilyet még sohase láttam. A tisztelendő úr is azt mondta, még ő se látott ilyet."

Olyan sürgető volt az András fellépése, meg sem kíséreltem ellenállni. Izgalmasabbnak is ígérkezett a felkínált alkalom a számadás másolásánál. Mondhatnám, könnyű volt Katát táncba vinni.

Kapom a puskát, négy patront zsebre vágok, gyerünk. Felugrik a kocsira. András közécsap a lovaknak, egy-két perc alatt elhagyjuk a tiszti kert garádjának a takarását. Elénk tárul az előző évi cukorrépatábla hetven kataszteri holdas asztalsima felülete. A jól kelt tavaszi árpát már hajtja a szél. Április dereka felé járunk. A ritkuló útszéli fák között András az ostornyéllel mutatja az irányt. Hamarosan felfedezem a ritkaságokat, a négy madarat.

Vagy százhúsz lépésnyire lehetnek az úttól, teljesen nyitott terepen. Annyit meg tudok állapítani: valami gázlómadarak. Nem kócsagok, nem gémek, valami a kettő között. Azt is meg tudom ítélni: két párról van szó. A két fejlettebbnek látszó példány kissé világosabb színű, szürkésbarna árnyalatokkal, sőt a rájuk tűző tavaszi napfényben a nyaki rész bronzosnak tetszik. Fejükön a tollbóbita is díszesebb, mint a másik két példányé, amelynek tompább és barnább árnyalatú a tolla. Mindez pillanatok alatt játszódik le. Átvonuló, költöző madarak, ez is nyilvánvaló. Valahol valami elszakította a vonuló csapattól ezeket a nagyon fáradtnak látszó vándorokat. Leugrom a kocsiról. Közben odaszólok Andrásnak: léptessen nagyon lassan tovább, így a mozgó járművet fogják figyelni a nyakukat nyújtogatni kezdő madarak.

Az árpatábla szélén az előző évi cukorrépa-korona silóvermének elegyengetett földhányása kínál nem sokat ígérő fedezéket. Átlopom magam az itt-ott már bodzabokroktól is zöldellő akácsoron. Egészen lehúzódva kísérlem meg belopni a távolságot. Tervem: egyet kilőni a díszesebbek közül. Arról majd megtudjuk, milyen madárról is van szó.

Alig csúszom azonban tíz-tizenöt lépést, a madarak máris észrevesznek. A kocsiról rám terelődik a figyelmük. Mozdulatlan maradok. Ez úgy látszik, még gyanúsabb. Nagyon fáradtan szárnyra kelnek, még lőtávolon kívül. Csak a sóvárgó tekintetemet viszik maguk után.

Felegyenesedve követem az enyhe széllel szemben nehezen szárnyaló csapásaikat. A kocsi is megáll az úton. András is várja, mitévők leszünk.

Nagy meglepetéssel látom: a tavasziárpa-tábla átlóirányban legmesszebb pontján, a gyulaj— derzsi út közelében leszállnak a madaraim. Ott régi kubikgödrök vannak az útfélen, szélükön rekettyebokrokkal benőve. Jól megbecsülhetően onnan nincsenek hetven-nyolcvan lépésnél messzebb a madarak. Az már kecsegtető távolság egy ilyen felröppenő nagy madár elejtésére. Vissza a kocsira. Derékszögben gyorsan elérjük a derzsi úton, a tábla ellenkező sarkán a már kizöldült, tehát jó takarást nyújtó rekettyést. Az előbbi taktika szerint én leugrom a kocsiról, András lassan továbbhajt, magára terelendő a figyelmet.

Könnyű a helyzetem, amíg a kubikgödrök fedezékében kúszhatok. Még a kizöldült bokrok is eltakarnak valameddig. A szélső bokor mögül kilesek, méregetem a távolságot. Hetven lépésre becsülöm. Most már két választásom van. Vagy „válladzott" puskával kilépek a bokor mögül, és ha felröppennek, lövök, vagy előveszem a gyalogsági kiképzésem tudományát, és felhúzott puskával addig kúszom, amíg fel nem szállnak a vándorok, lehetővé téve a lövést. Az utóbbi mellett döntök. Hasra vágódom, és kezdek kikúszni a rekettyebokor mellett. Jó néhány métert kúszom. Érzem: olasz szövetből készült öltönyöm nadrágja nem úgy viselkedik, mintha katonai posztóból vagy zsávolyból volna. Ezzel azonban mit sem törődöm. Még pár lépést kúszom, s amikor a távolságot már csak hatvan lépésre becsülöm, felállok, lövésre készen tartva a puskát. A madarak azonnal szárnyra kapnak. Megcélzom a hozzám legközelebb esőt, amelyet hímnek vélek. Elhúzom a ravaszt, s abban a pillanatban látom: megkeverednek a madarak a levegőben, a megcélzott hím elé vágódik még két másik szárny is. Mindez természetesen a másodperc századrésze alatt zajlik le előttem. A lövés az összébbhordó bal csőből dördült el. Legnagyobb elképedésemre három madár hullott le a levegőből.

Ott állok tehetetlenül. Inkább sírhatnékom támad az első pillanatban, mintsem örülni tudnék a zsákmánynak. Szívfájdítóan sajnálom a fáradtan tovaszálló magános madarat. Nem így képzeltem el ezt a kétségtelenül izgalmasnak indult vadászatot. Célom csupán a kíváncsiságom kielégítése volt. Ez túlontúl sikerült.

Néhány másodpercbe telt, míg felocsúdtam dermedtségemből. Elin-

dultam összeszedni a tetemeket. Kézbe véve őket sem tudtam mást megállapítani: valami gémféle madarak.

Közelről még szebb volt a tollazatuk, mint amilyennek lőtávolból láttam izgalmamban a csalóka napfényben. Az általam hímnek vélt két díszesebb példány sem volt egészen azonos. Valószínűleg eltérő évjáratúak. Az öregebbnek látszó, testesebb madár feje búbja és háta feketezöldes, fémfényben játszó, a nyaka és hasa fehér, szárnyai hamuszürkék, tarkóján három hosszú fehér tollal díszítve. Csőre fekete, lábai zöldessárgák, álltában fél méternél is magasabb lehet, széles szárny- és tekintélyes farokhosszal.

Egyelőre ennyit látok. A többinek majd a végére járunk. Összeszedem a pihekönnyű madarakat, és inkább kedvem szegetten ballagok az úton várakozó kocsihoz. András sem okosabb nálam. Ő sem tudja, milyen madár, csak annyit mond, valami gémféle. Boldog viszont, hogy ilyen különös — és szerinte eredményes — vadászkalandnak lett a kezdeményezője. Indulunk vissza. Igyekeznünk is illik, lejár a hittanóra ne várassuk a visszavitellel a tisztelendő urat.

A tiszti lakhoz hajtatok. Az új principálisom nagy vadász, ő biztosan megmondja, milyen madarakról van szó. Röviden beszámolok neki a kalandról, megmutatom a zsákmányt. Nagy csodálkozásomra ő sem ismeri fel gázlómadaraimat. Gyorsan határoz. „András, vigye vissza a papot. Maga legokosabban teszi, ha most mindjárt befogat az egyesébe, bemegy Császik Jóskához. Ő majd megmondja pontosan, mit vadászott össze. Én is kíváncsi vagyok. Onnan vigye el a madarakat az én preparátoromhoz, mondja meg neki: én küldtem. Kettőt tömessen ki. Egy az enyém lesz, egyet maga eltesz emlékbe, a harmadikat, ha Császik Jóska nem ajánl rá kuncsaftot, adjuk oda a preparátornak, majd ő kitömi magának. Ritka és szép madár, örülni fog neki. Árat ne kérdezzen, azt én intézem el vele, idegennek duplán számol." „Főintéző úr, erre nekem nincs pénzem" — mondom én. „Ne törődjön vele, majd én kifizetem. Ha lesz pénze, megadja."

Szűkszavú ember volt. Az ellentmondást nem tűrő utasítást végre kellett hajtanom.

Gyorsan átöltöztem. Búcsút vettem tönkrekúszott nadrágomtól. A Bohéméletben kabátáriát énekelnek, nekem nadrágáriát lett volna okom zengeni. Mindkét szára cafattá szakadt a kúszástól. Így nem mehettem be a városba, különösen nem Császik Jóskához.

Mire elkészültem, már elő is állt a postás fiú az egyes fogatommal, s felrakta a madarakat a homokfutóra. Őt is magammal vittem, hogy vi-

gyázzon a fogatra, amíg én vizitelek. Tudtam, nem kis vállalkozás Császik Jóskához bejelentés nélkül beállítanom.

Érdekes különce volt korának és messze vidékének. Foglalkozása: dohánybeváltó főtiszt. Agglegény, négy vármegye legjobb és talán a történelmi Magyarország egyik legjobb vadásza. Számos élő- és agyaggalamblövő országos verseny győztese. A Hortobágyon egy húzáson lőtt százharminckilenc libájával talán még ma is ő tartja a polgári rekordot. Regényt érdemelne inkább. Köteteket teleírni viselt dolgaival, a róla szóló, vele kapcsolatos legendákkal, vadászhistóriáival, csitai hadifogságának történeteivel. Híres mulatozásait talán még ma is emlegetik a környék nagyapakorú emberei. Gáláns kalandjaira a szebbik nem kiválasztottjai közül talán még ma is sokan szívdobogva gondolnak vissza.

Eszményi szép férfi volt, markáns, érdes, nem könnyen barátkozó természettel. Gyerekkoromtól ismertem. Sokat mentem vele hajtógyerekként foglyászni, egy-két nyulat felhajtani a nyár végi, ősz eleji cserkészésein, vagy ahogy akkor nevezték: „buschírozásain".

Csodálatos elbeszélő tehetséggel volt megáldva. Bársony István nem tudott különbül vadásztörténeteket megírni, mint ahogy ő megelevenítve, „színes palettával" előadta őket. Kérésre soha nem beszélt. Mindig csak rögtönözve, minden apró részletet átélve mesélte el a vele megtörtént eseményeket. Ezek legtöbbje éles rajzolatot adott azoknak az egyszerű embereknek az életéről, gondolkodásáról is, akiknek valamilyen szerepe volt az elmondottakban.

Nem volt vérszomjas vadász. Korántsem lehetett olyan vadölőnek, mészárosnak tartani, amilyennek hírében állt például Ferenc Ferdinánd. Más ilyen nagy nevekről is lehetett abban az időben hasonló jelzőket hallani. Ő korrekt volt vadásztársaival szemben is, emberséges a hajtókkal, gavallér mindenkivel. Más lapra tartozott, hogy amire ráemelte a puskát, az nem menekült, lehetett az meghajtott fogoly vagy már lövésektől megriasztott csörgőréce, toronyfácán, az mind „tűzben" maradt, terítéken. Legalább olyan élvezet volt nézni, ahogy „karikába" lőtte a nyulat vagy a lompos farkú rókát.

Férfidivat-tervező tudná leírni talán téli—nyári ruházatát. Vadászkalapja egy különleges, miniatűr természetrajzi múzeum volt. Tarka összevisszaságban, de ízléses elrendezésben sorakoztak körkörösen a legértékesebb trófeák. A szalonkák jelzőtollai adták a „girlandot" a fácándíszekhez, fogolybegyekhez, vaddisznóagyarhoz. Nyáron sportos, fehér vászonruhákban járt, télen nehezebb szövetből készült sportruhákat viselt, rövid, szőrmés bekeccsel. Ami télen—nyáron azonos volt,

az a tükörfényesre vikszelt sárga bőrkamásni, barna, magas szárú cipővel, téli vadászatokon bakanccsal. Enélkül el sem lehetett képzelni. Mindezek ellenére sokkal több volt benne az egyéniség, az eredetiség, mint a különcködés.

Mindenütt ott volt, ahol vadászni lehetett. Legalább ilyen kiválóan működött a szakmájában is. Az ország legjobb dohánybeváltó tisztjei közé sorolták. Pedig ez a munka rendkívüli tudást, szakértelmet kívánt. Csak az ezekkel társult tapasztalat, gyors ítélő- és elhatározóképesség adhatta meg együttesen a jó minősítés feltételeit. A nyers dohány egészen más fizikai tulajdonságokat mutatott fel párás, lágy időben, mint száraz hidegben. Abban is, ebben is tárgyilagosan kellett megítélni. Ő sohasem meditált, nem tétovázott. Mindig pillanatok alatt döntött. Művésze volt a szakmájának is.

Még végig sem gondolhattam mindazt, amit Császik Jóskáról tudtam, már meg is álltam a takaros, utcai házban lévő, zsalugáteres lakása előtt. A zsalugáterek félárbocra voltak eresztve. A kora délutáni csodálatos napsütésben cimbalomszóló hangjai szűrődtek ki a félig-meddig nyitott ablakon át a tavaszi utcára. Már hallottam művészi cimbalomjátékáról, de arról is, hogy csak magának játszik. Úgy álltunk meg, lehetőleg ne vegye észre a fogatot. Nem akartuk zavarni a szórakozását.

Levettem a madarakat a homokfutóról, és csendesen benyitottam az utcai kapun. A ház mögé kerültem. Pár lépcsőn felmentem a félig nyitott verandára, magam mellé tettem a három madarat, s nesztelenül leültem az egyik fonott nyári székbe. Talán nyolc-tíz percig hallgattam, ahogy a szebbnél szebb magyar nóták kergették egymást a cimbalomütők nyomán, amikor vége lett a mulatságnak. A lakás bejárati dupla ajtaja között heverő vizsla, úgy látszik, felébredt délutáni álmából, szagot kapott a madaraimról, s nyüszíteni kezdett. Erre felfigyelt a gazdája. Széles ajtót tárva kilépett a verandára. Rajtavesztettem a hallgatódzáson. Az üdvözlések után kedélyesen, de csúnyán lekapott: „Nem tételeztem fel rólad, hogy így kilesed a muzsikámat." Hiába szabadkoztam: nem akartam a szórakozását megzavarni, meg ami igaz, az igaz, gyönyörködtem is a szép magyar nótákban. Kilátásba helyezte, hogy sohase bocsátja meg nekem játékának ezt a meglesését. Míg én csak azt sajnáltam, hogy ilyen rövid ideig élvezhettem.

Kérdéseire csak ezután adhattam át principálisom üdvözletét. Nagy bocsánatkérések között rukkoltam ki vele, mi járatban vagyok. Ezt ugyan már sejtette is a madarak láttán. Rájuk nézett, és csak annyit mondott: „Bakcsók!"

Töviről hegyire elmondatta velem az elejtés körülményeit. Nagyon rövidre fogtam a szót, abban bizakodva, ha szerencsés leszek, inkább en hallgathatom őt. Az asztalon lévő butéliából megkínált saját termésű rizlingjével. Szívesen kínálta jó évjáratból szűrt, kellemes homoki borát. Jól is esett, dicsértem is, tudtam a róla hallott történetekből, ez érzékeny pontja. Szemem ezalatt a vadászati múzeumnak beillő lakást fürkészte. Mind a három szobája meg volt töltve trófeákkal, díjakkal. A versenyeken nyert serlegek, szelencék, cigarettatárcák, szobrocskák a vitrineket gazdagították, az őz- és szarvasagancsok, vaddisznófejek, különféle állatbőrök a falakat díszítették, vagy a padlót borították. A kitömött madarak és más kisebb-nagyobb állatok a komódokon, szekrényeken, vitrinek tetején káprázatták a szemet.

Mohó érdeklődésem kielégítésére végigvezetett a lakásban. Szinte minden darabhoz fűzött egy-két szavas magyarázatot a vadról, az elejtés helyéről, körülményeiről. Az érdekesebb vagy kedvesebb élményeket felidéző tárgyaknál hosszabban elidőzött. Ízes, szép magyarsággal, színesen, szinte megelevenítve adta elő az egymást követő történeteket. Napokon át, akár étlen-szomjan elhallgattam volna véletlenül sem kérkedő felidézését egymásba fonódó vadászemlékeinek. Abban talán tévedek, amikor azt írom, hogy szomjan is elhallgattam volna, mert ahol ő volt, ott szomjazni nem lehetett. Magyarázat közben visszavisszatértünk az asztalhoz egy koccintásra, amit azzal indokolt: „Beszéd közben kiszárad az ember torka."

A több száz vagy ezernyi trófea közül nagyon lekötötte a figyelmemet egy kitömött hófehér nyúlfej. Joggal hittem egy albínó példány maradványának. Kérdésemre elmondta, hogy ezt Szibériából, a csitai fogolytáborból hozta magával, és ez egy sarki nyúlnak a feje. Eredetileg az egész nyúl ki volt tömve, de hazainduláskor csak a fejét hozta el magával. Ott, a fogságban sem tudta türtőztetni vadászszenvedélyét. Negyvenfokos hidegben puszta kézzel rakta ki a dróthurkokat a nyulak és cobolyok befogásához. Ez volt az első sarki nyula. Egy alkalommal majdnem az életébe került a vadászszenvedély. Leitatta az egyik őrt, az odaadta neki a fegyverét, s ő egy sarki rókát lőtt vele. Kitudódott valahogy a dolog, és csak nehezen úszta meg, hogy nem került hadbíróság elé.

Tovább mutogatta gyűjteményét. Egy-egy tárgyon átsiklott, a másiknál egy-két szóval, félmondattal tett valami megjegyzést. Majd egy északi jégmadár érdekesen kitömött figurájánál álltunk meg. „Ehhez is fűződik egy érdekes emlékem — jegyezte meg — majd ezt is elmondom." S el is kezdte mindjárt.

— Korán tavaszodott, már február végén megjöttek a szalonkák. Guba János kollégám azzal jött haza egyik nap a Rossznyárosról, szalonkát ugyan nem látott, a legelői kút környékén viszont egy annál érdekesebb magános madarat. Becserkészni nem tudta. Távcsővel ismeretlen északi madárnak nézte, ami valami oknál fogva ittragadt a tél végi vonulásokból. Nem hagyott nyugodni a dolog. Másnap már kora délután kimentem a rossznyárosi erdőre. Egy fiatal vizslát tanítgattam, azt is magammal vittem. Szándékom volt vele foglalkozni, ha nem adódik egyéb elfoglaltság. Kissé barátságtalan, nyirkos télutói időben értem ki a terepre. A legelői kút felé vettem az irányt. A föld fagya már kiment. Az út túlsó oldalán két kis girhes csikócskával, faekével szántogatott nadrágszíjparcelláján egy vézna magyar.

Elővettem a távcsövet. Végigpásztáztam a terepet, egészen az erdőszélig. Hosszas keresgélés után vettem észre: az erdő alján, egy kidőlt fatörzsön ül a különös madár. Alig lehetett megkülönböztetni a fahéj színétől a madárét, mégis elütött attól. A kezemre játszott — folytatta —, hogy kissé áttörte a nap a felhőket, jobb lett a világítás. Tisztán láttam: nem nálunk honos madárról van szó. Vizslámat átvezettem az úton, a szántó emberhez. Megkértem, tartsa meg pár percig pórázon a kutyát, amely még nem volt „lövéstiszta", és csak akadályozott volna engem a madár becserkészésében. Nyomatékosan meghagytam: semmiképpen ne engedje el a vizslát, ha utánam akarna jönni.

Sietve a kút kávájának takarásába húzódtam. Onnan kilépve, gondoltam, már lövésre kaphatom a madarat. Bíztam benne, hogy addig nem száll fel, amíg belopom a távolságot. Mind jobban lehúzódva közeledtem a kúthoz. Onnan „válladzott" puskával kiléptem. Alig egy pár lépést tettem, amikor a madár észrevett, és felszárnyalt. Csak erre vártam. Repülve nagyobb célt mutatott. Tűzben is maradt.

Kivettem a másik patront is a tizenkettesemből, indulni akartam a zsákmányért, amikor hátulról éktelen kiabálást hallok. Visszafordultam. Mit látok? Az én süldővizslám a lövésre beugrott, és hozta ám az én magyaromat ekéstül, lovastul! Ezt az élőképet sajnos csak az tudja valóságosan maga elé idézni, aki tudja, hogy egy nyers vizsla az ősi ösztöneitől hajtva milyen erővel ugrik be a lövésre, és aki még arra is emlékezni tud, milyen soványra koplalta magát tavaszra az 1910-es évek nyírségi parasztja, amikor a nagy család mellett üres volt a kamra. Nem beszélve arról, milyen soványak lettek azok az egérnyi csikók, amelyeknek ilyenkor már több került az ostorból, mint az abrakból.

Először a vizslámat kellett rendbe tennem, csak azután indulhattam

vissza az északi jégmadárért, amely oly ritkán mutatkozik nálunk, s amely azóta is legkedvesebb példányaim egyike.

A történet befejeztével lélegzetvételnyi pihenőt tartott Császik Jóska bátyám. Ezalatt természetesen koccintottunk, de máris egy nagyon érdekes, abnormis őzagancs előtt álltunk meg. Ez egy még érdekesebb históriának a felelevenítésére adott apropót.

— Télen idehaza vadászgattunk — kezdte a házigazda. — Egymást követték a körvadászatok s az egyéb vadászmeghívások, hol kisebb, hol nagyobb vadra. Ilyenkor a dohánybeváltások folyamatossága miatt sem maradhattam tartósan távol. Volt saját bérelt területünk is. Rendszerint mi béreltük a községtől a Rossznyáros erdőt magában foglaló határrészt is. Mint tudod, itt az őz volt a nagyvad. A tízes években aztán elhatároztuk, bérelünk egy igazi nagyvadas területet. Nagyon előnyös feltételekkel kaptuk meg. Jó volt a vasúti összeköttetés is Ungváron át. A hajnali vonattal indulva hazulról, már a délelőtti órákban leszállhattunk az Ung völgyében fekvő község vasúti állomásán. Onnan fuvarossal kocsiztunk át a hegyekben fekvő harmadik faluba. Ott volt egy emberünk, Janó. Ízig-vérig „raubschitz" ivadék, élt-halt a vadászatért. Vérbeli hajtó volt. A lakásán leraktuk a csomagjainkat. Innen már csak gyalogszerrel lehetett felmenni a vadásztanyánkra, a hegyekben lévő területre. Ha Janó otthon volt, és kisebb málhával mentünk, velünk jött, hozta csomagjainkat. Ha hosszabb időre és esetleg többen mentünk, nagyobb málhával, Janó bérbe vette költségünkre a kocsmáros öszvérjét. Erre takarosan felmálházta a poggyászainkat, úgy hozta utánunk.

A vadőrséget nem bíztuk rá. Azt a szomszédos állami erdészet vadőrei látták el feletteseik engedélyével, tisztes díjazás ellenében. A mi bérelt területünk be volt ékelve az állami erdőterületek közé, szemmel tartása így alig okozott többletmunkát.

A mi vadászbérletünkhöz tartoztak a falut környező kisebb-nagyobb szántóterületek is. Ez jó apróvadas terület volt, nyúl-, fácán-, szép fogolyállománnyal. Ezt már Janó felügyelte. Ő is jelentette, mi is észleltük: az apróvadas részen gyakorivá váltak a hurkolások. Orvvadászok raktak ki dróthurkokat a káposztáskerteket szívesen látogató nyulak elfogására. Hiába figyeltünk, a hurkolók nem akadtak hurokra. Janó sem tudott eredményt felmutatni e téren.

Közeledett a május, az őzbakvadászatok ideje. Még az erdő kizöldülése előtt igyekeztünk szemrevételezni a lőhető bakokat. Egyik héten rendszerint Guba János, a másik hét végén én mentem fel — még a tilalmi időben — távcsövezni az agancsaikat már tisztogató bakokat. Kinéz-

ni, mit is fogunk kilőni. A szarvasbika- vagy őzbakvadászat titkai közé tartozik: azt a bikát, vagy azt a bakot kell meglőni, amit a trófeája miatt már előre kinéztünk magunknak.

Azon a héten, amiről most szólok — úgy május vége felé —, rajtam volt az Ungba utazás sora. Az idő hirtelen melegre fordult. Fülledt medárdos idő köszöntött ránk.

Szokásunk szerint a hajnali vonattal indultam. Késő délelőttre járt, amikor kétszeri átszállás után lekászálódtam a vonatról cókmókommal az Ungvár feletti kis állomáson. Fuvarosunk már várt a két kis mokány hegyi lóval, rugósüléses szekerével. Szokatlan meleg volt, eső előtti hallgató idő. A delet már jó ideje elharangozták, amikor csaknem kétórás zötyögés után megállt a Janóék háza előtt a szekér. Csak a felesége volt otthon a három gyerekkel. Janót is várta ebédre. Leraktuk a csomagjaimat, kifizettem a fuvarost. Magamhoz vettem a távcsövemet, a kis madarászó Winchester golyós puskámat. Mielőtt nekiindultam a hosszú hegyi útnak, meghagytam az asszonynak: ebédeltesse meg az urát, aztán küldje fel vele a csomagjaimat a vadászkunyhóhoz. Éhes nem voltam, mégis magamhoz vettem egy kis elemózsiát, arra az esetre, ha Janó későn kerülne elő.

Nekigombolkoztam a melegnek, és tempósan elindultam a hegyekbe vezető gyalogúton. A falu szélétől széles és mély vízmosás nyílt az erdőn át az emelkedő hegy testébe. A mogyoró, rekettye, feketegyűrű-juhar, kecskerágó és más bokrokkal benőtt vízmosás oldalai itt-ott a tíz-tizenöt méteres mélységet is elérték, vagy meghaladták. Ahogy a vízmosás felső peremén kanyargott a gyalogösvény, helyenként jól be lehetett látni a meg-megritkuló bokrok között, egészen a szakadék fenekéig. Víz nem volt benne. Csak a tavaszi hóolvadás szokta olykor áradásszerűen megtölteni. Alja be volt nőve csalánnal, gyalogbodzával, imitt-amott szederrel és sok más aljnövénnyel.

Néhány száz métert tettem már meg a vízmosás mellett. Ezalatt feltűnt, hogy a meder száraz fenekén az aljnövényzet vékony csíkban le van taposva. Valami csapa vezet felfelé. Azt láttam, hogy nem ember járja, az szélesebb csapát tipor. Ahol a bokroktól beláttam a fenékig, ott mindenütt felfedeztem ennek a csapának a folytatását. Eldönteni azonban nem tudtam, mi közlekedhet itt rendszeresen, milyen állat vághatott itt járatot magának.

Ezen tűnődtem akkor is, amikor már egy kilométerre távolodtam, és jó magasan voltam a falu felett. Gondoltam, majd a végére járok. Éppen rá akartam gyújtani egy cigarettára, amikor a szemembe ötlött egy em-

ber a vízmosás oldalában, a mogyoróbokrok között. Az alakot nem láttam még jól, csak a szürkés-barnás darócruhája ütött el a zöldellő környezettől. Átvillant az agyamon: talán itt a hurkoló vadorzó. S talán megoldódik a még mindig világosan látható vadcsapa rejtélye is.

Rövidebbre és halkabbra fogtam lépteimet, nehogy elugrassam az emberemet. Felesleges volt az óvatosságom. Közelebb érve darócruhás ruszinomhoz, rám vigyorgott és halkan rám köszönt az én Janóm. No fene, gondoltam, kígyót melengettünk a keblünkön? Fizetett emberünk volna a vadorzó? Első gondolatom az volt: valami összefüggés van a hurkolás és a Janó leshelye között. Rá is szóltam: „Mi ez?" Erélyesen leintett, és kért: húzódjak én is az egyik bokor takarásába.

Itt legalább tizenöt méter mély volt a vízmosás. Janó az oldalán állt, a fenék és a perem fele vonalán. Tőlem, aki fent álltam a gyalogúton, mintegy hét-nyolc méter távolságra. Azt láttam még: Janó olyan helyet választott magának egy mogyoróbokorban, ahonnan nemcsak jó lelátása volt a meder fenekéig, de mondhatnám, jó „kilövése" is.

Nem értettem semmit. Szólni akartam, de Janó megint erélyesen leintett: „Pszt!"

Most már magam is kíváncsi voltam, mi lesz ebből az egészből. Kezdtek csípni a lombok közül előrajzó szúnyogok. Rá akartam gyújtani, de Janó ismét erélyesen intett: „Nyet!" Tudomásul vettem, hogy most itt Janó a parancsnok. Engedelmeskedtem. Így telt el kínos várakozásban egy nagyon hosszúnak tűnő félóra. Ekkor a faluból hirtelen nagy lármát hozott a felénk fújdogáló szellő. Kakaskukorékolás, tyúkkotkodácsolás, kacsahápogás, libagágogás, kutyaugatás, asszony- és gyereksivalkodás zavaros keveréke törte meg a távolból az erdő csendjét. Kíváncsian hallgattam a felhallatszó hangzavart. Janó intett: most húzódjak le jobban. Megtettem.

Közben fokozatosan elcsendesedett a faluból idáig felhalló lárma Figyeltem. Janó kihúzott egy somfabotot a tüszőjéből, s kihajolt a bokorból. Baltájával egy vastagabb mogyoróághoz rögzítette magát, jobb kezében dobásra készen a rövid, de súlyos somfabot. Majd kinéztem a szemem, nehogy elmulasszak valamit a látnivalóból. Egyszer csak észrevettem, mit figyel Janó. A vízmosás alján, azon a bizonyos csapán, gyors futással felbukkant egy lerágott kölykes róka, szájában egy még rúgkapálódzó kacsával. Már-már odaért Janó elé, mikor az a vadorzó halálos biztonságával megdobta a kis somfabottal. A róka ijedtében elejtette a kacsát, és terhétől megszabadulva, észvesztő vágtával rohant tovább, felfelé a vízmosás alján lévő csapáján.

Janó a bokrok ágaiba fogódzkodva egy kis kerülővel lement a zsákmányhoz. Felvette, csavart egyet a nyakán, kilógó beleit visszaigazgatta a róka által tépett sebbe, nehogy összevérezze magát vele, aztán megkereste vadászszerszámját, a kis somfabotot, s akkurátusan visszatette a tüszőjébe. Mindezek után, mint aki jól végezte dolgát, fél kezében a kacsával, a másikkal a bokrok ágaiba kapaszkodva felhúzódott hozzám a gyalogútra. Az izgalom csillapodtával én már rágyújtottam, és vártam a Janó magyarázatát a látottak kiegészítésére. Őt is megkináltam egy cigarettával, s megkérdeztem, mi akart ez lenni. Nagyot szippantott a cigarettából, kifújta a füstöt, és hozzákezdett:

„Pán! Rókának fent vízmosás végénél a sűrűben van a tanyája és öt kicsi kölyke. Kijárnak a lyukból játszani a kis tisztáson. Janó sokszor meglesni, milyen szépen játszani, hol a mamával, hol maguk a klapcik. De a klapcik már nagyocskák. Sokat esznek. Mama nem győzi hordani nekik. Vége van májusnak, az erdőn minden apróság felnőtt. Nagy róka nem tud annyit fogni, mennyit megennének, ő is éhes mindig. Így nagy róka lekapott a faluba. Faluba férfinép nincs, puska nincs, csak öreg plébános van meg kántor. Többi férfinép Alföldön van dolgozni, vagy fuvarozni erdőn. Róka ezt tudni, nem félni. Mindennap lejönni faluba délben, mikor mindenki pihenni, álmos. Ma kicsit késni valamiért. Fogni egy tyúk, egy kacsa, néha liba, kis pulyka, vinni kölyköknek. Muszáj nagy úr lenni. Kölykök éhesek lenni, erdőn annyit már nem tud fogni."

Kezdett megvilágosodni előttem a dolog. Rákérdeztem: „És te mindennap elveszed a zsákmányt?" „Jaj, dehogy, pán! Janónak esze lenni. Egy héten csak egyszer, néha kétszer. Sohase többször elvenni rókától a tyúk vagy kacsa." (Közben hálásan simogatta a most megszerzett kacsát.) „Ha Janó mindennap elvenni, róka megunni és nem idejönni. Így nem megunni. Rókának van öt klapci, Janónak három klapci, így van rókaklapciknak is mit enni, Janó-klapciknak is jutni kicsi hús egy héten egyszer-kétszer."

Janó egészen belemelegedett a közgazdasági magyarázatba, amit mind nagyobb érdeklődéssel hallgattam. Nekibátorodva folytatta: „Janó jól csinálni. Így rókaklapcik sem elpusztulni, Janó-klapcik is jobban élni."

Útjára engedtem Janót. Vigye haza az ötletesen megszerzett zsákmányt, és hozza fel még az est beállta előtt a csomagjaimat. Aztán tovább-ballagtam, és mélyen elgondolkodtam ennek az egyszerű embernek a bölcsességén. Az 1910-es évek tőkés közgazdászai közel sem voltak sem ilyen bölcsek, és közel sem ilyen emberségesek. De még ma sem tartunk itt — fejezte be okfejtését ez a sokat tapasztalt ember, vendéglátóm anno 1930.

Ránk esteledett, mire utamra engedett. A preparátor már a vacsoránál ült családostul, mire odaértem a bakcsókkal. Nem soká zavartam őket, siettem én is hazafelé. Fiatal fejjel, nagyon rögös pályám kezdetén a hallottakon gondolkodtam. Ezek máig mély nyomokat hagytak bennem. Volt is min töprengenem. Az áruval tele és vevőktől üres hentesüzleten, az alacsony napszám- és cselédbéreken...

Most viszont, pontosan fél század múltán, amikor e sorokat írom, már azon tűnődöm: milyen szerencse, hogy legalább már a mi mai marxi közgazdászaink rájöttek, nem szabad mindent elvenni a „rókától". Annak is meg kell hagyni a neki járó részt!

Burbuc

Sokat eszembe jut ez a palóc fiú, aki úgy tizenhat éves suhanc lehetett, amikor először találkoztunk. Sorjában majd azt is elmondom, hogy a gyászos ötvenhatos eseményekkel kapcsolatban idéződik fel az emléke. Tartsunk azonban sorrendet.

Már második nyáron alkalmaztak a kerekhalmi kerületbe cséplőellenőrnek, amikor azt az utasítást kaptam: pár napig a summások cséplőjénél leszek. A részes aratók, akik aratás után részért csépeltek is, még a zab aratásával, a kaparékok felkötésével voltak elfoglalva. Néhány napig szünetelt az ő cséplési munkájuk. A summásgép a Csere-erdő alatti legelő sarkán készített szérűn csépelt búzát.

Mindjárt az első munkanapomon rekkenő meleg, fülledt időt fogtam ki. Nyeltem én is a port a gép faránál, de mi volt ez ahhoz képest, amit ezek a jobb sorsra érdemes palóc lányok a polyvalyukban szenvedtek. Oda nekem csak egy-két óránként kellett bemennem ellenőrzésképpen, nem megy-e szem a polyvába vagy a törekbe. Ez azonban esetenként néhány percig tartott. Ilyenkor alig győztem percekig a port köpködni, a ruhámat leporolni. Ők meg ezt nyelték hajnaltól estig.

Nagyon szerettem a palócvidéki munkásokat. Tőről metszett mikszáthi jókedélyüket a legnehezebb munkakörülmények között is megtartották. Mindig tiszták, rendesek, fegyelmezettek voltak. Sokat adtak a hírnevükre, a jó munkájukra. Akár volt velük pallér, akár nem, tempósan végezték a munkájukat. Akár egy kaszást rendeltek ki valahová, akár négy-öt lányt valami külön munkára a burgonyakísérleti parcellákhoz, szinte felesleges volt az ellenőrzés is. A kísérleti téren a legkényesebb ültetési vagy szelektálási munkát mindig Molnár Annusra, a váraszói kisbíró lányára bíztuk, aki ha ma születik, biztos kitüntetéses diplomát szerez. Brigitta nevű húgával együtt a lelke volt a kísérleti tér kényes munkáinak.

Azon a kánikulai napon, amikor kimentem a Csere-erdő alatti legelőre a cséplőgéphez, Burbuc volt a vízhordó. A Csere-erdei erdészház híres

kútjából hordta csobolyóban az ivóvizet a harmincfőnyi cséplőcsapatnak. A nap egyre magasabbra hágott. Odafent, úgy látszik, még néhány bükkfahasábot dobtak a Nap hevítőjébe, egyre fokozódott a hőség. Látom, a szalmakazalról is, más helyekről is integetnek valami miatt. Tudakolom a baj okát. „Nem jön a víz! Mi van Burbuccal?" Már-már ott tartottunk, hogy leállnak a munkások a nagy hőségben elviselhetetlen szomjúságuk miatt. Akkor jött meg a summásgazda a csapathoz, bent lévén addig dolga a szalonnaporciózással. „Már megint ez a Burbuc!" Minden további magyarázkodás nélkül odament az árokszéli fűzbokrokhoz, vágott egy jó vesszőt, és szapora léptekkel elindult a gyalogösvényen a közeli erdő felé.

Nem telt bele egy rövid negyedóra sem, jött ám Burbuc futólépésben az erdő felől, nyakában a csobolyóval. A summásgazda, aki valamilyen rokona is volt, nem is tudta vele a lépést tartani. Kiderült: míg itt a csapat majd szomjan veszett, addig Burbuc legédesebb álmát aludta egy mogyoróbokor alatt, az erdőszélen. A fűzfavessző okozta ébresztő hatására serkent ilyen gyors mozgásra. Alig úszta meg verés nélkül a dolgot. Természetesen meg lehet érteni egy ilyen tizenhat éves, fejlődő gyerek állapotát is. Hajnalban verik fel legjobb álmából, nem csoda, ha a pokoli melegben, az erdő hűs fái alatt, ott, ahol leült, elfektette az álom.

Ötvenhatban kettős állásom volt. Főállásban az Állattenyésztési Kutató intézetben működtem, másodállásban a Földművelésügyi Minisztériumban. Az általános tapasztalatszerzési lehetőségeken kívül így két helyen is volt alkalmam az emberek viselkedését megfigyelni. Azon nem csodálkoztam, amikor az egykori nyilas miniszter addig meghunyászkodó unokaöccse jelent meg háromszínű karszalaggal, már mint valami rendfenntartó csoport tagja. Sokkal inkább azon, amikor azok „hőzöngését" láttam, akikből ez a rendszer csinált embert. Akik a nagy társadalmi átalakulás nélkül sehol se lettek volna. Sok ilyen volt, sajnos. Velük kapcsolatban jutott eszembe Burbuc egy későbbi esete. Tartsunk azonban ismét sorrendet.

A következő évben már megkaptam a diplomámat. Még egy nyári cséplési gyakornokoskodás után, de már véglegesítve kerültem Kerekhalomra segédtisztnek. Akkor ezt nagy szerencsének tartották. Valóban az volt. A rohamosan romló gazdasági helyzet miatt nem kellett sehová új ember. Összevontak kerületeket. Ahol eddig intéző volt, ott legfeljebb egy nőtlen segédtisztet bíztak meg a teendők ellátásával. Nőtt az állástalan diplomások addig is népes tábora. A munkaadók többsége vissza is

élt ezzel a kényszerű helyzettel. Még jobban kihasználták a szakembereiket. Csak maximális teljesítménnyel lehetett a ringben maradni.

Az ismerős környezetben gyorsan feltaláltam magam. Igyekeztem meghálálni az előlegezett bizalmat. Talán ennek eredményeként, de a véletlen segítségével is, azt a megbízatást kaptam: én utazzam el Heves megye pétervásárai járásába, a summásszerződés megkötésére.

A jószágigazgató berendelt magához. „Máskor egy öreg tisztünk utazott el ezt a feladatot teljesíteni, most magát bízzuk meg." (Az öreg tiszt ugyanis beteg volt éppen.) Ellátott instrukciókkal, megkaptam a kész szerződéseket. „Ha valami eltérés adódnék, hívjon fel telefonon, különben úgy gondolom, nem kell a leckét részleteiben feladnom." Ezzel be is fejezte az eligazítást. Tél volt, január eleje. Még utánam szólt: „A Mátrában hideg van, ne öltözzön túl legényesen!" S utamra bocsátott.

Téli hajnalon három órakor indult a vonatom. Fél kettőkor keltett az éjjeliőr. Már este elkészítettem az úticsomagot. Katonásan összekaptam magam. Este a principálisoméktól két termoszban teát kaptam. Az egyiket hajnalra, indulás előttre, a másikat, a jobbik termoszban az útra.

Kétszeri átszállás után reggel nyolc óra körül már Kál-Kápolnán voltam, ott kellett átszállnom harmadjára a Sirok— Mátraballa— Kisterenye felé induló vicinálisra. Szoros csatlakozásom volt mindenütt a hideg téli hajnalon, de szerencsésen elértem a vonatot. Jóleső érzés volt Kálban beülnöm az utam végcéljához vivő vicinálisba. Tudtam, hogy Mátraballa állomáson vár a summásgazda valami járművel, mert onnan még tizenhat kilométeres utam volt hátra Váraszó községig, három község — Váraszó, Erdőkövesd, Istenmezeje — körjegyzőségének a székhelyéig.

Nagy várakozással készültem erre az útra. Már három nyáron dolgoztam gyakornokként ezzel a józan, szorgalmas, mindig jókedélyű, a humort különösen kedvelő, jól öltözködő néppel. Különösen szép volt a nők — még hétköznapon is tetszetős — népviselete

Hogy élhetnek otthon? Egész nyáron, sőt a hat hónapos egész summásidő alatt sóvárogva hazavágyódtak. Csak azt hallottam tőlük: „Milyen jó lesz a télen otthon!" Sokszor mondogattam nekik: „Úgy beszéltek, mintha otthon kolbászból lenne fonva a sövény, vagy mindig lakodalom lenne." Kíváncsivá tettek. Meg is kaptam rá a választ. Nem ugrom azonban ismét előre: amint ígértem, tartom a sorrendet.

Kál-Kápolnán, mondom, nagyon szoros csatlakozással érte el a Miskolc felől Budapestre tartó gyors a mátraballai vicinálist. Igyekeznem kellett az átszállással. Egy másodosztályú fülkében volt még egy üres ülőhely a folyosó felőli ajtónál, két apácával szemben. Azt foglaltam el. A szűkre

méretezett, nyolcszemélyes fülkében a térdem csaknem összeért az egyik nővérével. Ez főnöknőnek látszott: díszesebb volt a fején lévő viselet a másikénál. Idősebb is volt.

Valahogy mégis elhelyezkedtem. Megnéztem a menetrendet. A mai motorvonaton hetvenhét perc a menetidő Kál és Mátraballa között, akkor még a másfél órát is meghaladta. Fél kettőkor keltem, alig múltam húszéves, meg is éheztem. Levettem a kistáskámat, előszedtem az elemózsiát. Először a termosz került a kezembe. Előre élveztem a meleg rumos tea várhatóan kellemes hatását. Lecsavartam a termosz pohárnak is szolgáló fémtetejét, óvatosan kihúztam a parafadugót, de elég vigyázatlanul töltöttem tele a fémpoharat teával. Az váratlanul olyan tűzforró lett, hogy ijedtemben beleejtettem az apáca ölébe, a szoknyájára. Nem akarok ma, fél évszázad múltán azzal dicsekedni, hogy antiklerikális felfogásom sugallta ezt a cselekedetet. Nem, egyszerűen ügyetlen és vigyázatlan voltam.

Életemben nem szégyelltem talán még úgy magam, mint ebben a suta helyzetben. Nem győztem bocsánatot kérni, mentegetőzni. Papírszalvétákat adtam a szoknyán foltot hagyó cukros tea felitatására. A végén még ők vigasztaltak engem, kérve, térjek napirendre a dolog felett. Ma sem tudom, olyan angyalian jóságosak voltak-e valóban, vagy mást nem tehetvén, igyekeztek jó képet vágni a malőrhöz. A második pohár teára mindenesetre már jobban vigyáztam. Papírszalvétába csavartam be a fémpoharat, úgy töltöttem újra. Soha nem felejtem el ezt az apácakalandomat, amely után alig vártam, hogy Mátraballán kiszállhassak a vonatból.

Ott várt Pálfi Tarok József summásgazda, méghozzá a nagy hideg miatt egy pétervásárai bérautóval, amiért később megfelelő letolást kaptam a költségek elszámolásakor a direktortól. „Már a lovas kocsi nem is jó?"

Verőfényes téli napon autóztunk fel a Mátra emelkedőin Ivád, Pétervására, Erdőkövesd községeken át Váraszóra, a körjegyzőség székhelyére. Az aránylag kevés havat hozó telek egyike volt ez az 1929— 1930-as. A hegyeket, a hegyoldalakat azonban hó borította. Felejthetetlen látványt nyújtottak a hófedte oldalak a hidegben, a rájuk tűző januári napfényben.

Először jártam Mikszáth palócföldjén, legalábbis annak a belsejében. A falu úgy nézett ki, hogy arra a nagy író művészi leírásai alapján, ha ejtőernyőről dobnak is le, ráismerhettem volna. A patak kettészelte a falut. Kanyarodását követték az utcasorok nádfedeles házai, a téli ragyo-

gásban pipáló kéményeikkel. A tavaszi hóolvadások, a nyári zivatarok víztömegeitől mélyen kivágott patakpartokat sűrűn egymás után bürük kötötték össze. Még jellegzetesebbé és kedvesebbé tette a képet, hogy a nagy patakba torkolló kisebb vízfolyásokat is átívelték néhol ilyen kisebb hidacskák, ugyancsak gyalogjárók részére. Egy-egy kis ház, körülölelve ilyen kis vízfolyásokkal, mintha valami liliputi várkastély lett volna. Természetesen nádtetővel. Legénynek kellett lennie a talpán, aki ezeken a bürükön sötétedés után baj nélkül tudott közlekedni, különösen ilyen lakodalmakkal megtűzdelt farsangi időben. Hát még ha viharlámpa sem volt nála!

Pár napos ottlétem alatt megismertem az emberek életmódját is. A férfiak télen is kemény munkát végeztek. Az erdőre jártak fát vágni. A jövő téli tüzelő megszerzése, esetleg épület- vagy szerszámfa biztosítása végett. A legtöbb portához erdő is tartozott. Valamennyien jól értettek az erdei munkához, a fa feldolgozásához, faragásához.

A lányok valóban átfarsangolták a telet. Fontak, kézimunkáztak, szőttek, este fonóba jártak, vagy ha úgy adódott, lakodalmaztak. Az eredeti község három nemzetségből állott: Pál, Pálfi, Kovács. Az ettől eltérő nevek birtokosai már beköltözöttek, benősültek leszármazottai voltak. Egy-egy lakodalomba rokoni alapon az egész falu hivatalos volt, árnyoldalként a beltenyészet biztos jeleként.

A lányoknak azonban igazat kellett adnom. „Na látja, segédtiszt úr, hogy igazat mondtunk! Egész télen ezt csináljuk, míg csak el nem menönk Kerekhalomba." Napközben ha valamit segédkeztek is az édesanyjuknak, fő elfoglaltságuk mégis a fonás-szövés, kézimunkázás, szomszédolás volt. Este a fonóház nyújtotta a szórakozást a hasznos időtöltés mellett. Bámulatos ízléssel, előmintázás nélkül készítették palócos hímzéseiket, kendőket, törülközőket vagy nagyobb darabokat, például abroszokat, ágytakarókat is.

Egy tucatnyi lány kibérelt a téli estékre valami csekély ellenszolgáltatásért egy-egy tisztaszobát, rendszerint egyedül élő idős özvegyasszonynál. A legények is ellátogattak oda minden este. Itt fonták a lányok a fonalat a guzsalyokról, itt lehetett orsót lopni, csókért kiváltani, majd a tél végén ide állították be a szövőszéket, az esztavatát is. Ezen szőtték a szebbnél szebb vásznakat, többször a jövőt is. Az erkölcsökről a falu szája, a pletykától való félelem gondoskodott. Vigyáztak egymásra a lányok, néha az irigység miatt is.

A summásgazdáéknál szálltam meg. A tisztaszoba emeletes ágyát vetették meg nekem. Erre csak az odakészített sulykolószékről lehetett fel-

lépni. Először féltem, mi lenne, ha legurulnék innen a jótékony álom elringató öntudatlanságában. A fűtetlen szoba egészséges hideg levegője, a hatalmas pehelydunna melege, a hajnali felkelések, a sok jövés-menés, no meg az alig több, mint húsz esztendő olyan mély álmot hoztak össze: úgy ébredtem, ahogy letettem a fejem.

Amikor a szállásomon kicsomagoltam az úti holmimat, előkerült egykilónyi savanyúcukor is, tízdekás papírzacskókban. Közben a szomszédból ugyancsak előkerültek a summásgazdáék gyerekei, a hét év körüli Juliska és az ötéves Józsika. A kislány első kínálásra elfogadott egy tasak cukrot, de a szégyenlős kisfiú elbújt az édesanyja tucatnyi szoknyája mögé, s onnan semmi csalogatásra nem jött elő, pedig már jól ismert az előző nyárról. Az édesanyja restellte magát, szabódva azt mondta: „Nem hagyja magát szeretni."

Alig van nyelv a magyaron kívül, amely ezt ilyen szépen, ilyen tömören ki tudná fejezni. Sokszor eszembe jut ez a tőről metszett magyar mondás. Számtalanszor idéztem, ha össze nem illő házasulandókat akartam eltanácsolni egymástól. Vagy éppen fordítva: ha össze akartam volna boronálni szerintem nagyon egymáshoz illő párokat, és nem hallgattak rám. Adtam volna a jó tanácsot, de ők nem fogadták, nem hagyták magukat szeretni.

Sokat jártam így a szakmában is egynémely felettesemmel. Hiába akartam meggyőzni őket az ésszerűség érveivel. A mindenképpen újítani akarás divatjának hatására legyintettek a mezőgazdasági melléktermékek felhasználására irányuló javaslataimra, vagy a szerves trágyák értékének hangoztatására, de sorolhatnám tovább is. Most mindegyik a reneszánszát éli. Akkor nem fogadták meg a szakma szeretetéből fakadó tanácsokat. Nem hagyták magukat szeretni. Nemcsak a váraszói gyerekekkel történt ez meg.

Nekem azonban akkor más gondom volt. Harminc egész és harminc félrészes summással kellett aláíratnom a szerződést. Az első ilyen megbízatásom volt ez. Létkérdés lett számomra, hogy teljesítsem. Öt uradalom megbízottja versengett velem együtt a munkásokért. Köztük minden hájjal megkent idős kollégák is. Nem volt könnyű dolgom.

Nappal a summásgazdával jártunk a népesebb családokhoz, látogatás címén. Este odajöttek az emberek Pálfi Tarok Józsefék lakására, ott beszélgettünk az előző nyarakról meg az előttünk állóról. Megkaptam a híreket az ellentábor szerződtetési manővereiről is. Nagyon jó szerződéssel volt ott a kaposvári cukorgyári kolléga és a pusztaszabolcsi gazdaság is a Dunántúlról. A bérek nagyjából azonosak voltak, inkább a bánás-

mód döntött az egyik vagy másik gazdaság rovására vagy javára. Ezeket a különbségeket kellett áthidalni, átügyeskedni. A hallottak és tapasztalatok alapján megerősödött bennem az a nézet, amit édesapám szavai alakítottak ki bennem.

A régi képviselő-választásokon, amikor a nőknek még nem is volt választójoguk, szerinte mindig az a jelölt győzött, aki jobban értett az asszonyok nyelvén. Édesapámnak ebben nagy jártassága volt, nem kevés kellemetlen tapasztalattal fűszerezve. Az egyik kerületben az uraságnak a sógora kormánypárti programmal lépett fel, a másikban az unokaöccse függetlenségi negyvennyolcassal. A kormány választási taktikája az volt, hogy a számára biztosnak látszó kerületekben egy héttel előbb tartotta meg a választásokat. A vélelem szerint ezeknek a kedvező eredményei hatással lehettek a következő heti választási fordulóban a kormánypárt számára bizonytalannak tartott kerületek hangulatára. A szolgálat kívánalmai szerint az uradalmi embereknek is korteskedni kellett, hol ennek, hol annak a javára. Baj csak akkor történt, ha a szomszéd kerületben felismerte valaki a múlt heti ellenpárti kortest emezen az oldalon. Most azonban nálam nem erről volt szó, csak arról: kipróbálom a magam területén is, a bevált recept szerint, a gyengébb nem megnyerését.

Csütörtök este végigtáncoltattam egy lakodalomban a fehérnépeket, szombat este kettőben is. Ez akkor még — fiatal ember voltam — nem okozott gondot. Hétfőn így aztán csak én írattam alá a községházán hatvan munkással a szerződést, mert a lányok kijelentették: „Oda mennönk, ahol ilyen segédtiszt van!"

Közben azonban fel kellett hívnom telefonon a jószágigazgatót, mert a szerződésben a „Tisza vidéki" búza árfolyama helyett „felső-tiszaié" szerepelt. Körülbelül fél pengő volt a különbözet a Tisza vidéki javára. Summásaim azonban tisztában voltak a búza tőzsdei árfolyamaival, és így kijavítottuk a kifogásolt szöveget. Jellemző azonban a kapitalista felfogásra ennek a kis esélynek a megjátszási kísérlete.

A szerződést a körjegyző és egy esküdt jelenlétében három példányban kellett aláíratni a községháza tanácstermében. Egy ottmaradt irattári példánynak, egy példány a munkásgazdánál, egyet záradékolva én vettem magamhoz a gazdaság részére.

A három példány ki volt terítve a tanácsterem hosszú asztalára, három tintatartó, három toll odakészítve minden példányhoz, hogy gyorsabban menjen az aláírás. Az asztal külső oldala felé fordítottuk őket. Az uradalom jószágigazgatóságának bélyegzője és aláírása már rajtuk volt.

Most sorban írták alá mind a hármat a summásgazda, az egész részes férfiak, majd a lányok és a félrészes fiúk. Az asztal belső oldalán álltunk: a körjegyző, az esküdt, a summásgazda és jómagam.

A mikszáthian bölcs főjegyző két megjegyzésére ma is emlékezem. A búzaárfolyammal kapcsolatos és a direktorommal telefonon tisztázott vitához azt a megjegyzést fűzte: „Mondja meg, öcsém, a jószágigazgató úrnak, ne okoskodjanak ilyen kicsinységeken ezekkel a derék emberekkel, mert ha elmennek Ózdra, Diósgyőrbe vagy a bányába, beolajozzák, bekormozzák magukat, elvesznek a mezőgazdaság számára. Nem éri meg."

A másik: amikor Pál Tőzsér János úgy vette a kezébe az aláíráshoz a tollat, hogy a tollhegy hátával akarta leírni hosszúra nyúlt nevét, figyelmeztetésül odaszóltam neki: „Fordítva van, János!" Mire a főjegyző megjegyezte, mintegy engem kioktatva: „Olyan mindegy!"

Valóban, ezeknek a kemény munkáskezeknek a kasza, kapa, villa, ásó vagy a fejsze nyele után, sehogy sem illett a kezébe az „úri huncutságok" rögzítésére szolgáló szerszám.

Az aláírások lassú folyamatában még más zavaró esemény is előadódott. A summásgazda nem akarta engedni, hogy Burbuc is aláírja a szerződést, azzal az indoklással, hogy ő nem fog vele a nyáron újra meg újra bosszankodni. Burbuc apai-anyai rokonságához azonban nyolc-tíz summásunk tartozott, s ők sem írták volna alá a szerződést, ha a gyerek nem jöhet velük. Azzal vágtam el a vitát, hogy azt mondtam a gazdának: „Hagyja csak Burbucot aláírni, majd én leszek neki a summásgazdája." Így aztán betelt a teljes létszám. Záradékolhatta a körjegyző a szerződését.

Most már csak az áldomás volt hátra. A férfiak hat liter bort, a lányok két kiló savanyúcukrot kaptak a szomszédos „üzletházban", amely fedelet adott a kocsmának is. Ehhez vonultunk kifelé a tanácsteremnek kinevezett helyiségből, amikor érdekes párbeszédre lettem figyelmes. Valaki azzal ugratta Burbucot, hogy bizony az ő helyében nem írta volna alá a szerződést. Nyilván a gazda ellenkezésére célzott ezzel. „Miért ne írtam volna alá?" — felelte Burbuc. — Nekem csak addig van szükségem a gazdaságra, amíg aláírom a szerződést, annak meg hat hónapig van szüksége énrám!"

Így voltak valahogy azok az ötvenhatos hőzöngők is, akik megfeledkeztek arról, kinek mit köszönhetnek.

Az ötpengős borravaló

Már más helyen és más alkalomból megemlékeztem arról, minden szépsége mellett is milyen nehéz, mennyi akadállyal terhelt pálya volt a gazdatiszté. A szépségét adta a közvetlen kapcsolat a természettel. Ennek minden mozzanatát, az egyes fázisait megírni szinte lehetetlen vállalkozás lenne. A biológia és a genetika a legegyszerűbb és a legtitokzatosabb tudományágak közé tartoznak. Ha még ezeket megtűzdeljük az elengedhetetlen állat- és növényélettani, kémiai, takarmányozástani, állat- és növénykórtani ismeretekkel — hogy csak a legfontosabbakat említsem —, akkor kirajzolódik az a sokoldalú követelmény, ami a jó gazda ismérveit jelenthette. Pedig hol vannak még az egyéb létfontosságú követelmények. A jogi ismeretek, a közgazdasági tényezők szinte ösztönszerű birtoklása, az üzemszervezés technikája és gyakorlása elengedhetetlen feltételei voltak a jó minősítésnek. Ezzel még nem merítettem ki korántsem azt a kelléktárat, ami ahhoz volt szükséges, ne csak felülről, hanem alulról is jó minősítésben legyen része az embernek. Ez már nem diploma, nem tudás, mind a kettőnél több, ez már lelkiismeret, ez már emberség kérdése volt. Ahhoz, hogy én megelégedett emberekkel dolgozhassak, nekem a pusztán egy kicsit orvosnak, állatorvosnak, papnak, jegyzőnek, bírónak kellett lennem esetenként ahhoz, hogy bízzanak bennem, higgyenek nekem, és minden bajukban azzal az érzéssel forduljanak hozzám, megkapják a lehetséges segítséget. Az orvost a beteg, a katonatisztet a baka szerintem jobban tudta minősíteni adott esetben az elöljárójánál. A beteg a bajban, a katona a harc kritikus perceiben érezte meg az érte felelős rátermettségét, a szerint minősített, az elöljáró csak a jelentések, az eredmények alapján. Ezek is adhatnak anyagot az értékeléshez, de amaz lesz az igazibb, az emberibb, a tartalmasabb.

A legnehezebb részt azonban ennek a két nézőpontnak az összehangolása jelentette. A felső malomkőnek, a munkaadónak és az alsó malomkőnek, a munkásoknak (konvenciósok, aratók, summások), az ellentétes irányú forgásából származó súrlódást csak a rátermettség hozhat-

ta egészséges egyensúlyba. Ezt úgy kellett megoldani, hogy maga a vezető úgy tudjon „őrlődni", nehogy ő váljon közben hasznavehetetlenné, és a garaton át ne derce, hanem finom liszt kerüljön a zsákba.

Megkönnyítette a helyzetet a munkaadó embersége, amely mindig jó munkaviszonyokat, jobb munkakörülményeket, jobb és biztosabb keresetet is jelentett. Megnehezítette a vezető vagy beosztott tiszt életét mindezeknek az ellenkezője. Pályám első, felszabadulás előtti harmadában volt részem ilyenben is, olyanban is. Érdekességként említem meg a régi tőkés munkaadók tárgyilagos megítéléséhez: volt a két szélsőséges pólus, a gazdatiszti szemszögből jó és rossz munkahelyek között több átmeneti típus is. Voltak gazdaságok, ahol csak a gazdatiszt élete volt pokol, persze a dolgozók ezt alig érezték. A gályatulajdonosok respektálták a tengert, feltehetően inkább, mint a kormányost. Másutt tűrhető vagy elviselhető volt a szolgálat, csak rosszul fizettek, vagy nem volt előmeneteli lehetőség. Legrosszabbak voltak azok az állások, ahol mind a gazdatiszteknek, mind a dolgozóknak embertelen körülményeket kellett elviselniük. Szerencsére ilyenben csak rövid ideig volt részem, amelyet hamarosan ott is hagytam, még nagyobb szerencsémre olyan állással felváltva, amilyen kevés volt az országban.

A dolgok jobb megértéséhez mindezeket azért írtam le, mert ez világosabbá teszi a továbbiakat. Még azonban az első állásomban vagyok. Kezdő segédtiszt. Az irodai munka mindig unalmas, ha meg érdektelen is, önként szüli közben az ilyen vagy hasonló meditációt.

Az eset nagyhét szerdáján lehetett. Ebéd után valami unalmas jelentés összesítésén dolgoztam az irodában. Idegesen csengett a házi telefon, a mi kettes hívójelünkkel. Tudtam, hogy a jószágigazgató az, az ő privilégiuma volt az ideges, kapkodó csengetés. Felvettem a kagylót, jelentkeztem. „Most egy óra lesz — mondta, — háromkor akarok indulni a megyeszékhelyre. A főispán úrhoz megyek, vinni akarok az unokájának egy húsvéti bárányt ajándékba. Menjen ki Pálkutára, válasszon ki egy tenyésztésre nem alkalmas, egyébként nagyon szép kosbárányt, és azt küldje be ide a központba. Időben itt legyen!" „Megértettem!"

Összecsaptam a kiteregetett papírjaimat, utálattal otthagyva a gazdák átkát, az irodát. Még a másik telefonon kiszóltam a majorgazdának Pálkutára, várjon a juhakolnál, s legyen készenlétben egy gyors lábú bojtárgyerek, aki bevisz egy bárányt a központba. Közben már nyergeltettem, és vezették is elő a Hollót, ragyogó fekete hátaslovamat, „aki" a híres ozorai ménesből származó apával dicsekedhetett. Dandár András, a II. számú tiszti kocsis, aki az én hátas- és egyes fogatú lovaimat is ápolta,

megkérdezte, minek megyek ilyen szokatlan időben Pálkutára, ahová rendszerint csak a reggeli és olykor az esti etetésekhez szoktam járni. Pár szóval megmondtam neki, mire ő azt ajánlotta: befog és elviszi a bárányt. Nem fogadtam meg a tanácsot. Rá is fizettem.

Felpattantam a Hollóra. Pár perc alatt kint voltam Pálkután, ahol a mi kerületünkhöz tartozó sertés- és juhállomány volt elhelyezve. Balog István, a pusztagazda és Bezzegh számadó már ki is választottak egy nem törzskönyvezett anyától származó, kissé ráncos bőrű, szép hat-hét kilós tejesbárányt, amire én csak az ámént mondtam rá. Gyorsfutárként már készenlétben állt egy ügyes bojtárgyerek, akinek pontosan megmagyaráztam, hova vigye, kinek adja át. Útnak bocsátottuk. Megnéztem az órát: 13 óra 20 perc volt. Négy kilométer az út gyalog, kettő utánra oda is ér a gyerek, aki a nyakába vett báránnyal vígan szaporázta a lépéseit, és gyorsan eltűnt az útszéli fák takarásában.

Átvillant az agyamon, hogy jobb lett volna mégis a futókocsissal beküldenem a bárányt, az járatos a központban, ez a gyerek sohase járt ott. De aztán igyekeztem elhessegetni magamtól a gondolatot, hogy valami baj is történhet. Elköszöntem az emberektől, szárat engedtem a biztos lábú kancának, és siettem vissza az irodai munkám befejezni.

Fél három óra tájban ismét idegesen megszólalt a telefon, a mi hívójelünkkel. A direktor: „Mi van? Nem jött meg a bárány! Rögtön indulok. Ennyit sem lehet egy diplomás emberre bízni!"

Kővé meredve álltam a telefon előtt. Sok minden lehetséges baklövésre gondoltam, csak a valóságra nem. Hívom Pálkutát. Nem tudnak semmit, a gyerek még nem jött, nem is jöhetett vissza. Alig teszem le a kagylót, ismét a másik telefon. A központi kollégám hív, Gelsy Sándor. „A direktor úr dühöng! Ha perceken belül meg nem jön a küldönc, ne kerülj a szeme elé!"

Ismét lóra kapok. Pálkután még semmi újság. Tanakodnak a számadók, a pusztagazda, mondogatják: egy ilyen tizenhét esztendős, jó lábú gyereknek semmi ez az út a szőlők alatt azzal a könnyű báránnyal. Vágtára fogom a dolgot, a Holló is érzi, valami baj van. Az úton a gyerekkel nem találkozom, de ez nem okoz meglepetést, mert több gyalogút is van. Puskalövésnyire vagyok a központ kocsibejáratától, amikor a hátsó udvar felé közeledve, látom a Chryslert elporzani a főtér irányában.

Veszve van minden, elkéstem. Lépésre fogom a lovat, és a jószágigazgatóság gazdasági udvarára tartok. A régi téglakerítésnél felfedezem Bukovenszkit a segédjével és a malterhordókkal. A téglakerítést javítják, meszelik. Minden húsvétra rendbe szokták tenni: frissen meszelve jól-

eső üde színfolt itt a hatalmas uradalmi magtár előterében és a balkéz felé elterülő szőlő garádjának folytatásában.

Szemben, a város felőli domboldalon, a régi híres Báthory-templom szomszédságában a dohánybeváltó hivatal kincstári épületei néztek le arra a kis térre, ahonnan leágazott a gazdasági udvarra bevezető, élősövénnyel határolt út. A kőművesek a bejárattól távolabb dolgoztak, a kerítés vége felé. Nem mentem oda hozzájuk, siettem be a központba, hogy megérdeklődjem, nem futott-e be végül mégis a gyerek a bárannyal. A benti udvaron találtam a központi kollégámat, a pincemestert és a direktor parádés kocsisát. Mielőtt megkérdezhettem volna, megjött-e a küldönc, megszólalt Kondor Antal, az 1500 hektoliter befogadóképességű pince borainak mestere: „Na, én se szeretnék a segédtiszt úr helyében lenni!" Ebből mindent megtudtam.

Néhány percig még tanakodtunk, mi történhetett, hová lett a gyerek, de ez már csak annyit ért, mint halottnak a csók. Fel a lóra, megfordítottam, még egyszer visszaköszöntem a központi stábnak, aztán gyerünk vissza Pálkutára, ahová a fiúnak már vissza kellett érkeznie. Közben eszembe jutott: még megkérdezem Bukovenszkiéket, ők nem látták-e a gyereket. Mire visszaléptettem a kőkerítés végéhez, ahol alig húsz perccel azelőtt még javában dolgoztak, már nem találtam ott senkit. Sebbellobbal otthagyták a munkát, az apróbb szerszámokat is magukkal vitték, csak néhány nagyobb holmijuk maradt még ott. Azokat később nyilván kocsival szállították el. Bosszantott a dolog, mert tudtam: Bukovenszkinek másnap a távolibb Boglya-majorba kell mennie, ahol a szeszgyárban valami sürgős munka várja. Halvány gyanú merült fel bennem a tréfás kedvű kőművesmester szerepét illetően. Szokása volt ugratásait úgy időzíteni, hogy a kipattanás idején már ne legyen ott. Ez is jó lélektani érzékre vallott. Tapasztalatból tudta: néhány nap múlva már nem eszik a levest olyan forrón, és inkább a derűs oldala kerekedik felül az ugratásnak.

A direktornak is egyik kedvence volt ez a munkájához nagyon értő, azt kitűnően végző ember. Bár a direktor kevés humorérzékkel volt megáldva, sokszor maga is mulatott a fülébe jutott tréfákon. Erre számíthatott Bukovenszki most is.

Amíg ezeket végiggondoltam, már vissza is értem Pálkutára. Ott nagy kupaktanácsot találtam. A juhhodály és a juhászlakások közötti domboldalon folyt a disputa. Balogh István, a pusztagazda, a két számadó, néhány bojtár a juhászoktól és a kanászoktól. Ott volt már maga a keresett bojtárgyerek is. Leszállva a lóról, odaadtam a kantárszárat az egyik boj-

tárnak, és elővettem a küldöncöt: szép nyugodtan mondjon el mindent, mi történt az indulástól kezdve, míg ide vissza nem ért. Megnyugtattam: „Semmi bajod sem lesz, csak ki ne felejts semmit!" A pusztagazda és a számadók felvilágosítást akartak adni, de én leintettem őket. Hagyják a gyereket beszélni.

Sorjában elmondta, kikkel találkozott a gyalogúton, amíg oda nem ért a központba, amelyről tudta, hol van, de bent még sohasem járt. Mi dolga is lett volna ott egy bojtárgyereknek, ahová a számadó is csak egyszer ment be esztendőnként a neki járó percentet felvenni? Ott látta dolgozni az udvaron Bukovenszkit, akit viszont jól ismert. Illedelmes köszönés után megkérdezte: „Mester úr, hol találom a méltóságos urat?"

Direktorunkat kormányfőtanácsosi rangja után ez a címzés illette meg. De méltóságos cím illette meg a szemközti dohánybeváltó-hivatal V. fizetési osztályában lévő, köztiszteletben álló igazgatóját, Király főfelügyelő urat is. Az történetesen a beváltó főkapujához közeli domboldalon végezte ebéd utáni sétáját. Bukovenszki a bojtár kérdésére, hol találja a méltóságos urat, úgy félvállról odabökött a másik méltóságos felé: „Nézd csak, ott sétál!" Ezzel gyorsan el is fordította a tekintetét, s mintha tovább nem érdekelné a bojtár ügye, végezte a munkáját.

A gyerek, amint előadta, tétován állt ott néhány másodpercig, aztán bátortalan lépésekkel elindult, nyakában a húsvéti báránnyal, a neki megmutatott méltóságos úr felé. Az felfigyelt a feléje tartó, nem mindennapi látványt nyújtó fiúra. Megállt és érdeklődéssel várta meg. A fiú illedelmesen köszönt: „Jó napot kívánok, méltóságos úr!" Az öregurat talán meglepte, talán meg is hatotta, honnan tudja ez az egyszerű bojtárgyerek az ő rangját. Barátságosan visszaköszönt, és megkérdezte: „Mi járatban vagy, édes fiam?" „Kerekhalomból küldték ezt a bárányt húsvétra a méltóságos úrnak!"

Meglepő volt a szokatlan küldemény, végtére azonban az uradalom háromszáz kataszteri hold dohánytermésének a négyötödét ebben a hivatalban váltották be. Úgy gondolta az igazgató, ez a kis figyelem egészen kézenfekvő. Besétált a bojtárgyerekkel a beváltóhivatal óriási telepén lévő lakásának udvarára, kihívta az unokáját, megmutatta neki a bárányt, azt betették egy üres ólba, ő pedig öt pengő borravalót adott a gyereknek. (A bárány nem ért annyit, három pengőért jó választási malacot lehetett kapni.) A bojtár a fejedelmi borravaló örömére futólépésben igyekezett hazáig, ahol cigánykereket hányva dicsekedett el a nagy eseménnyel a számadójának.

Mialatt a kisbojtár elmondta a magáét, és lerajzolta nekem a homok-

ba, hol állt meg Bukovenszkivel beszélni, és merre, milyen irányba sétált a méltóságos úr, és ő hol adta le a bárányt, már mindennel tisztában voltam. Lesz, ami lesz, gondoltam magamban, és még odaszóltam az embereknek: „Holnap annyifelé szaladunk, ahányan vagyunk!" Csak a gyerek nem értette a dolgot. A számadók Bukovenszkit okolták. A juhászszámadó még azt a megjegyzést is megkockáztatta: „Én mindjárt tudtam, hogy a fiú nem jó helyre vitte a bárányt." „Honnan tudta?" „Tudtam azonnal, amikor megmondta, hogy öt pengő borravalót kapott, mert a mi központunkban nincs olyan úr, aki öt pengőt adna borravalónak." Nehezen álltam meg, hogy kifejezésre ne juttassam helyeslésemet.

Másnap a jószágigazgató úr felhívott. Úgy látszik, valami nagy eredményt ért el a főispánnál, mert szokatlanul jó hangulatban volt. A nagy letolás elmaradt, csak éppen kioktatott, mennyire kell vigyázni a kisebb ügyek végrehajtására is. Jó iskola volt ez nekem. Kedélyesen még azt is hozzátette: ennek a bojtárgyereknek több esze van, mint nekünk. Eszünkbe sem jutott Király főfelügyelő úrnak egy bárányt küldeni, pedig igazán megérdemli tőlünk, és elvégre neki is van unokája.

A főfelügyelő ugyanis már előző este megköszönte telefonon az ajándékot a direktornak, aki tőle tudta meg, hová került a főispáni bárány. Másnap azt is pótoltuk valami alkalmi fuvarral.

Bukovenszki jól elhúzta a boglya-majori szeszgyár megrepedt cementkádjának a javítását. A principálisomnak volt valami útja Boglyára, ő kapta el először. Nincs az az ájtatos apáca, aki úgy tudta volna az ártatlanságát bizonyítani. Ő éppen csak megmutatta az ott sétáló méltóságos urat, a fiú nem mondta, melyik méltóságost keresi. Principálisom nevetve mondta el nekem, hogy Bukovenszki őt is mindig leveszi a lábáról, olyan megtévesztően tud kimagyarázkodni. Ezért is tud mindig újabb áldozatokat beugratni.

Ebben az esetben talán az is a kezére játszott a tréfamesternek, hogy eggyel több volt a „méltóságos úr" a kelleténél.

Szóljon neki a harang!

Emlékezéseim lapjainak visszaforgatása közben újra és újra felötlik bennem első éves praxisom mozgalmas időszaka. Három nyarat töltöttem még főiskolai éveim szüneteiben Ghimessy László jószágfelügyelő mellett, aki mintaszerűen vezette a csaknem kétezer holdas kerekhalmi kerületet. Nagyon megkedvelt. Sokat is tanultam tőle. Hosszú Nyitra környéki, majd simongáti praxis után került ebbe a kiváló talajú és egyéb elsőrendű adottságokkal megáldott gazdaságba. Ennek tulajdonosai még a tízes években megvették a herceg Ypsilanty-féle tizenkétezer holdas simongáti birtokot is. Odahelyezték jószágigazgatónak egy régi emberüket. Onnan hozták át jószágfelügyelőnek a principálisomat.

Kerekhalomra kerülésem idején már közelebb járt a hetvenhez, mint a hatvanhoz. Kitűnő gazda volt, a kisalföldi hagyományokból kiindulva egész kivételes tudású művelője a cukorrépa-termesztésnek. Az eladólányos házaknál nem volt ápoltabb a virágoskert, mint itt a mi hatvan katasztrális holdas cukorrépatáblánk. Pedig ez nem volt igazán cukorrépavidék.

Csodálatos növénytermesztési kultúrát teremtett ezen a valamikori tófenéken. Pedig nehéz körülmények között gazdálkodott, a jószágigazgató állandó szekatúrájának kitéve. Ennek a szálai évtizedekre nyúltak vissza, azokra az évekre, amikor még idehelyezték principálisomat. Kezdetben talán valamiféle szakmai féltékenység is közrejátszhatott ennek a rossz viszonynak a kialakulásában. Ez sohasem került szóba, de mindig érződött a levegőben. A direktor az öt intézőségből álló uradalom irányítási, kereskedelmi ügyeit intézte. Országosan ismert, sokat publikáló ember volt, külső gyakorlat tekintetében azonban nem vehette fel a versenyt a jól képzett kerületvezetőkkel.

Ez a helyzet közrejátszott az 1930-as év kora tavaszának mozgalmasabbá válásában is. Nemcsak a katonai behívómat vártam a második félévre, hanem a tél végén, tavasz elején új principálist is kaptam.

Eddigi principálisom, amint említettem már, a hetven felé járt. Szálfa

termetű, fiatalos tartású, nagy munkabírású gazda volt. Az ilyen típusú gazdákról mondták abban az időben: korán kelő, strapabíró, fáradtságot nem ismerő. Sok állást kereső gazdatiszt is így hirdette magát a *Köztelek*ben, az OMGE szaklapjában. Az én jószágfelügyelőmet is elérte azonban a gazdatiszti sors, a „citromhéj-politika". Ebben közrejátszott az előző év tavaszán beütött gazdasági világkrízis is. Őt azokban a boletás időkben már drágának tartották. Olyan értelemben is, hogy aránylag nagy volt a fizetése, meg olyan vonatkozásban is, hogy mintaszerű gazdálkodása nagyobb rezsivel járt, viszonyítva a másik négy kerületéhez. Az általa elért hozamokat figyelmen kívül hagyták, vagy csak a jobb talajtulajdonságoknak tulajdonították. Érdekes és tanulságos szakasza volt pályám kezdetének ugyanabban a kerületben két teljesen ellentétes gazda működését megfigyelni, munkájukhoz segédkezni.

Az uraság és a jószágigazgató szándékai abban az időben természetesen nem szivárogtak ki. Szombat délutáni rendszeres programunkhoz tartozott a napszám- és az egyéb kifizetésekhez szükséges összegekért a jószágigazgatóságra bemenni. Ott a napszámlisták kontrollálása, a kifizetési utalványok ellenjegyzése után sietve felvettük a kijáró összegeket. Gyorsan távoztunk, nehogy hosszan várakozzanak ránk a munkások odakint a kerületekben. Egy ilyen alkalommal hallottam bent, még csak fél füllel: Ghimessy felügyelő úr a korára való tekintettel átmegy az egyszerűbb szerkezetű, kisebb Györgyligetre. Onnan pedig Hancz főintéző átjön Kerekhalomra. Röviden, cserélnek. Ez be is következett még a tavaszi munkák kezdete előtt.

Az uraságék feltehetőleg azzal a hátsó gondolattal ajánlották fel a kisebb kerületet a jószágfelügyelőnek, hogy az nem fogja elfogadni, inkább elmegy. Ez esetben kevesebb vagy éppen minimális végkielégítéssel rendezhették volna kötelezettségeiket vele szemben. Principálisom azonban túltette magát a hiúsági kérdéseken, és elfogadta a neki megajánlott cserét. Volt egy öröklött házuk Budapest mellett, de azt hosszabb időre bérbe adták, oda sem költözhettek be. A rossz gazdasági viszonyok mellett ez is maradásra késztette. Két évet töltött még a megcserélt kerületben, akkor vonult végleg vissza. Jellegzetes esete volt ez a gazdatisztek kiszolgáltatott sorsának a harmincas évek elején.

Így cserélődtek meg Kerekhalmon a kerületvezetők, és kaptam én új principálist. Az új gazdám nagy vadász volt. A vadászatok tilalmi időszakában is eljárt szalonkahúzásra, őzbakszemlére. Rendszerint a legtöbb vasárnapra talált valami szórakozást. Emlékezetes maradt számomra, amit akkor mondott, amikor hivatalosan is átvette a kerület vezetését:

„Nézze, öcsém, tudja ezt az egy passziómat: szeretek vadászni. Vasárnaponként eljárok hol ide, hol oda, hol ezért, hol azért. Jobb, ha most tudomásul veszi a szokásaimat. A gazdaságot nem lehet gazda nélkül hagyni, valakinek itthon kell lennie, vagy nekem, vagy magának. Ezt úgy oldom meg: három vasárnap én megyek el, a negyedik vasárnap maga. Tudom, nem lesz kellemes a havi egy vasárnapi kimenő, de ha majd maga is főnök lesz, kövesse a példámat."

Nem tehettem mást, tudomásul vettem a régi helyen új beosztásomat. Eszembe jutott édesapám mondása: „Ha gazdát cserél a birtok, a gazdatiszt lehetőleg ne maradjon ott, mert régi helyen újat megszokni nem lehet, vagy nagyon nehéz." De még nehezebb volt elhelyezkedni, így zokszó nélkül alkalmazkodtam az új helyzethez. Befelé sem lázadoztam. Azzal biztattam magam, talán majd így jobban tudok takarékoskodni.

Az átköltözés február utolsó napjaiban zajlott le. Új főnököm özvegy ember volt. Az akkor már nagyon idős anyósa vezette a háztartást egy javakorabeli szakácsnővel. A család reménysége Putnokon járt a gazdacsaládok által kedvelt felsőfokú gazdasszonyképző iskolába. Tizennyolc év körüli csinos teremtés volt, ő is megjött a költözködésre. Néhány nap szabadságot kapott. Még egy hétéves kisfiú tartozott a családhoz, az ő születése után vesztették el a gyerekek az édesanyjukat.

Mindezt csupán azért mondom el, mert jellemezni kívánom, milyen erős tud lenni a vadászszenvedély és a vadászcimboraság. Még a lakás sem volt teljesen rendben, az irodai ügyeket sem vette át a princim, egyetlen lánya is otthon volt pár napra, vasárnap mégis elment megnézni, húznak-e még a szalonkák.

Szép napos vasárnapot kaptunk. A délelőtt eltelt az irodai restanciák helyrehozásával. Ebéd után egy kicsit szundítottam. Ez mindig jól jött. A kora hajnali felkelések, késői lefekvések miatt alvás tekintetében mindig hátralékban voltunk. Ma már én sem tudom elképzelni, nemhogy egy mai fiatal, hogy lehetett olyan kevés alvással komoly szellemi — és a fizikai igénybevételt illetően sem elhanyagolható — munkát végezni. A tavaszi-nyári napokon, az egy-másfél órás déli megszakítást leszámítva, tizenhat-tizenhét órát is talpon kellett lennünk.

A szieszt́át követően illendőnek és kötelességszerűnek is tartottam, hogy felmenjek a tiszti lakba a családhoz, s megérdeklődjem, nem tudnék-e a segítségükre lenni valamiben. Festmények, képek felrakására vagy kisebb tárgyak ide-oda helyezésére gondoltam. Erre nem volt szükség, de azt ajánlották, üljünk ki az épület déli oldalához, amíg ilyen szépen, simogatóan süt a tavaszt ígérő napsugár. Az életrevaló ötletet tett

követte. Székeket vittünk a napos oldalra, és a nagymama, a nagylány és a kisfiú társaságában együttesen élveztük a tavasz előhírnökeként a napfény simogatását. Csatlakozott a társasághoz a család híres patkányozó foxterrierje is, amely arról volt nevezetes, hogy kitűnően apportírozott kisebb testű vadakat, foglyot, gerlét, de még a fácánnal is megbirkózott. Később a foxi is fontos szereplője lett a délután eseményeinek.

Jó ideig beszélgettünk itt, már a nap is kezdett elhúzódni. Begombolgattuk vagy összébb húztuk a rajtunk lévő ruhadarabokat, sajnálkozva gondoltunk a napozás kényszerű befejezésére. Egy-egy hűvösebb fuvallat emlékeztetett rá: még a tél is itt van a kertek alatt. Pillanatnyi csendben a kert bokrai felől valami furcsa surrogást, majd valami ütődésféle hangot hallottam. Azt is észrevettem, hogy az épületből a kert bokrai felett kivezető, egyszálas pálkutai telefondrót erős rezgésbe jött. Gyanút fogtam. Valami vonuló madár ütődhetett a telefondrótba. Szóltam a foxinak, és a nyálkás, kissé sáros kerti úton a bokrok közé mentem vele. Intésemre keresni kezdett a bokrok között. Hamarosan felvert egy madarat. Az „apport" vezényszóra pillanatok alatt gyönyörűen odahozta. Szárnyatörött, szépen fejlett erdei szalonka volt, hím példány. Nagy diadallal vittem oda a társaságnak bemutatni. Mi már lőttünk egy szalonkát. Este megjött a princi. Ők nem is látták szalonkát, még mutatóba se. Amikor az én példányomat megmutattam neki, egész őszintén csak annyit mondott: „Ha most nem üt meg a guta, akkor sohase!" Még sokáig emlegettük ezt a szalonkahúzást.

Más típusú gazda volt, mint az elődje. Az — kisalföldi és dunántúli praxissal a múltjában — kimondottan az intenzív irány felé hajlott. Utódja inkább extenzív irányba. A nagy gazdasági krízis miatt feltehetőleg erős takarékossági kikötéseket tartalmazó ukázok is kísérték az áthelyezését. Ezeket szem előtt is tartotta. Az eredmény: két év alatt két mázsával estek az átlagtermések.

A harmincas évek elején nemcsak a növénytermesztés volt ráfizetéses, amit még a búza és a rozs árához adott métermázsánkénti hat-, illetve hárompengős boletta is csupán mérsékelni tudott. Ezt tudvalevőleg csak adófizetésre lehetett felhasználni. Ez arra késztette a gazdákat: csak annyi kalászost termeljenek eladásra, amennyinek a bolettáját adófizetésre fel tudják használni. Így több terület jutott volna takarmánytermesztésre, csakhogy az állattenyésztő üzemágak is alig hajtottak hasznot. Különböző kerti és virágmagvak, gyógynövények termesztésével próbálták növelni bevételeiket a gazdaságok, ahol erre lehetőség volt, hol több, hol kevesebb sikerrel.

Pálkutai pásztormajorunkban száz mangalica koca és ötszáz anyajuh volt elhelyezve a szaporulatával együtt. Ez azt jelentette, hogy a süldőszaporulat legfeljebb éves-másfél éves korig fért meg a férőhelyeken, a juhutánpótlás néha tovább is.

A sok olcsó burgonyán és aránylag kevés abrakon tartott sertés még csak hozott valami jövedelmet, de a juhászat mérlege ezekben az években meglehetősen deficites volt. Az ötszáz anyás törzsjuhászat léte vagy felszámolása sokszor szőnyegen forgó kérdéssé vált. Schandl professzor járt le nyírás előtt a törzsállományt bonitálni. Mindig amellett kardoskodott: át kell vészelni ezeket a kritikus éveket, ilyen kiváló állományt nem szabad elvesztegetni. Javaslatokat is tett a juhászat jövedelmezőségének növelésére. Bevezettük a fejést, télire olcsó legelők, rozs, rozsosbükköny-vetések kerültek a majort övező táblák egyikére-másikára. Őszintén bevallom, nem túlságosan lelkesedtem ezekért a mentőötletekért, amelyek az én dolgomat csak nehezítették. A professzor úr által bonitált (minősített) törzsanyagnak és a törzskosoknak a lenyírott bundáját nekem kellett ugyanis egyedenként lemérlegelni, az adatokat a híres juhászati zöldkönyvecskébe az azonosítási törzsszám mellé bevezetni. A törzsszám minden juh fülébe be volt tetoválva. Adatai ezen a számon voltak a kézi törzskönyv megfelelő rovataiba bevezetve. Ez még csak megjárta, mert minden év május végén, június elején négy-öt nap alatt lezajlott. De még nagyobb lekötöttséget hozott a fejés. Kéthetenként tartottunk próbafejést. A rendszerint áprilisban esedékes bárányválasztástól sokszor július végéig fejtük a juhokat. Ez azt jelentette, hogy az egész fejési időtartam első felében, 6—8 héten át minden második hét meghatározott napján hajnal két órától hét-nyolc óráig, délután pedig késő délutántól sötét estig ott kellett lennem a próbafejésnél. Köbcentiméterekre beosztott esőmérő üveghengerbe töltöttük minden anyának a tejét, ha két deci volt, ha fél liter. Meggyorsította a munkát a juhok hátára festett szám (Ovilla nevű, a gyapjúból károsodás nélkül kimosható festékkel) és a dupla fejősajtár, amit odavezényelt ügyes lányok cseréltek az ülő helyzetben fejő juhászok kezében. Fontos volt a pepecselő munka gyors lebonyolítása, hogy a juhok a déli meleg előtt valamit még legelhessenek is. Az állattenyésztés fejlesztését azonban csak ilyen aprólékos, a könyörtelen szelekciót szolgáló munkával lehetett előbbre vinni. Néhány év alatt hihetetlen mértékben javult a törzsnyáj, mind a gyapjú mennyiségében és minőségében, mind a tejhozamban, a bárányok választási súlyában. Igaz, ebben szerepet játszott a juhászok egy-

szerű bérezési rendszere is. A konvenciós bérezésen felül nyolc százalékát kapták a gyapjú, a gomolya és a választott bárány értékének.

A bonitálási sorrendet a professzor úr állapította meg munkatársaival az egyetem tanszékén. A visszakapott és értékelt zöld törzskönyv alapján válogattuk ki azután a szaporulatból a fülszámok alapján a törzsnyáj utánpótlását. Emlékszem, sokat mondtam ottjártakor a professzor úrnak — későbbi főnökömnek — a nyájat nézegetve: „Úgy tessék rájuk nézni, ezekben évek óta már a professzor úr tartja a lelket."

Ilyen körülmények között vetettünk a Pálkuta melletti hármasváltó kettes táblán az előző őszön rozsos-bükkönyös keveréket. A 36 katasztrális holdas táblát téli legelőnek szántuk a juhok számára. Sőt az eredeti terv szerint a tábla kiszögellő sarkát, amely közel esett a sertésfiaztatóhoz, télen a szoptatós kocák is meglegelhették, hogy több vitaminhoz jussanak.

Az 1928—29-es tél volt — és maradt azóta is — az évszázad leghidegebb tele. Régi tapasztalat alapján utána enyhe télre lehetett számítani, abból a megfigyelésből kiindulva: két nagy tél ritkán követi egymást. Be is vált a számítás. Hótalan, enyhe telet kaptunk, amely azért elég csapadékot is hozott. Kis megszakításokkal, egész télen át lehetett legeltetni a homokos, de jó talajerőben lévő táblát. Egyes részein szinte meg se látszott a mozgatva végzett legeltetés.

A legeltetés ellenére jól telelt vetés és a kedvező tavasz adták a gondolatot új principálisomnak. Nem fogja kiszántatni és az eredeti terv szerint silókukoricával elvetni a táblát. Meghagyja magnak. Ahogy mutatkozik, még jó termést hozhat, az őszi bükkönynek pedig még akkor is jó ára volt a rozshoz viszonyítva. Szent György napja felé közeledtünk, már más legeltetési lehetőségeknek is eljött az ideje. Az egyik esti parancskiadás után a gazdák nyugodalmas jó éjszakát kívánva elvonultak. Ketten maradtunk az irodában. Ilyenkor szoktunk még megbeszélni egy és más dolgot a gazdaság vezetésével vagy a világ folyásával kapcsolatban. Főnököm odafordul hozzám, és nyomatékkal a következő utasítást adja: „Úgy döntöttem, a pálkutai őszi keveréket nem szántjuk ki. Jó a tavasz, ma bejárogattam a táblát: ha szerencsénk lesz a májussal is, még jó termést adhat. Elrendeltem a pálkutai majorgazdának, Balogh Pistának, no meg a juhászoknak is, mától fogva ne legeltessék az őszi keveréket. Szigorú büntetést helyeztem kilátásba, ha tilosban kapjuk őket. A maga figyelmét is felhívom rá, a legtöbbet van köztük, tartsa nyitva a szemét!"

Különösen a juhászokra kellett vigyázni. Azoknak az volt a jelszavuk: minden tizenkettedik szál gyapjú, minden tizenkettedik liter tej a mienk

(pontosabban 8 százalék, tehát tizenkettő és feledik rész). Ennek növelése végett mindenre képesek voltak.

A napi beosztásom azzal kezdődött: négy órakor végigmentem a ló- és az ököristállón. Meghallgattam az esetleges jelentéseket. Van-e beteg a kocsisok vagy béresek között, rendeltek-e helyettük már pótlást a gyalogemberek közül. Nincs-e beteg állat (ezt az etetések megkezdésekor már meg lehetett állapítani). Ha ilyen akadt, hőmérőzés, házi diagnosztizálás következett. Komolyabb esetben küldtünk mind az ember-, mind az állatorvosért. Az esetek többségében azonban erre nem volt szükség.

Következett a sőreistálló. Itt már hosszabban el kellett időznöm, nagyobb volt a tét, nagyobb volt az abrakfogyasztás. (A súlygyarapodást havonként ellenőriztük egyedi mérlegeléssel.) Mire itt is eljutottak az etetés végére, ebben a tavaszi időszakban odakint már gyülekezett a nép a gyalogosmunka-elosztáshoz. A fogatos gazdák a fogatosok elosztását már az istállókban elvégezték. Nagyjából még ezt is megvártam, hogy az esti parancskiadásnak megfelelően történik-e minden. Addigra már, az időjárástól függően, vagy nyergeltek nekem, vagy az egyesbe fogtak be, s irány Pálkuta, ahol szintén nagy volt az abrakfogyasztás, és nagy értékű az állatállomány. Ott végignéztem az etetést, feljegyeztem, ha valami állományváltozás történt, vagy valamilyen takarmányból pótlást kellett kiszállítani. Hét órára vissza a főmajorba, rövid mosdás, öltözködés, reggeli, utána ki a munkákhoz. A juhászok is jól ismerték ezt a menetrendet, hiszen csak rendkívüli esetben tértünk el tőle.

Egyik este kapom az utasítást: reggel nyolcra lóháton legyek bent a jószágigazgatóságon. Valami megbízást kell teljesítenem. A másnap reggeli programomat úgy oldottam meg, hogy nem mentem ki a reggeli etetésekhez Pálkutára. Korábban borotválkoztam, öltözködtem, korábban kértem a reggelit. Gondoltam, egy kevéssel hamarabb indulok el, így lesz még időm egy vargabetűvel Pálkutára bekanyarodni, megtudni, minden rendben van-e.

Felpattantam kenyérkereső társam, a Holló hátára, és a még kissé csípős, de mégis csodálatosan üde április végi, igazi tavaszi reggelen nekivágtam a szérűskerti gyalogösvényen át az előttem álló kilométereknek. A szénfekete, jegytelen Ozora-kanca nem szívesen járt lépésben. Velem együtt élvezte a lovaglást, a sportot, a gyorsaságot. Kellemes volt az ügetése, megbízható mind a rövid, mind a vadászvágtája. Sokszor voltunk lépésre kényszerítve, ha alaposabban meg kellett valamit néznem, akár egy vetést, akár egy talajmunkát. A lépése is kiadós volt. A felülést nem szerette, e tekintetben elrontották. Ez akkor engem még nem zavart.

Azért kaptam meg a direktortól, mert őnála kegyvesztett lett. De ha már rajta ült az ember, olyan biztos volt, mint egy karosszék. Jöhetett az autó, felszállhatott a fácánkakas, az akkor még elég gyakori, nagy robajjal felröppenő apró fürj. Soha meg se rebbent, soha meg nem botlott. Csak az tudja, milyen értékes tulajdonságok ezek, aki sokat ült lovon. Méghozzá nem — vagy nemcsak — passzióból, hanem jó időben, rossz időben, forróságban, hidegben, esőben, sárban, kenyérkeresetből. Milyen nyugalmat, biztonságot kölcsönzött a megbízható, jó ló! Ezt mindannyiszor élveztem, amikor útra keltem rajta. Emlékeimben még most is élvezem.

Pár lépésnek tűnt csak az a rövid kilométer, amelynek kezdetén előbb átsiklottunk a szérűskertet szegélyező öreg fák alagútján, az alattuk húzódó ösvényen, majd a leendő parki útszakaszt is magunk mögött hagyva, kiértünk a szélesebb dűlőre. Azon északi irányban haladtunk tovább, kellemes napsütéstől simogatva, az uralkodó északkeleti szél reggeli fuvallatával szemben. Az útszéli akácok — több sor egymás mellett — még lombtalannak mutatkoztak, de már pattanásig megduzzadt rügyeikkel készülődtek a tavaszra. A jobbra nyíló pálkutai széles állathajtó csapás előtt egy kis emelkedőre értünk még fel az úton. A lombtalan akácok és az állathajtó utat szegélyező hatalmas platánfák között innen már jól rá lehetett látni a néhány lakóházból, akolból, sertésfiaztatóból, nyitott szállásokból, tengerigórékból álló kis településre. Annyit még észrevettem, hogy nagyobb juhfalka tart kifelé az épületek takarásából, éppen az őszikeverék-tábla irányába. Közben az útkanyarnál rövid időre elvesztettem a kilátást a tanya felé. Amikor a platánfák között haladva újra elém tárult a kép, egyszerre izgalmassá is vált. Láttam, Barta Jani az anyafalkával félreérthetetlenül a tiltott vetés felé tart. Nyilván meg akarja „lopatni" egy kicsit.

A még csupasz fák és az épületek közötti nyiladékon egy szemvillanásra azt is látom: Siket Mihály, a számadó ballag felfelé a dombra a lakása irányába. Nyilván reggelizni megy, korai munkái végeztével.

Gyorsan átfutnak az agyamon a lehetőségek. Ebben a reggel hétnyolc óra közötti időpontban már nem szoktam mutatkozni. Vagy korábban, vagy később. Feltételezem, ezt gondolta a számadó is, és azzal vált el az anyafalkás bojtárjától: „Most már úgysem jönnek az urak, térülj egyet a nyájjal a vetésen." Ez a gyanúm már onnan is táplálkozik, hogy tisztán hallom a számadónak a szél által felém hozott kiáltását: „Szóljál Janinak, térítse vissza azt a falkát!" Ez ismétlődik kétszer-háromszor. Még nem tudom, kinek szól a kiáltás, kinek kellene a reléállomás szerepét betöltenie, de már nyilvánvaló, miről lehet szó.

Közben haladok az akol és a déli végében álló tengerigóré felé, amikor látom, hogy az etetővályúk között a leválasztás alatt lévő bárányokkal bajlódik a másik bojtárlegény, Orosz Miska. A bárányok ugrálnak, zörögnek az etetővályúk felett. Lovam viszont szinte hangtalanul lépked a téli járdának kiterített és nemezszerűre letaposott szalmás trágyán. Nagy foglalatoskodásában Miska észre sem veszi, hogy már-már ott állok a háta megett. A bárányok elugrálnak mellőlem, bár a Holló jobban vigyáz rájuk, mint én. Egyik-másik még a hasa alatt is átrohan.

A számadó az épülettől már jó ideje nem láthat. Nem sejti, hogy már odaértem a működni nem akaró reléállomáshoz. Újra hallom a mind kétségbeesettebb kiáltást: „Szólj már oda Jánosnak, térítse vissza azt a birkát!"

A nyáj eleje már a vetésben van. Miska azonban még most sem érti, mit kiabálnak neki. Kissé kilép az akol sarkánál a számadó irányába, bal kezét tölcsérként a füléhez tartja, hátha meghallja a széltől, a bárányok zörgésétől zavart, az akoltól felfogott kiáltást. Úgy látszik, meg is hallja, és a pásztorember éles eszével és ösztönével rögtön megérzi, miről lehet szó. Amikor már majdnem mögé érek, bal keze még a fülén van, miközben a számadó kiáltására erélyesen csap egyet maga elé a jobb kezével, és tisztán hallhatóan csak annyit mond, mintegy önmagának: „Szóljon neki a harang!" Mármint Jánosnak, a vetélytársnak. Még igent bólint — fején a széles karimájú juhászkalappal — a számadó felé, aztán hirtelen megfordul. Meglepetésében majdnem a Hollóba ütközik, de zavarában is először nagy „jó reggelt kívánok"-kal köszön.

Figyelem közben Jánost, a másik bojtárt, akinek falkája már szépen megtérült a tilosban. Nem lépek ki a számadó felé az akol takarásából, és Miskával szemben úgy viselkedem, mintha semmit se sejtenék. Miskán észreveszem, hogy nincs megijedve. Inkább valami gunyoros mosoly látszik az arcán.

Most már pontosan kialakul bennem a tényállás. A számadó néhány perce ment el innen az akoltól, ahol egyet-mást még megbeszélt a bojtárjaival. Az innen induló, az anyafalkát őrző bojtárnak nyilván a Miska füle hallatára azt mondta: „Ilyenkor nem jön senki, kapasd meg még a vetésen az anyákat, úgy menj tovább a legelőre!" Igen ám, de Miska és János riválisok. Egyazon juhász lányának csapják a szelet. Csak a lány még fiatal, nem akarják férjhez adni. Még messze van az ezer hetes kortól, amely már elégséges asszonyi érettséget feltételez a fehérnéptől. Olyat, amivel egy juhászember feleségének, egy későbbi számadónénak rendelkezni kell. Nagy hát a rivalizálás.

A vérbeli juhásznak szinte létkérdés az igazi neki való feleség, aki elszíveli a birkaszagot, jól tűri egész nap a magányt, ért a gomolyakészítéshez is, meg sok minden máshoz, ami ehhez a szép ősi mesterséghez tartozik az asszony részéről. Nagy keletje volt az ilyen lánynak abban az időben.

János volt a jobb képű fiú, szebb szál legény. Miska jobb juhásznak ígérkezett, de tudta, hogy a lányoknál inkább amazok az előnyök számítanak. Ez a kisebbségi érzés fakaszthatta benne azt a káröröm öt, hogy milyen jó lesz, ha a Janit most elkapják a tilosban, és jól meg is büntetik. Azon talán már nem is gondolkodott el mélyebben, amit olyan szívből jövően kívánt, hogy a Jánosnak szóló harangszó végképp meg is szabadítaná a nem kívánt vetélytárstól. A kívánság azonban olyan ösztönös, olyan mélyről fakadó volt benne, hogy őszinteségében nem is kételkedtem.

A „búsuló" juhász

A magyar marhát valamikor Strassburgig hajtották lábon, amíg az európai vasúthálózat megépítése közelebb nem hozta a nyugati piacokat.

Az ősi fehér marha kivitelét fokozatosan felváltotta a magyar tarka marháé. Az első világháborút megelőző évtizedekben egyik legjelentősebb exportcikkünk lett az élőben szállított hízott marha. Svájc és Bécs a „szárazon" hizlalt, mészárosnyelven „kernigebb" marhát részesítette előnyben. Ezeken a piacokon a cukorgyári szeleten hizlalt göbölyökért jobb árat fizettek, keresettebbek voltak. Ide sorolták a jól hizlaló, szeszgyári moslékot nem etető gazdaságokból kikerült sőrét is. (Szándékosan keverem a szót, mert ami az Alföld egy részén sőre, az másutt göböly.) Viszont különösen a keleti országrészekben működő mezőgazdasági szeszgyárak moslékján olcsóbban hizlalt sőrének az ilyenhez szokott Németország volt a felvevő piaca, míg az első világháború után nagyot nem fordult a helyzet. A monarchia megszűnt, a vámhatárok átrendeződtek. Bécs és Prága, a magyar mezőgazdasági termékek természetes piacai, vámsorompók mögé zárkóztak. A német piac a vesztes háború miatt egy időre felvevőképtelenné vált, a márkabilliókkal nem is tudtak importra gondolni.

A kivitel összezsugorodása miatt a gazdaságokból kikerülő hízott marha, kiváltképpen az olcsóbb fajta, csaknem egészében a hazai piacot nyomta. Ez hatással volt a sertés- és különösen a juhhúsfogyasztás mértékére is.

Mind a kis-, mind a nagygazdaságok legnagyobb gondja az értékesítés volt. Néha hetekig várhattunk a vevőre. Máskor hónapokig tovább tartottunk egy-egy tétel sőrét vagy egy falka hízó ürüt, arra várva, talán emelkedik az ára. Korántse gondoljunk különleges áremelkedésre, csak olyan két-három vagy ötfilléresre élősúly-kilogrammonként. A nyomott árakban lényeges szerepet játszott persze a hazai fogyasztók kimondhatatlanul gyenge felvásárlóképessége, nevén nevezve a gyereket: a munkanélküliség és a nyomában járó nyomor.

Szombat délutáni elfoglaltságaim közé tartozott, hogy a heti napszámpénzért vagy egyéb kifizetendő összegekért bemenjek a központba. Úgy farsang táján lehetett, hogy egyik szombat délben azt mondja az ebédnél principálisom: „Öcsém, délután jövet vagy menet szóljon be Kapta henteshez. Emlékeztesse, nekem megígérte, már ezen a héten elviszi azt a kilenc mustra hízó sertést Pálkutáról. Már elmúlt a hét, és még nem jött értük."

Ez a hentes volt az, aki a katonaságnak is szállította a húst, egy zászlóalj pedig már komoly fogyasztónak számított egy járási székhelyen. Az említett néhány kimustrált és hízóba állított selejtkoca még nem volt készen a téli „szalámiszezon" idején, amikor a szalámigyár megvette az ilyen sertések húsát. Szokás szerint a mi kerületünkben gyűjtöttük össze a többi gazdaságból is a tenyésztésből kimustrált kocákat és kanokat. A hízóba állítás előtt mindnyájukat ivartalanították, a kanoknak az agyarát is levésték, nehogy verekedjenek. Hizlalás után általában helyben levágták, feldolgozták őket. Húsukat a gyár vette át. A zsírt kisütötték, ez is visszamaradt a szalonnával együtt, amelyet besóztak; ebből telt ki nyáron az aratók szalonnája, a summások szalonna- és zsírjárandósága. A gyár még az általa átvett húsért is szalonnával fizetett, azzal együtt fedeződött a nyári szükséglet, amely tekintélyes mennyiségre rúgott. A kilenc hízóból álló „resztlivel" azonban már nem volt érdemes foglalkozni, a tavasz is közeledett, ezt másképpen kellett értékesíteni.

Bementem szombat délután az áruval zsúfolásig megtöltött hentesüzletbe. Vevő alig, két-három segéd ugrásra készen várja a vevőket. Bennem is vevőt sejtenek, alig győzöm elhessegetni a „mit parancsol"-t, amit kórusban zengenek. Jó volna most a töredéke is a hentesüzletekben az akkori udvariasságnak. Mondom, mi járatban vagyok, a főnököt keresem. Az elő is kerül. Elmondom a főintézőm üzenetét. Szabadkozik: „Tessék megnézni, segédtiszt úr, tele van az üzlet, de amíg a hurka meg nem savanyodik a házi disznóölésből, addig alig tudunk eladni. Ahogy megmozdul az üzlet, azonnal elhozom a hízókat, ahogy megígértem." „Elég baj ez — mondtam —, de ha ebben az országban mindenki olyan darab kenyeret, szalonnát tudna enni, amennyit jó étvággyal elfogyaszthat, nemcsak áruval, hanem vevővel is teli lenne az üzlete."

Jó néhány hét telt el, míg két-három darabonként elvitte a hentes a hízókat.

Ilyen tényezők befolyásolták akkoriban az értékesítést, a közfogyasztást. Más tényezők viszont azt az asztalt, amelyhez én a járandóságom szerint háromszor naponta leülhettem étkezni.

A kizárólag nőtlen állást betöltő segédtiszt rendszeresen a kerületvezető-intéző, főintéző, tiszttartó, jószágfelügyelő stb. asztalánál étkezett. Ezért a munkaadó fizetett. A húszas évek végén, a harmincas években a segédtiszt ellátásáért havonként hatvannégy pengő térítés járt. Ezenkívül lakás, fűtés, világítás, mosás tette ki a havi hatvan pengő készpénzen felüli javadalmazást.

Mindez látszólag nem is volt kevés. De abból a hatvan pengőből kellett reprezentálni, öltözködni, könyvet vásárolni, újságot járatni. Nem volt könnyű úgy beosztani, hogy mindenre teljék.

Az a más asztalánál való étkezés ugyancsak a bonyolultabb dolgokhoz tartozott. Hol nagyon kellemes, meghitt, családi körülmények adták meg a tónusát, de sokszor lehetett az ellenkezőjének is szenvedő alanya a fiatal szakember. Számtalan körülmény szabta meg, pótolta egy húszegynéhány éves fiatalember életében a legtöbbször már diákkorától nélkülözött otthont. Ha igen, milyen mértékben. Súlyosbította ennek a kényszerű helyzetnek az elviselését, ha a delikvensnek már megvolt a jelöltje, és családalapítás küszöbén állott. Ezzel ugyanis meg kellett várnia a beérkezést jelentő intézői állást. Csak ez tette lehetővé a nősülést.

Voltak principálisok, akik még nem felejtették el kezdő éveiket. Nagy ajándéka volt a sorsnak, ha olyan feleségük is volt, aki tudta, mi hiányzik az otthon melegét nélkülöző fiatalembernek. Ilyen helyeken jó ellátással, apró figyelmességekkel igyekeztek könnyebbé tenni a kemény spártai életmódot követelő segédtiszti sorsot. Ha csak az étkezés félóráira is, feledtetni a rideg legénylakások sivárságát.

Voltak homlokegyenest ellenkező esetek is. Komisz szolgálati helyek, ahol az idős főnökök már reggelire egy-egy segédtisztet fogyasztottak. Az egyik ilyen helyen jelentkezett szolgálattételre — egyszerre másodmagával — a később országos hírű gazdává vált, öles termetű Zboray László. A kollégája pantallós, törékeny alkatú városi fiú volt. A tiszttartó központi belső irodájában a beosztásukra várakoztak, amikor a külső irodahelyiségből a telefonhoz kérték a rettegett principálist. Az kiment, kissé nyitva hagyta maga után az ajtót. Röviden elintézte a telefont, majd megkérdezte az ott várakozó egyik öreg gazdától: „Látta az új segédtiszt urakat?" „Igenis, láttam!" „Mit szól hozzájuk?" „Hát az a hosszabbik az jó kinézésű. Ha az idén megfázik a lába, jövőre kap náthát. De a másik nem eszik meg nálunk egy kiló sót. A húsvéti káposztát biztosan másutt fogja elfogyasztani."

Ezt a minősítést a fiúk akaratlanul is meghallották. A tiszttartó visszajött. Befejezte az eligazítást. A filigránabb kollégát a központi majorba

osztotta be, ahol jobbak voltak az elhelyezési körülmények. Zborayt egy nehéz szolgálattal járó, távoli kerületbe irányította. A téli sáros úton kocsi vitte ki a külső majorba. Ott a nádfedeles épületben a segédtiszti szoba berendezése egy ágyból, asztalból, néhány székből, lavóros mosdóállványból, kályhából, csizmahúzóból és egy olyan ruhásszekrényből állott, amelyet gyalult fenyődeszkából, házilag készítettek. Kinyitotta a ruhásszekrény ajtaját, és meglepetve olvasta a belső oldalára ácsplajbásszal beírt hagyatékot az elődjétől: PAJTÁS, KI SE PAKOLJ! „Abban a szobában húztam le öt évet" — fejezte be barátom a történetet.

Ebből is látszik, mennyire relatív minden az életben. A Mikszáth Kálmán által oly nagy művészettel és utolérhetetlen bájjal megírt „vén gazember"-féle szolgálatok ideje már rég lejárt. Megnehezültek az idők. A gazdatisztet is szoros számadás kötelezte a rábízott vagyon kezelésére. Egyébként is az ország területének csökkenése után százával maradtak állás nélkül — egyéb diplomások mellett — a gazdák is. Nagyon kellett vigyázni a kenyérre, a feddhetetlenségre. Ki-ki a maga módján takarékoskodott.

A korabeli élelmiszerárakon számolva, üzletnek sem volt rossz havonta 60—70 pengőért kosztot adni egy személynek. Háztartást úgyis vezetni kellett, a rezsi alig lett nagyobb. A főnökök és főnöknék mégis különbözőképpen fogták fel a kosztos ellátását.

Alapvető tényező volt természetesen, fukar-e a principálisfeleség vagy sem. Ki hordja a kalapot a háznál, az ember vagy az asszony. Az utóbbi volt a rosszabb. A cirkuszban is az a nagy szám, amikor a nőstényoroszlán szájába teszi a fejét az oroszlánszelídítő. További veszéllyel járt, ha olyan iskoláskorú gyerekek tartoztak a családba, akiket valamelyik közeli városban taníttattak. Ami oda ment, azt mind otthon akarták behozni. Nem volt még gazdatiszti nyugdíjtörvény sem 1937 előtt. Az idős tisztek féltek a „citromhéjgyakorlattól". Ez azt jelentette: ha már nem tartották őket elég produktívnak, felmondtak nekik, ahogy a kicsavart citrom héját is eldobják. Nem csoda, ha össze akartak kuporgatni valamit öreg napjaikra, sokszor a segédtisztek hasán is.

Kellemes kivételt képeztek az olyan gyerektelen, olykor idősebb házaspárok, akik szinte fiuknak tekintették az asztaluknál ülő ifjút. Hasonlóan kedvező helyzetet teremtett, ha a főnök valami oknál fogva még legényember volt. A házvezetőnő vagy szakácsné „wirtschaft"-jába rendszerint jó konyha is tartozott.

Nekem volt részem ilyenben is, olyanban is. Azt is megértem a praxisom során, hogy egy majorban két egészen ellentétes bánásmód részese

lehettem. Egyik principálisomat elhelyezték egy másik kerületbe, új főnököt kaptam, én maradtam a beosztásomban. Itt tudtam legjobban lemérni — az egyébként változatlan körülmények között — a túlzottan takarékos és az otthonihoz hasonló kellemesebb típust képviselő „asztalok" közötti különbséget.

Sohasem voltam nagyétkű. Mégsem lehet csodálni, ha minderre máig emlékezem. Az ember alig múlt húszéves. Hajnalban három-négy órakor kelt. Naponta két lovat is lelovagolt, és este tíz felé járt az idő, amikor végzett a munkanapló összeállításával. Ha pontosan déli harangszóra párolgott a leves az asztalon, esetleg jutott egy rövid órai szundításra idő. Ha nem volt rend ezen a téren a princiéknél, még ez is kétségessé vált.

Arról is érdemes megemlékezni, hogy a pusztai háztartások erősen szezonális jellegűek voltak. A fűszerféléken, tőkehúson kívül mindent maga állított elő az ügyes gazdaasszony. A lisztté őrölt konvencióbúza, -rozs, a levágott sertések zsírja, a felfüstölt sonkák, kolbászfélék, a baromfiudvar, a konyhakert termékei adták a főzés alapanyagát.

Ennek megfelelően alakult az étlap is. Télen több volt a disznóság, tavasz felé a tojásételek, a rántott csirke. (Ez utóbbi akkor szinte kizárólag a tavaszi idény cikke volt.) Ide sorolható a sóska, a spenót, a spárga. Később jöttek csak az első pecsenyekacsák. Vadhús is került az asztalra, idény szerint fogoly, fácán, nyúl, néha vadkacsa. Nyár elején az őzgerinc is szerepelt az étlapon.

Friss húst a mészárostól, hentestől is hozattak. A gazdaságban is vágtak a munkáskonyhákra, ilyenkor a tiszt konyhája is igényelt pár kilót. A magtáros kiadási utalványon elszámolta, és az ellenértéket önköltségi áron a központ fizetési napokon levonta. Így időnként juhhús is került a menünkbe. A második principálisom különösen szerette a birkahúst.

A birkahús igazi szezonja a nyár végével kezdődik, és a szürettel zárul. Ellentétben a bárányhússal, amely jellegzetesen tavaszi étel.

A helytelenül gyakran igénytelen jelzővel illetett birka tenyésztése a mezőgazdasági nagyüzemben — kellő hozzáértéssel — megbecsült üzemág is lehetett. Nálunk is az volt. Az igénytelen jelző helyett a szerény titulussal, illetve jó juhászokkal tisztes jövedelmet is hozott.

Érdekes velejárója volt a juhtartásnak: olykor sok bajjal járt együtt (betegségek, elhullások), máskor meg hónapokig csak annyit kellett törődnünk vele, hogy takarmányt küldtünk, esetleg új legelőt jelöltünk ki. Ezzel szorosan összefüggött a kényszervágások gyakorisága is. Volt úgy, hogy tavasztól fogva több hónapig elkerülte a nyájat minden baj. Már a

tarlókat, a tarlóhántások kizöldült árvakeléseit is lejárták a juhaink. Hónapok óta nem volt kényszervágás. Ezt már a juhászok is kezdték hiányolni, mert az ilyen gazdasági vágáskor övék volt a birkafej a nyakkal együtt. Jó pörköltet készítettek belőle.

A birkahúst igen kedvelő principálisom is megsokallta már ezt a nagy egészséget. Augusztus vége felé jártunk, amikor ismét csirke került egy délben az asztalra. Megszólal a főnököm: „Mi újság, öcsém, a juhászoknál?" Hogy javul az eladásra szánt ürüfalka?" Mondom: „Dühöng az egészség. Az ürük most a korai nyári rózsaburgonya tarlóján járnak. Szépen javultak."

Egy kis szünet után félig tréfásan megjegyezte: „Már az idejét sem tudom, mikor ettünk egy jó kis birkahúst." Kedélyesen még azt is hozzátette, nem kevés malíciával: „De ilyen ügyetlen segédtisztem sem volt még, aki ez idő tájt nem gondoskodott a háztartásról."

Vettem a lapot. Rövid déli pihenő után nyergeltettem. Hintófarkon, a dohányostanyán került valami elintézendőm. Fülledt meleg lévén, olyan eső előtti hallgató idő, lassan léptettem, szemben a tűző nappal, a dohányostanya felé. Néhány száz méteren át a kisvasúttal párhuzamosan vezetett az utam a majorhoz közeli csatorna hídjáig, onnan egyenesen tovább. Innen már nagy fák árnyékolták az utat. Amennyire lehetett, alájuk húzódtunk. Bár a Hollót erősen támadták a bögölyök, még nem késztettem gyorsabb mozgásra. Az úttól balra terült el az a hosszan elnyúló, keskeny burgonyatarló, amelyen Szim Miklós, az öreg bojtár a francia exportra előkészített ürüfalkát legeltette. A fák közötti nyiladékokon láttam is a déli pihenő után már legelni kezdő, szépen megterült nyájat.

Ahogy közelebb érek, s az útról a táblára fordulok, nagyot köszön rám Szim Miklós. Közben alig győzi rendre, vagy inkább csendre inteni a lovamat játékosan megugató puliját. Megállítom a lovat, visszaköszönök. A szokásos „mi újság, Miklós" kérdésem után még néhány dolgot megbeszélünk. Miklós érdeklődik, mikor megy eladásra a falkája, és ha ezek elmennek, mit kap a helyükbe. Megnyugtatom a két nagy juhászdinasztia — a Szim és Haragszim — egyikének, a Szim dinasztiának ezt az ígéretes tehetségű tagját, nem fog sem falka, sem munka nélkül maradni.

Szétnézek még a megterült nyájon. Már-már fordítanám is a lovamat a továbbinduláshoz, amikor úgy teszek, mintha akkor venném észre azt, ami már rég a fejemben forog. „Nézze csak, Miklós, ott szélről azt az

ürüt! Mintha fel volna puffadva. Nem akadt el annak a nyelőcsövében egy kis krumpli? Szégyenszemre nehogy a nyakunkra dögöljön egy ilyen szép ürü!" „Már én is régen figyelem, segédtiszt úr, azt a juhot. Gondom lesz rá, baj ne legyen vele."

Megnyugodtam. A juhász is vette a lapot. Gyorsabb mozgásra fogtam a lovam. A dohányostanyán elintéztem a dolgom, s a juhügyről már meg is feledkezvén ügettem visszafelé. Az előbbi beszélgetés színhelyén megtorpant és nagyot horkantott a Holló. Ha sebesebben jövök, talán ki is esem a nyeregből. Látom, a fasorban egy fára felakasztva, már félig megnyúzva lóg egy birka. „Mi van, Miklós?" „Igaza lett a segédtiszt úrnak." Azzal felvesz egy bevérzett, galambtojás nagyságú burgonyát. „Ez volt a gégájában, le kellett vágnom." Látom a burgonyán, nem nyálkás-véres, nem a nyelőcsőből való, de tudomásul veszem a jelentést.

Kér a juhász, és meg is ígérem neki, hogy szólok a magtáros úrnak: küldjön ki érte mennél hamarabb valakit. Ne szállják a legyek a húst. Még meghagyom, mérjenek le egy fél combot, és küldjék be a főintéző úrékhoz a konyhára. Estére látom: viszik a fej és comb nélküli birkát a summáskonyhára. A fejét a nyakkal a marig kivágták a juhászok. Ők is régen ettek birkapörköltet.

Manapság sajnos ritkán találjuk meg ezeknek a régi híres juhászdinasztiáknak a kései utódait a nagyüzemi juhászatokban. Már leírtam valahol, és számtalanszor el is mondtam, milyen igaztalanul jártak el ezzel a pótolhatatlanul értékes réteggel a kuláklistázás idején. Ezek a jó eszű, szorgalmas pásztorok generációk ösztönös állatszeretetét hordozták magukban. Úgy ismerték egy állatfaj tulajdonságait, szokásait, viselkedését, ahogy azt sem a szak-, sem a főiskolákon nem tanították. Ma sem tanítják, nem is taníthatják, bár folynak silány próbálkozások ebben az irányban. Az apáról fiúra átadott megfigyeléseket, tapasztalatokat tankönyvbe foglalni, abból tanítani nem lehet. Mi pótolhatná azokat a szemeket, amelyek például ötszáz anyabirkát külön-külön megismertek? Hányszor fogadtam, és mindannyiszor elvesztettem, amikor eleinte kételkedni mertem benne, hogy a törzskönyvezett anyanyájban meg tudja mondani a juhász, melyik báránynak melyik az anyja, vagy fordítva. A fülükbe tetovált szám minden esetben a juhászt igazolta. Ezek a szemek, mint anya a gyermekén, azt is azonnal észrevették, ha az a jószág nem úgy nézett ki, mint tegnap. Ha valami rendellenesség látszott

rajta. Ezeket a szemeket nem pótolja a diploma sem. Ehhez rátermettség kellett.

Ez a rátermettség hozta magával a boldogulásukat is. Rendszerint házat, földet „ragasztottak" a tisztes munkából származó jövedelmükből. Ebből kiindulva sok helyen „osztályidegen" elemeknek minősítették őket. Vállalkozó szellemű emberek lévén, legtöbbször otthagyták az addig nekik is kenyeret adó falut. Az iparban helyezkedtek el. Nemcsak ők és generációkon át akkumulált tapasztalataik vesztek el ezzel az állattenyésztés számára, de a fiaik is. Ezt a réteget azóta sem lehetett pótolni, vagy csak nagyon drága tandíjak árán. Legtöbbször csak „műanyaggal".

Egy érdekes találkozás

Szeles, hideg, mindent csonttá fagyasztó februári reggelre ébredtünk a Szolnoki Cukorgyár gazdasági telepén, a helyben felfakadó földgázzal kellemesen fűtött vendégszobák egyikében. Az ötvenes évek vége felé jártunk. A cukoripar célgazdaságaiban végzett sertéstenyésztési kísérleteink megtekintésére már előző nap érkeztünk a helyszínre.

Abban az időben a cukorgyárak kezelésében álltak a legjobban szervezett és vezetett célgazdaságok. Különösen az állattenyésztés és a hizlalás területén már elérték vagy túlhaladták a második világháború előtti magas szintjüket. Szász Imre bácsi, a Georgia Rt. volt gazdasági szakértője irányította kivételes tudásával és nagy tapasztalataival ezeknek a gazdaságoknak az állattenyésztését. Nagy szaktekintély volt. Észrevételeit, bírálatait, utasításait még a legérzékenyebb helyi potentátok is szó nélkül vették tudomásul, meglátásaiért még a verzáltabb állattenyésztők is hálásak voltak. A rend, a szakmai fegyelem, a tisztaság — az állattartás elengedhetetlen feltételei — természetes tartozékai voltak e telepek mindennapjainak. Kitűnő munkatársa volt Száz Imrének a szolnoki vezető állattenyésztő is, Lowrecz Elemér kollégánk személyében.

Különösen megbecsültük mi, állattenyésztési kutatók ezeket a helyeket. A különleges igényeket megkívánó kísérleteket csak ott tudtuk elvégezni, ahol az üzemi szint messze meghaladta az akkor átlagost. Ezekből az adottságokból kiindulva állítottuk be a szolnoki és szerencsi cukorgyárak mellett működő gazdaságokban — a többi között — sertéskeresztezési és -hizlalási kísérleteinket.

A szolnoki célgazdaság több telepén is ilyen kísérleteket végeztünk. A központi teleptől távol fekvő majorokat csak földúton lehetett megközelíteni. Személyautóval ezek ősztől tavaszig járhatatlanok voltak. Így az előző este megbeszéltek szerint a szóban lévő fagyos, téli reggelen lovas kocsival mentünk a központtól mintegy tíz kilométer távolságra, északi irányban fekvő sertéstenyésztő telepre.

Reggel már hét órára elő is állt egy elegáns, sárgára vagy inkább na-

túr színre fényezett futókocsi, két pompás szürke lipicaival. Látom, a lovak kitűnően ápoltak, a szerszám ragyog, a nikkelezett veretek csillognak a még alig mutatkozó hideg téli napfényben. Rögtön megállapítom magamban, hogy ez a kocsis nem most tanulta a ló- és a szerszámápolást. Tisztességtudó köszönése is erre vallott. Az arcát ugyan alig látom. A fején kucsma, a kocsisbunda báránynyszőrmés gallérja felhajtva, csak annyi látszik belőle, hogy már őszül a bajusza hegye. Keményen tartja a hidegben nyugtalankodó két nemes állatot addig is, amíg felülünk a kocsira és becsomagoljuk magunkat a meleg takarókba.

Kérésemre — nagy huzavona után — a házigazdák hozzájárulnak, hogy én üljek a kocsis mellé előre, a bak melletti helyre. Oly ritkán van alkalom gyönyörködni ma már két ilyen pompás lóban, utánozhatatlanul kecses, gangos járásukban. A hátsó ülést Imre bácsi és Elemér barátom foglalta el. Lejjebb ülök, mint a hajtó, egy kicsit hátrébb is, mint ő a bakon. Csak a felhajtott gallérját látom. Annál jobban figyelem azonban az egyujjas kesztyűbe bújtatott és a hajtószárakat bámulatos ügyességgel dirigáló két kezét.

Ahogy kijjebb érünk a házak közül a nyílt alföldi terepre, és északkeletnek fordulunk, én is lejjebb húzom ám a kucsmámat, feljebb hajtom a bekecsem szőrmegallérját. Kegyetlenül vág szembe a szél. Csak az Alföldön tud ilyen majdnem vért kiserkentően az arcába vágni az embernek a komisz északi szél. Igaz, nem áll útjába semmi.

A lovak belemelegedtek a tempós ügetésbe. A nap is kierőlködte magát a téli reggel szürke felhői mögül. Ez valamelyest enyhített a táj egyhangúságán. Hó már csak foltokban takarta a tájat, mind nagyobb darabokban mutogatta csupasz testét a föld. A fagyos úton gyorsan gördültek a jól rugózott kocsi kerekei. Szemem közben ismét a hajtó kezeire vetődött. Egyszerre átvillant az agyamon: én ezeket a kezeket már láttam valaha, valahol lovat hajtani. A hajtás — művészet. Ez az ember pedig művészien hajtott. Határozott tehetség jeleit árulta el. Ezután már alig néztem az egyhangú alföldi tájat, inkább csak a lovak egyenletes, mégis játékos futásában gyönyörködtem. Közben újra és újra az én emberem hajtószárat tartó kezeit figyeltem. Szinte megfeledkeztem az arcomat pirosra csípő szélről is.

Alig vártam, hogy megérkezzünk. Ott már a helyi kollégák és kísérleti szakmunkástársaim fogadtak. Leugrottam a bak mellől, megveregettem a hosszú útban megizzadt szürkék nyakát, és megkerülve a kocsit, odamentem a jobb oldalára, a bak mellé. A többiek csak néztek, amikor lehajtottam a kocsis báránygallérját, ránéztem az arcára, és megkérdez-

tem: „Nem Puskás Pista maga?" „Az vagyok, uram, már én is nagyon néztem a segédtiszt urat!" Hol voltam én már akkor a segédtiszti, húszegynéhány éves vagy legfeljebb harmincig tartó kortól! Azt azonban mindjárt tudtam, helyben vagyok, ő az én emberem. „Tudja-e, milyen sokat gondoltam magára?" „Bizony mi is sokat emlegetjük a feleségemmel együtt, hogy is tiszteljem, de a szám csak így áll rá, a segédtiszt urat!"

Ezt a történetet azonban elölről kezdem. Az 1928—29-es tél volt Magyarországon talán az eddig ismert leghidegebb tél. Utolsó évemet töltöttem a debrecen-pallagi gazdasági akadémián. Sokszor mutatott a hőmérő mínusz 30 fok körüli vagy az alatti hideget is a pallagi meteorológiai állomáson. Az itt telelő madarak tömegesen megfagytak. Megritkította a szibériai hideg a vadállományt is. A Nagyerdő hatalmas fái robbanásszerű durranások kíséretében repedtek meg a fagytól. A következő, hosszan elnyúló tél annál enyhébb volt, inkább esős, mint havas. Ez volt az első telem a praxisomban. Az előző két nyáron a Mándy uradalom jószágigazgatóságának kerekhalmi kerületében akadémiai hallgatóként alkalmaztak mint cséplési ellenőrt. Ilyen előzmények után kerültem diplomám megszerzése után segédtisztnek a Nyírség túlsó szélén fekvő Kerekhalomra, Ghimessy László jószágfelügyelő mellé. Előző nyáron még az öreg Viszlai Pista bácsi volt a futókocsisa, kora miatt azonban kegydíjba került. Mire én elfoglaltam segédtiszti állásomat, már az a Puskás Pista volt a felügyelőm két pár futólovának a kocsisa, akivel most csaknem harminc esztendő után találkoztam Szolnokon.

1930 januárja sok esővel, enyhe időjárással köszöntött be. Erős influenzajárvány lépett fel, sok szövődménnyel a cselédség soraiban, a puszta lakói között is. Így került betegágyba Puskás Pista, aki javabeli, harminc év körüli ember volt, nagyon derék feleséggel, három apró gyerekkel. Ezt azért emelem ki, mert a cselédember csak úgy boldogult, ha derék, dolgos, a családot rendben tartó felesége volt.

A talán nem is annyira rosszul, mint inkább egyoldalúan táplált családokban mind a gyerekek, mind a felnőttek soraiban egymás után jöttek a járvány nyomában a tüdő- és mellhártyagyulladások. Puskásnál is kétoldali tüdőgyulladás lépett fel. Abban az időben, még az antibiotikumok kora előtt, ez bizony nagyon súlyos, sokszor halálos kimenetelű betegség volt. Az uradalom konvenciós orvosa, dr. Kulcsár Barna járási tisztiorvos, kiválóan lelkiismeretes, szociális érzékkel is megáldott gyógyítóként a szegényes környezethez, a primitív lakásviszonyokhoz igazodva is jó eredményeket ért el. A könnyebb betegeket általában kocsin vagy kisvasúton küldték be hozzá, de ezekben a hetekben a sok lázas beteghez inkább őt hozattuk ki.

Az 1930-as újévet követő napok egyikén is kiszállt a pusztára. A betegek végiglátogatása után bejött a gazdasági irodába, ahol még gyógyszereket írt fel, és beszámolt a súlyosabb betegek állapotáról. Ezen a késő délutáni órákban történt megbeszélésen a principálisom érdeklődésére határozottan azt mondta, hogy a kocsisa már túl van a veszélyen. Legfeljebb a szívműködésére kell vigyázni, ami kétoldali tüdőgyulladást követően mindig kritikus, még egy fiatal embernél is.

Az esti parancskiadás és a principáliséknál elfogyasztott vacsora után már a lehúzott csizmáktól megkönnyebbülten papucsban újságot olvastam a szobámban, amikor ijedten beállított Fedics Mihály, az éjjeliőr. „Segédtiszt uram, baj van! Puskás Pista a halálán van. A felesége kéri, tessék kihozatni a papot."

Értetlenül néztem rá. Kulcsár doktort kitűnő diagnosztának tartottuk. Hihetetlen, hogy ilyen nagyot tévedett volna. Délután még azt mondta, túl van a beteg a veszélyen. Hirtelen mégis arra gondoltam, váratlan szívgyengeség léphetett fel. Miközben felrángattam a még sáros csizmámat — akkor még nem volt gumicsizmánk se —, odaszóltam a várakozó éjjeliőrnek: „Ki a hetes a kocsisoknál?" „Molnár Pali" — felelte. Az éppen jó, gondoltam, két erős, jól futó herélt lova van, a Pali meg a Hajnal. „Mondja meg neki, hozza ki Bátorból a káplánt. Nehogy az öreg plébános urat keltse fel!" Tudtam, hogy ilyenkor éjjel, ha bába, orvos vagy éppen pap kell, nem számít az ostor. Kényesebb fogatot nem szabad igénybe venni. Még meghagytam az éjjeliőrnek, ki legyen készenlétben a tisztelendő úr visszavitelére. „Ha szólt a kocsisoknak, jöjjön vissza egy viharlámpával, és elmegyünk Pistát megnézni."

Volt a hideg, fűtetlen szobámban egy fél demizson tokaji borom. Édesanyám tokaji leány volt, anyai nagybátyám ott szőlősgazdálkodott. Úgy volt, karácsonykor elmegyek hozzájuk, a szüleim is ott lesznek, de a principálisomék is elutaztak valami családi ünnepségre, így nekem kellett otthon maradnom. Nagybátyám fájdalomdíjul postán küldött egy kis demizson bort, valamelyik legjobb évjáratból. Elővettem egy jól kimosott félliteres szérumosüveget, ami mindig kéznél volt, megöntöttem a demizsonból. Mire ezzel meglettem, visszatért a viharlámpással az éjjeliőr is. Nekiindultunk a vaksötétnek, keresgélve a sok helyen téglával kirakott utat. A cselédházaknál, közeledve a Puskásék lakásához, különös neszre lettem figyelmes. Kivenni azonban nem tudtam, mi lehet az. Előreengedtem az éjjeliőrt a lámpával. Kopogtatott, majd választ sem várva, benyitott a közös konyhából a Puskásék szobájába.

Szokatlan kép fogadott. Rögtön megfejtődött a hangzavar oka. A kis földes — talán négyszer öt méteres — szobában a gyengén pislákoló

petróleumlámpa fényénél hat-nyolc asszony jajveszékelt: „Mi lesz veled, Erzsi, ki neveli fel a gyermekeidet? Ki keres nekik kenyeret? Jaj Istenem, jaj Istenem! Puskás ott feküdt aléltan az ágyon, a felesége rábórulva sírt. Alig lehetett levegőhöz jutni a füstös kis szobácskában.

Abban a pillanatban átláttam a helyzetet. Ennek a kétoldali tüdőgyulladásból lábadozó betegnek friss levegőre lenne szüksége itt, ahol még én sem kapok levegőt. Azonnal kizavartam az asszonyokat a szobából. Az ablakból valósággal kiszórtam a cserepekbe ültetett muskátlikat, és inkább kitéptem, mint kinyitottam az ablakot. A friss levegő vastagon áramlott be a szobába. A beteget gondosan állig betakargattam a hatalmas dunyhával. Néztem a pulzusát: nem is olyan rossz. Ahogy szívni kezdte a beáramló friss levegőt, láthatóan visszatért az arcszíne. Mind mélyebben lélegezte be az éltető friss légáramot. Kérdéseimre már válaszolt is halkan valamit. Kértem egy kis poharat, és a magammal hozott tokajiból megitattam egy pohárkával. Nem telt bele egy jó negyed óra, nemcsak a világ változott meg körülötte, de őt is kicserélték. Csak azt sajnáltuk, hogy a tisztelendőt ilyen csúnya téli estén oda-vissza tíz kilométert kocsikáztatjuk. De ki vette volna a lelkére, hogy ne küldjön érte?

Kiderült közben a tényállás is. Az asszonyok az esti dolgaik végeztével eljöttek Puskásékhoz beteget látogatni, és megtudni, mit is mondott az orvos. Lassan tele lett velük a cselédház kis szobája. Közben a petróleumlámpa is fogyasztotta az amúgy is elhasználódott levegőt. Így nem csoda, hogy Puskás Pista elalélt a beteglátogatók asszisztenciájával.

Amikor a levegő jól kicserélődött a szobában, becsuktam az ablakot. Otthagytam a bort, és szigorú utasításokat adtam Puskásnénak: óránként szellőztessen, óránként adjon néhány korty bort a betegnek, másnap vágja le a legkövérebb tyúkját, abból főzzön levest, és meg fog gyógyulni az ura.

A tisztelendő urat már nem vártam meg. Ő is megjött, és alig értette, mi történt, de azért feladta az utolsó kenetet a közben jobban lett betegnek.

Ezt a történetet elevenítettük fel Puskás Pistával, csaknem harminc év múltán. Az ő refrénje csak az volt: „De sokat elmondjuk ezt otthon a feleségemmel! De sokat emlegetjük a segédtiszt urat!"

Kerekhalomról engem később berendeltek a jószágigazgatóságra szolgálattételre, majd a Dunántúlra kerültem. Puskás István családjával Ófehértóra költözött a felszabadulászkor, ott kapott juttatott földet. A padlássöprés idején jött el fiával együtt a szolnoki cukorgyárba, ahol felismerték a képességeit, és kiemelték hajtókocsisnak. Így hozott össze bennünket a sors, annyi év elteltével.

A direktor Rézangyala

„Látta-e már a direktor Rézangyalát? — fogadott örökké viccelődő Révész Gyula másodszámtartónk a jószágigazgatóságon, amikor a megszokottól eltérő időben, egy hétköznap reggelén beléptem az irodahelyiségbe. „Nem láttam" — feleltem. „Jó lesz, ha megnézi, és kellőképpen üdvözli."

Máskor a jószágigazgatósági istálló ajtajában szoktam lóról szállni, most azonban a szőlőfedést lókapával végző lóvezető gyerekek vártak valamire a központ udvarán, azok egyikének adtam oda a Bözsi lovam kantárszárát. Nagy boldogan vezette az istállóba, s adta át Sándornak, a direktor parádés kocsisának. Az megeresztette a hevedert a már felhúzott kengyelekkel odavezetett vendéglovon, és beállította egy üres állásba, egy marék szénát is dobva elé.

A központba rendszerint szombat délután jártunk. Mentünk be a napszámpénzért és egyéb kifizetendő összegekért, vagy az éves konvenciósok negyedévi, úgynevezett „ángária" fizetéséért. Feladataim közé tartozott ezenkívül az évnegyedenkénti adófizetések lebonyolítása, amely február, május, augusztus és november közepén volt esedékes. Én voltam a legközelebbi lovasított segédtiszt, a központtól négy kilométerre, így kézenfekvő volt ennek a feladatnak az ellátását rám — mint Kerekhalom kerületbeli tisztre — bízni.

Jellemző volt a kapitalista gondolkodásra ez az adófizetési szisztéma. Érdemes ma is tanulni belőle, amikor annyit hallunk, olvasunk a vállalatokat, mezőgazdasági üzemeket terhelő kamattételekről.

A bankok gyakorlatához tartozott a múltban, hogy folyószámlás ügyfeleikre a felvételt megelőző napi dátummal terhelték rá a felvett tételek összegét. Ha ugyanezek az ügyfelek befizettek a folyószámlájukra, ezt viszont csak a befizetés napját követő dátummal írták a javukra. Ezt a gyakorlatot — morálisan — azzal indokolták, hogy a fél által felvett összeget nekik már előző nap tartalékolniuk kell, tehát nem forgathatják, míg a befizetett összeget csak másnap tudják felhasználni.

A járási székhely kis bankjának fontos érdeke fűződött ahhoz, hogy a hatezer holdas, jó bonitású uradalom az ügyfelei közé tartozzon. Ez emelte a bank hitelképességét, megbízhatóságát, sőt — mivel nagy összegeket tartottunk a folyószámlánkon — a fizetőképességét is.

A kitűnő kereskedelmi érzékű jószágigazgatónak nem volt nehéz a bank vezetőségével olyan megállapodást kötnie, hogy a délelőtt tíz óra után felvett tételt már aznapi dátummal terheljék az uradalomra, a tíz óráig befizetett összegeket még aznapi — és nem másnapi — kelettel írják jóvá. Az említett okok miatt a bank ebbe kénytelen-kelletlen belement.

Az adóhatóságok sem voltak szívbajosak. Náluk az adófizetés negyedévi határnapja volt a döntő. A határnap déli tizenkét órájáig befizetett adótételek után az év végén számottevő visszatérítést írtak jóvá. Ebben a közgazdasági közjátékban lettünk aztán a főszereplők: Rózsika, a központi irodának a pénztárt is kezelő kisasszonya, jómagam, a hátaslovam és a lovaglóostorom.

Rózsika, akit ma a jószágigazgató titkárnőjének titulálnának, akkor csak „Rózsika" volt. Ma legalább négyen végeznék a munkáját, s aligha olyan precízen, mint ő egyedül. Intézte a direktor közéleti és magánlevelezését, a direktor saját gazdaságának az ügyeit — mert az is volt — és az akkor öt kerületből álló hatezer holdas jószágigazgatóság adminisztrációjának egy részét, beleértve a pénztár kezelését is. Mindehhez évente meggépelte az öt intézőség összes arató- és summásszerződéseit, postázott, határidőket tartott nyilván, mindezt zokszó nélkül, aranyos jó kedéllyel. Amellett jó cimbora is volt, kitűnő humorérzékkel, értette a tréfát, a viccet. Ő számolta ki a mi sovány fizetésünket is, és sohasem haragudott meg, amikor Raffel Iván kollégánk a bajuszát pödörgetve megkérdezte tőle: „Nos, Rózsika, mondja meg most, mire adta ezt? Italra vagy nőkre?" Célozván rá, hogy mind a kettőre ez kevés.

Azon kapom rajta magam, ismét elkanyarodtam. Úgy látszik, nem könnyű az emlékek árját szűkebb mederbe terelni.

A jószágigazgatóság központi irodai létszáma — a direktorral együtt — azelőtt öt főből állott (a direktor, egy vezető, egy beosztott számtartó, egy gép- és gyorsírni tudó női munkaerő és egy segédtiszt). A gazdasági válság első hullámában, még a húszas évek végén leépítették a beosztott számtartói állást, s nem átallották szélnek ereszteni az arany vitézségi érmes számvevőt.

A negyedévenkénti adófizetéses napokon Rózsika feladata volt telefonon megbeszélni a bankkal, mennyi pénzért fog jelentkezni tíz óra egy

perckor. Nekem két községben kellett befizetnem az esedékes összegeket. Legjobb esetben fél tizenegy előtt vehettem át a külön-külön borítékba elhelyezett pénzt. Aztán jött a haddelhadd. Félórányi út volt a közelebbi község, onnan további jó óra, árkon-bokron át, a távolabbi. Miután a kisgazdák nem nagyon tolakodtak az adó befizetésével, várakozni nem kellett. Egyébként is előzékeny fogadtatásban volt részem, lévén a virilista adófizető uradalom képviselője, no meg utasember is.

Ilyen körülmények között érkezett el 1929 őszén az első adófizetéses küldetésem ideje. Bevágtam az adjusztált komisznyeregnek a táskájába a két adókönyvet, a jobb és bal belső zsebembe a két borítékot a pénzösszegekkel, s fel a nyeregbe. A szakadó esőben eligazgattam az esőköpenyemnek nem a nyereghez szabott részeit, aztán „szedjed, rózsám, szedjed", nekivágtam az útnak. Nem kerülgettük a tócsákat. Amikor a gyulaji községháza előtt leszálltam a lóról, még a fülem is sáros volt. Beállítottam a lovam a félig nyitott tűzoltószínbe, s percek alatt végeztem a negyedévi adófizetéssel. Ezt az időt csak az hosszabbította, hogy a paraszti munkához szokott községi pénztáros lassabban számolta meg az aránylag nagy summa pénzt, mint manapság az OTP-pénztárosnő, amikor az odairányított nyugdíjam felveszem.

Még egy-két udvarias szó, köszönés a községházbelieknek, és máris robogtam tovább a szűnni nem akaró novemberi esőben. Időben meg is érkeztem Kántorjánosiba, a községházára. Ott Keresztszeghy Guszti bácsi, az adóügyi jegyző azzal fogadott, hogy már vártak. Tudták jól: az adófizetések negyedévi határnapján ha egy ember leugrik a lóról déli fél tizenkettőkor, az az uradalom segédtisztje. Most azonban elnézést kért. A pénztárosért — akinek mindig egy jó írású, megbízható kisgazdát választottak — érte jöttek, mert a tehene ellődik. Ebéd utánra újra itt lesz. Azt ajánlja, hagyjam itt az adókönyvet, ő abba beírja az esedékes összeget, de a pénzt nem veheti át más, mint a pénztáros. Gondolja, úgyis kell a lovamnak egy jó abrak, amit a közeli kerületünkben, Flóra-majorban megkaphat.

Újra lóra, irány a Flóra-major. Az eső szerencsére csendesedett, amíg oda már csendesebb tempóban kiügettünk.

Ott fogadott Seress Sándor kollégám. Kerületvezető segédtiszt volt Flórán. Veterán, első világháborús tartalékos hadnagy, túl a harmincon. Már várt rám. Nemcsak szeretettel, de meleg „segédtiszti erőteával" is fogadott. Nagy kancsóban állt a tea a kellemes meleget árasztó vaskályha tetején. Erről a Seress-féle erőteáról már voltak értesüléseim, de hogy milyen lehet valójában, eddig el nem tudtam képzelni. Különleges

készítmény volt ugyanis. A teavizet az uradalom legjobb bora szolgáltatta, amely forraláskor néha meg is gyulladt. Leszűrés után egy-egy arányban jött hozzá a kilencvenhat fokos finomított szeszből — hígítás nélkül — rumaromával készített rum.

Ez az, „erőtea" mindig ott állt Seress barátunknál, ősztől tavaszig forrón vagy melegen, nyáron behűtve. A nyersanyag megszerzése nem okozott gondot; az uradalomnak évente ezerötszáz hektoliter bora termett, és négy szeszgyára volt, kettő belőle finomítóval.

Kollégám odanyújtott egy csészével ebből az italból. Közben magának is töltött. A szemem sarkából figyeltem, várja a hatást. Nem akartam szégyenben maradni. Ízlelgetés nélkül lehajtottam a torokégető italt. Jóformán meg se várva a hatását, megköszöntem, és kértem még egy csészével. Később már nem tudtam volna megszólalni. Végignézett rajtam, és csak annyit mondott: „Te megmaradsz nálunk!"

Rövid ebéd után, amit a szeszgyárvezetőéknél fogyasztottunk el, ahol a kolléga is kosztolt, jó abrakot kapott lovamon visszaügettem a községházára. Leadtam az előkerült pénztárosnak a nálam lévő pénzt, s ezzel befejeztem hivatalos küldetésemet.

Természetesen még megérdeklődtem, simán folyt-e le az ellés, és bika- vagy üszőborjú lett-e az újszülött. Ezt elmulasztani nagyobb sértés lett volna talán, mint a születendő gyermek iránt nem érdeklődni. A köztük élőnek ajánlatos ismerni a nép lélektanát.

Hazafelé már kényelmesebben tettük meg Bözsi lovammal az utat, s bizony a rövidülő novemberi napon már elültek a verebek, mire a kerekhalmi segédtiszti lakás előtt a lóról leszállva s megveregetve a kenyérkereső sorstárs nyakát, átadhattam a kantárszárat a rám már várakozó kiskocsisomnak. Ő volt hivatva lenyergelni, lemosni a fülig sáros lovat, majd pihenőhelyére vezetni, a megszolgált abrakkal, szénával ellátni, majd megitatni.

Ez egyben egyik búcsúútja is volt kiöregedett hátaslovamnak. A direktor Holló nevű kitűnő nyerges lova nem állta a felülést. Ezt a kitűnő Ozora-kancát még a ménesben elrontotta egy zsoké. Attól tartva, hogy elveszik tőle a lovat, úgy megvadította, hogy alig engedte felüléskor megfogni a nyeregkápát. A direktor csak elvette a csikót, de megunta a felülések alkalmával ismétlődő kényelmetlenséget. Nem adta vissza a ménesre, hanem átadta nekem. Bözsi került kisegítő hátasnak, mintegy „penzióba", a méneshez. A direktor hátasának akkor vették meg a hatalmas irlendert, a Rézangyalt, amelyet elmulasztottam megnézni a központba érkezésemkor. Az irlender nemcsak tizenhét markos méretével

tűnt ki, nyugodt vérmérsékletével is megnyerte új gazdája tetszését. Engem nem zavart a Holló engedetlenkedése a felüléseknél, fiatal voltam, könnyen felpattantam a hátára, azután pedig határtalan jó érzés volt a nyergében ülni.

A Rézangyalhoz fűződő élményeim egyike különösen emlékezetes.

Központunk egy régi — azelőtt a Károlyi grófok tulajdonában lévő — irodaépületben székelt. Ennek egy kis barátcellaszerű szobájában volt az új lakásom. Egy vendégszobán kívül más lakóhelyiség nem is volt az épületben, csak irodák és irattári helyiségek. A mindenkori központi segédtisztet azért szállásolták be ide, hogy az épület ne álljon lakó nélkül. A kasszában éjszakára is maradt hol több, hol kevesebb pénz, de mindig legalább néhány ezer pengő. Biztonságosabb volt, ha ott tudnak valakit. A bejárati verandától jobb kézre nyílott a direktor nagy sarokszobájának egyik ablaka, míg balra egy irodaablak után az én kis szobámé. Egy kerek esztendeig laktam benne.

Meleg nyári időszak volt. Az ablakomon szúnyogháló feszült. Az irodai munkaidő nyolc órakor kezdődött hivatalosan, nem úgy, mint kint a kerületben, de én itt is korán keltem. Egyet fordultam a kellemesen hűs nyári reggelen az irodai idő kezdete előtt a harminc katasztrális holdas központi szőlőben. Csipegettem az éppen érő gyümölcsből vagy szőlőből, s beszélgettem a folyó munkákról a vincellérekkel. A direktor előző nap nem volt otthon. „Szabadnapunk" volt. Tudtam, ilyenkor korábban jön be a postát átnézni. Igyekeztem vissza a szőlőből, hogy borotválkozzam, öltözködjem. Az ablakok nyitva mindenütt. Borotválkozás közben látom a szúnyoghálón át, hogy Sándor, a direktor kocsisa elhúz az ablakom alatt. Máris hallom a nagy köszönését a direktor ablaka felől: „Jó reggelt kívánok, méltóságos úr!" „No, mi van Sándor?" „Megkaptam az üzenetet, nyergeljem fel hét órára a Rézangyalt." (Úgy fél hét lehetett.) „No és mi az akadálya?" „Semmi, csak gondoltam, későn tetszett megjönni az este, biztos fáradt a méltóságos úr, gondoltam, inkább kocsiba fognék, mennénk inkább azzal."

A dolog történetéhez tartozik, hogy a direktor hetente kijárt tanácsadóként egy első világháborús hadiözvegy földbirtokos asszonyhoz. Ez a látogatás volt aznap esedékes. A rossz nyelvek mást is beszéltek a látogatások céljáról, sőt vincellér- és hajtókocsiskörökben azt is tudni vélték, hogy Sándor a szakácsnőnél van érdekelve, aki nemcsak a legjobb falatokkal és a ház legjobb borával látja el a vendéget, hanem más kegyekben is részesíti. Ez húzódott meg a kapacitálás hátterében. A direktor azonban hajthatatlan maradt. Azzal zárta le a vitát, amit akarva, nem

akarva végighallgattam: „Csak nyergeld fel a Rézangyalt!" Sándor utolsó kérdésére, hogy miért nem akar kocsin menni, csak annyit mondott: „Azért, mert az már előfordult, hogy neked eljárt a szád, hol voltunk, de a Rézangyalnak még soha!" Így aztán hétkor elviharzott a Rézangyalon a direktor, legnagyobb örömünkre. Tudtuk, aznap ismét nyugalmunk lesz a szeszélyeitől.

Bármilyen kellemetlen főnök is volt a „jószágigazgató úr", sokat tanultam mellette, tőle. Főként olyan dolgokat, amiket nem tanítanak az egyetemen. Ott sajátítottam el a többi között az anyagbeszerzés számtalan csínját-bínját. Erre főleg a kereskedők tanítottak meg. Ki-ki elmondta, mit tud az ő áruja a konkurenciáéval szemben. És mit nem tud a másiké.

Évek múlva, amikor már utódom is, én is kerületvezetők voltunk a Dunántúlon, összetalálkoztunk a nagy gazdatalálkozón a tavaszi mezőgazdasági kiállításon és tenyészállatvásáron, és együtt néztük meg a tenyészállatok egy részét. A lóistállóknál belebotlottunk volt főnökünkbe, a jószágigazgató úrba. Nagy örömmel üdvözölt bennünket. Gratulált előmenetelünkhöz. Megálltunk beszélgetni a márciusi napsütésben. Az istállóból éppen kivezettek bemutatásra egy hároméves hidegvérű csődört. A Halápy-féle tenyészetből. A hatalmas testű mén majd elsöpört mindhármónkat medveszerű mozgásával, óriási patáival. A ménnek háttal álló direktort kabátjánál fogva félrehúztuk mondván, nem lenne jó, ha ez a behemót állat a lábára lépne valamelyikünknek ugrándozás közben. Ránk nézett, mint volt központi segédtisztjeire, majd a távolodó ménre, és nem kis humorérzékről tanúskodva azt kérdezte tőlünk: „Apropó, hidegvérű csődör! Nem tudnátok nekem egy jó központi segédtisztet ajánlani?"

A fogalmazás egy új képességét is elárulta, amit az akkor még nem ismert szóval ma önkritikának neveznek. Rajtunk ez már nem segített, de nem is volt már akkor szükségünk rá.

Felmondásaim

Azt a címet is adhatnám ezeknek a soroknak: „Lázadásaim". Talán még jobban fedné az igazságot, ha a címbe azt írnám: „Lázadásaim és felmondásaim". A mai ifjú agrárértelmiségi utód aligha érti meg, hogy ezelőtt félszázaddal előbb fel kellett lázadni, hogy az ember elhatározhassa: felmond. A jobb megértéshez az lenne szükséges, hogy az ifjú kolléga bemenjen a Károlyi Mihály Mezőgazdasági Könyvtárba, s ott kikérje a *Köztelek* 1922—1935 közötti évfolyamainak bekötött példányait. Felütné az évenkénti első és második félévi kötetek apróhirdetésekkel teli oldalait, és látná, hogy okleveles gazdát egy-két, gazdatisztet — jó esetben — öt-hat hirdetésben kerestek a gazdaságok. Ugyanakkor az állást keresők rovatban a nagyon drága hirdetési díjra ötven-hatvan pályázó adta ki — olykor utolsó — filléreit. Ezzel szemben ma találomra felütöttem a *Magyar Mezőgazdaság* című szaklap 1985. január 30-i, 5. számának 31. oldalát. *Állás* címszó alatt negyven hirdetést hoz le a lap. A negyvenből ötben — két házaspárral együtt — heten keresnek állást, helyesebben változtatnák állásukat. A másik harmincöt hirdetésben ötvenhárom állásra keresnek szakembert az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek. Ehhez nem kell további kommentár. Erre mondják Pesten: Micsoda különbség!

Ezzel szándékoztam érzékeltetni, mekkora felelősséget vállalt, aki annak idején felmondott. Érthetően olyanokról szólok, akiknek szükségük volt az állásra. Ehhez még azt is hozzávehetjük, hogy egyebütt is alig volt mód elhelyezkedni szellemi munkakörökben. Minden szakmának megvolt a maga állástalan diplomás rétege. Nehezítette a helyzetet az is: az akkori tapasztalatok szerint könnyebb volt állásból állásba menni, mint az állás nélküliek soraiból elhelyezkedni.

Mi kellett mégis a lázadáshoz, hogy kicsorduljon az elégedetlenséggel teli pohár?

Már csaknem három esztendeje ettem a külső segédtisztek mindig spártai, olykor keserű kenyerét. Ez hajnali három-négy óra közötti fel-

kelést, ha minden jól ment, déli egy óra pihenést, este tíz körüli ágyba kerülést jelentett. Ha valami hivatalos vendég volt, elmaradt a déli lepihenés, ha kólikás lett a ló, este sokszor elmaradt a szokásos lefekvés. A mindennapi munkanapló-jelentést ilyenkor is meg kellett írni, másnap pedig talpon kellett lenni. Legfeljebb a nyeregben lehetett szundikálni egy kicsit, ha perceket is néha. Mégis szabadban tölthette az ember az idejét, alkotó tényezője lett a természet oly tüneményes, új életet, új értéket teremtő fotoszintézises nagy konyhájának.

Már a negyedik nyaram eltöltésére készülődtem Kerekhalmon, amikor 1932 kora tavaszán beütött az istennyila. Az uraságék megvettek egy birtokot Békés megyében. Azt az „öreg" segédtiszt kollégát, aki már nyolc éve dolgozott a járási székhelyen, a gazdaság központjában, áthelyezték Csorvás-Újmajorba számtartónak. Az új birtokkal átvett segédtisztet átvezényelték az én helyemre. Engem minden kapálódzásom ellenére berendeltek központi szolgálatra a jószágigazgató mellé. Ma titkárnak neveznének ilyesféle beosztásban, akkor központi segédtisztnek tituláltak.

Látszólag ez kényelmesebb állás volt. Nyáron reggel hétkor, télen reggel nyolckor kezdtük a munkát az irodában. Déli egy órától háromig tartott az ebédidő, és háromtól hétig a délutáni irodázás. Igen ám, de ott volt a direktor, a jószágigazgató úr őméltósága. Híres rossz ember, az emberevőknek abból a fajtájából, akik vér nélkül is nagyszerűen tudták ezt az akkor dívó műveletet gyakorolni. Reggelire egy-egy segédtisztet fogyasztott. A központi segédtiszt pedig mindig kéznél volt. Sokat szenvedett tőle a vele körülbelül egyidős számtartó és a kitűnő munkaerőként rengeteg feladatot ellátó kisasszony is. A villámhárító azonban mégis a mindig kéznél lévő központi segédtiszt volt.

El kell ismernem azonban azt is: rengeteget tanultam ebben a munkakörömben. Legelsősorban olyan dolgokat, amelyekről addig fogalmam sem volt. Takarékoskodni az anyaggal, csökkenteni a kiadásokat ezen a területen. Figyelembe veendő, hogy egy öt intézőségből álló, hatezer katasztrális holdas uradalom gazdálkodását irányítottuk, szigorú központi szervezéssel. Négy mezőgazdasági szeszgyár — ezekből kettő finomítóval is kiegészítve —, háromszáz katasztrális hold dohánytermesztés, száz hold szőlő, nagy állattenyésztés, -hizlalás voltak a gazdálkodás súlyponti tényezői, a növénytermesztés szokásos ágazataival együtt. Hat teljes cséplő-, egy gőzekegarnitúra, traktorok, tucatnyi fűkasza, permetezőgépek légiói, szártépők, szecska- és répavágók, vetőgépek tucatjai igényelték az alkatrész-utánpótlást.

A titkári teendők teljes ellátásán kívül feladataim jelentős részét az anyagbeszerzéssel kapcsolatos kötelezettségek tették ki. Ez a munka egészen másképpen ment, mint ma. Ma a termelőüzemek szaladnak a beszerzendő cikkek után, akkor nem győztük eltanácsolni a gép, az alkatrész, az épületanyag, a szén, a raffia, a rézgálic, a kenőanyagok, a petróleum, az olaj, a műtrágya, a molinó, a dohányzsineg, a gépzsír, a vasáruk ügynökeit az irodából, hogy dolgozni tudjunk. Voltak ennek előnyei is. A Vacuum & Companie ügynöke kioktatott, miért jobb az ő traktorolajuk vagy kocsikenőcsük, mint a Shellé. A konkurencia is megtette az ellenlépéseket. Megtanultam a gépszíjtól a kartácsszegig, a lószerszámjavítástól a permetezőgép-szelepig a hozzávalók minőségi követelményeit.

A kerületek negyedévenként igényelték összesített anyag- és alkatrészszükségletüket. Ezekre nekem írásbeli ajánlatokat kellett kérnem, a cégek szerint megfelelő bontásban. Nem fordult elő, hogy budapesti cégektől a keddi postával feladott ajánlatkérésre a csütörtök reggeli postánkban ott ne lett volna a válasz. A válaszokat feldolgoztam, és megfelelő formában összesítettem a cégek szerint. A legolcsóbb árat piros ceruzával kellett aláhúznom minden oszlopban. Az összesített ajánlatokat bemutattam a direktornak, aztán az ő utasításait figyelembe véve postáztuk a megrendeléseket, előírva mindig a legolcsóbb árhoz a fizetési és szállítási feltételeket is.

A hatezer hold ügyes-bajos dolgainak intézésén, termény-, anyag- és állatszámadásainak havonkénti ellenőrzésén kívül még sok külön munkám is akadt. A jószágigazgatónak volt egy ezerháromszáz holdas magánbérgazdasága. A feleségének vagy ezerholdas saját birtoka. Ezeket is ki kellett segítenem egy és más dolgaikban. Arról szó sem lehetett, hogy térítés nélkül az uradalomból bármi a direktor gazdaságába került volna. Meg kellett azonban adnom a legolcsóbb beszerzési forrásokat, vagy olykor valamilyen rendelést végezni a számlájukra. Nem unatkoztam!

Legnehezebb volt azonban a jószágigazgató szeszélyeit eltűrnöm. Itt sem attól kapott valaki gyomorbajt, amit megevett, hanem attól, amit nyelnie kellett. Nehéz, keserves év volt, de rengeteget tanultam, tapasztaltam. Elsősorban sok olyat, amit az egyetemen sem tanítanak, de ami a mezőgazdasági nagyüzem vezetéséhez elengedhetetlen.

Amikor a direktor berendelt a jószágigazgatósági beosztásba, egy évben szabta meg a benti szolgálati időt. Ennek lejárta előtt pár hónappal, amikor egy nap úgy éreztem, „jobb nadrág" van a direktoron, szóba hoztam a dolgot. Elhárította a választ. Arra kellett gondolnom: esze ágá-

ban sincs betartani az ígéretét és visszahelyezni engem a kerületbe. Kezdett betelni a pohár, és hogy kicsorduljon, arra is megjött az alkalom.

Előző tavasszal, április derekán köszöntem el három nyári cséplőellenőrség, majd csaknem háromesztendei külső segédtiszti szolgálat után Kerekhalomtól. Nehéz szívvel hagytam ott ezt a terhes, de annyira megszokott szolgálatot. Szerettem az embereket: ahol tudtam, segítettem. Éreztem, hogy engem is szerettek, pedig a szolgálatban én sem ismertem tréfát. De el kellett búcsúznunk. Nagy gondok között csomagoltam ki a központi iroda épületében lévő kis barátcellaszerű szobámban a holmimat. Tartottam a direktor durvaságaitól.

Mégis eltelni látszott az esztendő. Már a háromnegyedénél tartottunk. A következő év januárjának elején jártunk. Az uradalom élőnyúlbefogásra kért és kapott engedélyt a Földművelésügyi Minisztériumtól. Akkor még a MAVAD nem létezett. Az élővad-exportot a Julius Mohr bécsi cég bonyolította le. Ez a cég bocsátotta a gazdaságok rendelkezésére a befogáshoz szükséges hálókat, a szállításhoz a ládákat, és ő küldött átvevőt is. Az élő nyulat „két nőstény— egy bak" arányban vették át, a lőtt nyúl négyszeres áráért. A befogott feles létszámú bakokat lebunkóztuk, ezekért is többet fizettek, mint a lőtt nyúlért. A befogás négy kerületre terjedt ki, és az időjárástól függően négy-öt munkanapot vett igénybe. A befogott nyulakból csak a teljesen épeket vették át. A nyulak kezelése, minősítése, egyedi elhelyezése a lucernaszénával, felszeletelt takarmányrépával ellátott ládákba, szállítása kocsikon a vasúthoz, a feladás expresszáruként a vasúton mind igen nagy gondosságot, körültekintést igényelt. Mindezek lebonyolítására az uradalom részéről én kaptam megbízást. Az engedélyokiratban az a kötelezettség is szerepelt, hogy az osztrák cégnek átadott állatlétszám tíz százalékának megfelelő számú élő nyulat hazai vadásztársaságoknak kell vérfrissítésre leszállítani a megadott diszpozíciók szerint. Ezeknek az értékét — ami szerényebb volt az exportárnál — a minisztériumtól kaptuk meg.

Hans Koller személyében rendkívül megnyerő modorú osztrák fiatalembert kaptunk nyúlátvevőként. Nagyon értette a dolgát. Vele bonyolítottam le az átadás-átvétel műveletét. Hamarosan összebarátkoztam vele. Kioktatott: két dologhoz kell szigorúan ragaszkodnia, először is a két nőstény— egy bak arányhoz, másodszor ahhoz, hogy nyulat a legkisebb sérüléssel sem vehet át. Gyakori a hálóba futáskor, vagy a fogóember által a hálóból kivételkor a kisebb sérülés. Letörik egy-egy karom, megsérül a szemhéj. Ezeket nem veheti át, mert a vadnyúlnak az a sajátsága: a legkisebb sérülés is elgennyesedik a szállítás alatt a fogságban, majd üsz-

kösödik. Kérdésemre, hogy ezeket a sérült nyulakat vajon rövidebb útra, belföldi szállításra elküldhetem-e, a legnagyobb óvatosságra intett. Leghelyesebb ezeket — mondta —, ha nőstények, elengedni, a szabadban rendbe jönnek. A feles számú bakokat meg úgyis lebunkózzuk, még ha nem sérültek is.

Az ivararány általában rosszabb, mint a kívánatos. A nőstény nyúl, ha vemhes, ha szoptat, nehezebben kél, több esik áldozatául a ragadozóknak. A bak éberebb, hamarabb kél a veszély elől, s ez a kívánatos ivararány rovására megy, amelyben két-három nőstényre is elég egy bak.

Köszönettel vettem a figyelmeztetést, és eszerint igyekeztem a hazai kötelező diszpozíciókat kielégíteni.

A nyúlátadási depókat két, egymással szemben végzett hajtás között, a háló egyik végénél jelöltük ki, védett helyen. Egy-egy szalmakazal vagy fasor takarásában, hogy a hajtást ne zavarjuk, a fogóemberek oda hordták össze a vadonatúj terményzsákokba gyűjtött nyulakat. Nagyon vigyáztak agyonijedt nyulaikra, mert a sérültek után nem kaptak darabonként prémiumot, pedig ez jó fogás esetén takaros summát tett ki.

A befogás első napján az átadási helyre odagördült kocsijával a direktor úr őméltósága. Javában dolgoztunk. Figyelte a munkánkat. Észrevette, hogy az átvevő egy-egy nyulat nem vesz át. Ezt kifogásolta. Az osztrák dühös lett, de azért szép nyugodtan megmagyarázta a nagy hatalmú direktornak, miért cselekszi ezt. Udvariasan, de határozottan közölte, hogy ebbe nem is enged beleszólást, ez az ő felelőssége. A direktor nem volt szokva az ellentmondáshoz. Kissé félrehívott, és utasított, hogy ezeket a sérült egyedeket rakassam be a hazai tízszázalékos leadási kötelezettségben előírt szállítmányokba. Próbáltam védekezni, és megismételtem, amire engem az átvevő már figyelmeztetett. Felcsattant: „Ki rendelkezik itt, a nyúlátvevő, vagy én?" Még hozzátette: elvárja, hogy erélyesebben képviseljem az uradalom érdekeit. Ebből lett a botrány. Nagyon óvatos voltam, csak néhány olyan nyulat engedtem berakni a tízszázalékos keretbe, amelyen bármily jelentéktelennek látszó sérülést vettem észre. Azt is csak addig, amíg a direktor ott volt. Meg voltam győződve az osztrák átvevő őszinteségéről. Végeredményben a cégnek az volt az érdeke, hogy minél nagyobb számban vegyen át tenyészanyagot.

Később újra figyelmeztetett a „ságor": vigyázzak, baj lesz. Meg is fogadtam a tanácsát. Addig azonban, amíg a direktor ott tartózkodott, egy harminc egyedből álló szállítmányba néhány sérült példány is belekerült.

Mindez egy csütörtöki napon történt. A fogást még az esti vonatok in-

dulása előtt feladtuk az állomásainkon. A cég képviselője az általa átvett különleges jelzésű ládákat Sopronba irányította, az ő gyűjtőtelepükre. A kisebb számú többi ládát — a belehelyezett nyulakkal — mi adtuk fel a Földművelésügyi Minisztérium illetékes osztálya által megadott belföldi címekre.

Így került feladásra a direktor közreműködésével öt ládában elhelyezett harmincas tétel a Veszprém-Jutasi Altisztképző Iskola Tisztikarának Vadásztársasága címére, Veszprém-Külső állomásra. Ez az élő expresszáru-szállítmány oda másnap, pénteken meg is érkezett. Természetesen erről mit sem tudtunk. Mi a kollégáimmal együtt folytattuk az élővadbefogást.

A tiszti vadásztársaság a szállítmány átvételekor megdöbbenéssel állapította meg, hogy öt-hat nyúl súlyos, gennyes vagy már üszkösödni induló sérüléssel érkezett. Állatorvost hívattak, és még a vasútállomáson hivatalos jegyzőkönyvet vetettek fel az esetről. Azonnal felhívták telefonon a társaság elnök-tábornokát, aki a fővárosban, a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot. Alighanem alaposan kiszínezték, esetleg felnagyították a valójában is súlyos esetet. A tábornok sem volt rest, vette a telefont, és hívta a Földművelésügyi Minisztérium illetékes miniszteri tanácsosát, aki gyakori vadászvendége volt a jutasi társaságnak. Feltehetően tábornoki rangjához illő nyomatékkal kérte az ügy kivizsgálását.

Az illetékes miniszteri méltóságos azon nyomban hívta a mi uraságunkat pesti — Ráday utcai — lakásán. Tudta, hol keresse, hiszen jól ismerte: a mi gazdaságunkban is járt előzőleg vadászgatni. Uraságunknak az országban összevissza vagy tizennyolcezer katasztrális holdja lévén, volt hová járnia. Ennek ellenére uraságunk aligha tette az ablakba, amit a magasrangú minisztériumi illetékestől kapott. Később ezt alkalmam volt részben meg is tudni.

„Az ötpengős borravaló" című írásomban már megírtam, hogy a mi uradalmunk központjában — a pálkutai juhászszámadó szerint — olyan úr nem volt, aki öt pengő borravalót adott volna. A mi uraságunk is sajnálta a pénzt az interurbán telefonra azon a nevezetes szombat délelőttön, amikor őt letolták. A csaknem húszezer hold ezt már nem bírta el. (Talán ezért volt neki annyi.) Leült, és csúnya szálkás betűvel írt egy nem mindennapi szemrehányó levelet a jószágigazgatónak. Még aznap délelőtt ajánlottan fel is adta. Kikérte magának, hogy őt a direktor irányítása alatt álló gazdaságok a minisztérium előtt ilyen kínos helyzetbe hozzák. Kilátásba helyezte neki azt is, mint írta, hogy az uradalmat a jö-

vőben kizárják az élőnyúl-befogási engedélyesek sorából. Talán ezt érezte a legfájóbb pontnak. Nem volt mindegy, hogy évente mintegy ezer nyulat darabonként lőve két pengő ötvenért, vagy élve tíz pengőért tudunk-e értékesíteni. Sok más előnye is volt ezenkívül a gazdaság szemszögéből nézve az élőbefogásnak.

Szóval az uraság rettenetesen letolta a méltóságos direktort. Minderről én természetesen később értesültem, de hogyan?

A külső segédtisztekkel a kerekhalmi és györgyligeti kerületekben csütörtökön kezdtük a befogást, és szombat estére végeztünk vele. A program úgy szólt, hogy a hálókat vasárnap átszállítják a húsz kilométerre fekvő Flóra- és Boglya-majorokba. Ott hétfőn reggel folytatjuk, és kedden be is fejezzük a befogást.

Szombat este megjöttem központunkba. Bementem az irodai szobámba megnézni, nincs-e valami utasítás a számomra. Volt. A Flóra- és Boglya-majori befogásokhoz a ládák nem érkeztek meg. A befogást azonban folytatni kell a céggel történt megbeszélés szerint. Vasárnap reggel fél nyolcra legyek lent a Pollatsek Fülöp és Fia cég raktárházában. Velük megbeszélték: annyi üres ládát adnak, amennyi csak szükséges. A kerekhalmi bognármester, Donka József is oda van rendelve egy igáskocsival. Ő mindent tud. Annyi ládát választ ki, amennyi szükséges, és olyanokat, amelyek könnyen átalakíthatók a nyúlszállításhoz. Az átalakítást vasárnap a bognárműhely nagy erővel elvégzi, és a ládákat a kerekhalmi fogat hétfőn kezdésre a Flóra-majori szeszgyárhoz szállítja.

Tudomásul vettem az utasítást. Szombat este azonban már programunk volt. A kis osztrák vadátvevő munka közben kellemesen dúdolgatott. Mintha ezzel nyugtatta volna a vadul rúgkapálódzó nyulakat. Észrevettük, milyen muzikális, milyen kellemes hangja van. Így jött szóba valahogy a magyar nóta, a magyar bor, a magyar cigánymuzsika. Kifejezésre juttatta, milyen szívesen venne részt egy magyaros mulatságon. Elkövette azt a hibát is: eldicsekedett vele, hogy ő még sohasem volt illuminált állapotban.

Nekünk sem kellett egyéb. Megbeszéltük a segédtiszt kollégákkal a dolgot. Kerekhalmon éppen sertésvágások voltak. Néhány vesét velővel félretettünk. Ezt készítette el az öreg bognármester ragyogóan főző felesége. Ez lett a borkorcsolya. Kondor Antal, a pincemester másfél ezer hektoliteres borkészletének a gyöngyszemeiből küldött mintakollekciót, miután tájékoztattuk a „sógor" kijelentéséről. Pár szál cigány is került. Bármennyire szégyellem ma már bevallani, csúnyán leitattuk az átvevőt. Igaz, mi négyen voltunk egy ellenében. Mi a magyar nótákat énekel-

tük, ő a Wien-Wien nur alleint, a Kék Duna-keringőt és más Strauss-szerzeményeket, igazán kellemes hangján. Jó magyar szokás szerint a borokat nem Malligand-fokkal minősítettük, hanem azzal, hány nóta van benne.

Az osztrák azonban kialudhatta magát vasárnap, így ő került előnyösebb helyzetbe velünk szemben. Még a házigazda kolléga is szerencsésebb helyzetben volt. A két távoli kerületi segédtisztnek a téli hajnalon még haza kellett lovagolnia, hogy a hétfőn nálunk folytatódó befogást előkészítse. Engem az éjjeliőr repített haza az onnan négy kilométerre lévő központunkba egy homokfutón, a Csárdás nevű, már jómagamat is kiszolgált, amerikai félvér ügetővel.

Jót tett a hajnali friss levegő. A téli hideg is jótékonyan hatott a bor okozta mámor oszlatására. Maradt belőle így is elég, amint az a nap további eseményeiből ki fog derülni. Hajnalodott, mire beértünk a jószágigazgatóságra. Megkértem a direktor hajtókocsisát, aki a telepen lakott: hétkor szigorúan keltsen fel, de ott ne hagyjon, míg le nem szállok az ágyról. Meg is történt. Még megkértem Sándort, hozzon két vödör hideg vizet a kútról. Az egyiket a mosdótál fölé hajolva, mindjárt a fejemre is öntettem vele. Villámgyors borotválkozás, öltözés, pár falat, egy forró tea, és máris siettem a megadott címre — az előző esti, írásban kapott utasítás szerint —, a ládák válogatását intézni a nagy fűszer- és gyarmatáru-kereskedésbe. Siettem is, nem akartam, hogy a direktor előbb beérjen a lakásáról az irodára, mint én elmegyek. Ezekből a kora reggeli futó találkozásokból semmi jó nem szokott születni. Pedig akkor még nem is sejtettem, milyen vihar támad majd a későbbiből, a délelőtt folyamán.

Donka mester, az öreg bognár, ahogy ő magát titulálgatta, már várt a Pollatsek cég udvarán egy vendégoldalrudakkal felszerelt igásfogattal. Megkezdtük az üres ládahegyek átválogatását. Csak az elsőket kellett megmutogatnom, milyen alakú és nagyságú ládák felelnek meg. Azt már a mester ítélte meg, alkalmasak-e a rekeszekkel való ellátásra. Ugyancsak ő válogatta ki azokat a ládákat, amelyeknek a szétszedett anyagából majd a többiek rekeszeit el tudják készíteni. Gyorsan haladtunk. Örültem is ennek a lazításnak, annak is, hogy a hideg raktárhelyiségben jobban kigőzölög a fejemből az éjszakai mámor, mint ha a meleg irodában volnék kénytelen tevékenykedni.

Az ördög azonban nem alszik. Alig haladtunk túl a reggeli kilenc órán, jöttek értem a cég irodájából, menjek a telefonhoz. Rózsika, jószágigazgatóságunk földreszállt és jobb sorsra érdemes angyala, pénztárosa, gyors- és gépírónője, levelezője és munkatársainak olykor mosoly-

ra derítője, vészjóslóan szólt be a telefonba. A direktor már többször is idegesen keresett, siessek vissza a központba. Kérdésemre röviden válaszolt Rózsika: nem tudja, miért keres. Csak annyit mondhat: a reggeli postában Tibor úrtól — az uraságtól — kapott egy vastag ajánlott levelet, láthatólag az idegesítette fel. Mondtam, itt ládahegyeket kell átraknunk, nem hagyhatom abba, estig ezeknek kész is kell lenniük, de ahogy végeztem, megyek. Éreztem a vihart, nem siettem. Vasárnap délig volt iroda, elég lesz nekem abból egy óra is. Még vagy két-három telefonsürgetést kaptam, de nem hagytam magam siettetni.

A cég raktárosa gyorsan összeszámolta az általunk kiválogatott ládákat, felpakolták őket a vendégoldalas igáskocsira, s jól lekötözték rudazókötéllel, nehogy a fagyos úton széthulljon a szállítmány. Útnak indítottam a fogatot, aláírtam az átvételi elismervényt a cégnek, és nem kevés balsejtelemmel visszaindultam az irodába. Már jól kigőzölgött a fejemből a mámor, de még mindig volt bennem néhány atmoszféra nyomás.

Rózsika azzal fogadott: nem tudja mi van, de úgy érzi, nagy vihar lesz. Kért, maradjak nyugodt, ne ragadtassam el magam. Ő már a külső kollégákkal folytatott telefonbeszélgetésekből tudott a hajnalig tartó lumpolásról, előtte nem volt titkunk. Letettem a kabátom, bele akartam nézni az asztalomra tett halom postába, esetleg abból tudok következtetni valamire, de a direktor türelmetlen volt. Látott visszajönni, mert az ablaka előtt kellett eljönnöm, már szólt is a berregő, az engem hívó kettes jelzéssel, idegesen, egymást követően többször is.

Szokás szerint vettem a jegyzetfüzetemet, bementem hozzá a régimódin épített uradalmi épület boltíves, rettegett jószágigazgatói szobájába. Köszönésem után, amit amerikai redőnyös íróasztalánál oly feldúltan ülve talán nem is fogadott, az előtte heverő több oldalas levélre csapott. Ott feküdt az uraság jól ismert szálkás betűivel megcímzett ajánlott boríték is.

„Ezt kell kapnom maga miatt, ennyit nem lehet egy diplomás emberre rábízni." Felvette a teleírt oldalakat, és elkezdett belőle részleteket felolvasni. Az uraság leírta, milyen szemrehányást kapott a Földművelésügyi Minisztériumból a Veszprém-Jutasi Tiszti Vadásztársaság — biztosan jogos — panasza alapján. Részletesen citálta az előzőekben már leírt esetet az üszkösen érkezett, sérült nyulakról. A történethez ismerni kell persze az uraság szörnyű vénasszonytermészetét, aki órákig tudott kotlani egy-egy apróságon. Amit más két szóval elintézett, arról ő hosszú előadást tudott tartani, és esetleg hetek múlva újra nyúzni vele az em-

bert. Ezt még én is tapasztaltam, pedig a kedvencei közé tartozónak tekintettem magam.

A direktor tovább olvasta a szemelvényeket a levélből, amelyek újra és újra ismételgették az uraságot ért inzultust és az uradalmat ért szégyent. A refrén pedig minden újabb strófa után ez volt: kilátásba helyezték az uradalom kizárását az élővad-befogásra engedélyt nyerők sorából.

Hamarosan megtudtam, hová akar őméltósága kilyukadni. „Persze ez mind azért van, mert megbíztunk magában, és ilyen szégyent hozott az uradalomra". Átvillant az agyamon: ez a nagyúr — kormányfőtanácsos méltóságos úr, gazdaköri elnök, OMGE-tag, helyi potentát, a megyebizottság tagja — nem akarja vállalni az általa közvetlenül kiadott rendelkezés következményeit. Ehhez erkölcse sem volt, s ebből kifolyólag erkölcsi bátorsága sem. Mindent egy segédtisztecske nyakába kell varrnia, mégpedig úgy, hogy az bűntudattal vállalja önmagára azt a baklövést, amit a nagy hatalmú jószágigazgató közvetlen és erélyes utasítására csak tessék-lássék hajtott végre.

Ekkor azonban jól jött az estéről még megmaradt túlnyomás. Ahogy ma mondanák, felment a pumpa. Édesapámtól tanultam: a kiabáló, hangos főnökkel nagyon halkan, annál erélyesebben kell beszélni. Az ordítozás azokban a nyomorúságos időkben bevett szokás volt a gazdaságok mindennapjaiban. A direktornál pedig szinte természetesnek számított. Amikor már durva, sértő hangon kezdett kiabálni, az asztalt csapkodva, közelebb léptem az asztalához — lehet, hogy volt valami fenyegető is a megmozdulásomban —, és egy pillanatban, amikor elzöldülve levegőt vett, halkan, de nagyon határozottan azt mondtam: „Csak nem akarja igazgató úr a nyakamba varrni, amire közvetlenül utasított, és ami ellen én tiltakoztam?!"

Ez olaj volt a tűzre. Artikulálatlan hangon kérte ki magának, hogy én őt meghazudtolom.

Elképedtem erre az aljasságra. Ilyennel én huszonnégy esztendőmmel még nem találkoztam. Éreztem, itt most kenyértörésre kell vinni a dolgot. Rádöbbentem, tulajdonképpen azért kapott dührohamot, mert én nem akarom vállalni a nekem szánt bűnbakszerepet. Láttam, minden érvem hiábavaló ezzel a szörnyeteggel, ezzel a szememben erkölcsi hullává lett hatalmassággal szemben. Amikor a legjobban ordított, sarkon fordultam, pár határozott lépés után bevágtam magam után a régi épület nehéz tölgyfaajtaját. Az ajtócsapódást nagy robaj követte. Nem törődtem vele. Elrohantam anélkül, hogy visszamentem volna megnézni, mi okozta.

A régi épület boltíves téglamennyezete az ajtó felett már régebben meg volt repedve. A kőművesünk már nézte is, s abban maradt a direktorral, hogy tavasszal, ha majd az elutazik valahová pár napra, azalatt meg fogja javítani. Ez a rész szakadt le, amikor bevágtam az ajtót. A törmeléktől percekig nem tudott kijönni a direktor, míg az irodalány segítséget nem hívott. Kosarakkal hordták ki a lezuhant törmeléket.

Első gondolatom az volt, összecsomagolok, és másnap ott hagyok csapot-papot. Az irodai szobában Elek Jenő számtartónak és Rózsikának pár mondatban elmondtam a történteket, már amennyire ezt feldúlt lelkiállapotom lehetővé tette. Közöltem, megyek, csomagolok, és másnap elutazom. Vegyék át a dolgaimat. Belenéztem a postámba, néhány sürgős dolgot odatettem egyiknek is, másiknak is az asztalára. Vettem a kulcsaimat, és bementem az épület másik oldalán nyíló szobámba. Kinyitottam a nagy zöld utazóládámat, és elkezdtem a holmimat berakni. Bejött a szobámba Elek számtartó. „Mit csinálsz, micsoda esztelenséget?!" — kérdezte tőlem. „Jenő bácsi, ezek után nem maradok egy percig se." „Ezt nem teheted, ezt a luxust te nem engedheted meg magadnak. Ezt a szamárságot nem adhatod előnyként a direktornak." Kérdőleg néztem rá. Folytatta: „Négy fiam van, jó barátaid. Titeket mint pótfiaimat kezeltünk. Ha te innen egyik percről a másikra elmégy, és beteszed magad után az ajtót, csak neked lehet hátrányos. Négyszemközt vagyunk. Tudod jól: a direktor nemcsak rosszindulatú, de gátlástalan is. Ebből a konfliktusból csak ő kerülhet ki győztesen, és ehhez az is hozzá tartozna, hogy téged lehetetlenné tegyen. A városban mindenki tudja, milyen nagy összegekkel dolgozol, súlyos pénzek mennek keresztül a kezeden. Nem átallaná postára adni, hogy e körül nem volt valami rendben. A szüleidre és a jövődre is gondolnod kell. Aludj rá egyet, és ha úgy látod, mégse maradsz, van három hónap felmondásod, ezt tartsd be. Más optikája lesz a dolognak." Közben, amíg ezeket a nyugodt, bölcs, atyai-baráti tanácsokat hallgattam, a mérgem is lohadt. „Gondolkodom rajta, köszönöm a jóindulatát." Elköszöntünk egymástól. Az irodai órának vége volt vasárnap délben, ő hazafelé tartott, én felfüggesztettem a csomagolást. Mint annyiszor az életben, most is a kompromisszumot választottam. Bementem a már üres irodai szobánkba. Nem aludtam a dologra egyet, leültem az írógéphez, és megírtam a felmondólevelem. Okleveles gazdáknak egy év felmondás járt törvény szerint, és ezt három hónapnál rövidebbre szabni nem lehetett. Ennyi volt a mi segédtiszti akceptálólevelünkben is. Január közepe felé jártunk, így április 15-re mondtam fel, ha nem is könnyű szívvel ezt az első állásomat.

Dél elmúlt, ebédelni indultam Katona nénihez. Itt a városban ugyanis a híres kifőzőnénél fizette a kosztomat az uradalom. Oda jártam ebédre-vacsorára, a reggelit a szobámban fogyasztottam el. Menet közben bementem a postára. Az hivatalosan zárva volt ugyan, a járási székhelyen lévő postamesterségen azonban egész napos telefonszolgálatot tartottak, és az öt-hat postáskisasszony ott is lakott a posta épületében. Jóban voltunk a lányokkal. Sokszor apró figyelmességekkel honoráltuk előzékenységüket. Hol pár szál virággal, hol idény szerint valamilyen szép gyümölccsel. Hálásak voltak. Bekerültem az udvar felől az épületbe. Rövid udvarlás után az egyik kisasszony kérésemre felvette a direktornak címzett ajánlott levelet, azzal az ígérettel, hogy azt a másnapi, hétfő reggeli postával a postafiókunk útján kézbesítik. Megnyugodtam. Hármasban voltunk bentkosztosok Katona néninél. Chassán Vladimir, az első világháborúból ittmaradt orosz hadifogoly banktisztviselő, Váczy Károly, a mindig vidám református kántortanító, meg jómagam. Ha nem is kis gondoktól terhelten, mégis jó hangulatban fogyasztottuk el Katona néni híres vasárnapi ebédjét.

Délután aludtam vagy másfél órát. Megírtam egy levelet a szüleimnek a váratlan fejleményekről. Estefelé még találkoztam a barátaimmal, időben elmentem vacsorázni, korán lefeküdtem. Az eredeti terv szerint reggel ötkor kellett indulnunk a húsz kilométerre lévő Kántorjánosi község határában fekvő Boglya- és Flóra-majori kerületekbe. Ott folytattuk hétfőn reggel a vasárnapi megszakítás után az élővad-befogást.

Hótalan tél volt. A fagyos, zörgős kocsiúton szinte szó nélkül tettük meg hármasban a hosszú utat Dandár Andrásnak, a kerekhalmi II-es számú futókocsisnak a fogatával a dermesztő hidegben. Szerencsére idejében érkeztünk, volt még időnk átmelegedni a Flóra-majori szeszgyár jól fűtött helyiségeiben.

A kezdésre jól elő volt készítve minden. Megérkeztek a kerekhalmi bognárműhelyben átalakított ládák is. A szokottnál gyakrabban nézegettem Doxa-zsebórámat, nem kis kajánsággal gondolva a fél kilenc-kilenc közötti időpontra. Vajon milyen arcot fog vágni a direktor a felmondólevelemhez, amikor kibontja. Sok idő azonban nem volt a gondolkodásra, kezdődött a munka.

A második hajtást fejeztük be éppen úgy tizenegy óra felé, amikor az átvételi depóhoz odarobogott elegáns fogatán a direktor. Tudtam, ismerve a szokását, hogy a postabontás előtt nem indult el. Az időpont is vágott: ha nem állt meg útközben sehol, másfél óra alatt idehajtott a kocsisa. Azt is tudtam, hogy már elolvasta a levelem. Vártam a fejleményeket.

A szokásos üdvözlések után első dolga volt, hogy elvette a karomra akasztott, acatolóval ellátott meggyfa görbebotomat. Ezt a még gazdász koromban kötelezően beszerzett botot azért vettem magamhoz, mert olykor beálltam a befogóhálóhoz közeledő hajtók közé. Ilyenkor, a hajtás összeszűkülésekor sok nyúl kitör visszafelé. Ezt akartuk akadályozni.

A hajtás befejeztével figyelte, milyen gyorsan végezte a munkáját az osztrák átvevő, ahogy a nyulak sorban előkerültek a fogóemberek zsákjaiból. Milyen begyakorlott ügyességgel adminisztrálta magát a nyakába akasztott jegyzettömb és ceruza segítségével. Mindig tudta, hányadán áll, hány nőstényt és bakot vett át, nehogy elvétse az ivararányt.

Látszólag jó hangulatban elbeszélgetett még velünk a direktor, majd elköszönt tőlünk, és elvonult a kerületvezető társaságában. Amikor a kocsira felültek, még visszaszólt nekem: „Aztán vigyázni a hazai kötelező szállítmányokra, nehogy sérültek kerüljenek bele!" Tanúkat is akart magának szerezni őméltósága, hogy milyen utasítást adott. Az időpont eltéréséről, arról, hogy ez már csak eső után köpönyeg, csupán ketten tudtunk, ő meg én. Metternich sem csinálhatta volna diplomatikusabban.

Két nap alatt befejeztük a vadbefogást. Kedd este a vasútállomáson feladtuk az utolsó ládákat, mind az átadott, mind a még kötelező belföldi tételeket. Az állomási vendéglőben még ettünk annyit, hogy elég legyen a hideg téli estén a hosszú kocsiútra hazáig. Régen elültek a verebek, mire mindannyian azt mondhattuk: végre hazaértünk. Másnap, szerdán reggel — a magam részéről új pozícióból, most már felmondásos viszonyban — nagyon nehéz órák elé néztem.

A délelőtt aránylag csendben telt el. Elkészítettem az összesítést az élőnyúl-befogásról, részben az elszámolás, részben az uraság számára. Ő ezt személyes ügyének is tekintette. Annyi történt közben, hogy a direktor befogatott és elment valahová a városba. Rózsika ezalatt bement a szobájába, és azzal jött vissza: nyitva hagyta a direktor az asztalát, ott van kint az uraság levele. Nem álltam meg, hogy be ne menjek, át ne fussam, elsősorban azokat a részeket, amelyeket vasárnap nem olvasott fel nekem. Mondhatom, alaposan lehordta őméltóságát a nálánál tíz-tizenöt évvel fiatalabb „nagyságos úr". Nem is hittem, hogy ilyen hangot is eltűr ez a helyi nagyság. Ezeknek a súlyos kifakadásoknak a jogosultságát akarta magától el- és reám hárítani. Az volt az érzésem, szándékosan nem húzta le elmenetelekor amerikai rendszerű íróasztalának a redőnyét.

Hamarosan vissza is jött rövid ügyintéző útjáról. A délelőtt folyamán nem hívott be, nem is mentem be hozzá, a postát sem velem beszélte meg, az összesítőket is a számtartó úr vitte be neki tájékoztatásul.

Eljött a dél, az egy óra. A direktor nem mozdult. Máskor már rég elviharzott ilyenkor a lakására ebédelni. A számtartónk is ebédelni ment már. Rózsikára is rásegítettem a kabátot, amikor kettőt szól a csengő, engem hív. Kértem Rózsikát, várjon meg. Egy kis darabon együtt mehettünk, ő haza a szüleihez, én messzebb, Katona nénihez.

Komor és baljós érzelmekkel léptem be a direktorhoz. „Hozd be a vasrendelések anyagát!" Máskor hivatalos ügyekben mindig magázott. Ha valami privát dolgot kért, vagy kedélyeskedett, tegezni szokott. Nem tudtam mire vélni a hangulatváltozást. Szó nélkül kijöttem, mondtam Rózsikának, menjen ebédelni, ne várjon, ez hosszú nóta lesz. A vasrendelések anyaga vaskos dosszié volt. Január derekán jártunk. Február 1-jétől ötszázalékos fázisadót vezettek be a gazdaságokban használatos vasárukra. A bank csak három százalék kamatot fizet, rendeljünk meg egy egész évi szükségletet. Két százalék kamat megmarad. Így gondolkodott egy tőkés uradalom. Bevittem az anyagot, három cég ajánlatát. Több ezer pengős rendelésről volt szó. Röviden referáltam, hozzáfűztem, hogy célszerűnek tartanám a rendelést megosztva feladni. Máskor ez minimum egy fél napig tartott volna, míg minden tételt megrágva, valamire rámondja az igent. Most pár perc után csak annyit mondott: „Jól van, intézd legjobb belátásod szerint." Igyekeztem gyorsan összerendezni a terjedelmes anyagot, vissza a dossziéba, reménykedve, hogy indulhatok ebédelni. Már-már sarkon akartam fordulni, amikor felemelt egy papírlapot az asztalról, és újra felém fordulva, azt mondta: „Kaptam tőled egy levelet. Remélem, ezt nem vetted komolyan, és eltéphetem." „Ne tessék eltépni, én ezt nagyon is meggondoltam. Nem is akarok változtatni rajta."

Hosszú rábeszélés következett. Került minden szemrehányást, hogy netán valami hibát követtem volna el. Hangsúlyozta, mennyit tanultam náluk, hálátlanság lenne, ha fognám a kalapom és elmennék. Utalt a háború alatt tönkrement idegeire. Mindenről szólott, csak a vasárnapi jelenetről, a nyulakról nem.

Türelmesen végighallgattam, aztán hangsúlyozottan csak annyit mondtam: „Nagyon sajnálom, hogy elválnak az útjaink, de én nem azért tanultam, nem azért szereztem meg a diplomámat, hogy villámhárító legyek." „Szóval én vagyok a szemedben a vörös posztó?" „Sajnos igen — feleltem, gondolván, itt az alkalom ezt nyíltan megmondani. Még ezek

után sem adta fel a harcot. Mindenáron el akarta kerülni az urasággal, a Tibor úrral szemben való kirukkolást az ügyemben. Rövid, komor képet festett az elhelyezkedés kilátástalanságáról, amire csak azt jegyeztem meg: ezzel tisztában vagyok, de inkább éhen pusztulok, mint hogy ilyeneket zsebre vágjak, ilyen inzultusokat lenyeljek. Láttam, még ez sem elég neki. Gondolta, csak most vegyen le a lábamról, majd talál később ürügyet a bosszúra, csak azért, mert nem ő mondott fel nekem. Ezzel váltunk el.

Megindítottam a pályázati lavinát. Írtam jó néhány, legalábbis vélt pártfogómnak. Ő sem volt rest. Lediktált egy levelet édesapámnak, találkozót kérve tőle a megye székhelyén. Ez meg is történt. Édesapámtól kaptam is egy marasztaló levelet, én azonban nem tágítottam. Csak azt ismételgettem magamban: „Alea iacta est... a kocka el van vetve!"

Sok munkánk volt. Öt kerületben háromszáz hold dohányt termelt az uradalom. Most volt a dohánybeváltás dandárja. Az elszámolások a feles dohánykertészekkel rendkívül megterhelték a központot. Fokozott igyekezettel dolgoztam, nehogy szó érhesse a ház elejét. Sok időmet lekötötte a levelezés állásom ügyében.

Február tizedike körül vártuk az uraságot, aki egy-két hétre szokott lejönni kéthavonta, háromhavonta. Azt nem tudtam, a direktor jelezte-e neki az én felmondásomat. Ha jól emlékszem, egy keddi napon, az esti gyorssal érkezett meg. A véletlenek játéka. Szerdán robbant a bomba. Kaptam egy táviratot: másnap, csütörtök délelőtt mutatkozzam be Pusztatenyőn. Drótválaszt kértek, melyik vonattal várjanak. Elővettem a menetrendet, és máris feladtam a táviratot. A posta óramű pontos működésére akkor mérget lehetett venni.

Bementem a direktorhoz, és bemutattam a táviratot a másnapi meghívásra. Tudtam, kínos neki az időpont az uraság miatt, akinek nyilván feltűnik, ha nem leszek az irodában. Kért, hogy halasszam el az utazást. Jelentettem, nem tehetem, már fel is adtam a választáviratot az érkezésemről. Nem lelkesedtem az alföldi gazdaság meghívásáért, de nem volt más választásom.

A direktor estefelé szólhatott csak az uraságnak a felmondásomról, feltehetőleg azt is megemlítve, hogy másnap nem leszek ott. Este már megjöttem a vacsorától, úgy kilencre járhatott az idő, félig megborotválkozva álltam a szobámban, amikor kopogtak. Ráckevi Gábor, az inas jött értem. Kéret az uraság, menjek át a lakására. Reggel négykor indul a vonatom, ami három órai felkelést jelentett. Korán akartam lefeküdni. Tudtam, ebből nem lesz semmi. „Rögtön megyek, jelentse, hogy éppen borotválkozom."

Éjfélig puhított az uraság, hogy maradjak. Kenetteljesen hivatkozott édesapámnak a családjánál töltött másfél évtizedes szolgálatára, hogy milyen bizalmi embere volt elhunyt nagybátyjának. Ecsetelte a régi kapcsolatok érzelmi motívumait. Csaknem éjfélig tartott az audiencia. Tűkön ültem, tudtam, hogy háromkor fel kell kelnem. Nem akarta a főzőcskét abbahagyni. Szokott szószátyárságával adta elő érveit, sőt a végén a húszezer hold negyedrésznyi vároményosa úgy ígért meg havi tíz pengős fizetésemelést — négy év után —, mintha a fele birtokát is kilátásba helyezte volna. Megköszöntem. Hajnalban elutaztam bemutatkozni. Ott megkaptam a tíz pengő emelést is. Amint a következőkből kiderül, nem sok köszönet volt benne.

Húsvét vasárnapja április 15-ére esett. Szombaton leszámoltam. A nagy zöld utazóládám feladtam az új munkahelyem címére, benne a betyárbútoromat. Két napra — ünnepre — hazautaztam a szüleimhez. Húsvét utáni kedden, 18-án elfoglaltam az állásomat. Kellemetlenül hideg, esős, szeszélyes áprilisi nap volt. Már aznap rájöttem, hogy a belső major, a gazdaság központja, ahol bemutatkoztam, csak csalétkül szolgált. A külső majorban, ahová egy ispán mellé kerültem, sokkal primitívebb körülmények vártak rám. Egy jobb sorsra érdemes érettségizett kolléga fogadott, a belső majori teendőket ő látta el. Kezelő úrnak szólították. A lakásunk tűrhető volt, egy valamikori kertészlakás, két szobával. Így külön alhattunk. A kosztot a régi kiskastély egyik szárnyában elhelyezett szakácsnő szolgáltatta. Ott volt az étkezőhelyiség is.

Egészen más volt ez az alföldi fátlan, sík világ, mint ahol eddig éltem. Nem értettem sehogy sem a Petőfi lelkesedését, a „Szép vagy Alföld, legalább nekem szép..." rajongó hangját.

Külső segédtiszti teendőim közé tartozott a nagy értékű lóanyag felügyelete, beosztása. A fogatok túlnyomó többsége a híres félvér ménes kancaanyagának törzsállományához tartozott. Itt voltak elhelyezve az ellés előtt álló, elnehezedett igáskancák és néhány évjárat csikó is. A ménesmester egy nyugalmazott mezőhegyesi méneskari tiszthelyettes volt. Mezőhegyesről járt le egy méneskari szakember a tenyésztés irányítását ellátni. Ezenkívül hozzám tartozott a három külső majorban elhelyezett mangalica- és Pfeiffer-sertéstenyészet is. Egy majorban folyt az elletés, a másik kettőben pedig az üres koca-, a vemheskoca- és a növendékállomány volt elhelyezve. A több ezres állomány tartása, tenyésztése nagyon primitív körülmények között — a szó szoros értelmében — bonyolódott.

Az etetések a reggeli idejéig megtörténtek. A gyorsan bekapott reggeli

után a tömegmunkához kellett mennem pallérkodni. Ezt ilyen szoros beosztásban még nem csináltam. Jobban vezetett gazdaságokban a csőszökre, summásgazdákra bízták. Szellemi munkához szokott, arra szakosodott embernek idegőrlő munka volt ez. Azelőtt csak felügyeltem rá egy-egy órán át. A gazdaságban nagyarányú vetőmagtermesztés, dughagyma-szaporítás és sok minden olyan különleges növénynek a szerződéses termesztése folyt, amelyek újdonságot jelentettek a számomra. A bőrömre menő játékban drágán, de sokat tanultam.

Rengeteg munkással dolgozott a gazdaság. A közeli községek ontották a napszámosokat. Különösen sok női munkást foglalkoztattak a növényápolási munkákban, majd ősszel-télen a vetőmag feldolgozásában. Előfordult, hogy hajnalonként kétszáz nő is megjelent, öt-hat kilométert téve meg gyalog, és a felét hazaküldték. Ilyen agrárproletár-tömeggel én eddig nem találkoztam. Meglepő volt, hogy ennek ellenére elég rendesen voltak öltözve.

Csalódást okozott az is, amikor az első nap odaállítottak nekem a kellemetlen, szeles, esőre hajló időben egy kétkerekű kordét, jó lóval, szerszámmal, de az ülésen pokrócok nélkül. Mielőtt felültem volna rá, bementem az irodába, és feladtam haza egy táviratot: küldjenek két lópokrócot. Napok alatt megjöttek a postán. Azokat jobban megnézték, mint engem, akit a gyakran változó írnokok, segédtisztek egyikének tartottak.

Első nap valami kishagyma-kapáláshoz mentem ki, ahol Czanik csősz tartotta a felügyeletet. Vagy száz lány kapált kis kapircsokkal. Ezeket a lányokat estére nekem kellett a kézinapszám-könyvbe beírnom. Kitűnő arcmemóriám volt mindig. Nagyon imponált a lányoknak, hogy harmadnap már én mondtam sorra a nevüket, és nem nekik kellett bemondaniuk. Ezt ők egész rendkívüli dolognak tartották. Én természetesnek.

Nehéz volt megszokni a napi négyórás éjszakákat. Kettőkor keltünk, tíz előtt alig kerültünk ágyba. Ez azért még ment volna valahogy. Amit nem tudtam megszokni, az a hajnaltól sötétedésig tartó hangoskodás, istenkáromlás volt. Tudtam, nem sok sót fogok itt megenni. Már gyakorlatom volt benne, éreztem, megjön az alkalom itt is, erre is.

Az ispán úr mindig rekedt volt a káromkodástól. Ezt elvárta a parancsolóktól, a beosztottaktól is. Sokat neheztelt rám, mert nem vettem át a stílusát. Igaz, már az embereit is ehhez szoktatta. Amikor egy csikósbojtárnak kérő szóval mondtam, hogy nyergelje fel a VIII-as Gidránt, körülnézett, kihez beszélek. Csak akkor mozdult meg, amikor a jelenetet látva az odajövő ménesmester elkapta: „Te marha, nem hallod, milyen szé-

pen beszél veled a segédtiszt úr?" Én pedig tovább törhettem a fejem, vajon kiben van itt a nagyobb hiba, a vezetőkben-e vagy az emberekben.

Telt az idő, eljött a nyár. Befejeződtek a tavaszi növényápolási tömegmunkák, kissé szabadabb lettem. László napján, ami tudvalevőleg június 27-ére esik a Gergely-naptárban, óriási zöldár indult el a Tiszán. A tizenhat kilométerre fekvő Tisza-kanyarban több mint ezer hold rét-, legelő- és szántóval volt érdekelve a gazdaság.

Ez a László-nap különösen emlékezetes maradt számomra. Lóháton mentem a Tisza-kanyarba, riasztani az ott lakó gazdát és az ott tanyázó pásztorokat a várható veszély miatt. Rám esteledett, mire már a kompon átjövet gyorsabbra vettem a tempót hazafelé. Éppen vágtába akartam beugratni a Gidránt, amikor az első esőcseppektől síkossá vált kötött réti agyagtalajon, a kopott nyári vasban megcsúszott, én pedig egy szaltóval kirepültem a nyeregből. Hatalmas ívet tettem meg, de szerencsésen a hátamon landoltam egy pocsolyában. A feltápászkodó lónak elkaptam a kantárszárát, így ha egy sárgomollyá válva is, lóháton tehettem meg hazáig az utat. Kellemetlen érzés volt a ragadós, sáros nadrágban átvenni a nyeregben a ló ütemét.

Hat hétig tartott a zöldár. Egy másik segédtiszt kollégával hat hetet töltöttünk a sátorban a Tisza partján az árvédelmi munkáknál. Az aratók helyett aratógépek vágták a búzát, a marokszedők kepéztek, míg az aratók kubikoltak, emelték a nyúlgátakat. Itt mentesek voltunk a majori munkarendtől, csak az a veszély fenyegetett, hogy ha átszakad a gát, tudunk-e menekülni. Megúsztuk! Az ellenkező oldalon szakadt át, a mi oldalunk megmenekült.

Közben vége lett az aratásnak odafent. Az aratók megkapták a részt is a marokszedőik által csak összerakott búzából, s a kaszások még harminc fillért kaptak köbméterenként a gáterősítésre kihordott földért. Nincs olyan kár, amiből valakinek haszna ne legyen.

Már csak a kubikgödröket, helyesebben a mérés céljára meghagyott földbabákat méregetni jártam le a tiszai részre. Ezek adták az elszámolás alapját a gáterősítés munkabéreinek kiszámításához. Közben megjött a ménes tenyésztését irányító mezőhegyesi felügyelő is. Nagyon nagy patáliát csapott. A tenyészkancákat a nagy nyári munkákban erősen lehajtották. Kifogásolta a kondíciójukat. Azzal fogadtak a majorban, hogy az ispán úr az uraság parancsára duplára emeltette a napi zabadagot.

A baj azonban nem jár egyedül. Közbejött egy háromnapos eső. Külső munkát végezni nem lehetett. A lovak megkapták a felemelt zabadagot, viszont elmulasztották naponta megjártatni a munkához szokott melegvérű kancákat.

Az én tiszai megbízásom még tartott, ott kellett az elszámolásokhoz szükséges munkákat, méréseket befejeznem. Háromnapos távollét után az árvízvédelmi munkám lezárásával egy esős késő délután arra jöttem meg: rettenetes fejetlenség uralkodik a ménesistálló közelében. A ménesmester katonásan elmondta a történteket. Tóth doktor megyei főállatorvost várták ki a ménes egészségügyi vizsgálatára. A fogatolt tenyészkancák már három napja pihentek. Befogattak az egyik kocsissal, menjen ki az állatorvosért a kövesúti elágazáshoz. A nagy Gidrán azonban összeesett a kocsi előtt a kövesúton, és összetörte magát. Most hozták be egy igásszánra fektetve, amit ökrökkel húzattak be a sáron. De a baj még nagyobb, mert már három pár lóból fekszik vagy egyik, vagy másik az úton, nem tudják, mi van velük. Éppen a negyedik párt készülnek befogni.

Abban a pillanatban tudtam, miről van szó. Ünnepi betegség = izomfesték-vizelés (myogloinuria paralytica). Az eddig pihent negyedik pár lovat visszaparancsoltam az istállóba. Megkérdeztem, kinek a lovai voltak ma munkában. Megmondták. Az fogjon be, és menjen az állatorvos elé (aki valamilyen autóhiba miatt késett). Tisztában voltam a betegség kezelésével. Előző munkahelyemen volt ilyen esetünk, sőt a direktor Fecske nevű kocsilova havonta, kéthavonta került ebbe az állapotba.

Kiadtam az utasításokat. Forraljanak a konyhán jól kimosott, nagy, tiszta edényekben sok vizet, majd langyosra hűtsék le. Azonnal hozzanak szódabikarbónát. Vettem a vérvevő tűimet, és kezdve a legsúlyosabb állapotban lévőn, a beteg lovaktól levettem 2—3 liter vért. Arecolin injekciót is kapott mindegyik. Amikor meghozták a forralt és lehűtött artézi vizet, egyszázalékos szódabikarbónás oldatot készítettem, és a kezelések sorrendjében nagy mennyiségű lúgos oldatot fecskendeztem az állatok vénájába. Keserűsót kaptak. Rendelkeztem, hogy már este se adjanak a be nem fogott kancáknak abrakot.

Az augusztus végi estén már talán kilenc órára is járt az idő, mire mindezzel elkészültem. Éppen egy viharlámpát vettem a kezembe, hogy még egyszer megnézzem a súlyosabb betegeket. Csak az erős lábsérülést szenvedett XXVI-os Gidrán nem tudott felkelni, a többit sikerült lábra állítanom. Eközben megjött az ispán úr, akinek már elmondták, hogy megérkezésem óta mit csináltam. Várta az állatorvost, aki még mindig késett. Engem el akart távolítani a tetthelyről, nehogy elmondhassam az állatorvosnak, milyen marhaságot halmoztak itt marhaságra. A ménesistálló bejárati boltíve alatt azt mondja nekem: „Kérem, menjen el Fehér csősznek a lakására, és hívja ide." Mondom neki, először is eddig sem

voltam küldönc, most sem leszek, másodszor fogalmam sincs, hol lakik a csősz, és nem is keresgélem az éjszakában, harmadszor úgy látom, én vagyok az egyetlen ember, aki tudja, mi itt most a teendő. Van itt csikósbojtár elég, küldje azokat.

Meg sem várta a mondandóm befejezését, elkezdett üvölteni, amennyire fakolompszerű, rekedt hangja ezt megengedte, hogy ő majd megmutatja, ki parancsol itt. Elővettem a bevált receptet, a viharlámpával a kezemben egész közel léptem hozzá, és nagyon keményre, de egész halkra fogva a hangom, azt mondtam neki: „Ne ordítozzon velem, mert nem állok jót magamért. Még egy hangos szó, és a képébe vágom ezt az égő lámpát. Ezt eddig csak a korára való tekintettel nem tettem meg."

Elképedt, a torkán akadt a szó. Még annyit szóltam oda neki: „Egyébként átadom a terepet a parancsolásra, ha tud, éljen vele." A kővé meredt, szálfa termetű ménesmesternek még pár szóban utasítást adtam a további teendőkre, aztán sarkon fordultam, és otthagytam őket.

Amikor megjött a megyei főállatorvos, és elmondták neki a kezeléseket, csak annyit jegyzett meg: „Sem én, sem a megyében egy állatorvosom sem tudta volna ezt jobban elintézni." Egy ló hullott el csupán, az értékes XXVI-os Gidrán, méhében egy vagyont ígérő félidős méncsikómagzattal. A lábsérülésén át szepszist kapott, és akkor még nem volt antibiotikum. A többi kanca felépült.

Másnap itt is megírtam a felmondólevelem. Itt is jött pár hét múlva a valami kisebb műtéttel éppen kórházban fekvő uraság a visszatartási főzőcskével. Rövidebb volt, mint az előző főnököm, aki érzelmi húrokat is pengetett. Itt ilyenek nem is voltak. Hajthatatlan maradtam. Ezek után ajánlott a gazdaság ügyvédjéhez, annak a birtokára. De végül mégsem oda kerültem, ahogy ezt már más helyen megírtam.

Sok mindenen túl ebben a két állásomban azt is megtanultam, hogyan nem szabad az emberekkel bánni! Az embereket nem vadítani kell, hanem megnyerni önmagamnak és annak az ügynek, amit én is szolgálok, amiben én eredményeket akarok elérni. Ezt az egész életemre kiható tapasztalatot vittem innen magammal a következő munkahelyemre. Ott már egy rövid évtizedet tölthettem.

A járatlanság veszélyei

Az iskolák — beleértve az egyetemeket is — csak alapot adnak a boldoguláshoz az életben. A régi szólás: „Gyakorlat teszi a mestert" — aranyigazság napjainkban is. Az ötvenes évek elejének agrár-felsőoktatása elkövette azt a súlyos hibát: elhitette diplomát nyert hallgatóival, hogy kész szakemberként hagyják el az alma matert. A fiatal diplomások szívesen el is hitték ezt. Később döbbentek rá, sokszor vaskos baklövések nyomán, mennyire félrevezették őket, és ők mennyire hagyták magukat félrevezetni. Sokan jártak úgy, mint valamikor az az éves csikó, amelyet az eke elé fogtak. Idő előtt tönkrement. Nem kevés fiatal agrárértelmiségi hagyta ott a pályát, mert korán dobták a mélyvízbe.

Érdekes megfigyelni: a klinikákon, a kórházakban a nehéz műtéteket sohasem a frissen végzett orvosokkal végeztetik. A bonyolult belgyógyászati diagnózisokat is konzultációkon állapítják meg. Ezeken a „cselédkönyves" szigorló orvosok legfeljebb csendes résztvevők. Csakúgy, mint a kórtermekben tartott nagyviziteken, ahol az orvosi slepp végén van a helyük. Az orvosok a továbbképzésre nagyon sok gondot fordítanak, ami érthető is. Emberek egészségéről, egészségük visszaadásáról, sokszor az életünkről van szó. Alighanem ebből a megfontolásból és új műtéti eljárások, új gyógymódok ismeretének közreadása céljából létesítették — egyetemi szinten — az Orvostovábbképző Intézetet.

A múlt rendszer uradalmairól sok jót és sok rosszat el lehet mondani. De az biztos, hogy voltak köztük olyanok, amelyek „márkázták" a fiatal szakembereket. Ha egy fiatal diplomás ilyen munkahelyen — vagy inkább munkahelyeken — eltöltött néhány inasévet, utána alkalmassá vált a vezetésre. A többes számot azért használom szívesebben, mert sokirányú tapasztalatot csak különböző gazdálkodási, éghajlati, és termelési viszonyok között, különböző talajokon lehetett szerezni. Egészen más volt az Alföld, a Dunántúl, a Nyírség, Észak-Magyarország, vagy a Duna— Tisza közének a gazdálkodása. Nem is szólva a gazdálkodás menetét döntően befolyásoló tőkeerőről, felszereltségi fokról, üzem- és mun-

kaszervezésről, de legelsősorban a szellemi vezetés nívójáról. Mindenütt lehetett valamit tanulni, olykor pozitív, máskor negatív irányban is. Ezért is mondták: „Egy fiatal gazdának sok kemencéből kell kenyeret ennie, amíg megszerzi a kellő gyakorlatot." Igaz, akkor még házi kemencékben sütötték a kenyeret, nemcsak a megyei vagy járási székhelyeken.

Ma már nyugodtan bevallhatom, soha kevesebbet nem tudtam, mint amikor a kezembe adták a diplomámat. Akkor éreztem először: most már várnak tőlem valamit. Amikor gyakornokból segédtisztté léptem elő, és nekem kellett volna megmondani, hogy a Csere-erdő alatti táblán másnap lehet-e gyűjteni a lucernát vagy sem, nehéz helyzetbe kerültem. A hullámos, már „kimenő", harmadéves táblán a mélyebb fekvésű részek vastagabb rendjei még zöldesek, nyirkosak, a partosabb helyek vékonyabb rendjei már szárazak voltak. Óra hosszat nézegettem a lekaszált lucernarendek légióját, és a tábláról lejövet még nem tudtam, mit fogok mondani. Öreg principálisom szerencsémre tudta, mit kell tennie.

A következő tavaszon azt találtam kérdezni a princimtől: „Nem vetjük-e még a kukoricát?" Kicsit korán volt. „Menjen ki, öcsém, a III-as váltó 2-es táblára, ott fogjuk kezdeni a kukoricavetést. Dugja az egyik mutatóujját oda, ahol csecsemőkorában hőmérőzték, a másikat a talajba. Ha egyforma hőmérsékletűnek érzi mind a kettőt, vetheti a kukoricát, és ültetheti a szőlőt. Ha nem, várjon vele, míg a talaj kellőképpen felmelegszik." Egy életre megjegyeztem ezt a tanítást. Egyetlenegyszer vétettem ellene, amikor kerületvezető lettem. Rá is fizettem.

Dunántúlra kerülve megtanultam a talajt a vetés alá szinte kiskertszerűen elmunkálni. Bár előzőleg az Alföldön is tapasztaltam, hogy ősszel inkább porba vetettek, dupla tárcsázás után, mint eke után rögös szántásba. A Tisza mentén még a konvenciós kukoricaföldet is csak tárcsázták búza alá. A talaj szintje alatt levágott kukoricaszárnak és maradékainak gondos letakarítása után hossz- és kereszt-, majd átlóirányban végzett tárcsázás alakította ki a porszerű magágyat. Az ilyen talajon a vetőgépet vontató ló patája szinte kilátszott a fellazított magágy porszerű rétegéből. A mag kellő mélységre került, és kitűnő termések igazolták a régi mondást a vetésről: „Ősszel porba, tavasszal sárba." Ezt a módszert a Dunántúlon — az időjárástól függően — hol tarló-, hol keverőszántással, hol mind a kettővel kombinálva, szinte tökéletesre fejlesztettük. Ennek alapot adtak a harmincas évek szakirodalmában a Gyárfás-féle magyar „dry-farming" mozgalomra buzdító tanulmányok is. Évente inkább egyszer szántani, mint rögök közé vetni. A vetőszántást helyettesítő dupla

tárcsázás nyomán mindig kitűnő búzaterméseket takaríthattunk be. A rögös — vagy dunántúli szólásmóddal: hantos — szántást a felszínen nagy erővel és nagy költséggel el lehet munkálni, de alsóbb rétegekben az ilyen talaj mindig üreges marad. Nem előny a fiatal növény számára, ha a gyökere ilyen üregbe ér. Száraz őszökön el is halhat a csecsemőkorát élő növény.

Hosszan sorolhatnám azokat a kisebb-nagyobb eseményeket a praxisomból, amelyek megérlelik a gazdát. Az egyik emlékezetes — talán legemlékezetesebb — az 1935. május 5-i fagy. A búza már kalászolni kezdett. Hajnalban mínusz hat fokot mutatott a hőmérő. Három kerületünkből a két mélyebben fekvő — a Kapos— Koppány torkolathoz nyúló területeivel — nagyobb fagykárt szenvedett. A mi kerületünk magasabban feküdt, csak a völgyekben és a halastavak közelében mutatkozott nagyobb kár. A két alsó kerületnek fiatal vezetője volt, a harmadikban öreg principálisom harmincnyolcadik éve ette a gazdaság kenyerét. Mellette voltam segédtiszt. A nagy kár hírére megérkezett pár nap múlva a gazdánk is. A vele történt konzultációk után a rókavörössé vált fagyos búzákat az alsó kerületek kaszálni kezdték. Silóvermekbe került a zöld búza.

A mi búzáink hegye is vörösödött a mélyebb fekvésekben, különösen a halastóparti táblákon. Hozzánk is feljött az uraság. Maga is fiatal ember, kitűnő elméleti gazda. A szokásos udvariassági bevezetőt követően, ami hosszabb távolléte után konvencionális volt, azt kérdezte a principálisomtól: „Ön még nem kaszáltatja a búzákat?" „Nem, de azt hiszem, nem is fogom" — hangzott a rövid válasz. Közvetlenül mellettük álltam. Láttam, hogy húszegynéhány esztendővel fiatalabb főnökünk nyaka elvörösödött, de nem szólt semmit.

Idős principálisom azt indítványozta, menjünk le a tópartra, nézzük meg a legmegviseltebb búzatáblákat. A reggeli harmatszállta után bizony vigasztalan képet nyújtott a levelek hegyén rókavörös színben játszó búza az erősödő napfényben. Alaposan bejártuk az úttól jobbra-balra elterülő két búzatáblát. Kevés szó esett. Nekem nem illett még beleszólnom a „nagyok" dolgába. Nyomon követtem a főnökeimet. Előkerült a zsebemből a ma is birtokomban lévő, annyi viszontagság között is megmaradt kis nagyítólencse. Letéptem néhány búzaszálat. Zsebkésemmel átvágtam a szárat. Nagyítóval próbáltam megállapítani — körülbelül öt nappal a fagy után —, milyen mértékben károsodtak az edénynyalábok, a tracheák és tracheidák, vagyis a növény szállítórendszere. A növényélettanban mi úgy tanultuk: ha ezek kétharmad része épen marad,

a növény kedvező körülmények közé kerülve kiheveri az elszenvedett kárt.

A hevenyészett vizsgálat azt mutatta, hogy a búzatövek túlnyomó többsége kiheverheti a fagykárt. Az uraság újra feltette a kérdést principálisomnak, fenntartja-e a véleményét. Engem is megkérdezett, mitévő lennék, ha a döntés rámhárulna. Közben azt is megérdeklődte, mit vizsgálgatok, és milyen eredményre jutottam. Elmondtam előbbi észrevételemet, hozzátéve: ha egy „gyógyító" esőt kapnánk, az sokat segítene. Végül a principálisom foglalt állást, és azt mondta: „Én ezt a búzát le nem vágatom. Ez olyan erős föld, hogy ha egy esőt kapunk, ez a búza többet hoz, mintha lekaszálnánk, és utána kukoricával elvetnénk."

A nagyon rossz esztendő vége az lett, hogy az alsó kerületek nem kaptak esőt. A lekaszált búzák helyén elvetett kukorica jóformán ki sem kelt. Mi kaptunk egy kiadós csendes esőt. Az a tábla búza, amelyen a konzultáció folyt, katasztrális holdanként kilencmázsás termést hozott. Ez a mi viszonyaink között gyenge közepes termésnek számított ugyan, mégis termés volt. Az alsó kerületek részes aratói hozzánk jöttek fel learatni néhány tábla búzát, hogy meglegyen az évi kenyerük.

A diploma után majdnem hatesztendei jó praxis volt már a hátam megett, mégis emlékszem rá, milyen óvatosan fogalmaztam, amikor megkérdezték a véleményemet. Igaz, a principálisom azzal zárta le az elköszönéskor a kérdést, amikor a gazdánk még egyszer felvetette, nem gondolta-e meg a dolgot: „Nem! Losonczyéknál voltam öt évig, Maisán vagyok harminchatodik éve, én még ilyet a búzának ebben a fejlődési szakaszában nem láttam, de tudom, ezen mi aratni fogunk." Neki lett igaza! Szerencsénk is volt az esővel, de az is hozzá tartozik az élethez.

Még egy kedves történet van a tarsolyomban, amely ezzel az öreg principálisommal és velem történt meg, és amely híven igazolja a járatlanság veszélyeit. De híven tükrözi azt a magyar paraszti észjárást is, amelyre már utaltam, és amelyet a falu urbanizációja szintén kihalásra kárhoztat. Nagyon sokszor idéztem már tanulságképpen, s idézem majd most is befejezésül, de előbb egy kis kitérőt teszek.

Az ötvenes évek végén az ország legjobb mezőgazdasági üzemei voltak a kísérleti és egyéb célgazdaságok, mindaddig, amíg a „szocialista nagyhalak", az állami gazdaságok le nem nyelték a „szocialista kishalakat". Akkor még ezt a kis konkurenciát sem bírták el, pedig az nagyon hatásos mozgatórugó volt és lehet az életben.

Azokban az években különböző állattenyésztési, -keresztezési és -hizlalási kísérleteket állítottunk be két kitűnően vezetett cukorgyári célgazdaságban, Szerencsen és Szolnokon.

A kísérletek irányítása, ellenőrzése, értékelése sokszor napokra ezekbe a gazdaságokba szólított. Így töltöttünk az egyik száraz nyáron néhány napot a szerencsi célgazdaságban. A cukorgyár minden komfort-tal ellátott vendégszobáiban voltunk elszállásolva. Reggel korán innen indultunk Kis-Hódosra, vagy éppen abba a majorba, ahol kísérleteinket végeztük. Egy ilyen kiutazás alkalmával láttam: egy nagy kiterjedésű magrépatábla tarlóját szántották a traktorok. Erőlködve haladtak a gépek a kőkemény agyagtalajon. Az ekék nyomán hatalmas rögök fordultak ki a földből. Az emberfej nagyságúak a kisebbek közé tartoztak, de nem voltak ritkák a méhkasnyi méretűek sem. Kérdezem a gazdaság fiatal vezetőjétől: „Mi alá szántjátok ezt?" „Búza alá." Elszörnyülködtem! Hogy munkáljátok ezt el?" „Majd csak kapunk egy kiadós esőt, és elaprózzuk." „És ha nem jön egy ilyen eső mostanában, mit csináltok?" „Majd csak lesz valahogy — hangzott a válasz.

Mondom a kollégának, én egészen másképpen csinálnám ezt. Szép sorjában elmondtam neki a módszert. Letakarítani a tábláról a származadványokat, elégetni és utána nehezített dupla tárcsával hosszában, keresztben megtárcsázni. Vetés előtt majd ezt megismételni. Inkább ezt tenném, mint ezeket a nagy hantokat szétveretni, gyilkolni vele a gépet, embert, és igazán jó magágy úgysem alakítható ki. Hozzátettem még azt is: rögös szántásba csak az vet, aki járatlan a talajmunkában. S elmondtam azt a kis történetet, amelynek a főszereplője az említett martincapusztai volt principálisom mellett két pincehelyi aratólányunk volt, akkor csendes szemlélője, majd most lejegyzője pedig jómagam lettem.

Pincehely volt a fővonali vasútállomásunk a pusztától hét kilométerre. Részes aratócsapataink egyikét, a Varga-bandát Pincehelyről szerződtettük. Az aratók és családtagjaik hozzánk jártak más munkákra is, napszámba. Nemcsak vasútállomásunk volt a község, naponta onnan kaptuk a postát is. Fűszerféléket, húst is ott vásároltunk, sőt még nyiratkozni is odajártam ifj. Béres János borbélymesterhez.

Harminchárom-harmincnégy tele enyhe volt és esős. Egy ilyen esős, havasesős éjszaka után a húshagyó keddi vásárra vitt magával principálisom. Sár, habarék borította a vásártér előtt elhúzódó kövesutat, latyakos volt a fű borította vásártér is. A vásáron a főnököm megvett öt-hat lefejő tehenet. A marhalevelek — vagy ahogy Tolnában mondták passzusok — átírása után kifizettem a teheneket, és útba is indítottuk őket hazafelé. Főintézőm még elbeszélgetett a szomszédbeli gazdákkal, bérlőkkel, ismerős birtokosokkal. Új fiúként engem is bemutatott nekik. Még vettünk valami vásárfiát, majd elindultunk a keskeny kövesúton,

megkeresni a kocsinkat. Vigyázva lépegettünk, kerülgettük a kocsiutat borító sáros latyakot. Itt jött velünk szembe, vásári ünneplőbe öltözve két csinos aratólányunk: Szabados Juli és Patkó Anna. Mindegyik legalább tucatnyi szoknyában. Ahogy a két lány a kirakodó vásári sátrak felé tartva, kecsesen lépkedve, lábujjhegyen kerülgette a latyak mélyebb pontjait, festő ecsetjére való látványt nyújtott. Közelünkbe érve „nagy jó napot kívánok, főintéző úr"-ral köszöntek. A két lány és a két tucatnyi szoknya szinte elfoglalta a kövesút teljes szélességét. Mi már úgyis sárosak voltunk, önkéntelenül az út szélére húzódtunk, utat adva a lányoknak. Nem akartuk, hogy a két lány félcipője megmerüljön az útpadka mélyebb sarában. Amikor mellénk értek, s megköszönték az előzékenységet, principálisom nem állta meg, és odaszólt a szemrevalóbb aratólánynak: „Látod, Julis, minek ez a sok szoknya, amikor ez csak akadály?" „Csak annak, aki járatlan benne!" — vágta rá a lány abban a szemvillantásban, és nagy nevetve továbblebegtek a habarék tetején.

Ezt a járatlansági esetet szoktam példaként felhozni, amikor az adott körülmények között valamit sokkal jobban, sokkal egyszerűbben el lehetne végezni. Ezt Szabados Julinál szabatosabban azóta sem fogalmazták meg. Rögös szántásba csak az vet, aki nem ismeri ezt az elméletet.

Marhakereskedők, nagyvágók, ügynökök, kupecek, cenzárok

Külön-külön kasztot alkottak az állatkereskedők társadalmában. Sok érdekes és értékes embert ismerhettem meg közöttük. Olykor persze a másik pólust is. A nagy cégek oszlopos tagjai nemcsak nagy hozzáértésükkel, megbízhatóságukkal, óriási tapasztalataikkal szereztek nevet maguknak, de ők voltak a mezőgazdasági nagyüzemek hírhordói is. „Máma itt, holnap ott" alapon járták az országot, bejártak minden gazdaságot. A jobb, nevesebb gazdaságokba csak az ismert és elismert kereskedőket engedték be. Nekik is megvoltak az úgynevezett házaik, ahová rendszeresen megérkeztek arra az időre, amikor a hízó marhák eladásra értek. Abban az időben a hathónapos hizlalási időtartam dívott. A szabály az volt: a huszonnegyedik héten szabad a marhát mutatni, és a huszonhetedik héten kell eladni. Ennek a tételnek a logikája abban gyökerezett, hogy a huszonnegyedik héten már olyan jó a marha, meg szabad mutatni a hozzáértőnek. Van viszont még pár hét a teljes elkészülésükig, addig ki lehet várni a legjobb pozíciót az eladásra.

A nagykereskedők voltak a szakma „elitjei". Egész istálló göbölyt vettek meg egyszerre. Rendszerint százas istállókat. Más kategóriába tartoztak az ügynökök, akik közvetítettek a hizlaló gazdaságok és a nagykereskedők között, meghatározott — fél vagy egy százalék — jutalékért. Megint más kategóriát alkottak a kisebb forgalmat lebonyolító helyi kereskedők. Ezek kevésbé jóhírű változatába tartoztak a kupecek, több hájjal megkenve.

Fordított tevékenységet folytattak a dunántúli erős állattartó megyékben, Tolnában, Baranyában, Sopronban, Vasban azok a helyi „cenzárok", akik a kistenyésztők eladandó állatait igyekeztek közvetíteni a szortimentumtól függően nagykereskedőknek, uradalmaknak, nagyvágóknak. Közülük a tehetősebbek közben-közben maguk is megvettek egy-egy állatot vagy többet is, ha előnyösen jutottak hozzá. Legtöbbjük néhány holdján a családtagjaik végezték a gazdasági munkát. Volt istállójuk, takarmányuk. Maguk is állattartók voltak.

Vásártalan napokon vagy csendes üzletmenet esetén a nap minden szakában megtalálhatók voltak valamelyik kocsmában. Ezek voltak a hivatali helyiségeik, csakúgy, mint a budapesti nagyoknak a Metropol kávéház. Pontosan tudták, kinek milyen eladó tehene, beállítani való tinója vagy ökre van. Tudták az ismertebb vevőkről, milyen a gusztusuk, melyik mit vesz meg, vagy mi az, amire rá se néz. Velük szoktunk a házaknál, az udvarokon is vásárolni. Egy órán belül összedoboltatták és elővezetették a keresett portékát. Ha házaltunk — például hosszabb vásárkimaradások idején —, a cenzár odasúgta: „Tessék ezt is megnézni, én tudom, nem fog megfelelni, de ha oda se viszem a vevőt, rám haragszanak meg, és az nekem nem jó." Üzleti érdekből tehát olyan állatokat is meg kellett néznünk, amikről előre tudtuk, nem lesznek megfelelők.

Éles határvonalat nem lehetett vonni a helyi kupecek és ügynökök, a kisebb és nagyobb kereskedők között. Igyekeztünk lehetőleg közvetlenül a tenyésztőktől vásárolni, bár alkalomadtán nem sajnáltunk pár pengő keresetet állatonként a helyi cenzároktól. Nekik sokszor jó hasznukat lehetett venni, de „tenyerelőemberként" is szükségünk volt rájuk.

Külön tanulmányt érdemelne, hogyan folytak le a nagy állatvásárok annak idején. Volt Tolna megyei szolgálati helyemen évente két-háromszáz úgynevezett lefejő tehenet, egyes években száz-százötven hízóba állítandó tinót, negyven-ötven fiatal igásökröt kellett megvennie a felvásárlást intéző tisztnek. Nem kis feladat volt.

Egész más volt az alföldi vásárok menetrendje, mint a dunántúliaké. Az Alföldön napkeltekor „beállt" a vásár. A tavaszi, nyári vásárokon tiszta, világos időben már hajnali négy-öt órakor megkezdődött a felhajtás. Az sem volt ritkaság, hogy a messzebbről hajtott szürke magyar marha már a vásártéren éjszakázva pihente ki az út fáradalmait. Ott adtak elé valamilyen zöld- vagy szálastakarmányt, mert jóllakva többet mutatott az állat. Ezzel szemben a kényelmes, elpuhult Dunántúlon kisebb volt a sietség. S hát még télen! Mire a téli vásár beállt, már délelőtt tízre járt az idő. Aki nem tudott erről a különbségről, az Kisújszálláson legfeljebb a vásár végére ért oda, míg a vásárairól híres Hőgyészen, a bonyhádi tájfajta „tengeri kikötőjében" a téli felhajtás kilenc óra előtt aligha vette kezdetét.

Principálisom, aki több mint három évtizedig volt a gazdaság állatbevásárló tisztje, és akinek később a „stallumát" megörököltem, már a felhajtás kezdetekor ott állt a marhavásártér bejáratánál. Szemrevételezte a felhajtott állatokat. Szemmel kísérve közülük azokat, amelyekre vevő volt. Megfigyelte, majd velünk is figyeltette, hová állt be a vásáron a gaz-

da azzal a marhával, amit ő majd meg akart venni. Így mire a vásár már megsűrűsödött, könnyebb volt megtalálnia ezeket az eladókat. Nagy volt a konkurencia, és jót venni kellő számban, a limitált áron belül, nem tartozott az egyszerűbb feladatok közé. Más is ügyeskedett.

A vásároknak megvoltak az íratlan erkölcsi szabályai. Ezt még a legdörzsöltebb kupecek is ritkán merészelték áthágni. Ilyenkor hamar sor került még tettlegességre is. Az eset súlyosságától, a szereplők vérmérsékletétől, számától függött a konfliktus kimenetele.

A simább esetek egy-két pofonnal, a bonyolultabbak görbebotcsatával intéződtek el. Magyar vidéken nemegyszer késelésbe torkollottak, és az ilyenkor mindig kéznél lévő csendőrjárőrök megjelenésével zárultak le — legalábbis a helyszínen.

A vásárok íratlan szabályai közé tartozott: az állat esetleges hibáira nem volt szabad kívülállónak, de még a szakértőnek odahívott komaságnak sem feltűnően rámutatni, arra a figyelmet hangosan felhívni. Azt legfeljebb a vevőnek illett észrevennie. Ilyen szabály volt az is: amíg alkudott valaki egy lóra, egy pár ökörre, tinóra, tehénre, bármilyen állatra, addig más nem szólhatott közbe. Ebből volt a legtöbb nézeteltérés. Az állandó és nagy vevők, kereskedők, nagyvágók, uradalmak ezért iktatták be a „tenyerelőemberüket" a vásár lebonyolításába. Ilyennel dolgoztunk mi is. A környékbeli vásárokon ismertek bennünket. Tudták, nagyon értünk a marhához, és az árakkal is tisztában vagyunk. Ha például lehagytak (leengedtek) nekünk háromszáz pengőre egy tehenet, amiért kétszázhetvenet vagy -nyolcvanat már beígértünk, azt nem lehetett egyszerűen otthagyni. Egy-egy élelmes polgár, ha ő is vevő volt ilyen tehénre, rögtön rácsapott volna. Úgy gondolta, ha a gazdaságnak megér kétszáznyolcvanat, neki megéri a háromszázat. Ezért kellett otthagyni a tenyerelőembert, aki addig gyötörte az eladót, amíg újra visszakerülhettünk a tetthelyre, és így vagy úgy, rendszerint felezéssel — vagy ahogy Tolnában, a sváb vidéken mondták: „halbieren"-nel —, létrejött a vásár. A tenyerelőember állatonként kapott néhány pengő jutalékot. Ez az árakhoz igazodott, és körülbelül egy százaléka volt az értéknek.

A tenyerelő név valóban megfelelt a vásári szerepkörnek. Az alku, az alkudozás hozzá tartozott az akkori állatvásárok lélektanához. Szemre vettük lábon az állatokat, mindig megfelelő „limitárral". Ha a lefejő tehénre megadott limitár kilogrammonként például ötvenhárom fillér volt, ez azt jelentette, hogy az általunk vásárolt idősebb vemhes tehenekért kvalitásuk szerint negyvennyolc-ötvenhét fillér közötti árat fizethettünk. Fontos volt, hogy otthon, hazahajtás után az egy vásáron meg-

vett 8— 10 tehén kilogrammonkénti egységára ne haladja meg az ötvenhárom fillért. Ha a kinézett tehenet átlagminőségűnek ítéltem, mire a farához értem, már meg is becsültem: 635 kg, tehát 53 fillérjével 335— 340 pengő közötti összeget szabad adnom érte. Az eladó a szokásos és illendő kérdések után, mondjuk 380 pengőt kért. A súlybecsléssel nem volt szabad 5— 10 kg-nál többet tévedni, és akkor is inkább csak lefelé. Az eladó — vérmérséklete szerint — tíz vagy húsz, később öt pengőket engedett. Sokat nem időzhetett a vevő egy-egy eladónál, mert a konkurencia is dolgozott. Ekkor lépett sorompóba a tenyerelőember, és parolázott, míg mi visszajöhettünk, és nyélbe üthettük az üzletet.

A felvásárló feladata az volt, hogy a kívánt számú állatot kellő minőségben — a megszabott irányáron vagy azon belül — megvegye. A tenyerelőember azt szerette volna, ha minél többet veszünk. Ő darabonként kapta a jutalékot. Oda-odaszólt: „Tessék megvenni, nem drága!" Öreg principálisom ilyenkor mérgesen visszaszólt neki: „A fene egyen meg, az ügynöknek semmi sem drága!" Szóval úgy jártunk, mint Heltai Jenő kórházigazgatója a halottmosóval. A történet szerint a kórházban este, lámpaoltás után, miközben a betegek nyögtek, két ember imádkozott. Az egyik a kórház nagyravágyó igazgató főorvosa. Ő azért fohászkodott, hogy gyógyuljon meg minden betege. Javuljon a kórház statisztikája, figyeljenek fel az eredményeire, és ő elérhesse az áhított egyetemi katedrát. A másik a kórház halottmosója volt, aki azért imádkozott, hogy minél több beteget szólíthasson magához az Úr. Ő ugyanis mindegyikért két koronát kapott, és így a fogyasztható fröccsök száma ezzel tekintélyesen megemelkedett.

De hadd mutassak még be néhány kabinetfigurát a két világháború között eltelt időkből, akiknek így vagy úgy közük volt az állatok adásvételéhez.

Az első világháborút követően a Tanácsköztársaságot megdöntő román királyság katonái eljutottak Budapestig. Aztán megkezdődött a kivonulásuk. Az első demarkációs vonalat Szabolcs-Szatmár vármegyék határán húzták meg, majd 1920 tavaszán visszavonultak a mai trianoni határra, Csenger és Vetés közé. Édesapám előbb az első demarkációs vonal román oldalán teljesített gazdaságvezetőként szolgálatot. Később, a román csapatok visszahúzódása után áthelyezték a mai határ magyar oldalán fekvő csengerújfalui kerület vezetésére. Így sok minden megpróbáltatásban volt részünk, ami egy megszállással és az azt követő kiürítéssel jár. A román királyi csapatok elvittek mindent, ami mozgatható volt. Elvitték a varrógépet a lakásokból, leszerelték a szeszgyári beren-

dezést, de vitték elsősorban a lábon elhajtható állatokat. A lovakat már előbb elrekvirálták. Ezt követték a fehér gulyák, jármosökrök, juhfalkák. Voltak napok, amikor három napon át éjjel-nappal egymást érték az olykor százas gulyák a major melletti országúton. Erdély felé terelgették a gulyákat. Kivonulásuk után úgy maradtak ott a gazdaságok, mint a szedett szőlőtőke.

Az élet mégis megindult. A határ menti villongások is csendesedtek. Az ideátiak kezdték visszavásárolni a demarkációs vonalon túlról azt a marhát, amit a Tiszántúlról elhajtottak. Csengernél a Szamos gázlóin csempészték vissza már 1921 tavaszától a jármosökröket. A granicsárok (határőrök) jó pénzért szemet hunytak a csempészés felett. Legfeljebb alibiként fogtak el olykor egy-egy gulyát. Ilyenkor pórul jár az a kereskedő, akinek az ökreit elkobozták. Az üzlet rizikóval járt azokban az időkben is.

A faluban nem volt állatmérleg, csak a gazdaságban. Rendszerint ott mérlegelték le az állatokat a kereskedők, s adták át a vevőknek. A mázsapénzből lett új harangja — a háborúba elvittek helyett — a község két templomának is.

Az ország belsejéből jött uradalmi emberek rendszerint nálunk szálltak meg. Édesapám egyik kollégáját, aki később főnököm lett, egy meleg júniusi hajnalon én kalauzoltam ki a Szamos egyik gázlójához, ahol azt a gulyát várták, amelyből a gazdasága megvett hatvan ökröt. A granicsárok szemethunyását, az ökrök áthajtására vállalkozó emberek előteremtését Juhos Náci bácsi intézte. Maga is jómódú gazda, aki szívesen kupeckedett is. Vele mentünk ki a Szamos gázlójához. A kocsit jó messze, a part menti füzes takarásában hagytuk. A meleg, fülledt, medárdos hajnalon gyalog foglaltuk el várakozási helyünket a töltés oldalában, egy rőzserakás mögött. Jobbra egy gátőrház, előttünk a folyó, balra egy homokbánya adott keretet a hajnali derengéshez. A vízen túl már a román odal. Feszülten várakoztunk. A folyó szőkén, szinte hangtalanul csobogott a töltés alatt. Időnként át-átnéztünk a túloldalra, nem porzik-e valahol az út a várt marhacsordától. Ezt még nem észleltük, ellenben láttuk: megy le a gátőr felesége az egykori komplejáraton a folyóra ruhát sulykolni. Harminc körüli, takaros fiatalasszony. A férje nemrég jött meg néhány év után a hadifogságból, Szibériából. Igen rendes család. Kapnak néha egy kocsi szalmát a gazdaságtól, vagy más hasonló apró szívességet, jól ismerjük őket.

Abban az időben a saját szövésű fehér vászonneműt mosás után a víz menti helységekben a folyó, a patak vizében, másutt az artézi kutak ki-

folyóinál sulykolták. Ez a művelet abból állott, hogy egy keményfából készült négylábú padocskát beállítottak a vízfolyásba, és egy fából készült ütőszerszámmal, a sulyokkal bő vízben sulykolták a vászonból készült lepedőt, abroszt, alsószoknyát vagy efféle holmit. Ettől fehéredett és puhult, finomabbá lett a durva szövésű vászon. Ezt művelte Gál Sándorné is. Felkötötte a szoknyáját, majd kötésig beállt a Szamos langyos vizébe, és ütemesen sulykolta a ruháit. Egyik darabot a másik után. Amikor egy percnyi csend következett, mert valamit rendezkedett a fiatalasszony a holmijai között, a rőzserakás mögül kilépő, minden hájjal megkent Juhos Náci bácsi nem kis rosszmájúsággal odaköszönt neki: „Na mi az, Julis, iszik a barna, iszik?" Az asszony felnézett a vén lókötőre, és már pergett is a nyelve: „Ha kendet is úgy megvacsoráztatták volna az este, már kend is nekifeküdt volna a Szamosnak!" Náci bácsi láthatólag mérgelődött a fiatalasszony éles nyelve miatt, hogy így lefőzte, mi pedig majd legurultunk a töltés oldalából nevettünkben.

Nemsokára hallottuk a hajtók ostorpattogtatását a túloldalról. Nagy gyakorlattal terelték neki a jószágot a gázlónak. Először jót ittak az állatok a Szamos akkor még tiszta vizéből, aztán visszatértek az innenső partra, amerről a háború szele miatt oly messze sodródtak. Érdekes látványt nyújtottak, különösen azok a szelídebbek, amelyeknek a homlokára, a szarvai közé a hajcsárok odakötözték a ruháikat. A vízen ugyanis ők csak egy kisgatyában keltek át. Ezzel le is zárult ez az izgalmas reggel. A többi már rideg kommerciális ügy volt.

Egy későbbi emlékem a nagy tételekben dolgozó, közmegbecsülésnek örvendő békéscsabai kereskedőhöz, Weisz Mihály bácsihoz fűződik. Békésben ő szinte egyeduralkodó volt. A Wenckheim-birtokon ritkán vett meg más kereskedő hízott marhát. Úgynevezett jóvágású, kellemes tárgyalófél volt, aki a hizlaló gazdaságoknak jó tanácsokat is tudott mindig adni a piac igényeiről, a várható keresletről. Ezért is volt nagyon kedvelt embere szűkebb pátriájának. Korán, már meglett férfikorában kezdett nagyott hallani. Ezt a gyengéjét ügyesen használta ki jártában-keltében, tárgyalásai során.

A tavaszi tenyészállat-kiállításokat és -vásárokat abban az időben március vége felé tartották. Debrecenbe úgy utaztam le egyszer ökröt átvenni a Fogl Testvérek cégtől, hogy visszafelé jövet a kiállítás megnyitására már Pesten legyek. A debreceni ökörátvétel és egy — a régi emlékek nyomán — kellemesen eltöltött este után másnap a reggeli gyorssal utaztam vissza Budapestre, az idősebbik Fogl fivérrel, aki szintén a kiállítást jött megnézni. Bementünk az étkezőkocsiba megreggelizni, köz-

ben elbeszélgettünk. Azokban az években a debreceni és csabai gyorsvonatot Szajolban összekapcsolták, onnan már egy vonatként közlekedett Pestre. Visszamenet az étkezőből a csabai vonatrészt is végignéztük, ismerőst keresve. Az egyik fülkében kártyázott Mihály bácsi két partnerével. Elég nagyban játszottak. Beköszöntünk. „Üljetek le, mindjárt befejezzük" — invitált Miska bácsi, aki nyerőben volt éppen. Leültünk, feszülten figyelve a játékot. Újra osztottak. Közben megállt a fülkeajtónál egy tagbaszakadt férfi. Később kiderült, hogy Miska bácsi egyik tenyerelő embere volt. Megvárta, amíg vége lett egy partinak, akkor kinyitotta az ajtót, beköszönt. „Mit akarsz?" — kérdezte tőle Miska bácsi. Az embere látta, hogy nyerőben van, és jó hangulatban. Megszólalt: „Miska bácsi, adjon nekem tíz pengőt kölcsön." Miska bácsi úgy tett, mintha nem értette volna. A bal füléhez téve megismételtette a kérést. De megint csak annyit mondott rá: „Nem hallom, várj egy kicsit!"

Az ember a fülke félrehúzott ajtajában várakozott. Osztottak, lejátszották a partit, Miska bácsi újra nyert. Beseperte a nyereményt, majd odafordult a várakozóhoz: „Most mondd, mit akarsz!" Az látva a jó lapjárást és Miska bácsi jókedvét, nekibátorodott, és ezt kiáltotta Miska bácsi jobb fülébe (mert az a tenyerével most ahhoz formált tölcsért): „Adjon nekem ötven pengőt kölcsön!" Miska bácsi gyorsan átkapcsolt a másik oldalra, és csak annyit mondott: „Gyere vissza a tízpengős fülemhez!"

Talán húsz év múlva elmondtam ezt a történetet a Miska bácsi fiának, aki túlélte a világégést. Nem tudott róla, tőlem hallotta először. Viszonzásul ő mondta el nekem, hogy az édesapja szívesen használta fel üzleti útjain a nagyothallását hasonló helyzetekben. Amikor őt kezdte az üzletbe betanítani, egy alkalommal magával vitte Doboz községbe, Wenckheim Dénes gróf birtokára egy százas istálló kész sőre megvétele végett.

Az állatok megtekintése után a jószágigazgatóhoz mentek be — a központi irodába —, aki az eladásokat intézte. Történetesen ott volt a fiatal gróf is, akit valószínűleg a direktor tájékoztatott arról, hogy a marhakereskedőket várja. A jószágigazgató kedveskedni akart a fiatal grófnak. Úgy tüntette fel a dolgot, mintha az intézné az eladást. Hellyel, majd szivarral kínálták a kereskedőket, és néhány kölcsönös udvariassági kérdés-felelet után rátértek az üzletre. Mihály bácsi megkérdezte, mi az ára a marháknak. A gróf olyan árat mondott, ami jóval meghaladta a forgalmi értéket. Mihály bácsi ránézett a jószágigazgatóra, szokása szerint a füléhez tette a kezét, és úgy tett, mintha nem értette volna az árat. A direktor udvariasan, halkan odaszólt a grófnak: „Nagyot hall, nem hallot-

ta." Erre már Mihály bácsi is megszólalt: „Hiszen ha tíz fillérrel kevesebbet kérne, hallottam volna!" Nem is kötötték meg az üzletet, csak egy következő alkalommal, amikor a gróf már nem volt jelen a tárgyaláson.

A Dunántúlt a két háború közötti években a székesfehérvári Arnstein fivérek cég uralta. Ügyes, mozgékony kereskedők voltak. A háborús dermedtség után ők néztek szét először, hogy a felvevőképtelen német és osztrák piac helyett merre lehetne utat találni a magyar élőmarhakivitelnek. Ez szinte létkérdés volt akkor az ország és a háború utáni idők terheit nyögő mezőgazdaság számára. Így teremtették meg az olasz piacot. Nyomukban mások is ráállták erre a vonalra. Hetente több vonat fiatal vágómarha került a postumiai élővásárra vagy milánói átadásra. Később, a második világháború idején Gyékényes lett a szállítmányok átadási helye. Ebben azonban Arnsteinék már nem vehettek részt. A harmincas évek vége felé különböző valutaelszámolási szabálytalanságok miatt eljárást indítottak ellenük, és kizárták őket az exportból. Valutaperükben a szélső jobboldali Ulain Ferenc volt az ügyvédjük. Nagyon megkopasztották őket. Jóformán semmi sem maradt a vagyonukból. Az eredeti mesterségüket folytatták: fehérvári mészárszékükbe húzódtak vissza.

Nagyvonalú kereskedők voltak. Különösen a kisgazda állattartók szerették őket. Mindig jó árat fizettek a portékáért. Szilárd volt a vásár, ahol a vevők között megjelentek. Ha kellett nekik az áru, a konkurencia mérgelődhetett, nem tudtak lépést tartani velük.

Magam is kapcsolatban álltam Arnsteinékkel. A harmincas évek derekán volt, Tolna megyei működési helyemen megvettek ötven göbölyt, közeli szállításra. Nagy összegű foglalót adtak. Egyik este telefonon nyolc-tíz nap haladékot kértek a szállításra. Az olasz piacon valami torlódás történt, erre hivatkoztak. A haladékot megadtuk. Pünkösd előtti héten volt ez. Egyébként felajánlotta Arnstein Miska bácsi: a hozzávetőleges összeget előre kifizeti. A beszélgetést követő harmadnap Budapestről utazik Postumiába, kérte, legyen valaki lent a Keszőhidegkút—Gyönk állomáson, akinek átadhatja az összeget. Természetesen olyan, akivel kölcsönösen ismerik egymást. A gyors ugyanis egy percig ha állt a hidegkúti állomáson. Így vártam én a megbeszélt délelőtt a fiumei gyorsot. A vonat nagyon hosszú volt. A pünkösdi turisták százai utaztak Olaszországba. Mire megtaláltam Miska bácsit az egyik vagon ablakában, már szinte indult a vonat. Nem habozott, ledobott az ablakból két köteg százast, vagyis húszezer pengőt. Nagyon nagy pénz volt az. Az egyiket sikerült elkapnom, a másik a sínek mellé esett. Azt is fel-

vettem. A szép tavaszi időben sóvárogva nézték a mozgó vonat utasai a nyitott ablakokból a nem mindennapi látványt. Sokan azt gondolhatták, valami filmfelvételről van szó.

Két év múlva bonyolódtak bele az említett valutaperbe. Többé nem exportálhattak.

Az idők felőrölték a nyolcvan évet megért maisai béruradalmat is. A negyvenes évek elején egy kis vargabetűvel átkerültem Fejér megyébe, a Dőry család nagylángi bérletére. Szabadbattyán volt a fővonali állomásunk. Télidőben egyszer a család fiatal rokonával, Dőry Ádámmal utaztunk Pestre. Addig nálunk vendégeskedett, de most valahová a Tiszántúlra hívták vadászatra, oda igyekezett. Fehérváron beszállt a fülkénkbe egy népes társaság: Arnstein Miska bácsi, Sebestyén Bandi, a Szegő-féle bérgazdaságok főnöke, és az alsótekeresi faiskolás, Schricker Sándor hasonnevű fia, aki akkor a budapesti agrárfakultáson az üzemtani tanszék adjunktusa volt Reichenbach Béla professzor mellett. Mindketten nagy szerepet játszottak a felszabadulás után is Nagypataki Béla, illetve Perregi Sándor néven az üzemszervezés területén.

Nagy szakmai diskurzus indult meg. A fehérváriak Martonvásárra utaztak, ahol aznap vásár volt. Csakhamar az öreg Arnstein vette át a szót. Érdekesen, színesen mondta el, hogy teremtették meg annak idején az olasz, majd a máltai exportot. Különösen Málta szigetével kapcsolatban tudott sok érdekeset elmondani. Nagy érdeklődéssel hallgattuk. Amikor egy pipafújásnyi szünetet tartott, Schricker Sándor odafordult hozzá, és üzemi ember lévén, stílszerűen azt kérdezte: „Ugye, Miska bácsi, sokat lehetett egy-egy ilyen exportszállítmányon keresni?" Miska bácsi megtömködte a pipáját, szinte látni lehetett az arcán, mi villant át az agyán: egész biztos az a vagyon, amit a valutaperben legomboltak róla. Odafordult a kérdezőhöz, és csak annyit kérdezett vissza: „Hun van hát?"

Nagyon sokszor eszembe jut ez a jelenet, amikor a televízióban, a rádióban hallom, az újságokban olvasom, hány milliót keresett egy-egy vállalat vagy gazdaság. Aztán egy-két év múltán ugyanott már arról esik szó: szanálták a korábbi dicsekvőt. Ilyenkor szoktam magamban kérdezni: „Hun van hát?"

Még egy kép az öregről. Már nagyon jobbra tolódott a politika. Emlékezetem szerint már negyvenhármat írtunk. A főnököm, Dőry Jenő azzal jött haza Fehérvárról egy alkalommal: Arnstein Miska bácsi kért tőle tizenöt kosbárányt. Marhát már nem vághattak, arra kérte, legyen otthon saját szükségletre a hétvégekre egy-egy bárány. Azt mondta neki:

velem beszélje meg. Este felhívtam telefonon. Röviden megegyeztünk. Másnap kijött egy inasgyerekkel egy lovas igáskocsin a tizenöt bárányért. Amikor ezzel az „equipázzsal" megjelent, eszembe jutott az állomási jelenet a két köteg bankóval. Emlékeztettem rá. Aztán csak annyit mondtam neki: „Miska bácsi, most nem tudom, mit csináljak. Sírjak-e, vagy nevessek?

Negyvennégy március tizenkilencedikén, az ország szomorú emlékű megszállásának napján rajta volt az azonnal lefogandók listáján. A németek sok százezred magával végleg elintézték. Nemcsak egy világ múlt el, vele egy érdekes embertípus is.

Néhány sorban érdemesek a megemlékezésre a hizlaló gazdaságoktól közvetlenül vásárló nagyvágók. Tolna megyei volt szolgálati helyemről évente háromszáz úgynevezett lefejő tehenet adtunk el meghizlalva. A príma teheneket az óbudai Rabl József vette meg, a valamivel gyengébb minőségűeket a pesterzsébeti Horn Fivérek. A hizlalt tinók rendszerint svájci vagy olasz exportra mentek. Az ügyletek alapját a kölcsönös bizalom képezte. Egy jellemző eset: Rabl nagyvágó ügyfelünk egy nap kétségbeesetten telefonál, és arra kér bennünket: másnap rakjunk be neki egy vagon tehenet — 12 darabot — a legutóbbi minőségben. A változatlan üzletmenet ellenére hajlandó érte kivételesen három fillérrel többet fizetni. Másutt megvett marháit ugyanis valamilyen járvány miatt nem tudták berakni, neki pedig a vevőit ki kellett szolgálnia. Másnap teljesítettük a kérését. A szokatlan üzlet a legnagyobb megelégedésre bonyolódott le. Ilyen is előfordult a bizalom jegyében.

A sor végére kerültek a cenzárok, ahogy Tolnában tisztelték őket. Bevezetőmben már írtam a szerepükről. Pár hold földet is birtokló, átlag feletti ügyességgel gazdálkodó, kereskedői érzékkel megáldott, élelmes emberek voltak. A Tolna—Baranya megyei német községek állatkereskedelmének lebonyolítását nélkülük el sem lehetett képzelni. A kisebb településeken egy-egy cenzár működött, a nagyobb helyeken több is.

Akik ezt a mesterséget rendszeresen űzték, „alkusz" iparengedélyt váltottak ki. Ezzel szentesítették és adókötelessé tették működésüket. Voltak alkalmi vállalkozók is közöttük, akik személyes kapcsolataik révén jutottak üzleti lehetőséghez. Közéjük tartozott Pelcz György bognármester Páriban és Ulrich Antal ácsmester Hőgyészen. Sok jó tehenet vettünk közreműködésükkel a községeikben, bár ők, ha értették is ezt a mesterséget, nem voltak igazi képviselői a szakmának. Annál inkább az volt a csaknem két méter magas, szálfa termetű, hatalmas bajszú Pfaff Mátyás Hőgyészen. Vagy a könyökéig alig érő Eckert Gábor Kisdorogon.

Az olyanok, mint Pelcz vagy Ulrich nem kaptak tőlünk ügynöki díjat. Ez abba volt „becsomagolva", hogy a saját tulajdonukban lévő egy-két tehenüket drágábban vettük meg. Az utóbbiak viszont hivatásos alkuszként az általuk közvetített állatok száma vagy értéke szerint kapták a díjazásukat. Ez az érték két-három százaléknak felelt meg. Vérbeli üzletemberek voltak. Mindenről tudtak a lakóhelyükön vagy a körzetükhöz tartozó kisebb községekben, ami a szakmájukba vágott. Enélkül nem is lehetett volna ezt a mesterséget folytatni. Ismerték az eladókat, a vevőket. Talán leghelyesebben úgy fejezhetném ki, ha azt mondom: tisztában voltak az ügyfeleik természetrajzával, lélektanával. Ennek megfelelően, ebből kiindulva biztatták hol az egyiket az eladásra, a másikat a vételre.

Már tartott a második világháború, amikor a Ganz-gyár munkásélelmezési részlegével megegyeztünk egy hetvenes tehenészet beállításáról a Dőry-féle nagylángi birtokra. Nagyon előnyös ajánlatot kaptunk. Az ipari üzem fizette ki az általunk vásárolt teheneket, a szaporulat a gazdaságé lett, a szállított tejet hivatalos árban kifizették, három év múlva a törzsállomány is a gazdaság tulajdonába ment volna át. Akkor a megyék már külön engedélyhez kötötték a tenyészállatok kivitelét más megyékbe. Tolnában megkaptuk ezt az engedélyt. Ott vásároltuk meg faluzva a teheneket. Hárman keltünk útra a Dőry Jenő vezette kis DKW kocsival, velünk volt Versényi László, a Ganz-gyár élelmezési osztályának vezetője is.

Akkor már rég nem volt vásár Tolnában, és mi kaptuk az első alispáni engedélyt más megyéből való felvásárlásra. Nagy volt a kínálat fiatal vemhes tehenekben. Szombat reggel indultunk az első menetként két napra tervezett útra. Hőgyész, Diósberény, Szakadát, Gyönk, Varsád, Kistormás, Kölesd, Zomba községek után vasárnap délután két óra táján érkeztünk Kisdorogra. Eckert Gábort a lakásán kerestük. A Streicher-vendéglőbe utasítottak. Ott kártyázik. Elsőnek léptem be a takaros helyiségbe. Tarka abroszokkal leterített két-három asztalnál ültek a vendégek, a Tolnában elmaradhatatlan kadarkafröccsök mellett. A bejárathoz közeli asztalnál, szemben az ajtóval ült negyedmagával Gabriel barátunk. Hárman ultiztak, a negyedik kibicelt. Gabriel éppen ütött, „roth"-ot kiáltva. Ütés közben, magasan a levegőben, megállt egy pillanatra a kezében a piros ász. „Spielst du!" kiáltással odadobta a kártyát a kibicnek, és máris ott állt előttünk: „Mit tetszenek parancsolni? Mit tetszenek venni? Mülbeck Károly ceruzája tudta volna csak megörökíteni a felejthetetlen jelenetet. Kérdeztem, vannak-e jó, fiatal vemhes tehenek a községben: „Pszt! Prímák!" — hangzott a felelet. Kiitta a fröccsét, fize-

tett, elrakta a pénzét, vette az elmaradhatatlan görbebotját, és az apró emberek fürgeségével már neki is indultunk megnézni a teheneket. Nagyban segédkezett az útmutatásban János fia, aki ha Amerikában születik, biztosan trösztvezér lett volna belőle. Most csak gépesített birkanyíró vállalkozó Szekszárdon.

Nemcsak centiméterekben volt félméternyi különbség Eckert és Pfaff Mátyás között. Az utóbbi népesebb, városias helyen működött, vállalkozásai is nagyobbak voltak. Kisdorog vasúttalan község, Hőgyész a bonyhádi tájfajta Amsterdamja volt. Egykorú emberek, ha konkurensek is, de jó barátok voltak. Ami nem jelentette, hogy nem törtek olykor borsot egymás orra alá ebben a minden hájjal megkent kvalifikációt megkívánó mesterségben. Aki nem ilyen volt, nem is élt meg.

Egy hőgyészi országos vásár vége felé ott állt a domboldalon, a lacipecsenyés sátrak közelében — mint egy emlékoszlop — a szálfa termetű Pfaff Mátyás. Görbebotja szokása szerint a nyakába akasztva, és árad belőle a szitkok özöne. Szidja valamelyik új megbízóját, aki már elment a vásárból, és nem fizette meg a neki járó jutalékát. Erre a jelenetre előkerül valahonnan a vásárból jó barátja, a kis Eckert Gabriel is. Érdeklődéssel hallgatja a konkurens jó barát szitkozódását. Megkérdezi: „Neked mi bajod van, Mathias?" Pfaff elmondja neki, ki és hogyan csapta be. Gabriel erre gúnyosan megjegyzi.: „Valami nagy gazember lehetett az, Mathias, aki még téged is be tudott csapni!" Dühbe gurul erre a megjegyzésre Pfaff Mátyás, és felmordul: „Még te is engem bosszantassz? Menj innen, mert mindjárt a nyakadba akasztom ezt a botot! De mondd meg, van igazság, az ember nem kapja meg a megszolgált pénzét! Igazság ez?"

A kis Gabriel felnézett a két fejjel magasabb barátjára. Szelídebbre fogta a szót, és csak annyit mondott neki: „Ne mérgelődj Mathias, hiszen ha igazság lenne, már mind a kettőnket régen felakasztottak volna!" S be sem várva a konkurencia válaszát, továbbsietett, mint akinek valami sürgős dolga akadt.

Az ilyen őszinte önkritika azonban már abban az időben is ritkaságszámba ment. Talán azért is érdemes a feljegyzésre.

Örök háború a fináncokkal

Manapság szinte a mindennapjainkhoz tartozik az örök békéről beszélni, hallani. Milyen boldogság is lenne az emberiség számára! Hiszen a harc mai eszközeinek szűk lenne minden hadszíntér, ezek már az egész Földet tennék a pusztítás és a pusztulás színterévé. Kellemes zene a fülnek hallgatni a rádió—televízió hírolvasóitól: Európában negyven éve béke van, vagy olvasni ugyanezt a sajtó hasábjain. Más híradások viszont arról tájékoztatnak, hogy a Föld valamely részén mindig izzik a parázs, egyes gócok sohasem csendesek a fegyverek zajától. Ebből a szomorú tényből adódik, hogy ha szívesen istápolgatjuk is az örök béke *gondolatát*, szomorú valóságként regisztrálhatjuk az örök háború *tényét* a világ egyes részein.

Ezzel a gondolattársítással oda akarok végeredményül kilyukadni: ha az örök béke fogalma, óhaja polgárjogot nyert a ma emberének mindennapjaiban, úgy sajnos a valóságos örök háború fogalmát is tudomásul kell vennünk.

A felszabadulást követően sok minden megváltozott az életünkben. Más tartalmat, feladatkört kaptak az addig létezett állami monopóliumok is. Ez esetben csak a dohánymonopóliummal kapcsolatban emlékezem meg a múlt idők egy-két ködbe veszni látszó eseményéről, és a második világháború előtti vidéki élet néhány sajátos jelenségéről.

A ma embere természetesen nehezebben fogja megérteni ezeket az eseményeket, amikor nemigen okoz gondot senkinek, hogy megvegye a pakli cigarettát, a napi csomag önmérget. Annak idején erre nem mindenkinek volt módja. Még gyufára sem telt némelyik embernek. Az 1930-as évek elején, a bolettás időkben summásokat szerződtetni jártam a Mátra palóc falvaiban. Akkor ott nagy volt a pénztelenség. Reggelenként — menetrendszerű beosztással — csak egy-egy házban gyújtottak gyufát a tűzrakáshoz. A jobbra-balra eső, alsó-felső szomszédok onnan vittek át parazsat egy-egy kis tűzilapáton a saját tűzhelyük üzembe helyezéséhez. Ettől csak erősen szeles vagy esős időben tértek el. Pedig az

ezen az erdős vidéken élő, nyáron az Alföldön summás-, télen az erdőn fakitermelési munkát végző palóc családoknak volt kenyerük, egyéb élelmük, tüzelőjük. Készpénznek azonban híján voltak. Dohányos szenvedélyüket ezért is igyekeztek szűzdohány beszerzésével kielégíteni. Ezt ilyen-olyan cserealapon valahogy meg is tudták oldani.

A szűzdohány beszerzéséhez azonban források voltak szükségesek. Ezek csak dohánytermelő vidéken fakadhattak. Ebből adódott a dohányvidék lakosságának örök háborúja az állami monopólium érdekeit védő pénzügyőrökkel. Ennek a küzdelemnek a történelmi előzményei messze a múltba vezettek vissza.

A dohány európai elterjedésének története egybeesik az újkor mozgalmas századaival. Bár ezt megelőzte a kínaiak dohányzásának kora, erről azonban keveset tudunk. Európában a dohány első hírét Kolumbusz hozta 1494-ben, Nicot János, II. Ferenc francia király követe a lisszaboni udvarnál kapott 1560-ban néhány dohánytövet, ezeknek a magvát magával vitte Párizsba. Hamarosan más országokba is eljutott, de elsőnek Franciaország ismerte fel a dohányzásban rejlő állami bevételi forrást. 1629-ben bevezették a dohányadót, és harmincöt évvel később a dohány-egyedáruságot. Ausztriában az egyedáruságot csak 1728-ban rendelték el, hazánkban pedig a nemesség ellenkezése miatt csak az 1850. november 29-i császári parancs tette kötelezővé. Ez az időpont egybeesett a legsötétebb Bach-korszak egyéb elnyomó rendelkezéseinek kiadásával. Emiatt a közvélemény még az ilyen rendelkezésekkel szemben a szokásosnál is nagyobb ellenkezést tanúsított. Alighanem innen eredt az, hogy a dohánymonopólium rendelkezéseit, illetve az azt ellenőrző finánccot kijátszani hazafias cselekedetnek számított még a Habsburg-ház letűnése után is. Így függtek össze a dohányosok zsebére menő jövedéki kérdések a kuruckodó hazafisággal.

A dohánysimítás téli szezonmunka volt. Előre kitűzött és a termelőkkel időben közölt program szerint bonyolították le aztán a mindig ünnepnap számba menő dohánybeadást. Tavaszodni kezdett, amikor az utolsó bálákat is beadták a kukások, ahogy az uradalmakban, gazdaságokban működő feles dohánykertészeket nevezték. De alig csendesedett el a vidék a dohánybeadást követő elszámolások nyomán, a tavaszi szelek még alig szárították fel a hóolvadás miatt támadt sarat, megkezdődtek a motozások. Így nevezte a nép azt a pénzügyőri hadműveletet, amelynek célja az elrejtett dohánykészletek felkutatása volt.

Ez abból állott, hogy egy olyan majorban, ahol ötven-hatvan konvenciós cseléd és általában tizenöt feles dohánykertész család lakott, várat-

lanul megjelent 8—10 pénzügyőr két községi esküdt emberrel (elöljáróval) házkutatás céljából. Nem tartozott a nehéz feladatok közé az elrejtett levelesdohány-készletek felkutatása. Mint a tűzriadó futott végig a pusztán: „Itt vannak a finánccok!" Felbolydult a nép. A gyakorlott finánccok pillanatok alatt elfoglalták a major stratégiailag legfontosabb kulcspontjait. Az otthon lévő asszonynépség elkezdett összevissza futkosni a dohányos zsákokkal. Olyan helyre igyekeztek elrejteni a zsákot, ahol már nincs gazdája, nem tudhatják, kié. Ne legyen kit megbüntetni, ha megtalálják a keresett szűzdohányt. A pénzügyőrök már számítottak erre, és az asszonyok rendszerint a karjukba szaladtak a tiltott gyümölccsel.

Jegyzőkönyvezés, bírságolás, elkobzás zárta le a hatósági eljárást. Néha azonban megtréfálták a finánccokat. Egy zsákot megtömtek szalmával, egy jólábú gyerek nekiiramodott vele a Káli-laposnak, amelyben ilyenkor tavasszal jó másfél méternyi, sőt néhol ennél is magasabb víz állt. Két-három fiatalabb finánc utánaeredt a gyereknek, aki tudta, hogy a finánccoknak nincs lőfegyvere, és nem is használhatná azt ellene, kardját is csak önvédelemből.

A jól futó fiú az előre megtervezett program szerint nekivágott a víznek. A tele zsákkal a nyakában kerülgette annak a mélyebb részeit. Pár száz méterre a parttól ledobta a zsákot a vízbe, és a kis tó túlsó felén, annak nádas, kákás oldalán átlábolva eltűnt a látóhatárról. Mit volt mit tenni, az egyik finánc nekivetkőzött, s bár kissé korai volt a tavaszi lábfürdő, meglábolta a néhol kötésig érő vizet a bűnjel megszerzése végett. Csak az a kár, hogy annak idején nem készült híradófelvétel egy-egy ilyen eseményről, amelynek emléke aztán apáról fiúra szállt, amolyan hősi legendaként.

Nemcsak a kasza-kapaforgató nép ellenszenvezett ennyire a dohányjövedék hivatalos védelmezőivel. Ebben egyek voltak minden rangú és rendű társadalmi réteg tagjai, ha a dohányzók táborába tartoztak. A dohányjövedék előírásai szerint vidékenként más és más fajta dohányt volt szabad termeszteni. A legnagyobb dohánytermesztő vidéken nagy levelű, úgynevezett debreceni, a fekete földeken kapa-, Hevesben kerti dohányokat termesztettek. Ezeknek az előírásoknak a betartását nagyon szigorúan vették a pénzügyőrök. A következő történet megértéséhez szükséges még tudni, hogy a beéretten letört zöld dohányleveleket esténként a szárításra épített deszkapajtákban zsinórra fűzték. Ennek a zsinórnak dohányzsineg volt a neve. A hét méterre elszabdalt zsinegdarabokra két—két és fél tűre felfűzött dohánylevél került, ezeket a pajta

berendezéséhez tartozó szedriafákra kötözték fel. Egy-egy ilyen füzér — vagy kukásnyelven: póré — dohány megszáradás után, a dohánylevél nagyságától és minőségétől függően, 1,5—3 kg lett. Ezekben a pajtákban füzéreken tárolták a száradt dohányt úgy november derekáig, amikor megkezdődött a feldolgozása, osztályozása, simítása, majd a beváltóhivatalba való szállítás előkészületeként a csomókba kötött, simított dohány bálázása.

Mindezeket a munkákat megelőzte a „pórészámlálás" hivatalos művelete. A dohányjövedék a termelési idény alatt jelentős előlegeket fizetett a gazdaságoknak, mégpedig két részletben. A második részlet november dereka táján volt esedékes. Ezt megelőzőleg a kincstár látni akarta, mire adja az előleget. Késő őszre járt az idő, amikor az ehhez való felszereléssel megjelent a dohánytermelő gazdaságokban két-három pénzügyőr pórészámlálásra. Pajtáról pajtára mentek, és a szúrópróbák átlaga alapján megállapították az összes pórészámot. A pórék súlyát is átlagolták a magukkal hozott függőmérleggel. Ha például tizenhat feles dohánykertész dolgozott egy-egy kerületben, minden egyes kertész pórészámát és az egy póréra eső átlagsúlyt előbb külön-külön állapították meg, majd a főátlagokból számították ki a várható összes termést. Pepecselő, babrás munka volt ez. Rendszerint a dohányosgazda asszisztált hozzá a kukásokon kívül.

Egy ilyen őszi pórészámláláshoz a járási székhelyről a reggeli vonattal megérkezett két szemlész, vagyis pénzügyőr. Az állomás a falu szélén fekvő major kertjeinek a végében volt, onnan gyalog sétáltak be a gazdasági irodába. Ott megbeszélték a teendőket, és hamarosan nekiláttak munkájuknak. A dohányosgazda és maguk a dohánykertészek szorgosan segítették őket, hogy a délutáni visszafelé vonatig végezzenek. Gyorsan haladtak pajtáról pajtára. Mind a füzérszámlálás, mind a próbamérlegeléshez levett pórék mérlegelése, az átlagsúlyok kiszámítása gépies begyakorlottsággal ment végbe. Hiba csak ott csúszott be, amikor a fiatalabb finánc véletlenül rossz helyen mászott fel a kakasülőbe, a mintapórék megvételéhez. A pajta nádteteje alá inkább a kevésbé kényes, könnyű aljdohányt szokták akasztani. Az egyik „fiókban", ahogy a pajta egy-egy ötméteres szakaszát nevezték, a finánc — legnagyobb meglepetésére — öt póré muskotálydohányt talált. Ezt a kerti dohányok kategóriájába tartozó, a debreceni nagy levelűnél kisebb és eltérő levélalakú dohányt nem volt nehéz azonnal felismernie. Ennek a termesztése ebben a nagy levelűre kijelölt körzetben tilos volt. Levetették tehát az öt pórét, hozattak egy zsákot, és a tízkilónyi dohányt — a megfelelő bírsá-

golás kilátásba helyezésével — elkobzásra ítélték. Nyilvánvaló volt, hogy ezt az illatos dohánycsemegét a feles kertész részben saját szükségletére, részben némi reprezentációs célokra szánva termelte meg. Méghozzá illetéktelen szemektől jól elrejtve, az egyik nagy dohánytáblában kimért parcellája közepében.

A finóncok is szerették a jó dohányt, és nekik is voltak reprezentációs kötelezettségeik. Ez a divat már akkor is létezett. A szemlész behozatta az öt póré muskotálydohányt a dohányosgazdával a gazdasági irodába, ahová dolguk végeztével délután amúgy is bejöttek. Összesítették és rendezték irományaikat. Leadtak egy-egy összesítő példányt az eredményről a gazdaságnak, majd elővették a corpus delicti-ként behozott öt póré muskotálydohányt. Édesapám azt mondta a szemlésznek: „Ne csináljanak ügyet belőle. Nyomtató lónak nem lehet bekötni a száját." A két finánc rövid megbeszélést tartott. Utána úgy határoztak — valószínűleg már ez volt az eredeti tervük is —, hogy egyelőre otthagyják a dohányt az irodában. A szemlész kérte édesapámat és a bent dolgozó számtartót: helyezzék el valahová a zsákot hajnalig. A hajnali vonattal kiküld egy pénzügyőrt bőrönddel. Várja az éjjeliőr a vonatnál az irodakulccsal, hogy zavartalanul elvihesse a dohányt.

Az iroda berendezési tárgyai között volt egy jókora álló íróasztal, tetején nagy üzleti könyvekkel. Ennek az alja kulccsal zárható, szekrényszerű bútordarab volt. A számtartó felállt, kinyitotta ezt a szekrényszerű részt, kivett onnan néhány számadói könyvet, intett az ott várakozó dohányosgazdának, betette a zsákot a jól zárható részbe. Utána gondosan bezárta, még jól meg is rázta az ajtót, nem nyílik-e ki, aztán kivette a kulcsot a zárból, s odaadta a fiatalabb finóncnak, mondván, hogy aki hajnalban jön a vonattal, ezt hozza magával. Ezzel a finóncok, elsüllyesztvén az esetről felvett jegyzőkönyvet az irataik közé, siettek az állomáshoz.

Édesapám szólalt meg az irodában maradottak közül elsőnek: „A nagyobb szabálytalanságot a finóncok követték el, tegyük könnyebbé a lelkiismeretüket." Odaszólt a még ott várakozó dohányosgazdának: „Pista! Te most magadhoz veszel egy pontosan ilyen terményzsákot. Kimégy a pajtába egy dohányossal. Levesztek öt póré legrosszabb aljdohányt, és behozzátok ide. Igyekezzetek!" „Igenis!" Felcsillant a kukásgazda szeme, hogy most törleszthet valamit a Bach-korszak szülte intézmény zöldesszürkébe öltöztetett lovagjainak. Rövid fél óra sem telt bele, már ott volt a „csereáru". Elővették a szekrényalj tartalék kulcsát, pillanatok alatt kicserélték a zsákokat. Gondosan bezárták a szekrényt.

Egyébként minden a forgatókönyv szerint zajlott le. Hajnalban meg-

jött a finánc, várta az éjjeliőr. Bevezette az irodába. A dohányt zsákkal együtt betették a bőröndbe, a kulcsot benthagyták a zárban. Az éjjeliőr készségesen kivitte a bőröndöt a majorszéli vasútállomáshoz, s jó utat kívánt a finánccnak.

Sohasem derült ki, mit szóltak a szemlészek a bőrönd felnyitásakor. Legközelebbi kiszállásuk alkalmával csak annyit mondott az egyik az édesapámnak: „Mit szól hozzá, főintéző úr, becsaptak bennünket ezek a disznók!" És előadta, hogy jártak. Édesapám a gyanút elterelendő azt válaszolta: „Mindjárt tudtam, hogy ez lesz a vége." „Honnan? Miből?" — lepődött meg a szemlész. „Nagyon egyszerű a magyarázat. Amikor elmondták nekem az esetet, az lepett meg, hogy az ember, akit beküldtek a magtároshoz egy új terményzsákért, nem egy, hanem két zsákot kért. Önök behelyezték a muskotálydohányt az egyik, és egyedülinek vélt zsákba. Közben, míg folyamatosan dolgoztak, a kukások a másik zsákba tették az öt póré aljdohányt, ami végül a bőröndbe került. Óvatlan pillanatban nem okozott gondot a két zsák kicserélése, már a pajtánál. Hiba volt még egyszer meg nem nézniük az irodában a zsák tartalmát. Ezen azonban már túl vagyunk!"

Az esetet évek múlva is emlegettük, amikor édesapám rá-rágyújtott a keverékben is nagyon illatos muskotálydohányra, tajtékpipái egyikét vagy másikát megtöltve ezzel a cselesen szerzett, „finánc is látta" dohánycsemegével. Azért évek múlva, mert ő soha nem szívott háromévesnél fiatalabb szűzdohányt, és nem ivott háromévesnél fiatalabb ószatmári szilvóriumot. Akkor még ilyen különcködéseik voltak az embereknek. Igaz, orvoshoz is kevesebbet jártak, mint a mai emberek.

Ide kívánkozik még egy másik finánctörténet is, amelyet Mesterházy Pista barátomtól hallottam, az ő örökségeként jegyeztem le.

Kis országunk másik szegletében, Csorna vidékén is termeltek dohányt, méghozzá finom kerti levelűt. Egy késő őszi napon a Csornáról Sopron felé tartó személyvonat egyik harmadosztályú kocsijában jóképű, harminc körüli, egyszerűen, de tisztán öltözött magyar utazik. Egykedvűen nézi a vonat ablakán át a jól ismert hazai tájat, a télre készülődő szomorú őszi határt. Imitt-amott még lábon áll a levágatlan kukoricaszár, néhol még zöldell egy-egy parcella kiszedetlen takarmányrépa. Másutt azonban, egész más árnyalatában a zöldnek, ígérgeti magát a jövő esztendei élet, a szépen kikelt őszi búza hol nagyobb, hol csak nadrágszíjnyi darabkája is.

Miközben a határszemle látszólag leköti az érdeklődését, az őt figyelő útitárs akaratlanul is észreveszi, hogy magyarunk időről időre felnéz a

feje fölötti csomagtartóra. Az ott elhelyezett hurka alakú, házi szövésű vászonból összevarrt, valamivel jól megtömött zsákon tartja éberen a félszemét.

Így megy ez az ártatlannak tűnő közjáték Kapuvárig. Ott a vonat hosszas füttyengetések és erős döccenések után megáll. Utasok szállnak le, majd fel. Már-már indulást jelez a vasúti személyzet, amikor megkésetten felszáll a fülkerészbe két finánc. Szolgálatból tartanak hazafelé. Magyarunk rosszat sejt, és egyszerre ideges lesz. Ezt a viselkedése is elárulja. Hirtelen feláll, a zsákért nyúl, aztán, mint aki meggondolta magát, még idegesebben visszaül a helyére. Nyilván arra gondolt: ha most venné a csomagját, feltűnő lenne a fináncoknak, még utánamennének. Tovább töpreng, mit tegyen. Viselkedése éppen elég ahhoz, hogy felkeltse a két „szimatmanó" érdeklődését, akik éppen szemügyre veszik sorjában az útitársakat. Figyelő szemük körüljár, majd a mi emberünkön pihen meg. Az legalábbis úgy érzi. A fináncok puszta jelenléte megbolygatja a lelki egyensúlyát. Hogy izgatottságát leplezze, úgy tesz, mintha elaludna. Ez még inkább rátereli a jövedékemberek gyanúját. Kettőjük közül a mozgékonyabb az utasok meglepetésére feláll az emberünk mögötti fapadra, és megszagolja a zsákot, amelyből csak úgy árad a kerti dohány finom illata. Semmi kétség, dohányt visz az alvást színlelő utas.

Először megkísérli eljátszani a mély álmából felébredő embert. Sikertelenül. Aztán tagadni próbálja, hogy a zsák az övé volna. „Miért nyúlt akkor hozzá? Miért akart leszállni vele?" A keresztkérdések pergőtüzébe belezavarodik a becsületes magyar. Végül vállalja, hogy őhozzá tartozik a zsák, de azt mondja, nem az övé. Szívességből viszi valakinek. Megkérték rá, mivel úgyis Sopronban van dolga. A további faggatásra azt is bevallja, kinek kellett volna leadnia a küldeményt, Sopron egyik legjobb nevű ügyvédjének.

Felcsillan a két finánc szeme. Nagy fogást csináltak. Szinte kapnak emberünk ajánlatán: „Nézzék, én egy csóró napszámos vagyok. Rajtam nem vesznek meg semmit. Legfeljebb választhatnak, hogy a négy gyerekem közül a két elsőt, vagy a két hátulsót viszik el a bírság fejében. Hanem az ügyvéden! Az jó minden pénzre!"

Összenéz a két finánc. Mennyi esze van ennek az egyszerű napszámos embernek! Hát még ha tudnák, mi jár a fejében, amivel az ő eszükön akar túljárni.

Közben a vonat megérkezik Sopronba. Kellemetlen, szeles, csepergős őszi idő van, késő délután. Közrefogja a két finánc a delikvenst, és hármasban mennek az ügyvédnek a lakásán lévő irodájába. A magasföld-

szintes, kertes házban már pöfékelve ontják a kémények a soproni bükkfa halványszürke füstjét. Felmennek a néhány lépcsőn, az előtérből nyíló fogadóhelyiségbe, ahol két-három ügyfél várakozik. Az ügyvédtől éppen kilép egy kliens, és a mi emberünk a már megbeszéltek szerint belép a zsákkal az ügyvéd irodaszobájába. A meglepett várakozók nézik a különös új ügyfeleket, szinte észre sem véve, hogy az egyik új kliens nem várva a sorára ment be az ügyvédhez. Érzik, valami rendkívüli dologról van szó.

A küldeményt hozó ember nem tölt bent két percet, már jön is ki. Odaszól a két finánccnak: „Tessék bemenni, a doktor úr várja magukat." Azok bemennek, ő sebtiben odaszól a várakozóknak: „Nem sokáig lesznek bent, gyorsan végeznek." Aztán elköszön, és elsiet.

Odabent a két pénzügyőr nagy bocsánatkérések között kérdőre fogja azalatt az ügyvédet, miközben szemük a zsákot keresi. Nem tudják felfedezni azt a helyet, ahová ennyi idő alatt el lehetett rejteni. Forgatják a fejüket, de az eredmény egyenlő a nullával. Az ügyvéd nem tud a küldeményről. Arról a levélről magyaráz valamit, amit ez az ismeretlen ember hozott hozzá egy kliensétől. A két pénzügyőrt elönti a méreg. Követelik a zsákot. Nyoma veszett. Az ügyvéd engedelmével, sőt annak egyenes követelésére felforgatják az irodahelyiséget. Hiába. Kiszólnak a városszobába az emberért. Az eltűnt, annak is nyoma veszett. A két pénzügyőrt kiveri a víz a szégyentől, a kudarctól. Nem tudják, folytassák-e még a vizsgálatot, kinevettetve magukat az egész várossal, vagy okosabb, ha lenyelik a békát, és csendben takarodót fújnak. A corpus delicti ugyanis odavan, kicsúszott a kezükből.

Emberünk, aki nagyon is jól ismerte az ügyvéd házát, az irodájába lépvén, bizonyos kacsingatások és integetések után a függönyökkel és félig kárpittal is takart szárnyas ablakhoz sietett. Gyorsan felnyitotta, kitette a zsákot a külső, széles párkányra, aztán gondosan visszazárta az ablakot. Még egy-két tömondattal tájékoztatta az ügyvédet a tényállásról. Ezek után engedte be a két pénzügyőrt az ügyvédhez, majd gyorsan elsietett. Az ablakpárkányról egy mozdulattal leemelte a zsákot, és amilyen gyorsan csak tudott, a kerten keresztül, a hátsó kijáraton át távozott a környékről is. Bottal üthették a nyomát.

A gőzfőhadnagy

Mi csak így neveztük Varga Szepit, a Kőszeghidegkút—Gyönk fővonali vasútállomás főnökhelyettesét. A rang arról a két aranycsillagról ragadt rá, ami a vasutas-egyenruháján megillette. Szolgálati beosztása szerint ő látta el a raktárfőnöki tisztet is az állomás nagy áruforgalma miatt.

Történetemnek adhattam volna ugyan más címet is. Esetleg azt, hogy „Élőnyúl-befogás", vagy „Halszállítások télen". Még az sem állt volna messze a témától, ha a „Szórakozások a vidék életében holtidényben" címet kanyarítom e sorok elejére. De így is, úgy is egyik főszereplője, ha nem központi alakja lesz a mondanivalómnak Varga Szepi, ezért megmaradok — az első gondolat a legjobb alapon — az eredeti címnél.

A két világháború között az ötezer holdat már csak alig meghaladó tolna—maisai béruradalom apróvadban rendkívül gazdag területén évről évre élve befogással értékesítettük a nyúlállományt. Nyolcszáz és ezeregyszáz között ingadozott évente az élve befogott nyulak száma. Puskavadászaton több nyúl esett, mégis ez volt a jövedelmezőbb. A húszas évek végén, a harmincas évek elején két—két és fél pengőt fizettek egy lőtt nyúlért, ugyanakkor tíz pengőt is megadtak az élővadat exportáló cégek a vérfrissítésre exportált, hálóval befogott tenyésznyulak darabjáért.

A kapitalista cégek világában természetesen ennek a nagyobb árnak is voltak hátulütői.

A húszméteres részekből álló háromrétű háló hozzávetőlegesen egy méter magas volt, és ötméterenként volt egy karóhoz erősítve. Ötven ilyen hálórész tette ki az ezerméteres hálószakaszt. Minden két hálórészhez egy-egy ügyes fogóember volt beosztva, ki-ki 8—10 még nem használt, nem poros, vadonatúj terményzsákkal. Ezeknek a hálókhoz beosztott, válogatott, ügyes fiatalembereknek a munkáján sok múlott. Ők a háló leverése után, még a hajtás megkezdése előtt, elrendezték a maguk szakaszát. A két külső, nagy lyukú merevítő tartóháló között lazán eligazgatták a vékonyabb zsinórból készült, sűrűbb rostájú tulaj-

donképpeni fogóhálót, aminek a puha, zsákszerű kitüremkedésébe a nekihajtott nyúl belegabalyodott. Ekkor ugrott fel fekvő helyzetéből a kiterített zsákjain heverő fogóember és hozzáértő kézzel, nagy ügyességgel bogozta ki a hálóból a fennakadt nyulat. Ügyesen és gyorsan kellett dolgoznia, hogy a védekező nyúl meg ne marja vagy harapja, mert súlyos sérülést is okozhatott, másrészt a nyúlon sem volt szabad a legkisebb sérülésnek sem esnie, mert akkor az átadásra alkalmatlanná vált. Sietni kellett azért is, mert közben másik nyúl is fennakadhatott a háló közeli részén, és ha sokáig hagyták ott vergődni, megsérülhetett, esetleg agyon is üthette magát. Mindenesetre jobban begombolyította magát a laza hálóba, ha sokára vették ki, és annál nehezebb volt kiszedni. A zsáknak, amibe a két hátsó lábánál fogott nyulat a hálós ember belehelyezte, azért kellett vadonatújnak lennie, mert ha por ment a nyúl szemébe, szemgyulladást kapott, és ez „anstand" tárgyát képezte. A feles számú bakokat lebunkóztuk, és a lőtt nyúl két és fél pengős árával szemben négy pengőért értékesítettük. Mindezt csak tájékoztatásul iktattam a történet keretébe, mi minden előzte meg azt, míg egy magyar tenyészvadnyúl eljutott a verduni vagy a Marne menti csaták helyszínére, esetleg Észak-Olaszországba, ahol az első világháború idején teljesen kipusztult a vadállomány.

Nagyon érdekes volt az ilyen hálózás, és sok nézője is akadt a környékbeli érdeklődőkből.

A vadjárás nézőpontjából jól megválasztott terephajlatban úgy cövekelték le ezer méter hosszban a szorosan egymáshoz illesztett hálórészeket, hogy előbb az egyik irányból, majd az ellenkezőből hajthassák rájuk a nyulakat. A két szélső hálótagot kissé ferdén mindig afelé az irány felé fordították, amerről a hajtás jött. Az első hajtás befejezésekor ezt a két szélső hálótagot kiemelték, és az ellenkező irány felé fordítva verték le a kéznél lévő fabunkókkal a hálórögzítő gyertyánfakarókat. A háló tehát mindig egy nagyon hosszú talp alakot képezett. Erre azért volt szükség, mert a nyulak gyakran a sarkok felé igyekeztek menekülni. Rendszerint a sarki fogóemberek fogták a legtöbb nyulat az egyes hajtásokban. Ide kellett tehát a legügyesebb fogóembereket beosztani.

Egy téli napon, a tereptől függően, három-négy hálóleverésről, illetve áthelyezéséről, vagyis hat-nyolc ráhajtásról lehetett szó. Egy kissé hosszadalmas, bár nem érdektelen, leírni egy ilyen hajtás lefolyását.

A dunántúli terephajlatokon a vad ismert mozgási iránya, s a lehajtandó terület alakja, felszíne szabta meg a hálók elhelyezésének az előre el-

készített tervét. Valóságos haditerv készült, az előző évek tapasztalatait is figyelembe véve, a nyúlbefogás menetére is.

A hajtók a reggeli első hajtást megelőzően az egyszerre lehajtandó, mintegy három-négyszáz kataszteri holdas terület szélén, az ezer méteres hálóhossz középpontjának irányában gyülekeztek, szemben a hálóval, attól mintegy másfél kilométerre.

Aki a hajtókat beosztotta, az először is kiállított jobbra is, balra is huszonöt-harminc méterre egy-egy „távolságmérő" embert. Közben a műszaki alakulat nagy erővel állította fel a kocsikról — vagy havas télben a szánokról — ledobált, takarosan összegöngyölített hálókötegeket. A jól begyakorlott fogatosokhoz beosztott segítők körülbelül már tudták, milyen távolságokban kell ledobni egy húszméteres hosszt kitevő köteget. A három-négy fogat így gyorsan elvégezte a kijelölt vonalon a hálók helyszínre juttatását. A gondos műszakiak ugyanilyen gyorsan és ügyesen végezték a háló leverésének vonalában a kiteregetést, majd a középtől kiindulva jobbra-balra megkezdték a fabunkóikkal a tartókarók leverését. Fagyos, hideg teleken kihegyezett vasrudakkal vertek lyukat a fakarók leveréséhez. Mindez boszorkányos gyorsasággal történt. Két hálóhosszanként ledobtak a kocsikról, illetve szánokról egy-egy kéve jól bekötött kukoricaszárat is, hogy legyen mire ráfeküdniük a „hálós" fogóembereknek a fagyos vagy havas földön, a hajtás kezdetekor. A műszakiak által gondosan egymáshoz illesztett és jó erősen rögzített háromrétű hálókat aztán a fogóemberek nagy alapossággal megigazgatták. Ez a saját érdekük is volt, mert minden egyes sértetlenül átadott nyúl után jelentős pótdíjat kaptak. Akkor „zulag"-nak nevezték, most prémiumnak mondanák. Amikor Kalapács Károly például a bogarasi kerület pacsmag-pokolgödöri tábláján sarokhálósként egy hajtásban huszonhat nyulat vett ki a hálóból, valóságos Krőzusnak érezhette magát, és a nap legirigyeltebb embere volt.

Miközben a műszaki munkálatok előrehaladtak, megindult az U alakú hajtás mozgása is. Minden lehetőleg csendben, nehogy a reggel elnyugodott vadat idő előtt felriasszák. Az elosztás „parancsnoka" a terepet jól ismerő, „él" vezetőember után indította sorra a hajtókat. Amikor egy-egy hajtó elért a távolságot jelző, előre kiállított emberhez, már indult a következő. Egymás nyomában haladtak mindkét irányban. Minden ötödik-hatodik hajtónak — mintegy felelősként — egy-egy gyalogbérest vagy aratóembert osztottak be, aki a maga szakaszán a rendért, a tempó kellő lassúságáért felelt, és főként azért, hogy a hajtók ne bújjanak össze beszélgetni, tartsák a távolságot egymáshoz. A két „élembernek" a háló

sarkához kellett jobbról is, balról is odaérnie a megadott vonalon. Mire közeledtek a két sarokhoz, körülbelül elfogytak a még útnak indítható hajtók is. A két-két hálóhosszanként beosztott fogóemberek addigra már elfeküdtek a háló hajtás felőli oldalán, a hálótól mintegy harminc-negyven méternyire. Az elhangzott kürtjelre a „befelé" vezényszóra nagyon lassú tempóban megindult a hajtás. A lassú tempó betartása a siker egyik titka volt. A lassan mozgó ember elől menekül a vad, ha viszont gyorsan riasztják, inkább visszatör. Mulatságos volt, ahogy a nyulak előbb egyenként, majd hamarosan kisebb-nagyobb falkákba verődve neki-nekivágtak a hálóiránynak a szabadulás reményében. Olykor visszafordultak, majd az embergyűrű láttán újra az eredeti irányt választották.

A bátrabbak végül neki-nekirugaszkodtak a hálónak, amit talán nem is láttak jól izgalmukban. A hálós emberek nyugodtan megvárták, míg a vágtázó nyúl elhaladt mellettük és túlszaladt rajtuk úgy húszméternyire. Akkor felugrottak. Ettől a nyúl még inkább megriadt, és még nagyobb lendülettel vágódott neki a hálónak, amelynek a középső, sűrű szemű, lazán függő, puha fonatába szinte zsákot vágott. Innen már nem volt menekvés. A hálós ember a vadonatúj, még nem használt terményzsákkal a kezében odaszaladt a hálóban vergődő nyúlhoz. Igyekezett elkapni a két hátsó lábát, és úgy bontani ki a hálóból a kétségbeesetten rúgkapáló nyulat, amely ijedtében súlyos sérülést okozhatott a harapásával. Be a zsákba, jöhet a következő, Vagy sokszor már ott is volt, néha többedmagával.

Ahogy az egyik oldalról véget ért a hajtás, a hajtólánc élemberei jobbról is, balról is megindultak a másik oldali ráhajtáshoz, amely most már ∩ alakban történt, ellenkező irányból. Amíg felálltak, addig a fogóemberek az átadás-átvételi depó helyére vitték — esetleg kisegítőkkel — a zsákokba helyezett nyulakat, s ott a vadkiviteli vállalat megbízottja minden darabot átvizsgálva, két nőstény-egy bak arányban átvette az exportra alkalmasnak minősítetteket.

Sok mulatságos jelenet tarkított egy-egy ilyen hálózási hadműveletet. Elkerülhetetlen volt, hogy a kifeszített háló néhol ne kerüljön kisebb árok vagy akár egy barázdaösszevetés mélyedése fölé. Ilyen helyeken előfordult, hogy egy-egy szemfülesebb nyúl átbújt a háló alatt. Zavarában azonban, amikor már szabad lett volna, a másik oldalról rendszerint visszafelé nekiugrott a hálónak, és onnan került be a zsákba.

Csak az tudja igazán, mi a félelem, aki már tartott a kezében egy ilyen befogott nyulat. Nemcsak kalapácsütésként lehetett érzeni a szívdobogását, hanem szemmel láthatóan meg is figyelni az erős, ijedt szívverést.

Egy-egy szalmakazal takarásában, vagy más védett helyen voltak az átvevőhelyek. Itt helyezték a nyulakat az erre a célra készített, négy-, hat-, esetleg nyolcrekeszes ládákba. Mindegyik külön rekeszbe került, különben esetleg összeverekedtek volna, kárt téve egymásban. Mire ez lezajlott, összeért a hajtók két szárnya. Megindult a hajtás ellenkező oldalról a meglévő hálóállításra. A háló két szélén a műszakiak két-két hálótagot felszedtek és az U betűt fordított U-ra változtatták. A hálós emberek megigazgatták, lazára tették a két nagy lyukú feszítőháló között elhelyezett sűrű fonatú fogóhálót, őrhelyüket a csutakévével áttették a háló ellenkező oldalára, amerről az újabb hajtás jött, és várták a vadászszerencsét.

Amikor az előzőhöz hasonlóan a második ráhajtás is véget ért, az volt a parancs, hogy a hálóhoz érkező hajtók rángassák ki a hálókarókat, és fektessék le szép rendesen a földre. A műszakiak is ott voltak már a helyszínen a szállítófogatokkal együtt. Gondosan összegöngyölítették a hálótagokat, azok gyorsan felkerültek a kocsikra vagy szánokra, és máris robogtak, hogy a „hadműveleti terület" második szakaszán újból felállítsák a hálót. Közben a hajtókat is átirányították a következő kiindulási pontra. Az ebédet az ilyen közbenső szünetekben a tarisznyában hozott hidegkonyha szolgáltatta.

Ezalatt a ládákba helyezett nyulak is annyira-amennyire megnyugodtak, és az okosabbja hozzákezdett a minden rekeszbe előre behelyezett takarmányrépa-szeletek, kevés zab és finom lucernaszéna kóstolgatásához. Úgy látszik, az éhség még nyúléknál is elég nagy parancsoló ahhoz, hogy legyűrje a félelmet.

Az átadott élőnyulakat naponta expressz-áruként adtuk a vasútra, a gyűjtőhelyre való szállítás végett. A sérülés miatt, vagy feles számú bakként lebunkózott nyulakat, tél lévén, hideg helyen szakszerűen raktároztuk, és a négy-öt napig tartó befogás végeztével szállítottuk el az átvevő cégnek.

Joggal kérdezhetné a türelmes olvasó, mi köze mindennek Varga Szepi „gőzfőhadnagyhoz", vagy megfordítva: neki mindehhez. Ez is kiderül hamarosan, csak sort kell tartanom.

Központi majori külső segédtiszt kollégánk, Legány Bandi és a druszája, az akkor belső irodai segédtisztként működő Bihaly Bandi fogadtak, vajon fogunk-e ezer nyulat, vagy sem. Több év átlagában a szám nyolcszáz és ezeregyszáz között ingadozott. Függött az évi szaporulattól, a befogáskori időjárástól és több más tényezőtől is.

A lényeg azonban az: az egyik Bandinak el kellett veszítenie a tétet, az

öt liter bort. Ennek elfogyasztására kaptunk meghívást egy borús, hideg téli vasárnap délután a maisai kiskastélyba, amely egyébként vendégszobák céljaira épült, és egyik szobájában lakott a mindenkori központi segédtiszt is.

A fogadást kötő felek hívtak meg bennünket, mindössze három-négy kollégát, és rajtunk kívül Varga Szepit is.

Kora délután gyülekeztünk, és estefelé, amikor már tolnai specialitásként valami borkorcsolya is került az asztalra, nagyon jó volt a hangulat. Szepi vasutas-egyenruhában fogyasztotta a jó dunántúli harapnivalót, és „úgyis szárazra iszlak benneteket" jelszóval élen járt annak leöblítésében.

Nemcsak kellemesen, de gyorsan is telt az idő. Öreg este lett. Másnap halszállítás várt ránk. A budapesti Pironcsák Antalné halnagykereskedő cég beltagja, a cég főnöknőjének veje jött le minden évben egyszer az első halszállítmány átvételéhez. Brozsek József prágai, cseh ember volt. Kitűnő szakértője a halszakmának, és nagyon korrekt kereskedő. Az esti gyorshoz kocsi ment le elé az állomásra, ahova a fővárosból Dombóvár— Pécs— Kaposvárra tartó vonat emlékezetem szerint háromnegyed kilenc óra körül futott be.

Amikor Varga Szepi meghallotta, hogy a gyorshoz kocsi megy le, azt kérte, rendeljük ide a fogatot, ő is lemegy vele, s majd vissza is jön a vendéggel. Joggal gondoltuk, hogy valami dolga van a vonat érkezése körül, ez készteti az alig másfél kilométeres út megtételére. Ezt annál inkább feltételezhettük, mert az állomáson szolgálatot teljesítő fiatal vasúti tisztektől többször hallottunk egyet-mást apró-cseprő dolgaikról.

Az állomáson az egy percnél alig többet tartózkodó gyorsvonatokat beérkezéskor a forgalmistán kívül a főnöknek vagy helyettesének kellett fogadnia. Jó kártyaparti, vagy más nemes elfoglaltság — vadászvacsora, néveste stb. — esetén ezt szellemesen oldották meg, különösen így téli estéken. Jakab, a málházó felvette a főnök sapkáját, köpenyét, karszalagját, és ő tisztelgett vissza a masinisztának. Azt hihettük, e téren feledkezett meg Szepi valami intézkedésről, és a kötelesség szólítja haza az állomásra, ahol egyébként szép szolgálati lakásban lakott családjával, csinos, fiatal feleségével és két kislányával együtt.

Az éjjeliőrrel leüzentünk a második számú parádés kocsisnak, jelentkezzen a kiskastélyban az állomáshoz indulás előtt. Ez meg is történt. A jelentkező kocsist is megkínáltuk egy pohár borral. Majd Szepi is vette a vasutasköpenyét, és elrobogtak az állomásra. Némi késéssel érkeztek vissza Brozsek úrral együtt. Legnagyobb meglepetésünkre Szepi civil ru-

hába volt átöltözve. A vendég üdvözlése után érdeklődéssel fordultunk Szepi felé: „Mi az ördögnek öltöztél át? Nekünk jó vagy te a vasutasruhádban is!"

„Nem addig van az!" — felelte Szepi. Eközben a halkereskedő is kivett a táskájából két-három üveg jóféle itókát, amivel egyébként szokása volt minket és a halválogató embereket minden év első szállítmányánál meglepni. Szepinek erre még inkább felcsillant a szeme. Megnyomta a szót: „Én most *szárazra iszlak* benneteket. Ha megártana, és hajnalban hazafelé tartva elfeküdnék itt az út mellett az árokban, ne mondják: nézzétek, itt fekszik egy részeg vasutas, hanem azt: itt fekszik egy úr! Tudjátok meg, ezért öltöztem át!"

Állta is a szavát. A mi közbejöttünkkel csak az maradt meg az italkészletből, amit idejében eltettünk másnapra a halszállításnál közreműködő személyzetnek. Kemény, komisz munka volt télidőben, nulla fok alatti hőmérsékleten a hideg vízben csupasz kézzel egymás után beleszámolni a válogatóasztalról a mérőedényekbe az egy-, másfél vagy kétkilós pontyokat. Elkelt hozzá egy kis pótfűtőanyag.

Egy-egy erre a célra készített mérőputtonyba ötven egykilós, legfeljebb negyven másfél vagy huszonöt-harminc kétkilós hal fért bele. Minden puttonyt aztán a különleges halmérlegen mértünk meg. Egy speciális élőhalszállító-vagon rakománya hatvan mázsa volt. Tessék csak elképzelni, hány halat kellett vizes kézzel megfogni, míg teljes lett a szállítmány!

Még azonban előző este vagyunk, a jól fűtött, kellemes vendégszobák társalgónak kinevezett egyik legnagyobbikában. Ennek az estének a visszaidézett emlékeit forgatom az agyamban és ugyanakkor a kezemben is. Íróasztalom ceruzatartójában a szemembe ötlött egy első világháborús Mannlicher-töltényből szellemesen megszerkesztett dugóhúzó. Ez is ehhez az estéhez fűződő emléktárgy. A vendégek visszaérkeztekor újabb borosüvegek kinyitása vált szükségessé. Az eddig használt dugóhúzó beletörött az egyik makacs parafadugóba. A közben helyet foglaló Brozsek erre kivette a mellényzsebéből ezt az érdekes tárgyat, amelynek láttán szinte egyszerre kiáltottunk fel csodálkozva: „Milyen érdekes!" „Maguknak adom" — felelte ő gondolkodás nélkül. Ma is előttem van a kép, a magaméval együtt három-négy kéz nyúlt az eredeti alakjában emberölésre szánt, most már békésebb célokra átformált eszközért. Valahogy én ültem legközelebb, így lett az enyém ez a talán egyetlen példányban fellelhető dugóhúzó, amely csodálatosképpen valahogy megmaradt a második világháború annyi embert és anyagi értéket elpusztító viharaiban.

A jó hangulat tovább fokozódott. Varga Szepi vitte a szót. Az őt célba vevő ugratások hatására elmondta egyik legérdekesebb esetét, amelyet később kitűnő kedélyű felesége is megerősített. Az előzményekhez a könnyebb megértés végett nem lesz érdektelen megtudni a következőket:

A Budapest—Dombóvár—Kaposvár közötti fővonal már Simontornyától egészen Somogyország fővárosáig a Kapos völgyét követi, néhol egészen közel a kis folyóhoz. Az állomások ennek megfelelően ebben a két oldalról dombvonulatokkal határolt völgyben épültek. Köztudomású, hogy hideg teleken ebben az aránylag szűk és mély völgyben 8—10 Celsius fokkal is hidegebbet mérnek, mint a kétoldali dombos, platós részeken. Hozzá tartozik még a Szepi által akkor színesen elmesélt történethez más is. Nem csinált titkot belőle: viharos legényélete ismeretes lévén a környéken, felesége szülei elég nehezen egyeztek bele a házasságukba. „Omnia vincit amor" alapon azonban a leendő feleség vállalta a férjszelídítés feladatát. Ehhez természetesen hozzájárultak Szepi meggyőzőnek tűnő, javulást ígérő fogadkozásai is.

Házasságuk első egy-két évében Szepi jóba is fogta magát. Eleinte különösen buzgón bizonygatta házias, otthon ülő tulajdonságait, szolid magatartását. Később kapott az asszonykától, kivált vadászatok idején, egy-egy kimenőt. Szepi — saját előadása szerint — ettől vérszemet kapott. Nemcsak sűríteni, hanem megnyújtani is igyekezett ezeket az estéket, ami ellen viszont a feleség egyre erélyesebben tiltakozott. Így érkeztek el az évszázad leghidegebb teléhez, az 1928—29-eshez, talán házasságuk második évében.

Szepi hajnalban vetődött haza valami disznótorossal egybekötött vadászvacsoráról. A hőmérő higanyszála a Kaposvölgyben, a szolgálati lakás ablakának külső oldalára kihelyezett hőmérőn —31 Celsius-fokot mutatott. — Jól voltam öltözve, jól be is vacsoráztam, a jó bor is melegített, miközben hazafelé tartottam, ha nem is voltam a harmincfokos hideghez hozzászokva — mesélte Szepi, közben-közben a torkát öblögetve. Mintha a beszédtől száraz lenne a torka.

— Előkotorászom a kulcsaimat a zsebemből, megdermedt kézzel, és folyton topogva közben a fázni kezdő lábaimmal. A zárban belülről benn a kulcs, nem tudok bemenni. Vagy bennfelejtette a feleségem a kulcsot a zárban, vagy meg akar tréfálni a kicsit hosszabb kimaradásért. Míg gondolkodom, mit is csináljak, mind jobban érzem a dermesztő hideget. A telehold hol eltűnik a vonuló felhők takarásában, hol jobban rám világít. Szinte érzem, nevet a kínos helyzetemen. Megkerülöm az

épületet. Megnézem, nem felejtették-e nyitva a konyhaajtót. Semmi eredmény. A feleségem fél egyedül. Néha megkéri az egyik hozzánk kisegíteni bejáró pályamunkás-feleséget, aludjon ott a személyzeti szobában. Ez az utolsó reményem, hogy ne kelljen felkeltenem, mert ezt mindenképpen el akartam kerülni. Zörgetek az ablakon. Semmi válasz. Közben majd lefagy már a toporgásban a lábam. Végre rászánom magam, megzörgetem a hálószobánk ablakát. Az első zörgetést hosszúnak tűnő csend követi. Feszülten várok, közben majd megvesz az isten hidege. Gondolom, sokáig várt a feleségem, későn feküdt le, első álmában mélyen alszik. Egyre jobban fázom, majd megfagyok. A másodpercek is óráknak tűnnek. Most már ököllel verem meg az ablakot. Csoda, hogy a fagyos üveg be nem törik. Végre odajön a feleségem, félrehúzza a függönyt, ijedt hangon kérdezi: „Ki az?" „Én, Szepi, ki volna?" — felelem. Pillanatnyi szünet. Majd a válasz: „Menjen innen, részeg disznó, az uram már két órája itt fekszik mellettem! Menjen, míg szépen van, míg fel nem keltem az uramat!" Félig fagyott állapotomban egyszerre kiver a víz. Érzem, a hátamon izzadt lesz az ing. Átvillan az agyamon: ugyan kit engedett be az asszony félálmában, kinek nyitott ajtót, és visszabújva a hidegtől az ágyba, kit fektetett maga mellé? Nem tudok másra gondolni, a kicsit még alkoholnyomás alatt álló fejemmel, mint valami ilyesmire. Elönt a düh. Most még jobban megverem az ablakot. „Mucus, ne bolondozz, nyisd ki az ajtót!" Feleségem halkabbra és szelídebbre fogja a szót. „Menjen innen, tudhatja, fegyver van a háznál. Ha felébred az uram, még keresztüllövi. Ez magának se lesz jó, nekünk se!" Így folyt még néhány percig az ablakjelenet, amikor elöntött a düh, sarkon fordultam, és futva indultam az udvaron lévő téglarakáshoz, hogy egy téglával beverjem az ablakot. Eközben újra előbújt a telihold. Nyilván a feleségem is megsejtette, mi lehet a szándékom. Kinyitotta az ablakot, és kiszólt: „Gyere, te csavargó, az ajtóhoz, majd kinyitom" Úgy estem be az ajtón, félig megfagyva, félig vizesen az izgalom okozta izzadtságtól. Ilyen leckét még nem kapott ember, mint én akkor — fejezte be Szepi a históriát, nagy sóhajjal téve pontot előadása végére.

Akkor vettük észre: az események felidézésétől most is izzadtságcseppek verték ki a homlokát. Zsebkendőjét elővéve, hosszasan törölgette akkor már őszülő halántéka táját.

Arra a kérdésünkre, használt-e a megleckéztetés, és vajon meddig, nem kaptunk a főszereplőtől egyértelműen megnyugtató választ. De az eredményt válasz nélkül is tudtuk!

Hóha, Sárga...

Valamikor híres volt a magyar vendégszeretet, a magyar vendéglátás. Ezúttal nem, vagy nem elsősorban a házi, családi vendéglátásra gondolok. Inkább a hivatásos vendégfogadásra.

Ahány vidék, ahány helység, annyiféle vendéglátás, annyiféle szokás. Mind más, de mindannyiban volt egy közös vonás: abból éltek jól, jobban vagy rosszabbul a vendéglősök, amit csináltak. Ez meg is látszott a munkájukon.

A berendezés jellemzője volt az osztályba sorolásnak. A kecskelábú gyalult fenyődeszka asztaloktól a már modernnek mondható kisebbekig, és a tarka terítővel fedett négyszemélyes hangulatos asztalokig. Voltak azonban a törzsközönséghez szabottan más, egész eredeti megoldások is. A Bereg megyei Hátmeg község például közel feküdt a Szernyemocsártól elhódított, mesterségesen létesített, kitűnő legelőkhöz. Itt különleges formában hidalták át a kiszolgálás körüli nehézségeket még az első világháborút megelőző években is. A helység legnagyobb, mondhatnám, központi kocsmájában, a kármentővel csaknem szemben, attól kissé rézsútosan balra, hatalmas tölgyfa pallókból ácsolt asztal állott. Az asztal fal melletti hosszanti oldalán és a vele párhuzamos másik oldalon hasonlóan méretezett tölgyfa lócák egészítették ki a különös berendezést, a széles alkotmány két végén pedig két-két, egyenként félmázsányi szék. A kármentő mellett, annak folytatásában kétszárnyú ajtó nyílt a konyha és az épület többi része felé. Ezen az oldalon helyeztek el néhány kisebb asztalt is, amelyek mindegyikéhez négy-négy szék várta az előkelőbb vendégeket. Ez eddig semmi érdekességet nem árul el, és alig lenne érdemes a feljegyzésre. Annál inkább a nagy tölgyfa asztal különleges szerkesztése.

A két méternél is szélesebb asztal két hosszanti oldalán, egymástól 60—70 centiméterre hat-hat tányérszerű bemélyedés volt az öt-hat col, vagyis 13—15 cm vastagságú pallókba vésve. A tányéroknak kiképzett vájatoknak megfelelően az asztal alsó lapjához vékony lánccal jó erősen odacsatolva egy-egy pléhszerű anyagból készült kanál függött.

A ruszin törzsvendégek kiszolgálása abból állott, hogy a kukoricalisztből főzött málépuliszkát, vagy netán gulyás- vagy lebbencsleves-porciót beleöntötték az asztallapba vágott „tányérba", miután azt az előző vendég után vizes, majd száraz ruhával kitörölték. A soros vendég foghatta az ugyanígy letisztított kanalat, és elkölthette a felszolgált ebédet. Utána esetleg még tarisznyázhatott is valamit, ha volt neki miből. A kocsmai számla összegét ezenkívül csak az ebéd előtt aperitifnek elfogyasztott fél deci bundapálinka vagy a bicskanyitogató borból kapható kisfröccs emelte meg. A Köjál akkori őse nem talált kifogásolni valót a higiénia mai értelmében vett szent szabályainak megsértése miatt. Igaz, ma sem tudja a vendég olyik helyen, kinek a rúzsos ajkától piros a kávés- vagy ivópohara, s mitől ragad a kanál vagy villa, amivel a kétszázhúsz százalékos rezsivel terhelhető „à la carte" rendelt ebédjét, netán vacsoráját fogyaszthatná.

Valószínű, hogy ma már Hátmegen sem ilyen isten háta megetti állapotok uralkodnak, hiszen ezek abban az időben is kuriózumnak számítottak. Nem is ezekről szándékozom megemlékezni, legfeljebb azért, hogy ne feledjük, ilyenek is voltak.

Megemlékeztem már más írásaimban a dunántúli kadarfröccsös kiskocsmákról is, amelyek fontos kereskedelmi gócai voltak a Bonyhád vidéki németek lakta községek állatforgalmának. Az igazsághoz tartozik, hogy később ezek egyike-másika helyet adott a volksbund-szervezkedőknek, de némelyik a Perczel Béla által vezetett „hűségmozgalomnak" is. Ezért fogták le a németek 1944. március 19-ének oly gyászos napján Perczel Bélát, hurcolták Mauthausenba, ahonnan nem is tért haza. Igazán nem szép az 1969-ben megjelent Magyar Életrajzi Lexikon szerkesztőjétől, hogy a sok neves Perczel között nem emlékezett meg róla is, aki lemondott Tolna megyei alispánságáról, amikor a megye szülötteként Gömbös Gyula miniszterelnök lett.

Amint láthatjuk, nem tagadható a vendéglők és kocsmák szerepe politikai téren sem. Igaz, ezt a Pilvax-kávéház történetéből is tudjuk. Most mégis inkább egy-két, az eredeti rendeltetését mintaszerűen betöltő vendéglátóhely visszaidézését tűztem ki célomul.

Sajnos, mi sem jellemzőbb az emberi hálátlanságra, a feledékenység veszélyeire, hogy ma már nem tudok teljes biztonsággal visszaemlékezni egy karcagi vendéglő tulajdonosának a nevére. Ez a hosszúra nyújtott, földszintes épület ott állt Karcagon, ahol a Budapest—Szolnok—Karcag—Debrecen közötti főút bent a városban derékszögben meghajlott. Ez a derékszög zárta be azt a sarkot, ahol a nevezetes ven-

déglősné máshol alig tapasztalható magyaros szeretettel fogadta az odaérkezőket. A negyvenes évek végén, az ötvenes évek legelején már ritkaságszámba ment az olyan vendéglő, amely ne küzdött volna az ellátás zavaraival. Itt ezt legyőzte a hivatástudat. A fogadósné az ominózus években már nem volt fiatalasszony, de mindig készen állt a vendég óhajának teljesítésére. „A vendég kívánsága parancs" — mondogatta.

Egy hivatalos utunk során megkésve indultunk Debrecenből Pestre, kitűnő sofőrrel, de valami akkor divatos öszvér gépkocsival. Karcag előtt a kocsink asztmás köhögésbe kezdett a ködös novemberi estében. Többszöri megállással, javítgatásokkal nagy nehezen bekínlódtuk magunkat Karcagra, az említett útkanyarig. Pilótánk azt javasolta, menjünk be a vendéglőbe. Neki van a városban egy autójavító ismerőse, vele megpróbálja legalább annyira rendbe tenni a kocsit, hogy biztonságosan folytathassuk az utunkat.

A fogadót már zárva találtuk. Egy-két kései járókelő, aki maga is szívesen megivott volna egy pohár bort, biztatott bennünket, zörgessünk be az ablakon, be fognak engedni. A szót tett követte. Bezörgettünk. Igen szívélyesen nyitottak ajtót, pedig a zárás utáni takarítás nyomán már láthatóan a másnapi tiszta abroszok voltak felterítve a barátságos helyiségben. Valami vacsorát kértünk. Sertés- és birkapörköltet kínált a vendéglősné, vagy valamilyen sültet adhat, tette hozzá. Forró vízbe teszi a hozzá főzendő burgonyát, hogy hamarosan tálalhasson.

A birkapörkölt mellett döntöttünk, kérve egy adagot takaréktűzön hagyva, a gépkocsivezetőnknek is. Kellemes, könnyű pusztamérgesi fehér bort kaptunk, jól csúszott az igazi alföldi pörkölt után. A kellemes meglepetés ezután következett. Jóformán még el sem fogyasztottuk az ízletes főfogást, már ott termett a fogadósné egy tál frissen sült túrós rétessel, amelybe minden tudományát beleadta. Még ma is a számban van az íze. Hogy mikor és hogy sütötte meg ezt a nagy tál rétest, azt nem tudtuk megfejteni, mert közben ott sürgött-forgott körülöttünk, lesve kívánságainkat. Nemsokára megjött a gépkocsivezetőnk is a megjavított autóval, bekapta ő is a vacsoráját. Kifizettük a körülményekhez képest mérsékelt számlánkat, s nekivágtunk az út hosszabbik részének a téli éjszakában.

Évek múlva már valamilyen földművesszövetkezeti kezelésben működött a vendéglő, amikor ismét arra vitt az utam. A fogadtatásnál csak az ebéd volt hidegebb. Azóta nem jártam ott. Igyekeztem elkerülni a tájékát is. Harminc év múlva jöttek rá az illetékesek: kár volt ezeket a régi kisvendéglősöket talonba tenni. Ma a szerződéses formával próbálják a

régi fogadók vonzó hatását újjáéleszteni. A mai szerződéses bérlők azonban legtöbbször megtartják azt a mentalitást, amit a szocialista vendéglátóiparból hoztak magukkal. A „valamit valamiért" elv gyakorlása helyett csak a hirtelen meggazdagodást tartják szem előtt. Sok el fog még hullani menet közben közülük.

Ugyancsak kedves, egyben máig sajgó emlékem fűződik egy másik alföldi csárda tündökléséhez és pusztulásához. A Csongrád— Szentes közötti régi egy nyomtávú vasúti— közúti Tisza-híd hídfőjénél lévő egykori „Hóha, Sárga — itt a csárda" elnevezésű halászcsárda, úgy vélem, megérdemli az emlékezést.

Más volt a specialitása — ma úgy mondanák, a profilja — , mint a karcaginak. Megegyeztek azonban a szívélyességben. Anélkül, hogy talán tudtak volna valaha is egymásról, egymásra licitáltak a vendég megbecsülésében. Jó magyar szokás szerint a vendég leültetése előtt törölték meg a széket, nem utána. Így volt ez a halászcsárdában is, ahol egy méregerős és egy szelídebb kivitelű tiszai halászlében válogathatott az arra járó a nap minden szakában. Még a felszabadulás utáni években is csaknem mindig különleges csemegével: sült kecsegével is csábította az ínyencebb vendégeket. Ennek nem lehetett ellenállni. A halra jól csúszó — saját termésű borából felszolgált — „házmesternek" (3 deci bor + 2 deci szódavíz) sem.

Minden tavasszal hófehérre meszelték a csárda falát. Ugyancsak újrafestették, gyönyörű, kalligrafikus betűkkel, a „Hóha, Sárga — itt a csárda" cégtáblát. Egyébként nem volt hivalkodó az épület. Alig tudnám elmondani az akkor még jobban megéhező utasember emléktárában kutatva, mi volt a vonzóbb a visszatérésekben: az ételek minősége, vagy a csín, a tisztaság, vagy az a páratlanul kedves fogadtatás, ahogy a vendéget viszontlátták. Határozottan az az érzés alakult ki bennem, hogy itt nem, vagy nemcsak arról az összegről van szó, amit jó szívvel itthagy a vendég, hanem sokkal inkább a vendéglátás ősi öröméről.

Érdemes volna itt a papíron is méltatnom egy-egy ott elfogyasztott halászlé, majd ezt követő sült kecsege gasztronómiai magasabbrendűségének ismérveit. Azért tartom célszerűnek ezt mégis mellőzni, mert nem szeretném, ha kedves olvasóm úgy járna, mint a pécsi püspök az első világháború után Tolna megyei bérmálókörútján, egyik eldugott völgyben lévő egyházközségében. A szomszéd községből a gróf négylovas hintaján ideérkező püspököt a falu apraja-nagyja a község bejáratánál várta, mégpedig a kántortanítóval az élen, mivel a pap is a szomszédból járt ide misézni, és ő is a püspök kíséretében volt. A püspököt meglepte, hogy a

szokástól eltérően nem szólaltak meg a harangok, amikor megállt a menet, és a hívek a kántorral az élükön az ő üdvözlésére siettek. Nem átallotta megkérdezni: „Miért nem harangoznak?" A kántor nagyot sóhajtva megszólalt: „Annak nagy okai vannak, méltóságos püspök úr!" „Éspedig?" „Először is nincs harangunk, elvitték a háborúba ágyúöntéshez." „Ne is folytassa" — mondta neki a püspök, átlátva a helyzetet.

Ezt ajánlom figyelembe venni a csárdával kapcsolatban is. A Tiszában sajnos már nincs, vagy alig van kecsege. És nincs meg a régi csárda se. Kár odamenni.

Így jártam én is. Az ötvenes évek első felében ismét arra vitt az utunk. Már előre készültünk a szokásos halászlére, a sült kecsegére, a kellemesen hideg házmesterre. Már messziről feltűnt, hogy a csárda fala nem olyan vakító fehér, mint azt megszoktuk. Az is feltűnt, hogy nem áll ott most semmiféle jármű. Még közelebb érve már kivehettük, hogy a kalligrafikus betűkkel felírt „Hóha, Sárga — itt a csárda" is erősen lepattogzófélben van. Megállva a csárda előtt, szomorúan láttuk a belakatolt ajtót. Mintegy kegyeletből is körüljártuk az épületet, és akkor felfedeztük: kipusztulhatott a kecsege a Tiszából, megszüntethették a csárdát, mint a szocializmus alapjai lerakásának vályogból épült akadályát, csak a népi humor hajtását nem semmisíthették meg. A feketével felfestett „Hóha, Sárga — itt a csárda" felirat alá, nem olyan szépen, talán egy darab szénnel, de jól olvashatóan odaírta a Sárgát hajtó magyar: „Itt voltam a Sárgával — de mi lett a csárdával?"

A nép humorát, úgy látszik, nehezebb kiirtani, mint a kecsegét a Tiszából, vagy mint becsukni egy csárda ajtaját. Az sincs azonban kizárva, hogy a szentesi Áfész azóta már díszesebb csárdát épített az előzőnek a helyére, és azt kiadta magánkezelésbe. Így bonyolódnak a világ dolgai.

Pásztoremberek, számadók

Érdekes képet alkothat magának a ma embere, különösen a városlakó, még inkább annak a fiatalabbja, a pásztoremberek már kihalt típusairól, ha elolvassa Béres András „Arra van egy kőhíd rakva" című könyvét. A legősibb, a legjellegzetesebb pásztorélet nyomait ősi formájában kétségkívül a Hortobágy őrizte meg. Ezért is érdemel különös figyelmet ez a nagyszerű munka. Ne higgye azonban senki, hogy a Hortobágyon kívül nem voltak megtalálhatók a pásztorélet jellegzetes típusai. Ha nem is éltek olyan zárt világban, mint a nagypusztai társaik, mégis különleges helyet foglaltak el a múlt mezőgazdasági termelésének szerkezetében. Akik igazán számot tarthattak a csikós-, a gulyás-, a juhász- vagy kanászszámadó titulusra, azok a nagy tudományú emberek közé soroltattak a puszta hierarchiájában. Kisgyerek koromtól nagy tisztelőjük, titkos szövetségesük, talán azt is mondhatnám, cinkosuk voltam. Édesapám dohányzókészletéből sok galléros szivart csentem ki a csikósoknak. Ennek ellenében felültettek a Sármány, a Csinos, a Bársony vagy a Bella csikajára.

Más szövetségben voltam a juhászokkal. Az első világháborút követő években a megtizedelt állatállomány a hazai szűk legelőkre szorult. A Beregszász melletti híres Szernye-mocsártól elhódított legelőket elhódította Magyarországtól a trianoni határ. A számban megfogyatkozott fehér gulya és ménes a kékcsei és jánosi legelőkre szorult, a juhok az utakon, szérűskertekben, alkalmi ugar-, később tarlólegelőkön kaptak „életteret". Ekkor kezdték a juhokat fejni az állattenyésztés hozamának növelése végett. Hajnalban szamárfogattal vitték ki a bojtárok a fejő- és tejgyűjtő edényeket a birkák léckából összetákolt alkalmi szállására. Nagy kalandot ígért egy-egy ilyen hajnali két órakor induló szamárfogat-expedícióval együtt tartani.

Édesapám éberen alvó ember volt. Szóba sem jöhetett, hogy a bojtárok az ablakomon bezörgessenek. Más megoldást kellett keresni. Éjjel nyitott ablaknál aludtunk. Megfordítottam a fekvés irányát az ágyam-

ban, a lábam került az ablak felé. Este lefekvéskor ráhurkoltam egy hosszú zsineg egyik végét a bokámra, a másik végét kidobtam a nyitott felső ablakon. Hajnalban jött a kisbojtár, és addig húzta a kidobott zsineget, hogy néha már a lábam is az ablakhoz ért, erre rendszerint felébredtem. Magamra kaptam a nyári göncöt, és már kint is voltam.

Ezek a sok élményt hozó hajnalok csak rövid ideig tartottak. Édesapám neszét vette a dolognak. Már javában aludtam, amikor csendben elvágta a zsineget. Hajnalban a bojtár azon vette magát észre: kezében volt az elvágott zsineg darabja. Igyekezett is elinalni a tetthelyről. Attól tartott, a remélt cigaretták helyett mást fog kapni. Én természetesen aludtam reggelig, és csodálkoztam a nem várt fordulaton. Mindenesetre vége lett a hajnali kiruccanásoknak.

Innen vette eredetét barátkozásom a pásztorokkal. Eredeti, mindenképpen a megszokottól eltérő észjárású emberek voltak. Ezt nemcsak a magam, mások megfigyelései is bizonyíthatják. Sokszor hallunk baráti körben, társaságban különös emberekről, szokásokról, hobbikról. Erre szoktam megjegyezni: „Úgy látszik, ilyen embernek is kell lenni." Ez a mondás szinte szállóige lett a családban, noha eredetileg nem tőlem származik. Néhai közvetlen főnökömtől, Kertész Ferenctől hallottam, az ő egyik történetének volt a csattanója.

Főnököm édesapja, Kertész Kálmán eredetileg orvosnak készült. Később a bölcsészkaron is diplomát szerzett. A rovarvilág ismeretei vonzották a legjobban. Így lett a Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatója. Dipterológusként hozta létre az Állattár nagy kétszárnyúgyűjteményét. Ha kimozdult a szabad természetbe, elmaradhatatlan volt a lepkehálója, gyűjtőkészlete. A családnak Gyónon volt szőlője. Főnököm gyerekkorában oda még lovaskocsin utaztak ki. Egy ilyen nyári kiutazás alkalmával a Felsőpatyon átvezető út menti legelőn a Károlyi uradalom fehér gulyáját legeltette a számadó. A szélesen kitárulkozó zöld gyepszőnyegen felejthetetlen látvány nyújtott a méltóságteljesen vonuló gulya. A legelőt ritkásan álló fák és foltonként kökény-, galagonya- és fagyalbokrok szegélyezték. A számadó a fák hűvöse alól tartotta szemmel a füvet harsogva legelő gulyát. Állát botjára támasztva, egykedvűen fújta a füstöt az egyenes szárú tajtékpipájából.

A bokrok felett valamiféle lepkék raja szállongott. „Atyám megállította a lovakat, leszállt a kocsiról, magához vette a lepkefogó hálót — beszélte el Kertész Ferenc. — A kissé odébb álldogáló számadó is figyelemmel kísérte a fejleményeket. Atyám feléje tartva befogott néhány lepkét. A számadó eltette a pipát, illendően köszönt. A fogadjisten után illendő-

en megkérdezte: — Orvosságnak? — Hogy vajon orvosság készül-e belőle. Atyám meglepődött a kérdésen. Aztán átvillant az agyán a kuruzsló pásztoremberek sok babonája és szokása: különféle rovarok megszárított és porrá tört tetemeit használták fel különféle gyógyítási vagy vélt gyógyítási célokra. A számadó kérdésére határozott nemmel válaszolt. — Hát ugyan mire? — hangzott most már a kérdés, felfokozott érdeklődéssel. Atyámat meghatotta a gulyás tudásszomja. Az egyszerű emberek nyelvén megmagyarázta neki, milyen gyűjtemény számára, milyen célból fogja a lepkéket, rovarokat, s röviden azt is, mi ezeknek a tudományos rendeltetése. A pásztor illendően végighallgatta a magyarázatot. Aztán észrevette, hogy a gulya eleje a tilos felé tart, jobbnak látta utánuk lépni. Megbillentette nagy szélű pásztorkalapját, s no ...sten áldjával elköszönt. Elléptében azonban még visszaszólt a válla felett: — Úgy látszik, ilyen embernek is kell lenni!" — Ezzel a maga részéről le is zárta a lepkék tudományához fűződő észrevételeit."

Azóta lett szállóige a családi és szűkebb baráti körben ez a mondás, ha valakinek a különös hobbija került szóba.

Az igazi pásztorember észjárását és ebből eredő kifejezésmódját szemléltetném még a következő két történettel is.

Már az új krétával írtunk, a felszabadulás, a földreform után. A földreformot követő birtokrendezések nyomán, ha elég nagy vargabetűvel is, teljesült régi vágyam: a mezőgazdasági kísérletügy területén folytathattam tevékenységem. Gyermekkorom óta vonzottak az állattenyésztés rejtelmei. Csodálatos világa ez a természettudományoknak. A festőművész a színek, a színhatások, a fényjátékok birodalmában tud örök életű műalkotásokat létrehozni. A szobrászat művészének vésője nyomán engedelmes anyaggá válik a gránit, a márvány, évezredek múltán is megcsodált alakok formálódhatnak belőle. Nincs szándékomban az elmúlt évezredek és századok halhatatlan alkotásaihoz hasonlítani az igazi állattenyésztő vénával megáldott zootechnikus munkáját. Mégis valahogy hasonló alkotásnak tartom, amikor egy-egy kitűnő állattenyésztő az ecset, a véső, a formálandó anyag vagy a festék helyett elképzelései megvalósításához elővesz egy szülőpárt valamelyik állatfajtából. Előveszi azzal a céllal, hogy jobb verseny- vagy használati lovat, több tejet adó tehenet, értékesebb húsokat adó hízó marhát, kevesebb abrakból kevesebb zsírt, több húst rövidebb idő alatt magára szedő sertést nyerjen. Nem szólva arról az ezernyi követelményről, amelyet még teljesíteni kell ahhoz, hogy ne csak a művészi jelzőt érdemelje ki ez a tevékenység, hanem eleget tegyen a hozzá fűződő gazdaságossági kívánalmaknak is.

Egy-egy kivételesen nemes lovat „létrehozni", egy rekorder tehenészetet évek, olykor évtizedek munkájával valóra álmodni alig kisebb értékű siker, mint más területen alkotni. Külön tanulmányt érdemelne az itt csak futólagosan érintett gondolatokat e körből is papírra vetni. De e helyütt csak ennyit kívántam elmondani annak a lélektani hátteréről, ami az állattenyésztési kísérletek területére vonzott, ahol még csaknem negyedszázadot aktív munkakörben tevékenykedhettem.

A kutatásokhoz nagyszámú kísérleti állatállományra volt szükség. Evégett létesítettek az ötvenes évek elején kísérleti gazdaságokat, rendszerint azokon a helyeken, ahol már volt ilyen jellege a gazdaságnak, vagy a földrajzi fekvése tette alkalmassá erre a feladatra. Így kerültem szoros kapcsolatba — többek között — az egykor OMGE-tulajdonban volt tápiószelei és a Metternich-birtokból a főváros közeli Herceghalomban kialakított kísérleti gazdaság állattenyésztési dolgozóival.

A Herceghalomhoz tartozó Móric-majori sertéstenyésztő-telepen Viola Imre bácsi kapott megbízást a brigádvezetői tisztségre. A felszabadulás előtt ugyanezt a munkakört töltötte be a kanászszámadói minőségben. Szakmáját nagyon szerető, ahhoz kiválóan értő, megbízható, erélyes vezető volt. Értette a mesterség minden apró-cseprő cselfogását is, amit a szakkönyvek, az iskolák sem tanítanak. Birtokában volt annak a tudománynak, amelyet csak a gyakorlatban lehet elsajátítani. Sok fiatal kutató is tanulhatott és tanult is tőle. Hála hosszú praxisomnak, sok vidéken, sokféle emberrel megszerzett bánni tudásomnak, nagyon közel kerültünk egymáshoz.

Abban az időben kezdtek alkalmazni női munkaerőket a sertéstenyésztő telepeken. Különösen a malacnevelésben volt ennek értelme, az inkább pepecselő, mint nagy fizikai erőt kívánó munkában, ahol a női gondosság is érvényre juthatott. Így került néhány leány a Viola Imre bácsi beosztottjai sorába is. Kevés vált be, bár ilyen is akadt. Az Alföldről idekerült Csókási Eszti például kitűnően bevált. Tanulékony volt, feltűnően értelmes, különös állatszeretettel és szorgalommal megáldva. Felülmúlta a férfi elletőkanászokat is. Nagyon megszerettük, és ennek megfelelő megbecsülésben is részesítettük. Évek múlva innen ment férjhez, az Imre bácsi legnagyobb bánatára. Azt mondogatta: „Ez a lány a jobb kezem volt." Mi kutatók is nagyon sajnáltuk. Amellett, hogy kitűnően dolgozott, nagyon csinos teremtés is volt, s hogy úgy mondjam, hozzáférhetetlen. Sokan megpróbáltak vele kikezdeni. Valamennyi pórul járt. Voltak azonban könnyebb fajsúlyú lányok is. Ezek közül az egyik hamarosan úgy járt, ahogy nem kellett volna. Móra Ferenc úgy monda-

ná: „kutyanyomba hágott". Amikor ennek már semmi kétséget nem hagyó nyomai is látszottak, nem átallottam azt a megjegyzést is megkockáztatni: „Viola szaktárs, nem tud jobban vigyázni a beosztottjaira?" Kicsit gúnyos mosollyal rám nézett: „Vincze elvtársat okos embernek tartottam." (A hangsúlyból éreztem, hogy csak tiszteletből nem mondta az okos jelzőt középfokban.) Majd így folytatta: „Nem tudja, hogy ami bévül viszket, azt nem lehet kívülről megvakarni?"

Tápiószelén más vonatkozásban részesültem, még tanulságosabb oktatásban. Ott Czapkó István bácsi képviselte a régi kanászszámadói kart. Tőle kaptam ezt a kitanítást.

Az ötvenes évek elején gond volt mind az állami gazdaságok, mind a már megalakult termelőszövetkezetek ellátása értékes tenyészállatokkal. E cél érdekében hoztunk be — többek között — Angliából egy nagyon értékes, cornwall fajtájú sertéstenyésztörzset a tápiószelei kísérleti gazdaságba. A cornwall sertés, az angol nagy fekete sertés, szinte legendásan tud igénytelen is lenni, amellett szapora, nagy ellenálló képességű, jó malacnevelő, sok húst termelő fajta. Az akkori sok nehézséggel küzdő nagyüzemeink szerény tartási és takarmányozási viszonyai közt is jól termelő fajtának ígérkezett.

A tenyészet jól megválogatott utódokból szaporított harminc anyakocája ontotta a malacokat. Nem voltak ritkák a tizennégy-tizenhat malacot számláló almok sem. Sajnos a felneveléssel már bajok voltak. Különösen sok volt a születés utáni első napokban az agyonnyomás. A kitűnő öreg számadó hiába igyekezett megakadályozni ezt. Az alacsony normabérek miatt ide kerültek a leggyengébb dolgozók. Lányok, gyerekek. Ezekkel nem tudott még ő sem eredményt elérni. A népes almokban sok volt az ún. „csecsvesztett" malac is. Tudvalévő, hogy egy ilyen hússertés kocának tizennégy-tizenhat csecsbimbója van. Gyakorlatilag ennyi malacot tud szoptatni. Érdekes fajtatulajdonsága ugyanis a sertésnek: a világra jött malac odakúszik az anyja emlőjéhez, ott kifog magának egy csecsbimbót, azt elkezdi szopni. Ezzel megtörtént a telekkönyvezés. Az a csecsbimbó az övé lesz. Ahhoz az édestestvérét sem engedi hozzányúlni. A mellkas első részén lévő csecsbimbók tejben gazdagabbak, mint a hasfal hátsó felén lévők. Azok a malacok járnak jobban, amelyek az első csecsbimbókat foglalják le maguknak: több tejhez jutnak, fejlettebbek lesznek. A többiek hátránya akkor kezd mérséklődni, amikor már enni is kapnak. A kevesebb tejhez jutók az éhesebbek, hamarabb rákényszerülnek a szilárd eleségre. Valamit így még be tudnak hozni kezdeti lemaradásukból.

Gyakran előfordul: egy-egy csecsbimbó megbetegszik, a hozzá tartozó tőgymirigy gyulladásba jön, tejtermelése megszűnik, elapad. Az ezt szopó malac gyakran elpusztul, vagy ha már erősebb, lopni próbál a testvéreitől. Ebből verekedés, sivalkodás támad. A csecsvesztett éhes malac egyébként is zavarja keserves sivalkodásával a fiaztatóistálló csendjét, nyugtalanítja az anyját, gondozóját, környezetét, míg a többiek békés megelégedettséggel szopnak.

A továbbiak megértéséhez tartottam szükségesnek, hogy leírjam a létért folytatott küzdelemnek ezt az elgondolkodtató, apró megnyilvánulását. Maga a folyamat nem ismeretlen az olvasó számára sem. Tudjuk, mennyi törtetés, fúrás, könyökölés folyik egy-egy jobb „stallum", egy-egy több tejet adó csecsbimbó elnyeréséért az életben is.

Tekintve a megengedettnél nagyobb szopósmalac-elhullást a tenyészetben, veszélyeztetve láttuk a tenyészanyag-kiadási tervet. A bajok orvoslására, megbeszélésre jöttünk össze a Kísérleti Gazdaság és a sertéstenyésztő-telep illetékeseivel. Mi kutatók mint a tenyészet irányítói, amellett kardoskodtunk, fizessen a gazdaság a megfelelő embereknek nagyobb béreket. Ezzel elkerülhetők lennének a gondatlanságból, hozzá nem értésből eredő agyonnyomások és egyéb erre a számlára írható károsodások.

A megbeszélést — stílszerűen — egy harminckocás fiaztatóépületben tartottuk, ahol vagy háromszáz malac szívta az édes anyatejet csendes szuszogással, nagy megelégedettséggel. Legfeljebb néhány csecsvesztett malac éhes sivalkodása zavarta az ott zajló bérvitát.

A gazdaság bérelszámolója azzal érvelt: ő nem tud az itt dolgozóknak nagyobb átlagbért juttatni, mert erre a normák nem adnak lehetőséget. Ne kívánjuk, hogy ő fegyelminek, büntetésnek tegye ki magát. Mi viszont azzal érveltünk: nincs értelme az alapítólevéllel is ellátott törzstenyészetek fenntartásának, a drága import tenyészállomány behozatalának, ha nem teremtjük meg a kellő ápolási feltételeket is, megfelelő személyzet alkalmazásával.

Szó szót, érvet ellenérv követett. Nehezen jutottunk előre. Végül azt indítványoztam: fogalmazzunk meg egy javaslatot a minisztérium munkaügyi osztályának, engedélyezzen ide más bérkategóriát. Ez lehetővé tenné, hogy a brigádvezető olyan, a tenyésztésben jártas, neki komoly segítséget nyújtani tudó munkaerőket vegyen maga mellé, akikkel maradéktalanul teljesítheti a tervfeladatokat. Pap Nándor kollégánk, a gazdaság kiváló vezetője kifejezte aggodalmát: attól tart, egy ilyen előterjesztés aligha fog eredményt hozni. Ismeri a felsőbbség álláspontját, milyen

szűk látókörű a bérkategóriák megítélésében. Az alacsony átlagbérekkel vélik elérni a teljes foglalkoztatottságot. Ezt az egyenlősdin alapuló helytelen álláspontot nehéz lesz megváltoztatni. Ne feledjük: az ötvenes évek elejét írtuk.

Megkérdeztem István bácsit, mi a véleménye, mint első számú érdekeltnek. „Vincze kartársnak igaza van, de én sem hiszem, hogy eredménye lenne egy ilyen feliratnak." „Miért nem hisz benne, István bácsi?" „Hát csak azért, kérem, mert tessék csak szétnézni ebben a fiaztatóban. Itt van három és fél száz malac. Tessék megfigyelni: amelyiknek csöcs van a szájában, az csendben van, megelégedve szopja. Csak az sivalkodik, amelyiknek nem jutott csöcs! Tudják ezt odafent is, akik a bérmegállapításokat végzik!"

Erre nem volt ugyan ellenérvem, de azért elkészítettük az előterjesztést. És sikerült is áttörnünk az ésszerűtlenségen alapuló munkabérfront egy kritikus pontját.

Miért olyan bús az a két szamár?

A sok velem történt, általam látott-hallott esemény közül, úgy érzem, vétek lenne veszendőbe hagyni még azt is, amit a padlássöprések idejéből, a beszolgáltatási korszakból őrizgetek emlékezetemben. Megérett tán az idő, hogy ezt is papírra vessem.

Más helyen már szóltam arról a kuruckodó ellenszenvvé áthangolódott érzületről, amelyben nálunk a felszabadulást megelőzően a fináncot részesítették.

A pénzügyőrök munkájával szemben táplált ellenszenv a második világháború idején a mindennapi élet ellenőrzésének rokonterületeire is átterjedt. Így a malomellenőrök működésére, a házi sertésvágások kapcsán beszolgáltatandó zsírmennyiségről hozott rendeletekre, a személyautó-forgalom szombat déltől hétfő reggelig tartó betiltására és sok más korlátozó intézkedésre. Volt belőlük elég, és a német élettér zsugorodásával még csak szaporodtak, súlyosbodtak.

Tudvalévő, hogy a házi sertésvágások után beszolgáltatandó zsírmennyiség progresszív volt. Egy száztíz kilogrammos élő sertés után három, egy kétmázsás után már tíz kilogramm zsírt kellett a hatósági gyűjtőhelyre beszolgáltatni. A jegyzők igyekeztek betartani a rendeletet, amely szerint minden sertést levágás előtt még élve meg kellett volna mérni, de erre természetesen nem volt lehetőség. Nem lehetett egy hízott sertést, amely hónapok óta már nem járt ki a hidlásból, behajtani a községi mázsához.

Az élelmes Sióagárdon ezt „a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon" elv alapján olyan szellemesen oldották meg, hogy az egész Tolna megye ezen mulatott. A községi hídmérlegen hivatalosan a kisbíró mérlegelt. Az egyik közeli házban lakó atyafinak volt egy százöt kilogrammos keresztezett kocasüldője. A minden hájjal megkent tulajdonosnak egy kocsmai beszélgetés során az az ötlete támadt, hogy a komája kétmázsás hízója helyett majd ezt hajtja ki a mérlegre. Ettől kezdve egy-egy kadarkafröccsért mindenkinek ezt a sertést engedték ki a mérlegre. Ezt

mérte le a kisbíró, és már állította is ki a hivatalos mázsacédulát a kívánt névre egy százöt kilogrammos sertésről. A süldő gazdájának csak a koplaltató kosztra kellett vigyáznia. Ez naponta pár cső kukoricából és hideg vízből állott, a súly megtartása céljából. Miután mérlegre csalogatónak mindig szórtak néhány szem kukoricát, az örökké éhes süldőt az ólból való kiengedés után utóbb már nem is kellett a mérlegre hajtani. Egyenest odaszaladt magától is, ha a hivatalos művelet ezt kívánta. Állítólag az erősen németellenes alispán is jól mulatott az ötletes eljárás hallatán.

Köztudomású volt akkoriban az is, hogy nem termett annyi „fekete búza" a környéken, amennyit a kaposszekcsői szép molnárné malmában meg ne őröltek volna. Biztos, hogy a sokszor kétes egzisztenciájú elemekből regrutálódott malomellenőrök — röviden csak „malőrök" — sem jártak rosszul.

Ezek még a letűnt régi rendszer kiszolgálói voltak, de bizonyos értelemben a felszabadulást követő beszolgáltatási végrehajtók hivatali elődei. Nem örvendtek nagyobb rokonszenvnek emezek sem, jeléül annak, hogy a közigazgatás, más hatósági működéshez hasonlóan, lehet kemény, szigorú, de sohasem lehet igazságtalan. Legalábbis hosszú távon nem, mert az megbosszulja magát.

De gyerünk sorjában!

A világégésből súlyos lelki traumákkal, de fizikailag viszonylag ép bőrrel kerültem haza. Hat hétig nem volt semmi hírem Pesten lakó szüleimről. Róluk szóló utolsó értesülésem 1944. december elejéről datálódott. Pest felszabadult január 18-án. Minden reményem az volt, hogy azt a hat hetet sikerült átvészelniük. Fájón csalódtam. Azokban a napokban haltak meg, amikor már túl voltak a nehezén.

Épségben maradt lakóházuk lépcsőházában felfelé bandukolva még azt hittem, életben találom őket. A lakásba érve nővéremet találtam ott, az ostrom alatt született ikerkislányaival. Tőle tudtam meg a szomorú valóságot.

Az a feladat maradt rám, hogy megtaláljam őket az akkori tömegsírokban. Kínkeserves hetek után tudtam ezt elérni. De akkor már éreztem, menekülnöm kell Pestről. Vissza második hazámba, Tolnába, korábbi működésem színhelyére.

Ott találtam munkát a megyei földhivatalnál. Lakást és 15 katasztrális hold illetményföldet kaptam. Feladataim közé tartozott volna az új telepesek oktatása, gyakorlati és elméleti téren egyaránt. Hét község tartozott a körzetemhez, külön megbízásként megyei hatáskört is kaptam.

Illetményföldemen kis mintagazdaságot rendeztem be, minta trágyateleppel, silóveremmel, sok műtrágyával. Volt már olyan telivér szimentáli tehenem is, a Gyapár, amely 35 liter tejet adott naponta. Az első év után másfélszeres termésátlagaim voltak, még a régi kisgazdákéhoz viszonyítva is. A rám is vonatkozó beszolgálgatási kötelezettségeknek játszva tettem eleget. Még feleslegem is maradt, noha túl is teljesítettem.

Ezek után nyugodtan alhattam. Meglepetésként hatottak a következő tavaszi rekvirálások. Joggal hittem: azoktól visznek el terményt, akik nem teljesítették beszolgáltatási kötelezettségüket. Miután azonban a rendőri segédlettel végrehajtott akció nem hozta meg a várt eredményt, sorra vették azokat, akiknek még volt terménykészletük. Így kaptam egy szép napon idézést magam is a járási rendőrkapitányságra. Az elöljáró kapitány röviden közölte velem: szolgáltassak be ennyi és ennyi búzát a begyűjtőhelyre.

Minden jogérzetem lázadozott a törvénytelen eljárás ellen. Vita kerekedett közöttünk. Kértem, mutassa meg, milyen rendelet alapján intézkedik. Erre nem volt hajlandó. Valószínűleg nem is volt ilyen rendelet. Internálással fenyegetett. Amikor látta, nem ijedek meg, enyhébbre fogta a szót. Erre én is lehiggadtam. Kértem magyarázza meg, minek a beszolgáltatási rendelet, minek a túlteljesítés, ha ilyen hatósági túlkapásokra sor kerülhet. Akkor kibökte: „Mert nincs a bányászoknak kenyere." Ránéztem, és azt mondtam neki: „Miért nem ezzel kezdte? Tudja mit? A dupláját fogom adni annak, amit követelt."

Kérdezte, mi az oka ennek a pálfordulásszerű nagylelkűségemnek. Röviden megmagyaráztam.

Pallagi gazdászéveim alatt bent laktam Debrecenben. Unokabátyám révén, aki a Debrecen c. napilap munkatársa volt, sokat voltam a helybeli számottevő emberek társaságában. Egy alkalommal Zöld Géza kultúrtanácsnok elmondta a Csokonai Színház megépítésének történetét. Édesapja kultúrtanácsnokoskodása idején már meg volt ígérve az egyetem a nagy cívis városnak. Mint ismeretes, Debrecen volt az ország leggazdagabb városa a maga 91 ezer holdas határával. A polgárok csak állami adót fizettek, helyi járulékos adókat nem. Az állam azonban az egyetem létesítését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a város előzőleg megépíti a már régen tervezett kőszínházat. Mégsem lehet egyetemi város Debrecenből, ha nincs egy állandó színháza se. A városi tanácsban többször felvetették a színház megépítésének tervét, de a többségben lévő cívisek azt minden alkalommal leszavazták. „Mink nem járunk színházba. Ha az urak színházba akarnak járni, *ípítsenek* maguknak."

Legközelebbi alkalommal újból előterjesztették a színház kérdését, mert a kormány már erősen szorongatta a várost emiatt. „Má megen ez a színházépítés!" — dohogtak a cívis városatyák. „Mondják má meg egyszer, mír ípítsünk" „Mert van miből!" — vágta rá a kultúrtanácsnok. „Az má más! Mír nem ezzel kezdtík?" És egyhangúlag megszavazták a ma is álló Csokonai Színház építési költségeit.

— Na látja — mondtam a rendőrkapitánynak. Azért adok én is duplát, mert van miből. Egész más azonban, ha kérnek, mint ha fenyegetőznek — fejeztem be a beszolgáltatás rendszere felőli nézeteink eltérő voltához fűzött magyarázatomat.

Aztán fordult a kocka. A fővárosban hamarabb konszolidálódott a helyzet, mint a nagyobb átalakulások előszelét érző falun. Visszakerültem Budapestre. Az újjáépítés rohamszerű első ütközetei után csendesebb vizekre irányított a sorsom. A mezőgazdasági kísérletügy állattenyésztési, közelebbről sertéstenyésztési szektorába. Az Állattenyésztési Kutató Intézet és annak három gazdasága között — az intézet vezetőjének megbízásából — én tartottam a kapcsolatokat. Feladataim közé tartozott, hogy segítsek megteremteni a kísérleti feltételeket a gazdaságokban.

A három gazdaság közül egy alkalommal az alsótengeliciben volt fontos elintéznivalóm. Egy sertésfelnevelési kísérlethez kellett nagyobb mennyiségű fölözött tejet biztosítani. Czapáry Lászlóval, a kísérleti gazdaság későbbi állami díjas vezetőjével egy meleg, poros, orgonavirágzásos napon bementünk a kölesdi tejüzem vezetőjéhez. A gazdaság országos hírűvé vált tehenészetében jelentősen emelkedett a tejtermelés. Azt kértük: a többlettejből fölözzön le többet, és azt adja vissza a gazdaságnak kísérletünk beállításához. Hamarosan meg is egyeztünk. Elköszöntünk és bementünk a kölesdi cukrászdába egy feketét meginni. Már ennek is utána voltunk, kijöttünk az utcára, vártuk vissza a fogatot. A gazdaságvezető a patikába küldte a hajtókocsisát, néhány receptet kiváltani.

Meleg volt a várakozásra. Néhány autó porzott el az akkor még makadám úttesten, annak nyeltük a porát. Az autóbuszállomáson — tőlünk néhány lépésre balra — két aktatáskás fiatalember várt a megyeszékhely felé tartó autóbuszra. Az idő délre járt. A nap egyre feljebb emelkedett. A türelmes várakozást igyekeztünk beszélgetéssel agyonütni. Ezalatt a buszmegálló felőli oldalon a közeli útkanyarból feltűnt egy ütöttkopott szamárfogat. Ölfa volt a rozoga szekéren, a tetején még a fogatánál is kopottabb gúnyában ült egy öreg bácsi. Nyilván a fogat tulajdono-

sa. A barátom felhívta rá a figyelmemet. „Nézd az öreget. Jól gazdálkodó középparaszt volt, vesztére szép házzal. Ez elégséges ok volt, hogy kuláklistára kerüljön. A házát igénybe vették, kapott a falu végén egy kisebbet. A vagyona roncsaiból vette ezt a két szamarat, ezekkel fuvaroz. Már rég törölték a kuláklistáról, de azt mondja, már nem változtat az életmódján. Megél a fuvarozásból."

Eddig ért a barátom a bemutatással, amikor a fogat odaért a buszmegállóhoz, ahol a két aktatáskás fiatalember is várakozott. A két szamár a nagy melegben és porban szokása szerint mélyen lehorgasztott fejjel húzta a kocsit az ürméternyi fával és az öregemberrel a tetején. Amikor odaért az útpadkán álló két fiatalemberhez, egyik évődve odaszólt: „Ugyan mondja már, öregem, miért olyan bús az a két szamár?" „Mert nem jutott nekik aktatáska!" — hangzott az azonnali válasz.

Közben befordult a kanyarba az autóbusz, a másik irányból pedig feltűnt a mi lovas kocsink. Az öreg közécsapott a szamaraknak. A neki adresszált viszontválaszt már nem hallottuk. Mi azonban nagyon jól derültünk az öreg magyar frappáns feleletén. Benne volt a véleménye a falun járó aktatáska-tulajdonosokról.

Hogy irigyeltük a városiakat!

Kiköltöztünk a megromlott levegőjű Pestről a jó levegőre, Budára. Ez úgy történt, hogy hosszú szolgálatom jutalmaként megajánlottak egy szolgálatinak épült vadonatúj lakást a Rózsadombon, a nagyobb pesti ellenében. Boldog örömmel fogadtuk mind a lehetőséget, mind azt az elismerést, ami ezt szülte. Fiatalnak is jólesik, idősebb korára állítólag még érzékenyebb ilyesmire az ember.

Látogatók ritkán szánják el magukat, hogy ide kijöjjenek. Ez már nem is kirándulásnak, inkább expedíciónak számít. Az autóbuszok mindig zsúfoltak. Csúcsforgalomban azért, mert sok az utas, a nap más szakaszaiban azért, mert a kistatisztikázott adatok alapján közlekedő gyérszámú kocsik hasonlóan tömöttek. Az utas szemszögéből mindegy, miért nem tud felülni a megállóba befutó járműre. Mindebből következik, hogy kevés a látogatónk is. Alig van kivel beszélgetni.

Tovább bonyolítja a helyzetet a telefon hiánya. Amikor elfogadtuk a lakást, telefont is ígértek hozzá. Az áthelyezés csak hetek kérdése, kaptuk a tájékoztatást. Azóta kiderült, a posta nemcsak az ország, talán a világ legnagyobb adósa. Csak a fővárosban másfélszázezer telefonigénylőnek tartozik. Kötelezettségeit néhány ötéves terv utánra teszi. Gondosan ügyel rá, hogy azoknak is csak a végére ígérjen valamit. Ha minden ebben a tempóban halad, a növekedő számú igénylők legjobb reménye az lehet, hogy unokáink a másvilágra talán műholdak útján telefonálhatnak majd nekünk.

Ilyen körülmények között más utat kellett választanunk a telefonhiány megoldására. Erről majd e történetem végén fogok számot adni. Addig nyugtatgatom a telefont még nálam is jobban nélkülöző feleségem jogos háborgását: távbeszélő helyett élvezze a jó levegőt. Gyönyörködjék a természet itt még nyomokban meghagyott szépségeiben, az éneklő madarak fület-lelket üdítő kórushangversenyében.

Most azonban a szabadban elfogyasztott reggeli kapcsán egészen más emlékek idéződnek fel bennem.

Többször idézgetem a szülői ház velünk együtt hovatovább ködbe vesző gyermekkori emlékeit. Ezek között azokat a felejthetetlen nyári reggeleket, amelyeket a Flóra-majori szerény kerületvezetői ház tornácát beárnyékoló öreg akácfák alatt fogyasztottunk el.

Mint édesapánk életében minden, ez is katonás rendben zajlott le. Fél nyolckor ezen az egész család szigorúan együtt volt. Ez alól még a hétalvó pesti vendéggyerekek sem voltak kivételek, akikre a szigorú házirend ugyancsak vonatkozott. Ez az akkori korszellemet is tükrözte. Igaz, voltak ennél szigorúbb családi szokások is vidéki vendéglátó házakban. Egy egészen kiváló embertől, kedves barátomtól hallottam a következőket. Pesti fiú volt. Érettségiző koráig minden nyári vakációját atyai ági nagynénjéék mezőcsáti otthonában töltötte. E nagynénjének legkedvesebb unokaöccse volt. A házban a kalapot a harcias nagynéni hordta, akitől a nyári vakációkra érkezése első napján, még hetedik gimnazista korában is, kapott valamilyen címen két pofont. Kizárólag azért, hogy tudja meg: nem vendég. Ha nálunk ez nem volt is szokásban, valami szubordináció ennyi gyerekhez mégis elkelt. Ezek közé tartozott, hogy atyám megkövetelte a pontos megjelenést az étkezéseken.

Félreértések elkerülése végett már az elején leszögezem: nem a reggelik akkori vagy mostani étlapjainak különbözősége sarkallja összehasonlításra emlékezetemet. Köztudomású az étlap egykori bőségének elsorvadása a mai városi ember reggeli étrendjében. Nem is az anyagiakra gondolok. Nem arra, mintha a ma emberének nem jutna akár bőségesebb reggelire is. Sokkal inkább arra, hogy a mai rohanó világban vagy nincs idő egy üres tea lehajtásán kívül a reggelire, vagy a kalóriák mérséklését követeli meg az életforma.

Mi adott okot a visszaemlékezésre ezen a reggelen? Mi idézte fel a régi nyarak szabadban elköltött étkezéseit? Feleségem úgy hét óra tájban kiment a Búzavirág utcára néző nyitott erkélyünkre, néhány mély lélegzetett vett a Rózsadomb még nem egészen tönkretett levegőjéből, majd kérdően rámnézve, de ellentmondást nem tűrő hangon jelentette ki: „Az erkélyen fogunk reggelizni". Csak annyit kérdeztem, felfüggeszti-e ez alkalomból a szigorú kalóriaelméleti szabályokat is. Megnyugtató választ kaptam a ház asszonyától, aki egy személyben konyhafőnök, diétásnővér, felszolgáló és most már sajnos csak kétszemélyesre zsugorodott kis háztartásunk gazdasági hivatalának pénzügyminisztere, a házi hatalom gyakorlásának szervezője, törvényhozója, egyben végrehajtója is.

Az 1974-es esztendő egészen rendkívüli időjárásának a jellemzéséhez

tartozik, hogy ebben a furcsa esztendőben ez a júliusi reggel volt az első, amely szinte felkínálta magát: élvezzetek végre valamit belőlem, és a nyárból is. Hívogatva, csalogatva ajánlta napsugaras erkélyünket helyszínül az év szabadban elfogyasztható első reggelijéhez.

A kedves csábítást tetézték: a simogató reggeli szellő, az utca túlsó oldalán bólogató hatalmas vadgesztenyefák, lombsátraikban csillogó üde harmatcseppjeikkel, továbbá frissen öntözött piros és fehér virágú muskátlitöveink kövér, sötétzöld levelein a szivárvány minden színében gyöngyözve megtörő napsugarak nyalábjai. Ezt a néma fény- és színjátékot méltóan egészítette ki a „zöldövezet" szűnni nem akaró hajnali ébresztőjét fújó önkéntes zenekar: a rigók, cinkék, pintyek népes társasága, amelyhez a gerlék mély búgása szolgáltatta az ütemet a dob vagy a nagybőgő pótlására.

Ebben a láthatatlan, de úgy látszik, mindenütt jelenlévő karmester által vezényelt zenekarban külön érdekesség az utolérhetetlen harmónia és nem kevésbé az egyes szólamok szerepe. A többséget a feketerigók képviselik. Előkelő rokonaik, a sárgarigók, sajnos ritkábban hallhatók. Fogytán vannak. A további magánszámokat a széncinkék adják, közeli és távoli családbeliekkel. Teljesebbé teszik a koncertet a zeneakadémián hátrább rangsorolt, szerényebb képességű énekesek hosszabb-rövidebb tirádái. Mindezt kiegészíti a már említett nagybőgős társadalom.

A gyermek- és ifjúkori reggeliknek — ha már az összehasonlítást szóba hoztam — más előzményei is voltak. Érzésem szerint jobban rá is szolgáltunk a finom falatokra. Ezek nyálcsorgató ízeinek a hatását talán az is fokozta, hogy mire az asztalhoz kerültünk, már jól ki is tornáztuk magunkat. Ugyancsak a szabadban. A reggeli tornát az pótolta, hogy édesanyánk vezényletével már nemcsak a gyümölcsöt szedtük meg egész napra a hajnal hűs frissességében, hanem a reggelihez elengedhetetlen zöldpaprika, újhagyma, retek is a kosarakba került. Hasonlóan a napi főzéshez szükséges zöldség, újburgonya, zöldbab vagy fejes káposzta is a kosarakba vándorolt már a konyhakert ágyásaiból.

Még akkor olyan törvényszerűségek irányították ezeket a nyári vakációban napi feladatként ránk bízott teendőket, amikről a mai városi embernek, különösképpen a városi gyerekeknek fogalma sem lehet. Igaz, nekünk akkor még halvány sejtelmünk sem volt, mi a rádió vagy televízió. A motorok működési elve is valami távoli boszorkányság ködképébe burkolódzott.

Ezzel szemben tudtuk azt, hogy az uborkát leszedni salátának, elrakni kovászosnak, vizesnek vagy ecetesnek csak napfelkelte előtt szabad, mert különben keserű lesz.

Ma a városi ember, még a kisgyerek is, kitűnően ismeri a gépet, a szerkezetét, működési alapelveit, és ennek az ismeretnek a tudatában megeszi keserű levében azt az uborkát, amit ezzel a géppel délben vagy délután leszednek. Mi azonban annak idején, a gépismeret híján, ugyanezt az uborkát bizonyára kiköptük volna. Ízlés és megítélés dolga ezt a folyamatot fejlődésnek vagy dekadenciának nevezni.

Lehetséges, hogy az egykori reggelik ízének több napsugarat magában rejtő zamatát nemcsak a gyermekkori vasétvágy emlékei idézik. Talán még inkább azok az érzelmi motívumok, amelyeket a népes, nagy család együttléte ébresztett. Alig ültünk úgy nyári vakációban a szülői ház szerény asztalához, hogy annál három-négy — általunk akkor irigyelt — városi vendéggyerek is ne foglalt volna helyet. Ironikusan állapítom most meg: addig irigykedtünk ezekre a városi vendéggyerekekre, míg végül magunk is ide jutottunk a nagyváros forgatagába, annak a már egészen másképpen megítélt örömei közé.

Még más érdekes emlékem is fűződik a nyár eleji reggelikhez. Édesapám mindig itt vizsgálta az először hozzánk került rokongyerekek életrevalóságát. Az asztalon kenyérkosárban állt felszeletelve a pusztai kemencében sült, barnapiros héjú kenyér. Külön tányéron, nagy tömbben, az előző délután „zürbölt" vaj. Mindenki maga kenhette meg a kenyerét. A házi sütésből vágott kenyérszeletnek a kenyér alakjából adódóan egyik oldala nagyobb a másiknál. Édesapám a jó gazda éles szemével mindig megfigyelte, és ezt már mi is lestük, hogy az „új" gyerek melyik felét vajazza meg a kenyérnek. Amelyik a karéj nagyobb felületű felét vajazta meg, arra megvolt a szentencia: ebből lesz valami, ez élelmes gyerek. A másik, aki a kisebb oldalát kente meg a kenyérnek, az élhetetlenek kategóriájába rangsoroltatott. Megfigyeltük a családban, hogyan válnak be ezek a minősítések. Az egyéni sorsok alakulása többnyire igazolta a megfigyelés megalapozottságát.

Voltak hétköznapi ünnepnapok is. Ezek közé tartozott a kenyérsütés napja. Ilyenkor a kenyér bevetése előtt kiszedett, köménymaggal meghintett lángos volt a csemege. Illatát, ízét alig lehet idézni. Színe leginkább a nyári napsütéstől barnapirosra égett pusztai lányok egészségtől duzzadó arcára emlékeztetett. Aratás idején már virágzott a kapor. Ez volt az idénye a felejthetetlen illatú és ízű, aranysárgára sült kapros-túrós lepénynek. Igazi márkáját az alján itt-ott megtapadó hamuszemcsék vagy a sárgásarany színben játszó tetejét díszítő pernyefoszlányok fémjelezték.

Sok más jellegzetessége is volt azoknak a szülőföld szatmári tájain el-

fogyasztott régi reggeliknek. Például az ujjnyi vastag pillét, vagyis fölt adó, bivalytejből készült kávé. Vagy a rétek, legelők füvének zamatát árasztó, bivalytejből készült vaj, a hajnalban sült friss lángosra kenve. Mindezek az idők távolába vesző jelenései a múltnak.

Piac sem a közelben, sem a távolban nem volt. Ez is hozzájárult a járandóságból származó termékek feléléséhez. Édesanyám adakozó természete is részese volt ennek. A sok vendéggyerek is megemelte a háztartás szükségleteit. Tudták a puszta sokgyermekes asszonyai is: ha valamilyen okból beköszöntek a konyhánkra, ritkán mentek el onnan üres kézzel, pár „csomó" túró, egy-két liter tej, vagy hasonló segítség nélkül. Különösen a rászorulók, a sok éhes apró szájat táplálók részesültek ebben.

Később, amikor kinőttünk az elemi iskolából, ezek a naturáliák képezték a városi taníttatásunk anyagi alapjait. Az első világháború utáni idők romló koronájáért nem tartottak a városiak kosztos diákot... Ne kanyarodjunk el azonban ennyire a múltba, térjünk vissza inkább a szabadban most elköltött reggelihez!

Hosszú évek, ha nem évtizedek múltán nyílt erre újból lehetőségünk, amikor a szorosan vett pesti belváros pokoli zajából, benzin- és füstfelhőiből a tavasz nyílásakor kiköltözhettünk az irigyelt budai zöldövezetbe. Lám, milyen forgandó is a világ! Most fekete- és sárgarigók, cinkék füttykoncertjének, gerlék búgásának kíséretében élvezhettük a szabadban szervírozott reggelit. Az emlékezetes bivalytejet Lipton-tea pótolta ugyan. A vaj sem volt olyan aranysárga, de így is ízlett. Nagyon jó volt az a néhány falat császárhús is, ami már nem a fekete-sárga császár jegyében készült, de a hasonló színekben működő zenekar ezt a hiányérzetet pótolni tudta. Ugyanúgy ízlett a császárhúshoz fogyasztott zöldpaprika is, még ha nem saját kezűleg szedtük is reggeli előtt a harmatos hajnalon, hanem darabárban vásároltuk patikaszerként a szemben lévő zöldségesnél.

Mindemellett a „bivalytejzamatú" reggelik idézetében már csak aznapi első feketénk színe emlékeztetett a bivalyokra. Ennek ellenére kitűnően éreztük magunkat. Ez is igazolja, hogy a föld legplasztikusabb, legjobban alkalmazkodni tudó élőlénye a vidékről városba szakadt, mondhatnám, erre az „irigyelt" életmódra ítélt ember.

Még adós vagyok a telefonhistória csattanójával, hogy lettünk újra távbeszélő-előfizetők. Az idősebb nemzedék tagjai még élénken emlékezhetnek: a második világháború előtt a budapesti utcákon, tereken állandó rendőrposztok álltak, legalábbis a fontosabb csomópontokon. Be-

jön egy alkalommal a Karpfenstein utca sarkán posztoló rendőr a kerületi őrszobára, és kemény szalutálás után jelenti, hogy a nehezen kimondható nevű utcában elhullott egy fuvarosló. Kéri, intézkedjenek az állati hulla eltakarításáról. Az őrparancsnok utasítja: írja meg erről a jelentést. Nagy nehezen elkészül vele, odaadja az őrparancsnokának. Az belenéz és alaposan leteremti, mert az utcanév rosszul van leírva. Mégse járja, hogy egy rendőr még annak az utcának a nevét se tudja leírni, ahol évek óta posztol. Elmegy a rendőr, félóra múlva visszajön izzadtan, porosan, és megírja a jelentését: egy ló elhullott a Mária utcában, kéri az eltakarítását. Odaadja az újabb jelentést a parancsnokának. Az belenéz, s rámordul: „Mit csinált már megint, maga szerencsétlen? Az előbb Karpfenstein utcát írt!" Törzsőrmester úr, alázatosan jelentem, az úgy is volt. Most azonban kimentem, fogtam egy pár járókelőt, meg néhány éppen arra jövő katonát, és áthúztuk a lovat a Mária utcába."

Így jártunk mi is a telefonáthelyezéssel a Krisztinában. Miután a házban három aktív minisztériumi főosztályvezető sem kapta meg a telefont, egy szomszéd utcában lakó barátunk pedig már tizenkét éve várt rá hiába, mást határoztunk. Életvitelünk, korunk, egészségi állapotunk nélkülözhetetlenül a telefonra kényszerít bennünket. Okultunk az egyszeri rendőr észjárásából és visszacseréltük a lakásunkat „szőrért szőrt" alapon egy belvárosi telefonos lakásra. Korábbi telefonjogosultságunk alapján — és nem kis szocialista összeköttetéssel — el tudtuk intézni, hogy a telefont meghagyják a lakásban.

Sajnos lemondtunk a jó levegőről, a szabadban elkölthető reggelikről, a hajnali zenekari ébresztőkről, és bosszankodhatunk havonta a telefonszámlánk túlszámlázott összegén. Ahogy az első világháborús hadijelentés fogalmazta: „Lemberg elesett, ezzel szemben áll Belgrád bevétele."

*Emlékbeszéd aranydiplománk átvételekor**

Rector Magnifice! Mélyen tisztelt Egyetemi Tanács! Tisztelt vendégek! Kedves fiatal barátaim!

Mély tisztelettel és hálás köszönettel fordulok mind a ma kitüntetett társaim, mind a magam nevében az i. t. Egyetemi Tanácshoz abból az alkalomból, hogy részükre, diplománk megszerzésének félszázados évfordulóján aranydiplomát adományozott.

Ma ennek átvételére, köszönetünk kifejezésére zarándokoltunk el a nagy multú „alma mater" jelenlegi reprezentáns utódához.

Ötvenhárom esztendővel ezelőtt, az akkor sok és súlyos sebektől megcsonkított ország fiaiként: Horatius szavait magunkévá téve és vallva jöttünk ide: „Omnium rerum, ex quibus aliquid aquiritus, nihil est agricultura melius, nihil dulcius, nihil uberius, nihil homine libero dignimus..."

„Mindazon dolgok között, amelyekkel foglalkozhatunk, egy sincs a földművelésnél jobb, egy sincs kellemesebb, nincs természetesebb, nincs a szabad emberhez méltóbb..." ez a klasszikus mondat ma is olyan örök érvényű, mint annak idején.

Diplománk kézhezvételétől számított félszázad múltán úgy érezzük, joggal tehetné fel a kérdést az alma mater, megfeleltünk-e az akkor átérzett és vállalt kötelezettségeinknek, vagy talán helyénvalóbb, ha ezt a kérdést legszigorúbb kritikusunknak, önmagunknak tesszük fel.

Egyik esetben sem könnyű a válasz. Az első világháború pusztításai, a történelmi Magyarország szétdarabolása merőben új helyzet elé állította a mezőgazdasági termelést. Az Osztrák—Magyar Monarchia természetes piacai megszűntek, vagy felvevőképtelenekké váltak. Új utakat kellett keresni mind a termelésben, mind az értékesítés területén.

* A szerző elmondta a Debreceni Agrártudományi Egyetem 1979 szeptember 18-i tanévnyitó és diplomakiosztó ünnepségén

Erre a vajúdó, útkereső korszakra esik pályánk kezdete, és pontosan egybeesik az 1929-es nagy gazdasági világválság kezdeti időpontjával. Ennek az évekig tartó nyomasztó, munkanélküliséget és nyomort magával hozó válságnak a légköre árnyékolta be pályakezdésünk első lépéseit. Hosszan tartó lenne ennek részleteit ecsetelni, ezért mellőzöm is.

Ha furcsán vagy félreérthetően hangzik is, volt ennek a nehéz pályakezdésnek a sok negatívumából valami előnyünk is — és ez általában jellemző volt a magyar gazdára, bárhová is került a világban —, leleményessé tett bennünket az élet nehézségeinek leküzdésében.

Mielőtt azonban erről röviden még szólhatnék, kedves kötelességemnek tartom, mélységes hálával — és sajnos többségükben e helyről már csak tisztelgő kegyelettel — megemlékezni volt tanárainkról, akik az életre felkészítettek bennünket. Szándékosan használom az életre felkészítés kifejezést, mert nemcsak tanítottak, szemléletet adtak tárgyaikból, hanem neveltek is a maguk módján, hasznos, mondhatnám, nélkülözhetetlen útravalókkal láttak el, vértezetül helytállásunk támogatására.

Első helyen emlékezem az Akadémia mi időnkbeli és hosszú ideig volt igazgatójára *Ruffi-Vargha Kálmánra.* Kiváló ember, nagy humanista, haladó gondolkodású vezető volt. Nemcsak szerette szakmáját, a talajművelést és növénytermesztést, de annak lelkes, szinte híveket szerző előadójaként oltotta belénk a föld szeretetét és szolgálatát. Ízes magyarsággal, enyhén palócos tájszólással megtartott előadásai a talajerő fokozásáról, a trágya kezeléséről, a Tisza vidéki búzáról, a petkusi rozsról, a Hanna-árpáról, a Beta-répáról, ma is a fülemben csengenek. Mindezek mellett nemes gondolkodása determinálta vezetői ténykedését, mindig érezhették a védelmét, támogatását, akik arra rászorultak.

Hozzá hasonlóan kegyelettel emlékezem *Széll Lászlóról,* a kémia és technológia, Györök Leó Tivadarról, a kertészet, L. Szabó Döméről, az állatbonctan—járványtan, Hauser János az agrogeológia, növénynemesítés, a nagy humanista és kiváló pedagógus Göllner János, a földméréstan, géptan és mezőgazdasági építészet, Bakos László, az apróháziállatok tenyésztése, Kesztyűs Lajos, a számvitel, Julow Jenő, a jog- és közgazdaságtan tanáráról.

Külön is meg kell emlékeznem az ugyancsak gazdagenerációkat felnevelt kiváló gyakorlati gazdáról, az egy évvel ezelőtt 95 éves korában elhunyt Halász Miklósról, a gyakorlati tanszék vezetőjéről. Izzó földszeretetével, vérbeli gazdaként még nagyon elevenen él, különösen azok emlékezetében, akik szinte halála napjáig élvezhettük szellemi frissességét, bámulatos emlékezőtehetségét, csodálatos arcmemóriáját.

Külön kiemelem és hangsúlyozom emberi jóságát, amellyel a nagyon nehéz elhelyezkedési körülmények közötti időben, volt tanítványai segítségére állt.

Nem feledhetők a Stolp Ödön által megtartott híres Stolp-órák, amelyeken életveszélyes abszenciákat lehetett kifogni, és tárgyából, az akadémiai tantárgyak koronájából, az üzemtanból ugyancsak életünk végéig hasznosítható szellemi töltéssel lettünk utunkra bocsátva.

Nagy szeretettel emlékezem meg a kiváló előadóról, Rácz Mihályról, az állattenyésztés nagyszerű tanáráról. Mindig hallgatói tömött padsorai előtt tarthatta meg nagy érdeklődéstől kísért előadásait. Neki még külön, személy szerint is nagy hálával tartozom, azért a pluszért, amit tőle az állattenyésztés biológiai, genetikai, fiziológiai, takarmányozástani stb. vonatkozásaiban kaptam, és amelyekből kiindulva, igaz később is sokat tanulva, olvasva hozzá — pályám későbbi szakaszán, a mezőgazdasági kísérletügy területén is közel negyedszázadig — megálltam a helyem.

Végezetül, de nem utolsósorban tisztelettel, volt tanítványi hálával és ragaszkodással köszöntöm, a sors különös kegyelméből még az élők sorában dr. Gulyás Antal ny. gazd. akad. igazgatót, a növénytan, bakteriológia, növénykórtan, rovartan tanárunkat. Nagy tudását mindig igazságos szigorával igyekezett átadni nekünk, hallgatóinak, ugyanígy ítélte meg a mi tudásunkat is. Tárgyainak súlyát jellemezte az a gazdászmondás: „aki másodéven kór- és kukactanból lekollokvált, fogja a diplomájának a sarkát!" Hasonlóan szigorú, de mindig igazságos, akkor fiatal tanáraink közé számított dr. Erdei János, a fizika és mezőgazdasági gépészettan előadója is, akit ma is nagy tisztelettel és szeretettel vesznek körül körünkben, a TIT keretében működő Nyugdíjas Agrár-Klub tagjainak, volt tanítványai sorából kikerülő kollégáink.

Kegyelettel emlékezünk meg azokról a volt évfolyamtársainkról, akik akár a háborús események következtében, akár más okokból nincsenek az élők sorában. Az ötvenéves találkozónk ez ünnepségen kívüli megrendezésével sokat fáradozó Nádosy István indítványára külön levélben fogjuk köszönteni azokat a még élő, volt évfolyamtársainkat, akik betegség vagy más akadályoztatás miatt, legnagyobb sajnálatunkra nem lehetnek közöttünk. Hisszük, lélekben úgy velünk vannak ezekben az ünnepélyes pillanatokban, mint mi velük.

Bevezető szavaimban köszönetet mondtam az i. t. Egyetemi Tanácsnak azért a gondolatért, amellyel évről évre, diplomájuk kézhezvételének fél évszázados évfordulóján kitünteti az Intézményből kikerült hallgatóit. Ennek a gesztusnak a méltatása, úgy gondolom, nem az én fel-

adatom. Ehelyett engedjék meg, hogy hálás köszöneteinket fejezzem ki, személy szerint is mind a Mezőgazdaságtudományi Kar tanügyi, mind az adminisztráció nagyszámú dolgozóinak, akik mindennapi munkájukon túl, rengeteget fáradoztak ennek az ünnepélyes napnak a létrejöttéért.

Külön megköszönjük azt a ma már szinte kiveszőfélben lévő előzékenységet, jóleső figyelmet, amivel minden a mi megbecsülésünket célzó akaratukat kifejezésre juttatták. Szavakkal ki nem fejezhető hálával tartozunk mindezekért, amit csak azzal az ígérettel viszonozhatunk, hogy korunktól, egészségi állapotunktól függően, bőséges élet- és szakmai tapasztalatainkkal, a továbbiakban is igyekszünk a magyar mezőgazdaság felvirágoztatásán munkálkodni.

Ugyanehhez a feladathoz, más fokon, más poszton, igen-igen nagy felelősségérzettel végzett oktató- és nevelőmunkájához az Egyetemi Tantestület minden tagjának kívánunk erőt, egészséget, töretlen munkakedvet, sok sikert.

Engedtessék meg még néhány gondolattal szolgálnom a nyomdokainkba lépő ifjú kollégáknak, atyai, baráti és szakmai tanácsként is.

Az Egyetem mai hallgatóinak sokkal nagyobbak a felkészülési, tanulmányi lehetőségei, nem szólva a mi elhelyezkedési nehézségeinkről.

Napjainkban egy népesebb tanszéken talán nagyobb az oktató- és segédszemélyzet létszáma, mint annak idején Pallag egész tanári karáé volt. Ebből következik, hogy többet tudnak foglalkozni a kétségtelenül nagyobb létszámú hallgatókkal is. Tárgyilagosan meg kell azt is állapítani, hogy egészen mások, sokkal nagyobbak a követelmények is, az életre most felkészülő fiatalokkal szemben.

Ez a körülmény azonban hátrányt is jelenthet, kényelmesebbé teszi, vagy teheti az erre hajlamos hallgatókat. A gazdálkodás és a kényelem azonban nem ugyanazon anyaméhben fogantattak. Ezt már itt tudomásul kell venni és a kényelmetlenséget itt meg kell szokni. Nagyon sok bajunknak és országos gondjainknak az okozója a mindent kényelmesen megoldás szemlélete.

Ebbe a tárgykörbe tartoznak: az istállótrágya kezelésének, okszerű felhasználásának elhanyagolt kérdései, a talajerő-gazdálkodás alapvető tényezőinek sutba dobása, az eltúlzott, átfoghatatlan üzemméretek, a túlzott specializáció, a melléktermékek fel nem használásának két évtizedes bűnei, súlyos félrecsúszások a szálas-, tömeg- és abraktakarmányok fogyasztásának aránytalanságaiból adódó, évenként 200—250 millió dollárért behozott abraktakarmányok luxusfogyasztása tekintetében.

Ezeknek a ma már sok tekintetben feltárt hibáknak az eredője a kényszerűségen túl a kényelem, amire nem lehet berendezkedni. Felszámolása reátok is vár!

Több oldalról is hozzá tudok szólni a ma gondjaihoz, sikereihez, eredményeihez. Tizenöt kemény esztendőt szolgáltam a diplomámtól a felszabadulásig. Ezt követően, néhány év a földreform rendezését célzó szolgálat és átmeneti megbízatások után kerültem a mezőgazdasági kísérletügyhöz, ahol még húszegynéhány évet dolgoztam.

Ehhez megvolt az alapom is, az itt megszerzett elméleti tudással felvértezve, hozzá mindig olvasva, tanulva, jó gyakorlati iskolákat járva kerültem a felszabadulás előtti Tolna megyei munkahelyemre, amely szinte „kiegészítő kísérleti gazdasága" volt az akkori Állatélettani és Takarmányozástani Intézetnek és a budapesti Műegyetem Állatorvosi és Mezőgazdasági Karának. Nem kisebb nevek, mint Dobi Géza, Reichembach-Nagypataki Béla, Weiser István, Unger Emil állandó vendégeink voltak. Természetesen az uradalom díjmentesen állt a rendelkezésükre kísérleteik lebonyolításához.

A hajnali három-négy órai felkelés, a sokszor este 10 óráig tartó, napiheti jelentés, napszámlista, havi számadás készítése, a napi kinti munkák, istállófelügyeletek mellett, még ezeket a kísérleteket is mi állítottuk be, vezettük le, dolgoztuk fel, a megadott tematika alapján.

Ez azonban azt is jelentette, hogy a vendég egyetemi tanárokkal az elméletben is naprakésznek kellett lenni. Szüntelenül olvasni, tanulni, tájékozódni kellett.

Ez jelentette az állástalanság rémétől kísért években a felszínen maradást.

Különösen sokkal tartozom Weiser professzornak, akivel az ott felvett kapcsolatom élete végéig tartott.

Felvidéki, szepességi, nagyon szerény anyagi körülmények között élő szülők gyermekeként, a kassai reáliskolában tett jeles érettségi után, kémiatanára rábeszélésére iratkozott be 1891-ben — mint a Tudományos Akadémia kérésére készített életrajzában is megírja — a József Nádor Műegyetem vegyészmérnöki szakosztályára, hatodmagával!

Ezzel kapcsolatban azonban egész másra akarom a figyelmüket felhívni és az emlékezetükbe vésni. Idézet az életrajzból: „Ennek a törekvésemnek a megvalósítása azonban sok nehézségbe ütközött, mert sem szülőim, sem rokonságom és családunk ismeretségi köre sem tudta, mi is lehet a kémikusi pálya, úgyhogy csak szívós kitartás segített elhatározásom megvalósításában. Elutazásom előtt atyám ezekkel a szavakkal

bocsátott utamra: »Fiam, nem tudom, milyen kenyérkeresetnek indulsz neki, de a következő tanácsomat fogadd meg. Bármilyen körülmények közé kerülsz, maradj meg becsületesnek és tisztességesnek, amilyennek eddig neveltelek. Ezen a téren a legkisebb a konkurencia.«"

Hasonló intelmekhez a szülői házból, még magammal hoztam édesatyámnak azt a tanítását is, kerüld a könnyű megoldásokat, az életben a széllel, a viharral is szembe kell nézni, nincs ez másképpen az eléd kerülő feladatok tekintetében sem! A könnyű megoldások általában csak tüneti kezelésre alkalmasak.

Engedjék meg még egy mondat erejéig visszatérni Weiser professzor életrajzához. Münchenben a világhírű Adolf v. Bayer organikus kémiai előadásait hallgatta, amikor egyik áhitattal végig kísért előadást a következő szavakkal fejezte be:

„Meine Herren — es gibt Musiker und es gibt Musikanten, es gibt Chemiker und es gibt Chemikanten. Trachten Sie Chemiker zu werden!"

Értelemszerű fordításban: Uraim — léteznek zeneművészek és utcai cincogók, léteznek kémikusok és műkedvelő vegyészek. Igyekezzenek Önök igazi kémikussá válni.

Mindezt csak azért mondtam el, mert a tenger mellett élő népek hite szerint minden kilencedik hullám magasabb, mint a többi; nem tudom igaz-e ez vagy sem, de az a tengernyi tehetség, erő és akarat, amely az ifjúság sajátja, ilyen hullámokat fog borzolni az élet tengerén. A rátermettség mellett a kötelességtudás, a szorgalom, a férfias helytállás, a becsület, a tisztesség lesznek azok a tényezők, amelyek a magasabb hullámok közé kerülést hordozzák magukban.

Ezek közül a magam részéről a rátermettségre helyezném a hangsúlyt — ha talán tévedek is. Ezt a kitűnő Selye professzornak a kutatásokkal kapcsolatos megjegyzésére alapítom: „az ember annyira büszke az eszére, hogy »homo sapiensnek« nevezte el magát, és mégis egy kutya orra gyakran többet ér a gyilkos kézrekerítésében, mint a legkiválóbb kriminológus tudománya".

Valamikor tejjel-mézzel folyó Kánaán jelzővel illették Magyarországot. Pedig valóban csak kevesek számára volt az. A két világháború között leveleztem egy Amerikába kivándorolt méhész barátommal, aki ott egy méhészeti egyetem tanára lett. Az egyeteme aranybetűs levélpapírján az a jelmondat állott: „Minden csepp nektár, amit a méh nem vesz ki a virágból, elvész a nemzetgazdaság számára!"

Tekintsék leendő munkaterületüket a nép virágoskertje egy ilyen

szegmentumának és ne hagyjanak egyetlen virágban egyetlen olyan csepp nektárt se, ami megilletné a népgazdaságot, a kisebb közösséget s végül az egyént is.

Legvégül baráti tanácsként: legyenek hűek a megnyitón tett esküjükhöz. Emlékezzenek rá, ha nehéz helyzetben válaszutak elé kerülnek.

Mindig előre gondolják át leendő lépéseiket. Tanulják meg belátni hibáikat és okuljanak azokból. Sohase tegyenek olyat, amiért életük későbbi szakaszában, akár mások, akár önmaguk előtt szégyenkezniük kellene. Ha megfogadják igazán önzetlen tanácsaimat, nyugodt lelkiismerettel állhatnak ide a mi helyünkre fél évszázad múltán!

Tartalom

Szemben a széllel 5
Lósorozás 9
Az impertinens 19
Aprószentek 25
Szegődtetések 29
Így ment akkor a világ sora 35
Janó és a közgazdászok 46
Burbuc 61
Az ötpengős borravaló 69
Szóljon neki a harang! 75
A „búsuló" juhász 85
Egy érdekes találkozás 93
A direktor Rézangyala 98
Felmondásaim 104
A járatlanság veszélyei 124
Marhakereskedők, nagyvágók, ügynökök, kupecek, cenzárok 130
Örök háború a fináncokkal 142
A gőzfőhadnagy 150
Hóha, Sárga... 159
Pásztoremberek, számadók 164
Miért olyan bús az a két szamár? 171
Hogy irigyeltük a városiakat! 176
Emlékbeszéd aranydiplománk átvételekor 182

Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat
Felelős kiadó dr. Sárkány Pál igazgató
86-3329 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető Surányi Tibor igazgató

Felelős szerkesztő Sándor Katalin
Műszaki vezető Asbóthné Alvinczy Katalin
Műszaki szerkesztő Vidosa László
A fedél Killer Marcella munkája
Nyomásra engedélyezve 1986. november 27-én
Megjelent 12 (A/5) ív terjedelemben
Készült az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabvány szerint

MG 4059-f-8789

A szerző a felszabadulás előtt gazdatisztként dolgozott különböző nagygazdaságokban. Hosszú életpályáján számtalan szakmai és emberi tapasztalatot szerzett. Sok régi, majdnem elfelejtett szokást, szakmai eseményt ismertet. A gazdatisztek világát alig-alig ismerjük, noha tevékenységük szerves része volt az agrárfejlődésnek.
A kötet kellemesen anekdotázó stílusú, olvasmányos elbeszélésekből áll.

40,— Ft

MGK